

KOROĞLU

(Paris nüsxəsi)

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI PREZİDENTİNİN

İŞLƏR İDARƏSİNİN

KİTABXANASI

“ŞƏRQ-QƏRB”

BAKI-2005

82 (5Aze)

K 86

Bu kitab "Koroğlu" (Bakı, Ozan, 1997)
nəşri əsasında təkrar nəşrə hazırlanmışdır

Nəşrə hazırlayan, ön söz,
lüğət, qeyd və şərhlərin müəllifi:

İsrafil Abbashı
*filologiya elmləri doktoru,
professor*

Elmi redaktoru:

Bəhlul Abdulla
*filologiya elmləri doktoru,
əməkdar elm xadimi*

398.2'094754 - dc 21

AZE

Koroğlu. Paris nüsxəsi. Bakı, "Şərq-Qərb", 2005, 224 səh.

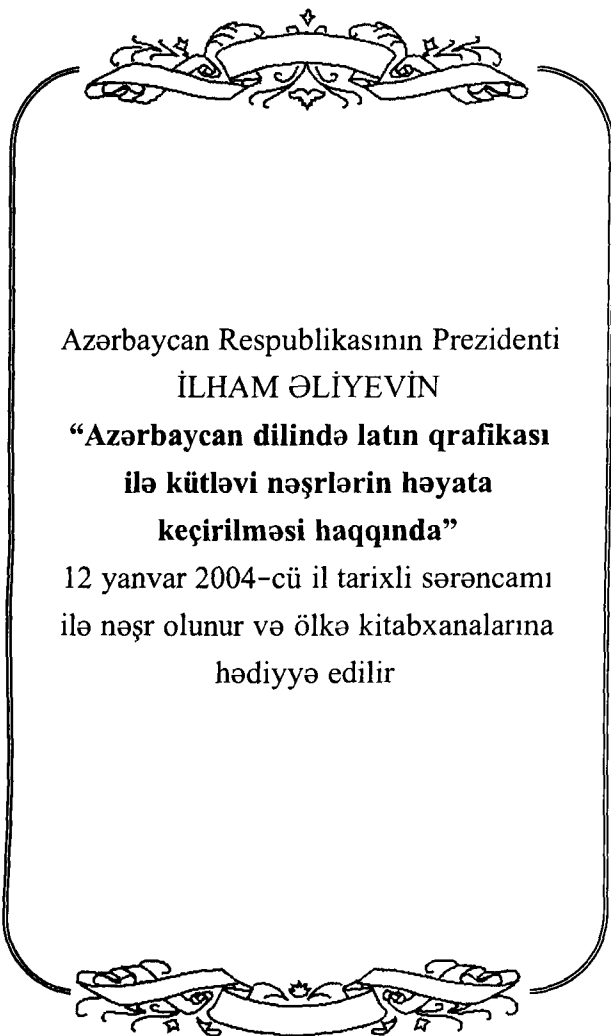
Tanınmış polyak şərqşünası, şair və mütərcimi A.Xodzko Cənubi Azərbaycanı Avropaya apardığı "Koroğlu" dastanının əlyazmasını ingilis dilinə çevirib Londonda dərc etdirməklə (1842) eposun nəşri tarixində silinməz bir iz qoymuşdur.

Təqdim olunan kitab "Koroğlu" eposunun ilk əlyazma nüsxəsi əsasında hazırlanmışdır. XIX yüzilliyin əvvəllərində qələmə alınmış (toplanmış) bu dastanda xalqımızın tarixi keçmişi ilə bağlı qəhrəmanlıq ənənələri, onun mənavi aləmi, xarakteri, əqidəsi, əxlaqi dəyərləri bədii boyalarla əks etdirilmişdir.

Dolğun süjet xətti, zəngin epizod və motivlərə malik bu variant sonrakı "Koroğlu" nəşrlərinin əsasını, qaynağını təşkil etmişdir.

ISBN 9952-418-68-7

© "ŞƏRQ-QƏRB", 2005

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
İLHAM ƏLİYEVİN
**"Azərbaycan dilində latın qrafikası
ilə kütləvi nəşrlərin həyata
keçirilməsi haqqında"**
12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı
ilə nəşr olunur və ölkə kitabxanalarına
hədiyyə edilir

ÖN SÖZ

Mənəvi irsimizin möhtəşəm abidəsi, Azərbaycan poetik söz sənətinin – aşiq yaradıcılığının zirvəsi sayılan “Koroğlu” dastanının bu ilk variantı yüz əlli ildən artıqdır ki, respublika və dünya eposşünaslığının tədqiq obyektindədir. 160 ildən artıq bir dövrü əhatə edən həmin tarixi kəsim əksər qaynaqlarda bilavasitə Aleksandr Xodzkonun adı ilə bağlı düşünülmüş, onun Azərbaycan eposunun nəşri sahəsindəki xidməti görəyincə dəyərləndirilmişdir.

Xalq epopeyası ilə bağlı yazılmış araşdırmalarda dəfələrlə xatırladıldığı kimi, XIX yüzilliyin otuzuncu illərindən etibarən İrandakı Rusiya Missionerlər Cəmiyyətində mütərcim işləmiş, sonralar Rəşt və Gilanda rus səfiri olmuş tanınmış polyak şərqşünası, şair və mütərcimi A.Xodzko Cənubi Azərbaycandan Avropaya apardığı “Koroğlu” dastanının əlyazmasını ingilis dilinə çevirib Londonda dərc etdirməklə (1842) eposun nəşri tarixində silinməz bir iz qoymuşdur. Təsadüfi deyildir ki, bu nəşr bir il sonra O.Volfun tərcüməsində alman oxucularına da çatdırılmışdır. Yəne həmin ildə Jorj Sand “Koroğlunun sərgüzeşt və improvizasiyaları”nı A.Xodzko nəşrindən tərcümə edərək “Müstəqil icmal” jurnalında, 1853-cü ildə isə oğlu Moris Sandın illüstrasiyaları ilə ayrıca kitab şəklində çap etdirilməsi eposun Avropada daha geniş vüsət almasına təkan vermişdir. London nəşrinin S.S.Pennin tərcüməsi ilə rus dilindəki çapı (Tiflis, 1856) isə eposa daha böyük oxucu auditoriyası qazandırmışdır.

Dünyanın ayrı-ayrı regionlarında çoxmilyonlu oxucu rəğbətini yiyələnmiş bu nəşrlərdən sonra dastanın bir sıra qol, epizod və nəğmələri yenə də böyük qayğı ilə tərcümə olunaraq müxtəlif mətbuat orqanlarına yol tapmışdır.

Şübhəsiz ki, “Koroğlu”nun nəşr tarixi daha geniş və hərtərəfli araşdırma tələb edir. Lakin dastanın tərcümə və nəşr tarixçəsinə bu öləri baxış heç də A.Xodzkonun əksər araşdırıcılar tərəfindən dəfələrlə qiymətləndirilmiş fəaliyyətini gözədən salmaq niyyəti daşımır. Yaranmış dolaşıcılığı doğuran səbəblərdən biri, bəlkə də, başlıcası, tərcüməçi-müəllifin kitabına yazdığı “Müqəddimə”dəki fikirlərdən irəli gəlmişdir. A.Xodzko tərcüməsinin təkrar çapında da (Nyu-York, 1971) ilk nəşrlə bağlı heç bir düzəliş aparılmamışdır.

A.Xodzkoğa görə, əsasən Şimali İran və Xəzərətrafi torpaqlarda yarandıq yayılan bu poetik söz sənəti abidəsi həmin bölgənin sakinlərinə məxsusdur. Həmçinin o xatırladığı ki, bu örnəklər mənim həmin yerlərdə olduğum on bir il ərzində müxtəlif vaxtlarda nə yazmaq, nə oxumaq bilən xalqın yoxsul təbəqəsi ilə ünsiyyətim zamanı şifahi danışığından toplanmışdır. Məhz bu səbəbdən də həmin qaynaq etibarlı sayıla bilər.

A.Xodzko etiraf edir ki, “Koroğlu” dastanında xalqın özünəməxsus xarakteri, əxlaqı geniş şəkildə qorunduğundan onun eposu ingiliscəyə çevirmək təklifi İngiltərədə Şərq dillərindən tərcümə Komitəsi tərəfindən bəyənilmişdir. Tərcümənin üslubu üzərində dayanan A.Xodzko xatırladığı ki, uzun illər ingilis dilini, ingilis ədəbiyyatının şedevrlərini öyrənməyinə baxmayaraq, əvvəllər bu dildə yazmağa cəhd göstərməmişdir. Məhz bu cəhətə görə də tərcümənin redaktəsinə böyük ehtiyac duyulurdu. A.Xodzko bu işdə böyük zohməti olan Ceyms Reynalda minnətdarlığını bildirmiş, həmçinin tərcümə və nəşrə hazırlanma işində ona tövsiyələri ilə yaxından kömək göstərmiş Henri Elisona, qraf Munustərə, ser Corc Tomas Stentona, parlament üzvü ser Aleksandr Constona, ser Con Kampbellaya, Con Qiyemara, V.Krustona və b. cəntimənlərə dərin təşəkkürünü yetirmişdir.

Biz, A.Xodzkonun “Koroğlu” eposunun London nəşrinə yazdığı ön sözün şərhini vermək fikrində deyilik. Burada yalnız bir cəhəti müəyyənləşdirmək məqsədi güdürük. O da bundan ibarətdir ki, A.Xodzko dastanı Cənubi Azərbaycanda olduğu illər ərzində xalqla təması zamanı bilavasitə özü tərəfindən qələmə alındığını (toplandığını) etiraf edir. Bu, həqiqətəmə belədir?

Adi bir həqiqətdir ki, mədəniyyət tarixində, həmçinin gündəlik həyatda bir-birinə bənzəyən, biri digərini təkrarlayan, yada salan hadisələr, bir qədər məcazi deyilsə, sensasiyalar az olmamışdır. Qədim Azərbaycan diyarını gözib-dolaşmış onlarla Avropa səyyahları, müxtəlif peşə yönümlü ictimai və dövlət xadimləri, alim, yazıçı və şairlər bu ölkədən çox şey öyrəndikləri kimi, özləri ilə çox şeyi də aparmışlar. Əfsuslar olsun ki, bu axında mənimsonilmə, özünü küləşdirmə, bəzən hətta milliləşdirmə meyilləri də özünü göstərmişdir. Bu aləmə qapılındaq, bu uzaq keçmişə baş vuranda nədənsə elmi ictimaiyyətə çoxdan bolli edilən Mirzə Şofiq Vazeh və Bədenştedt macərəsi yada düşür. Və ona görə yada düşür ki, bu macərə daha öncə “Koroğlu” eposunun başına gəlmişdir...

Bu gün “Koroğlu” dastanına dair araşdırmalarına çoxdan nöqtə qoymuş eposşünaslarımızı az düşündürmüş (bəlkə də, heç düşündürməmiş) bir sorğu daha aktual səslənir: Aleksandr Xodzko öz tərcüməsinə eposun hansı mətni, yaxud əlyazması əsasında aparmışdır? Bu əlyazmasını haradan, kimdən və necə əldə etmişdir?

Əlyazmasının qələmə alındığı tarixdən 173 ilə yaxın bir dövr keçən qarşımızdakı bu kitab – “Koroğlu” dastanı – həmin sorğuya faktiki cavab verməklə illər boyu müəmmalı örtüyə bürünərək gizli saxlanmış real bir həqiqəti də üzə çıxarır.

Biz, kitabın sonunda “Koroğlu”nun əlyazmasının söyləyicisi (ifaçısı), toplayıcısı, bu işin təşəbbüskarı, təşkilatçısı barədə verilmiş çox maraqlı bilgini burada eynilə təqdim etməyə ehtiyac duymadıq. Onsuz da elm üçün çox dəyərlı faktı öz qoynunda gizləmiş bu qeydləri nəzərdən keçirəcəq hər bir

oxucuya həqiqət öz-özlüyündə bəlli olacaq. Lakin A.Xodzkonun çoxsahəli yaradıcılıq fəaliyyətinə, xüsusilə “Koroğlu”nun ingilis dilindəki nəşrinə bu qeydlər hansı yeniliyi gətirir? Bu sorğunun cavabı hər şeydən öncə, unudulmuş varisliyin tontonosi deməkdir, onu ədalət və həqiqətin bərpası kimi də səciyyələndirmək mümkündür.

Bu gün bizə aşkar olur ki, A.Xodzkonun Cənubi Azərbaycandan ömrünün son günlərini keçirdiyi Parisə apardığı “Koroğlu” eposunun əlyazması Hacı Mirzə İsgəndərin təşəbbüsü ilə qələmə alınmışdır.

Dastanın söyləyicisi (informatoru) Aşıq Sadıq adı ilə şöhrət qazanmış Sadıq bəy olmuşdur.

Dastanı Mirzə Əbdülvahab qələmə almış, Mirzə İsgəndərin nökrə və qulluqçuları – Mirzə Mehdi Gilani, Həzrətqulu bəy və Yaqub bəy isə bu işə şahidlik etmişlər.

Qələmə alınma tarixi: çərşənbə günü, rəbiüləvvəl ayının 15-i, hicri-qəməri 1250-ci il.

Əlyazmasının müəllifindən soruşulan son qeyd isə belədir: “Bu nüsxəni əvvəldən-axıra qədər Mahmud xan Dünbülü Dircuy toplamışdır. Mətn düzgündür, lakin türki rəsmül-xəttində bir neçə səhv gedibdir. Ulu Mirzə İsgəndər bunu qeyd etsə də, onları düzəltməyə fürsət olmadı”.

Etiraf etməliyik ki, “Koroğlu” dastanını toplayıb əlyazması şəklində hazırlayanların özləri barədə vermiş olduqları bu məlumat nə şərh, nə də izah verməyə ehtiyac qalır. Yaşadıqları yüzillikdə mədəniyyət tariximiz üçün misilsiz xidmət göstərmiş olan bu şəxslər eposun ilk əlyazma nüsxəsinin əbədləşdirilməsi işində öhdələrinə düşən vəzifələri böyük həvəslə yerinə yetirmişlər. Onların adları bəlli olsa da, şəxsiyyətlərini müəyyənləşdirmək mümkün olmadı və şübhə etmirik ki, bu vəzifə gələcək araşdırıcıları dərindən maraqlandıracaq.

Azərbaycanda pərvəriş tapıb Fransada qorunan Azərbaycan qəhrəmanlıq eposunun tam halında olan bu ilk əlyazma nüsxəsinin süjet xətti, mövzu və ideya əlvanlığı, obrazlar sistemi, poetik fiqurları, bədii xüsusiyyətləri, tarixiliyi, xalq hekayəçiliyi ənənələri ilə bağlılığı və özgə bu kimi onlarla problemi barədə bəhs açmaq fikrində deyilik. Çünki bu, hər şeydən qabaq, ayrıca araşdırma mövzusu və sözsüz ki, gələcəkdə belə bir addım atılacaqdır. Orası da var ki, görünür, bu barədə fikir söyləyənlər yenidən öz yazdıqları üzərinə qayıdacaq, bilərəkdən dediklərini, yaxud bilmədən söylədiklərini götür-qoy edəcəklər. Yeni başlayanlar isə yəqin ki, bu mənzərəyə yeni aspektdən, sağlam mövqedən yanaşacaqlar. Burada isə əlyazması ilə bağlı bəzi ümdə, səciyyəvi məqamları nəzərə çatdırmağı məqsədyönlü saydıq.

Bütövlükdə bu dastan – əlyazması daxilində cərəyan edən hadisələrin məntiqi ardıcılığı ilə səciyyələnən dolğun süjetə, zəngin epizodlara malik yetkin bir folklor incisidir.

Maraqlıdır ki, ilk məclisdə (qolda) öz məcrasına başlayan əhvalatlar son məclislərdə özünün məntiqi həllini tapır. Köpüklü suyu içib kor-peşman atasının yanına qayıdan Rövşən Mirzə Sərrafın bu sözləri ilə qarşılaşır: “Evin yıxılsın, səni görüm övlad üzünə həsrət qalasan, necə ki, mən öz üzünə həsrət qoydum!” Qəribədir ki, atanın övladına qarşı yönəldilmiş bu narazılıq aktı, özgə sözlə, qarğıışı dastanın əsas leytmotivinə çevrilir. Bu, hər şeydən öncə, onda özünü göstərir ki, Koroğlu Nigarla, Pərizad xanım ilə evlənsə də, yenə də övlad üzünə həsrət qalır, bu nisgil bütün həyatı boyu onu düşüncələrə qərq edir.

Yaxud yenə birinci məclisdə Mirzə Sərraf ölüm yatağında olarkən oğluna vəsiyyətində bildirir ki, onu dəfn etdikdən sonra Azərbaycana getsin. İran şahı onu tələb edəcək. Şahın yanına gedib əmrlərinə tabe olsun. Bu vəsiyyətin nəticəsi ilə də son məclisdə qarşılaşırıq. Qocalmış, həyatın, zamanın hər üzünü görmüş Koroğlu İsfahana şah Abbasın hüzuruna gedərkən yolda Almas xanla Bəhram xan tərəfindən öldürülür.

Dastanda başlanğıcı və məntiqi yekunu olan bu kimi macərələr çoxdur. Eposun məzmunu, süjet xətti ilə tanışlıq belə bir qənaət doğurur ki, bu əlyazması sonrakı “Koroğlu” variantlarının əsasını, kökünü, mayasını, başlanğıcını təşkil etmiş, buradakı əksər macərə və əhvalatlar sonrakı variantlarda (həmçinin ayrı-ayrı nəşrlərdə) bu və ya digər fərqlərlə qorunub saxlanmışlar. Bununla belə, elə epizodlara, motivlərə də təsadüf edilir ki, onlar ancaq bu əlyazması ilə bağlı olaraq qalır. Belə epizodlar daha çox müstəqil məclis – qol səciyyəsi daşıyırlar və başlıca olaraq onları aşağıdakı şəkildə ümumiləşdirmək olar:

– Koroğlunun Nigar xanımı Çəmliyə apararkən firəng oğlu ilə qarşılaşması (beşinci məclis);

– Koroğlunun erməni tacirini soyması (yeddiinci məclis);

– Nəzər Cəlalinin dəstəsi ilə Koroğlunun üstünə gəlməsi, Eyvazın acıqlanıb Çəmliyə tərki etməsi, onun Bolu bəylə birləşib Koroğluya qarşı çevrilməsi (onuncu məclis).

Qeyd edilənlər dastanın əsasən nəsr (yurd) hissəsinin hazırda bəlli olan “Koroğlu” qollarına (yaxud süjetinə, epizodlarına) gətirdiyi əlavələrdir. Şeirlərə – nəğmələrə gəldikdə isə onlar haqqında yalnız bir söz demək mümkündür: dastanın bütün lirik silsiləsi orijinal örnəklərdir, onlar aşıq-saz məclisinin, xalq şeri üslubunun ənənələri zəminində formalaşmışdır. Ölçü, ritm, vəzn, qafiyə əlvanlığı isə yüksək poetik səviyyədedir.

Dastanda üç klassik şeir nümunəsinə də (üçüncü və on ikinci məclislər) təsadüf olunur ki, bunun da süjetə daxil edilməsi təsadüfi deyildir. Bu, hər şeydən öncə onu təsdiq edir ki, əlyazması birbaşa informatordan (söyləyici – ifaçıdan), yaxud aşıq-saz məclisindən yazıya alınmamış və çox güman ki, qabaqcadan toplanmış müəyyən mətn əsasında hazırlanmışdır. Bunu sübuta ye-

tirən özgə bir cəhət onda özünü göstərmişdir ki, haqlarında söz gedən şeirlərin heç biri dastan obrazlarının dilindən verilməmiş, yaxud möhürbənddə onun müəllifinin adı çəkilməmişdir. Klassik şeirlərin əlyazmasını tərtib edənlər tərəfindən əlavə kimi mətnə daxil olunması elə ilk baxışdan bəlli olur.

Mətnə olan bəzi çatışmazlıqlar, xüsusilə süjet xəttindəki qırıqlıq, eyni səhifədə, yaxud cümlədə müəyyən anlamın, söz-terminin tamamilə bir-birindən fərqlənən şəkildə işlədilməsi də dastanın ilkin orijinal nüsxəyə malik olması ehtimalını təsdiqləyir. Məsələn, ikinci məclisdə Koroğlunun Dəli Həsənə qarşılaşması, onların bir-birilərinə hərbə-zorba gəldikləri səhnədə gözlənilmədən deyilir ki, "...Koroğlunun ürəyi yumşaldı. Dəli Həsənin əlindən tutub onu yerdən qaldırdı". Süjetdə isə Dəli Həsənin Koroğlu tərəfindən yığılması, basılması barədə söz getmir. Yaxud özgə bir yerdə – üçüncü məclisdə saz ilə setar paralel işlədilir (Əslində isə dastan ifaçılığında əsas çalğı aləti sazdan istifadə olunur). Sovqun, uzmandizman, tabın, təngəlti, çeşn, şişdor, mıxtövlə, və s. kimi söz və ifadələr (onlardan bir çoxunun mətnədəki çıxarışlarda məna açımları verilmişdir) əlyazmasında məhz qeyd olunduğu şəkildə işlədilmişdir ki, bu da Azərbaycan xalq danışıq dilinin zənginliyini göstərən amil kimi dəyərləndirilməlidir.

Mətnədən çıxış edilərək Çənlibel Çəmlişel şəkildə saxlanmış, söyüşlərin yerinə nöqtələr artırmaq daha üstün tutulmuş, bir neçə yerdə isə çətin oxunan, yaxud anlaşılmayan sözlərin yanında (bu, əsasən, şeirlərdədir) sual işarəsi qoyulmuşdur.

Qeyd edildiyi kimi, on üç məclisdən (qoldan) ibarət olan bu əlyazmasının nəsr (yurd) hissəsi fars dilində, şeirləri isə bütövlükdə Azərbaycan türkçəsindədir. Şeirlərin orijinaları ilə yanaşı onların farscaya sötri tərcümələri də verilmişdir. Bu cəhət təbdil-tərcümə olunmuş xalq romanları silsiləsində sıx-sıx rast gəlinən bir ənənədir. Xüsusilə Azərbaycan dastanlarının gürcü və ermənicəyə təbdil-tərcümələrində bu üsuldən geniş istifadə edilmişdir.

Aşiq yaradıcılığının sinkretik xüsusiyyətləri, xalq dastanları və dastançılıq ənənələrinin inkişaf meyilləri, dastan-saz məclislərinin icra tərzini və özgə bu kimi əlamətlər belə bir fikir yürütməyə imkan verir ki, (bu, əslində sübuta ehtiyacı olmayan həqiqətdir!) Azərbaycan dastanları məxsus olduğu xalqın dilində formalaşdığı kimi, təbii ki, bu dildə də ifa olunmuşdur. Məsələyə bu baxımdan yanaşılırsa, haqqında söz gedən "Koroğlu" əlyazmasının özündən əvvəl Azərbaycan dilində ayrıca nüsxəsi olması qənaətinə inam artır. Və çox güman dastan farscaya həmin orijinal mətn vasitəsilə çevrilmişdir ki, az da olsa, yuxarıda bunu təsdiq edən bir sıra cəhətlərə toxunuldu.

A.Xodzko nəşrə müqəddiməsində qeyd edirdi ki, "Koroğlunun döyüş nəğmələri Şərqdə çox yüksək qiymətləndirilir. Doğrudan da, onun şeirlərinin oynaq dili və ahəngdarlığı elə coşqun, hətta dəli bir harmoniya yaradır ki,

bunu heç bir dilə çevirmək mümkün deyil" (Короглы восточный поэт – наездник, Тифлис, (1856, с. VII).

Maraqlıdır ki, P.N.Boratav dastanın bu variantını "Azəri rəvayəti" başlığı altında tədqiq etmişdir (P.Naili. Koroğlu dastanı, İstanbul, Evkaf mətbəəsi, 1931, s. 8-16). Dastanın 1856-cı il rus dilindəki nəşrindən sonra "Северная пчела", "Санкт-Петербургские ведомости", "Сын отечества", "Отечественные записки", "Современник" kimi mətbuat orqanlarında bir sıra dəyərli rəylər çap olunmuşdur.

A.Xodzko variantını geniş araşdırmaya cəlb edən B.Kartıyev yazır: "XIX əsrin birinci yarısında A.Xodzko tərəfindən toplanılmış Cənubi Azərbaycan versiyası digər versiyalara nisbətən daha qədim, dolğun və etibarlı olub. XVI-XVII yüzillərdə Cənubi Azərbaycanda və onunla qonşu ölkələrdə cərəyan edən, eyni zamanda A.Təbrizli ilə M.Elyas tərəfindən də haqqında məlumat verilmiş hadisələrdən söz açan bir dastandır. Özgə versiyalara nisbətən Cənubi Azərbaycan versiyası xalq hərəkəti iştirakçılarının adlarını daha çox qorumuşdur" (Б.А.Каррыев. Эпические сказания о Кор-оглы у тюркоязычных народов, М., Изд.-во "Наука", 1968, с. 42)

M.H.Təhmasib isə qeyd etmişdir ki, "...A.Xodzkonun bu işi nə qədər qiymətli və təqdirəlayiq olsa da, bir sıra nöqsanlardan da xali deyildir" (M.H.Təhmasib. Müqəddimə, Azərbaycan dastanları, beş cildə. IV cild, Bakı, Azərb. EA nəşriyyatı, 1969, s.17).

Paris əlyazması ilə bağlı daha bir düşündürücü məsələ xüsusi maraq oyadır. Necə olmuşdur ki, Fransanın bu qədim elm, mədəniyyət mərkəzində fəaliyyət göstərən fransız şərqşünası Jorj Dyumézilə, tanınmış türk folklorşünası P.N.Boratava, həmçinin tədqiqatçı-alim H.Berberyana (hər üç müəllifin "Koroğlu" barədə monoqrafik araşdırmaları vardır) bu əlyazmasının saxlandığı yer bəlli ola-ola (əsərlərində bu barədə dəqiq məlumat vermişlər), onlar bu abidənin əldə edilməsinə cəhd göstərməmiş, yaxud çapı barədə fikirləşməmişlər? Bunun səbəbini müəyyənləşdirmək, bu barədə fikir söyləmək birtərəfli, bəlkə də, müəmmal görünə bilər. Bizi isə illər uzununu həmişə bir məsələ – həmin əlyazmasını doğma vətəninə gətirmək, onun yaradıcılarını xələfləri sayılan çoxmilyonlu oxucuları ilə qovuşdurmaq düşündürmüşdür.

Yəqin ki, 1989-cu il Azərbaycan koroğlunəşliyi tarixində uğurlu il kimi həmişə yadda qalacaqdır. Məhz həmin ildə poetik söz sənəti sərəvətimizin iki nadir incisi – Parisin Milli Kitabxanasında qorunan 13 məclisli və Tbilisinin Kekelidze adına Əlyazmaları İnstitutunda saxlanılan 28 məclisli Azərbaycan "Koroğlu"ları milli ədəbiyyatşünaslığımızın mərkəzi Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutuna gətirilmişdir. Etiraf etməliyik ki, bu iş İnstitutun folklor şöbəsinin və bu sətirlərin müəllifinin ardıcıl təşəbbüsü sayəsində həyata keçirilmişdir.

Dastanın respublikamıza gətirilməsinə yardımçı olmuş Paris Milli Kitabxanasının əməkdaşı Jak Karo, o zaman BMT-nin mədəniyyət məsələləri şöbəsində (YUNESKO) çalışan həmyerlimiz Ramiz Abutalıbov xüsusi təşəbbüs göstərmişlər.

Eposun nəsr (yurd) hissəsini fars dilindən Azərbaycan türkcəsinə Qulamrza Budaqi tərcümə etmişdir. Bu sətirlərin müəllifi təqdim olunan mətni qəhrəmanlıq dastanlarımızın üslubuna, zəngin tarixi keçmişi olan dastan ifaçılığı ənənələrinə uyğunlaşdırarkən bir sıra kiçik düzəlişlər aparmışdır. Məclislərdəki şeirlərin (onlar Azərbaycan türkcəsindədir), o cümlədən, ayrı-ayrı söz və ifadələrin dəqiqləşdirilməsində Azərbaycan MEA-nın Folklor İnstitutunda qorunan "Koroğlu arxivi"ndəki dastanın əksər variantları, həmçinin eposun R.Zəkibəy, V.Xulufu, Rəcəbli, H.Əlizadə, M.H.Təhmasib və İ.Abbaslı ilə B.Abdullanın adları ilə bağlı nəşrləri faydalanılan başlıca qaynaqlar olmuşdur.

Əlbəttə, təqdim olunan mətn geniş oxucu auditoriyası üçün nəzərdə tutulduğundan daha çox kütləvi nəşr səciyyəsi daşıyır.

İndi qarşıda daha ciddi və həyata keçirilməsi vacib olan bir məsələ durur: Paris əlyazmasının elmi-tənqidi mətnini hazırlamaq, onu elmi ictimaiyyətin sərəncamına vermək.

İsrafil Abbaslı

BİRİNCİ MƏCLİS

Koroğlunun əsl-nəşəbi Təkə-Türkmənnandı. Onun atasının adı Mirzə Sərraf, öz adı isə Rövşən idi. O zamanlar Mirzə Sərraf Türkünstan şahı Sultan Muradın baş ilxıcısıydı. Türkünstan padşahının nə ki ilxısı varıdı, hamısı Mirzənin əlində idi.

Bir gün ilxıcılardan biri Mirzəyə xəbər gətirdi ki, Ceyhun çayından bir at çıxıb iki madyana basıb, sonra qayıdıb suya giriblər. Mirzə bu xəbəri eşidən kimi ilxının içinə girib o iki madyanı damğaladı, ilxıçıya tapşırdı ki, gözdə-qulaqda olsun, madyanlar doğanda ona xəbər versin. Mirzə özü də bu tarixi yadında saxladı.

Madyanlar doğan vaxt Mirzə onların yanına gəldi. Doğulan qulunları yerə düşməmiş çadıra bükdülər. Qulunlar çox tüklü, bədheybət idi.

Mirzə hər il ilxının içərisinə gəlir, üç-dörd yüz dayça seçir, onları padşahın tövləsinə aparırdı. Hər il olduğu kimi, Mirzə o il də atların ən yaxşılarını seçmək üçün ilxının içinə gəldi. O həmin iki dayçanı da ayırıb padşahın tövləsinə apardı. Padşah atlara baxmaq üçün tövləyə gəldi. Dayçaların hamısını bəyəndi, amma o iki dayçadan xoşu gəlmədi. Padşah Mirzəni yanına çağırtdırdı. Buyurdu ki, deyəsən, bu kişi məni naşı hesab edib. Mirzə qocalıb, görünür, daha at tanımır. Padşah əmr elədi ki, Mirzənin gözlərini qızdırılmış şişlə oysunlar.

Padşahın hökmü ilə Mirzənin gözlərinə oddu şiş soxub, çıxartdılar. Mirzə oradan evə qayıtdı.

O zaman Mirzənin oğlu Rövşənin on doqquz yaşı var idi. Rövşən mədrəsədə dərsdə idi. Rövşənə xəbər çatdı ki, padşah atasını kor edib. Rövşən mədrəsədən çıxıb ağlaya-ağlaya atasının yanına gəldi. Mirzə gördü Rövşən çox ağlayır, dedi ki, ağlama, mən ulduzlara baxıb sənin taleyini oxumuşam. Sən bir pəhləvan olub padşahdan mənim qisasımı alacaqsan. Axı Mirzə həm də münəccim idi. O, ulduzların sirrindən xəbər tuturdu. O, oğluna bildirdi ki, sənin taleyin çox parlaqdı, hamıya qalib gələcəksən. Elə bu saat get padşaha de ki, sən bu dayçalara görə atamın gözünü çıxartdırdın. İndi mərhəmət elə, o dayçaları atama bağışla, atam kordu, ona minib sənin hüzuruna gələr.

Padşah buyurdu ki, dayçalardan birini Rövşənə versinlər. Onlar tövləyə getdilər. Rövşən göy dayçanı seçdi. Mirzə oğluna tapşırmışdı ki, göy dayçanı götürsün. Çünki göy dayça o birindən yaraşlıq idi.

Rövşən dayçanı evə gətirdi. Mirzə oğluna tapşırırdı ki, dayça üçün yerin altında bir tövlə tiksin. Rövşən atasının dediyinə əməl etdi. Tövlədə iki axur, axurların arasında da bir hovuz tikdi. Hovuzu su ilə doldurub axurlara da çoxlu arpa, saman tökdü. Dayça qırx gün tövlədə qalmalıydı. Tövlənin bütün dəlmə-deşiyini elə tutdu ki, qırx günə kimi iynə deşiyi boyda da olsa, ora işıq düşməsin. Rövşən dözə bilməyib otuz doqquzuncu gün dayçaya tamaşa etmək üçün göz yekəlikdə bir deşik açdı. Gördü dayça çıraq kimi işıq saçır. Rövşənin bir baxışı ilə elə bil ki, bu çıraq söndü, dayça da soluxdu.

Rövşən deşiyi tutub atasının yanına gəldi. Səhərisi Mirzə Rövşənə dedi ki, oğlum, bu gün qırx gün tamam olur, dur gedək atı tövlədən çıxaraq.

Ata ilə oğul dayçanın yanına gəldi. Mirzənin gözü görmürdü, əlini atın başına, belinə, əl-ayağına çəkib dedi ki, “səni cavan öləsən, oğul, buna işıq dəyib”.

Rövşən soruşdu:

– Ata, sən hardan bildin, ata işıq dəyib?

Mirzə dedi:

– Ona görə bildim ki, at sınıxıb, qol-qanadı əriyib.

Bu sözdən sonra Rövşən sarsılıb fikrə getdi.

Mirzə dedi:

– Qorxma, yer üzündə heç bir at bunun tozuna belə çata bilməz.

Bundan sonra atı yəhərlədilər. Mirzə Rövşənə tapşırırdı ki, onun təlimiylə məşğul olsun, qırx gün atı dağda-daşda çapıb sovqun etsin. Birinci qırx gün tamam olandan sonra ikinci qırx gün onu meşədə çapsın, ikinci qırx gün başa çatandan sonra üçüncü qırx gününü onu suda, palçıqda çapsın. Atın sovqunu sona yetəndən sonra Mirzə Rövşənə igidlik göstərmək, at sürmək dərslərini öyrətdi.

Mirzə Rövşənə dedi ki, məni Ceyhun çayının o biri üzünə çatdır. Sonra əlavə etdi ki, ay oğul, padşah ov üçün Ceyhunun kənarına gələndə atın belinə qalxıb onun yanına gedib deyərsən: “Ey nankor padşah! Sən bu ata görə atamın gözlərini çıxartdırdın. İndi bax gör həmin at necə at olub!”

Rövşən o qədər gözlədi padşah Ceyhunun kənarına gəldi, atı onun yanına sürdü. Padşahın gözü ata düşdü. Vəzirə üz tutub dedi:

– Bu cavan oğlan kimdi?

Vəzir oğlana üz tutub soruşdu:

– Ey cavan kimsən?

Rövşən cavab verdi:

– Ey vəzir, mən bu nankor padşahın nökrəiyəm.

Padşah soruşdu:

– Bu atı sənə kim verib?

Rövşən dedi:

– Ey nankor padşah, sən bu ata görə atamın gözlərini kor etdirdin, indi isə bax gör at necə at olub.

Sonra padşaha dedi ki, sən naşısısan, at tanımırısan. Qulaq as, mən bu atın tərifi deyim:

Padşahım, gəl sənə xəbər verəlim,
Bədoydə nişana neçə gərəkdik?
Səksənib, xorruyub, səqinəndə o,
Ceyran tək tullanıb keçə gərəkdik.

Qızıl ov səqərli, köşək dönümlü,
Dəyirman madarlı, ac qurd yeyimli,
Dovşan beli ipək, xəyyatə yalı,
Tavus tək yelkəsi uca gərəkdik.

Dördündən beşinə girəndə yaşı,
Şahmar tək gərəkdik bədoyün başı,
Alma tək gözləri, almas tək dişi,
Dodağı nər kimi baca gərəkdik.

Əsli Mahmududu, tasma boyunlu,
Meydana girəndə yüz min oyunlu.
Qarçqay* baxışlı, ac qurd yeyimli
Ortası qoluna dolu gərəkdik.

İgid odu ata sözün haqlıya,
Bədoyün becərə, yaxşı saxlıya,
Suyun safın bəndi-bəstin toxluya
Mirzə kimi sərraf qoca gərəkdik.

Padşah bunu eşidən kimi dedi:

– Bu Mirzənin oğludu, tutun onu!

Padşahın qoşunu Rövşəni dörd tərəfdən mansırya aldı.

* Ov quşu

Rövşən dedi:

– Ey padşah, bir türkü yadıma düşüb, icazə ver onu oxuyum.

Padşah buyurdu ki, mane olmayın, qoy oxusun.

Rövşən aldı görək:

Padşahım üstümə cari buyurdu,
Döyüşərəm, dönməm, edərəm cəngi.
Qarçıqay tək doyersa məni
Mən qəbul etməyəm bu namü nəngi.

Padşah dedi:

– Mənə qulluq etməlisən, yoxsa səni öldürdərəm.

Rövşən dedi:

Öz yerimdə bəy deyəllər, bəy mənəm,
Sənin tək namərdə boyun əymənəm,
Ölümümdən ötrü qayğış çəkmənəm,
Axır suda sınar bu su səhəngi.

Padşah buyurdu:

– Sənin atan əlli il mənə ilxıçılıq edib. Qəzəblənib onun gözlərini oydurdum. Ağa öz nökerini cozalandırar da, ona qayğışım, məhəbbətini bildirər də. İndi gəl mən sənə məhəbbət göstərim.

Rövşən dedi:

– Başımı yarib ətəyimə qoz tökürsən? Atamın gözlərini kor edib, məni sərdar edirsən?! Allahın köməyi ilə əcəl aman versə, səndən atamın qisasını alacam.

Sonra Rövşən dedi:

Sən özün tikmişdin, sən özün yıxdın,
Hər namərd ləkənin sözünə baxdın,
Alaram şəhərin, yıxaram taxtın,
Meydanım boyaram qana, gül rəngi.

Padşah gülüb dedi:

– Sən mənim yurduму dağıdib taxtımı əlimdən alacaqsan?

Rövşən padşaha dedi:

– Bəli.

Mən bilmənəm hərə-hərə söz nədi,

Əlli nədi, altmış nədi, yüz nədi,

Nəzərimdə dərə-tərə, düz nədi,

Mənəm əsrək meşələrin pələngi.

Padşah buyurdu:

– Getmə, Allaha and olsun, səni qoşunuma sərkərdə qoyacam. Sən igid, yenilməz bir cavansan.

Rövşən dedi:

– Sən atamın gözlərini kor etdiribsen, ona görə də dava meydanında, türkülərimdə adım Koroğlu olmalıdı.

Sonra dedi:

Koroğlu deyir ki, yetişdim cana,
Mən sərimi tüp eylərəm çovqana,
İnşallah gedərəm mülki-İrana,
Ollam Əli qullarının yekrəngi.

Rövşən sözünü qurtarana kimi, padşah əmr etdi onu tutsunlar. Əlli nəfər qulam onun üstünə töküldü. Rövşən “ya Əli” – deyib, nökerlərlə döyüşə başladı. Ac canavar sürüyə daraşan kimi, onların bir neçəsini öldürdü, bir neçəsini də yaralayib qabaqdan qaçırdı. Padşah gördü bütün dünya qoşun olsa belə, Rövşənin qabağında dayana bilməyəcək.

Padşah vəzirə dedi:

– Heç kim bu cavanın qabağına çıxmasın. Kimsə ona güc gələ bilməz.

Rövşən Ceyhundan keçib atası Mirzənin yanına gəldi.

Mirzə dedi:

– Oğul, Allah səndən razı olsun. Mənim qisasımı aldın.

Sonra dedi:

– Ay oğul, Heratın yaxınlığında bir ada var, məni ora apar.

Rövşən Mirzəni atın tərkinə alıb o adaya apardı. Mirzənin nücum kitabı var idi. Onu qoltuğundan çıxartdı, Rövşənə verib dedi:

– Oğul, bu kitaba tamaşa et.

Rövşən kitaba baxdı.

Mirzə dedi:

– Bu kitabda yazılıb ki, bir parlaq ulduz məğribdə, bir parlaq ulduz da məşriqdə var.

Rövşən o ulduzları axtarıb tapdı.

Mirzə dedi:

– Oğlum, bu arada bir bulaq var, ora getmək lazımdı.

Sonra Mirzə dedi:

– Çərşənbə gecəsi o bulağın başına gedərsən, bu kitabda olan duanı oxuyub gözlərini o iki ulduza dikərsən. Duanı oxuyan vaxt o iki ulduz bir-birinə yaxınlaşacaq. Ulduzlar yaxınlaşdıqda bulağın suyundan ağ köpük çıxacaq.

Mirzə Rövşənə bir qab verib dedi:

– O köpüklü sudan doldurub mənə götürərsən.

Rövşən çərşənbə gecəsi qab ilə kitabı götürüb bulağın başına gəldi. O, Mirzənin dediyinə əməl etdi. Köpüklü suyu götürüb ayağa qalxdı ki, atasına gətirsin. Rövşən hələ cavan, cahil idi. O, hələ kamil-ləşməmişdi. Buna görə də köpüklü suyu qaba doldurub başına çəkdi. Sonra atasının yanına gəldi. Mirzə ondan olanları soruşub dedi:

– Köpüklü sudan gətirdinmi?

Rövşən cavab verdi:

– Sənin dediklərinə əməl etdim, amma su köpüklənmədi.

Mirzə dedi:

– Su köpüklənib! Düzünü de görüm, köpüklü suyu neylədin?

Rövşən daha gizlətməyib köpüklü suyu içdiyini boynuna aldı.

Mirzə dizinə döyüb dedi:

– Evin yıxılısın, necə ki, mənə öz üzünə həsrət qoydun, səni görüm övlad üzünə həsrət qalasan. O köpüklü su mənim gözlərimin dərman-ıydı. Sən çox igid, basılmaz adam olacaqsan, amma mənə dünya işi-ğına həsrət qoydun. O, mənim gözlərimin dərmanıydı, ondan bir az gözlərimə çəkib, qalanını sənə verəcəydim.

Sonra Mirzə vəsiyyəət etdi ki, ölürom, bundan sonra nə söz oxusan, Koroğlu adı ilə bitir.

Rövşən Mirzəni özü ilə götürüb mənzilbəmənzil gəlib müqəddəs Məşhədə çıxdı.

Mirzə dedi:

– Oğlum, mən burada öləcəyəm. Ona görə ki, ata-oğul hər ikimiz şüeyik.

Mirzə vəsiyyəət etdi ki, mənə torpağa tapşırıandan sonra Azərbaycana qayıt, oraya çatandan sonra İran şahı səni tələb edəcək. Onun yanına gedər, əmrindən çıxmazsan.

Bu vəsiyyəətdən sonra Mirzə canını tapşırırdı. Koroğlu atasının vəsiyyəətinə görə onu Məşhəddə basdırdı.

İKİNCİ MƏCLİS

Koroğlu tək-tənha Azərbaycana gəlmək istəyirdi ki, özünə yurd-yuva yeri seçsin. Bu yerlərdə Həsən adlı bir dəli, quldurbaşı var idi. Dəli Həsənin şöhrəti bütün Xorasan vilayətinə yayılmışdı. Xorasan əhli Koroğluya dedi:

– Sən buradan tək-tənha Azərbaycana gedə bilməzsən.

Koroğlu onların sözüne qulaq asmayıb atına minib mənzilbəmənzil Azərbaycan vilayətinə sarı yola düşdü. Koroğlu neçə gün yol getdikdən sonra bir mənzilə yetişdi. Qıratı örüşə buraxdı. Gözətçi Dəli Həsənə xəbər verdi ki, bir nəfər qoruğun çəməninə atını otarır. Dəli Həsən özü ilə qırx quldur götürüb qoruğa gəldi. Koroğlu gördü ki, qəfildən üstünə bir dəstə atlı gəlir. Üstündə olan yaraq-yasağını düzəldib Qıratı mindi, onların yolunu kəsdi.

Dəli Həsən qəh-qəhə ilə gülüb dedi:

– Mənim adım bütün aləmə yayılıb, bu atlı isə təkbaşına mənim yolumu kəsmək istəyir.

Dəli Həsən uca səslə çağırırdı:

– Ay məndən dəli, görünür, mənim adımla eşitməmişəm, yoxsa tək-tənha bu yoldan keçməzdin.

Koroğlu cavab verdi:

– Ay dəli, sən indiyə kimi qoç savaşına yox, quzu savaşına getmişəm.

Dəli Həsən hay verdi ki, bu dəlini tutun.

Koroğlu avazla sözə başlayıb dedi:

– Ay dəli, atamın vəsiyyəətinə görə, mən türki ilə döyüşə başlamalıyam.

Dəli Həsən dedi:

– Ay dəli, de görüm nə deyirsən?

Koroğlu sazını götürüb dedi:

Mən sənə deyərəm divanə Həsən
Bu gün doyamadım, döyüş olmadı.¹

Koroğlu dedi:

– Ey vələdüznə, sən bir pəhləvan kimi yeddi ildə ki, yolu kəsisən, indi isə bir qaşığıq qanın üçün göz yaşını axıdırırsan.

¹ Əlyazmasında qoşmanın cəmi iki misrası verilmişdir

Dəli Həsən dedi:

– Ey pəhləvan, yeddi ildi ki, bu yolu kəsmişəm, Allaha and içmişəm ki, kim mənim arxamı yerə vursa, ömrüm boyu sidq ürəklə ona qul olacam.

Bu sözləri eşidən Koroğlunun ürəyi yumşaldı. Dəli Həsənin əlin-dən tutub onu yerdən qaldırdı¹.

Dəli Həsən soruşdu:

– Ey pəhləvan, sənın adın nədi?

Koroğlu dedi:

– Ey pəhləvan, sənın adın nədi?

Koroğlu dedi:

– Mənə Koroğlu deyərlər.

Dəli Həsən dedi:

– Ay ağa, yeddi ildi ki, mən bu yolu tutmuşam, bir padşah xəzinəsi qədər var-dövlət yığmışam, onların hamısını sənə verirəm.

Koroğlu dedi:

– Düş qabağa, görüm o xəzinə hardadı?

Dəli Həsən qabaqda, Koroğlu isə onun dalınca yola düşdülər. Onlar dağ ətəyində olan bir mağaraya gəldilər. Koroğlu Qıratdan düşdü. Dəli Həsən atın cilovunu tutdu, Koroğlunun gözü qabağında Qıratı mağaraya bağladı. Dəli Həsən bütün var-dövlətini Koroğluya göstərdi. Koroğlu Dəli Həsənlə bir müddət orada qaldı. Koroğlu Dəli Həsənin mal-dövlətindən xeyli götürdü. O, Dəli Həsəni sınavırdı. Gördü ki, o çox sədaqətli adama oxşayır. Dəli Həsən Koroğluya yetmiş yeddi cavan, igid, cəngavər qul bağışladı. Onlar bütün mal-dövləti neçə qəflə-qatıra yükləyib, qullarla birlikdə mənzilbəmənzil Qaflan gədiyindən ötüb Azərbaycan torpağına çatdılar. Koroğlu qullara dəli adı vermişdi. Koroğlu ilə Dəli Həsən özləri üçün təmiz, gözəl bir yaşayış məskəni axtarırdılar. Onlar Qaradağ torpağında Göycəbel deyilən yerdə bir səfalı çəmənlikdə yurd saldılar. Çox keçmədən Koroğlunun adı bütün vilayətlərə yayıldı. Hamı igid, səxavətli, gözəl bir cavanın Göycəbeldə sakin olduğunu çitdi. Az sonra qorxmaz, igid cavanlar Koroğlunun başına toplaşdılar. Koroğlu onlara donluq verirdi. Yeddi yüz nəfər Göycəbeldə Koroğlunun başına yığışdı. O vaxt Azərbaycan hakiminə xəbər çatdı ki, Göycəbeldə Koroğlu adlı bir nəfər yeddi yüz

¹ Əlyazmasında Koroğlunun Dəli Həsənlə güləşib onu yıxması verilməyib

igid qul ilə yurd salıb. Azərbaycan hakimi Koroğlunun niyyətini bilmək üçün Göycəbelə elçi yolladı. Elçilər Cəlalı Koroğludan soruşdular ki, burada yurd salmaqda məqsədi nədi? Şahın sarayı filan yerdədi, nə söziün varsa, gedib ona deyə bilərsən. Yoxsa şahın vilayətini dağıtmaq istəyirsən?!

Cəlalı Koroğlu bu sözü eşitdikdə atasının vəsiyyəti yadına düşdü. Atası ona tapşırırmışdı ki, İran padşahının əmrindən çıxmasın. Buna görə də Azərbaycan hakiminin elçisinə bildirdi ki, qoy vilayətin hakimi mənə bir neçə gün möhlət versin, buradan köçüb Rum vilayətinə gedəcəm.

Koroğlu yeddi yüz dəlini bir yerə yığıb türki ilə onlara üz tutub dedi:

Səfər oldu Kürdüstana,
Bizim ilə köçən gəlsin.
Namərd girməsin meydana,
Ər badəsin içən gəlsin.

Qurbanam mərdin boyuna,
Lənət namərdin soyuna,
Əcəl kəfənin boyuna,
Öz əliylə biçən gəlsin.

Yeddi yüz dəlinin hamısı diz çöküb dedi:

– Ey Koroğlu, biz hamımız canımızdan keçmişik, sən hara getsən biz də səninlə varıq.

Meydana girəndə xanlar,
Sənə qurban şirin canlar,
Qılınc qəbzəsindən qanlar,
Şərab deyib içən gəlsin.

Koroğlu der dəm bu dəmdi,
İslam ləşkəri möhkəmdi,
Savaş bir toydu, bayramdı,
Könül qəmdən açan gəlsin.

Sözü tamam olandan sonra Koroğlu, yeddi yüz dəli, qəflə-qatırla birlikdə Göycəbeldən yola düşdü. Mənzilbəmənzil gəlib Qazlı gölə çatdılar. Koroğlunun gözətçisi ona xəbər verdi ki, ey Koroğlu, Qazlı göldə bir tacir düşüb. Onun var-dövlətinin sayı-hesabı yoxdu.

Koroğlu dedi:

– Dəlilər, mənim əzizlərim, mən padşah deyiləm ki, xəzinəm olsun. Gəlin vaxtımızı xoş keçirək.

Dəlilər Koroğlunun əmrilə bir göz qırpımında karvanın bütün var-dövlətini soydular, onları Ühüd dağı kimi qaladılar.

İrəvanda Hüseyinlixan Qacara çatdı ki, bəs bir adam peyda olub ki, iki padşahın arasını tutub, var-dövlətinin sayı-hesabı olmayan bir tacirin yolunu kəsibdi. Hüseyinlixan min beş yüz nəfərlik bir qoşun yollayıb hər yerdə axtarış apardı. Gözətçilər Koroğluya xəbər gətirdilər ki, min beş yüz nəfərlik qoşun onların üstünə gəlir. Koroğlu dedi:

– Dəlilər, mənim əzizlərim, inşallah Murtuza Əlinin ürək səfası naminə bir saat çəkməz ki, onları tamam darmadağın edərək.

Koroğlu hökm edən kimi dəlilər hamısı yaraqlandı. Koroğlu özü də nizəyə söykərib qoşunun qabağında dayandı. Hüseyinlixanın qoşunu yetişdi. İki ordu qarşı-qarşıya durdu. Hüseyinlixan döyüşçülərindən birini Koroğlunun yanına yollayıb ona bildirdi ki, “Ay dəli, sən kimsən ki, iki padşahın arasını tutasan, iki tərəfin get-gəl yollarını bağlayasan”.

Koroğlu haray çəkib dedi:

– Ey sərdar, mən sənə mal-dövlətini aparmamışam, sənə vilayətini çalıb-çapmamışam.

Sərdar əmr etdi:

– Ay zalımlar, bu dəlini tutun.

Koroğlu dedi:

– Ey sərdar, mən həmişə türkü oxuya-oxuya döyüşürəm. Fərsət ver bir türkü oxuyum, sonra döyüşə başlayaq.

Hüseyinlixan dedi:

– Hər nə ürəyin istəyirsə oxu.

Koroğlu öz sədaqət oxunu götürüb sinəsində həmayıl eləyib dedi:

Canım sərdar, budu sözün doğrusu,
Can alıcı Əzrayılam, gəlmişəm.
Can almağa çeşmim gəllad oğrusu,
Can alıcı Əzrayılam, gəlmişəm.

Görüm sərdar bu gün hara gedirsən,
Xəncər olub bağrım başın didirsən,
Bu gün bu dünyanın tərkini edirsən,
Can alıcı Əzrayılam, gəlmişəm.

Koroğlu türküünü bitirdikdən sonra İrəvan hakimi Hüseyinlixanın vəziri dedi:

– Ey xan, bu dəliyə baş qoşmaq düzgün deyil.

Koroğlu dedi:

Ağa vəzir, mən xub sənə neylədim,
Hər nə etdim dost könlədən eylədim,
Səni o sərdara cəllad eylədim,
Can alıcı Əzrayılam, gəlmişəm.

Sərdar dedi:

– Ay dəli, ağzına gələnə söyləyirsən. İndi mən səni öldürürəm.

Koroğlu dedi:

İndi zərbi şəstim sənə bildirirəm,
Dostun ağladaram, düşmən güldürürəm,
Koroğlu der, vallah səni öldürürəm,
Can alıcı Əzrayılam, gəlmişəm.

Koroğlu sözünü qurtaran kimi sərdar əmr elədi:

– Tutun bunu!

Koroğlu dedi:

– Canım cavanlar, girin meydana, savaş başladı!

Qılıncların cingiltisi, tökülən qanların fişqırtısı, atların kişnəməsi ərşə çatdı. Koroğlu öldürməliyəni öldürdü, alınmaqları aldı. Sərdarın qoşunu İrəvana yollandı. Koroğlu Qazlı göldən köç edib özünü Çəm-libelə çatdırdı. Çəm-libeldə hamı Koroğlunun adını eşidib hər tərəfdən ona hədiyyə, pul, qənimət, bac-xərac gətirirdi.

ÜÇÜNCÜ MƏCLİS

Koroğlu Çəmlibeldə bir qala düzəltdi. Koroğlunun adını, səxavətini, rəşadətini eşidənlər ona pənah gətirdi. Qala şəhər kimi olmuşdu. Orada səkkiz min ailə yerləşmişdi.

Koroğlunun Xacə Yaqub adlı siqə tacir qardaşlığı var idi. Xacə Yaqub bütün vilayətləri gəzmişdi. Hər yerdən Koroğluya xəbər gətirirdi. Günlərin bir günü Xacə Yaqubun yolu Urfa şəhərinə düşdü. O, bir gün şəhəri gəzərkən gördü ki, şəhər meydanına camaat toplaşmış. Xacə Yaqub camaatın arasına gəldi. O, on üç-on dörd yaşlarında bir yeni-yetmə oğlana rast gəldi. Dil onun camalının, telinin vəsfindən aciz idi.

Sevdi könlüm yenə bir qaşı kaman oğlanı,
Beli incə, ləbi qönçə, bir güli-xəndanı.
Xublara can veribən oldu munun qurbanı,
Yoxdu bir böylə gözəl gəzsən əgər dünyanı,
Adı Eyvazxan ola, həşt behiştin çəməni,
Sənəti qəssab ola, özü ki, gövhər kanı.

Xacə Yaqub bu oğlanı gördükdə bir könüldən min könülə ona aşıq oldu. Camaatdan xəbər aldı ki, bu oğlan hansı bağın gülüdü, kimlərdəndi. Biri cavab verdi:

– Ey tacir, Urfa şəhəri paşasının Mir İbrahim adlı bir qəssabı var. Bu oğlan o qəssabın oğludu.

Xacə Yaqub oğlanın adını soruşdu. Dedilər, bu oğlanın adı Eyvaz Balıdı. Xacə fikirləşib öz-özünə dedi ki, Eyvaz Balını özümmlə Çəmlibelə aparmağa gücüm çatmaz, Koroğlu da mənim tərifimə inanmayacaq. Bir rəssam çağıraraq, çoxlu pul verdi. Rəssam Eyvazın şəklini çəkdi. Xacə Yaqub şəkli götürüb yola düşdü. Mənzilbəmənzil ötüb gəlib Çəmlibelə çıxdı. Koroğluya xəbər gətirdilər ki, qardaşlığın Xacə Yaqub gəlib. Koroğlu dəlilərinə əmr etdi ki, onu qarşılansınlar. Xacə Yaqub gəlib baş əydi. Koroğlu onun üzündən, o da Koroğlunun əlinədən öpdü. Əyləşdilər. Koroğlu işarə etdi, şərab gətirsinlər. Onlar bir neçə piyalə içəndən sonra Xacə Yaqubun kefi kökəldi. Koroğlu soruşdu:

– Ay qardaş, hara getmişdin, hardan gəlirsən?

Xacə Yaqub dedi:

– Urfa şəhərinə getmişdim.

Koroğlu dedi:

– Urfa şəhərində mənim Qıratımdan yaxşı bir at gördünsə, de.

Xacə dedi:

– Görmədim.

Koroğlu dedi:

– Mənim cavanlarımdan yaxşı cavan gördünsə, de.

Xacə cavab dedi:

– Yox!

Koroğlu dedi:

– Mənim məclisimdən yaxşı məclis gördünsə, de.

Xacə cavab verdi:

– Yox görmədim.

Koroğlu dedi:

– Mənim saqilərimdən yaxşı saqi gördünsə, de.

Saqi sözü gəldikdə Xacə dedi:

– Ey Cəlali Koroğlu, bir oğlan görmüşəm ki, sənə saqilərin onun əlinə su tökməyə yaramazlar.

Xacə oğlanı çox təriflədi.

Koroğlu dedi:

– Anası... beş-on tükənin yox idi rəssama verib oğlanın şəklini çəkdirib mənə gətirəsən?

Xacə ərz elədi:

– Ey Cəlali Koroğlu, oğlanın şəklini çəkdirib sənə gətirmişəm.

Koroğlu dedi:

– Ver görüm.

Xacə şəkli Koroğluya verdi. Koroğlu Eyvazın şəklini görəndə kimi səbr qərarını itirdi. Koroğlu Dəli Həsəni yanına çağıraraq dedi:

– İki haça ilə bir kündə hazırla.

Xacə dedi:

– Ay qardaş kündəni, haçanı neynirsən?

Koroğlu cavab verdi:

– Sənə ayağına vurduracam.

Xacə dedi:

– Eyvazın şəklini gətirdiyim üçün mənə ənam verirənsən?

Koroğlu dedi:

– Mən Eyvazı görməyə gedirəm. Tərif etdiyim kimi olsa, sənə başını qızılla fələkdən də uca edəcəyəm. Sən deyən kimi olmasa, nəslini elə qırdıracam ki, beşinə də ibrət olsun, böyük yanında yalan danışmasınlar.

Xacənin boynuna haça, ayağına kündə vurub zindana apardılar.

Koroğlu Dəli Həsəno dedi:

– Qıratı yəhərlə.

Dəli Həsən əlini Qıratın belinə çəkib onu tumarladı, keçə yəhəri onun belinə qoydu. Koroğlu yaraqlandı, Qıratı minib dəlilərə üz tutub dedi:

– Mən Urfa şəhərinə gedirəm. Mən gələndə kimi içgi, çalğı məclisi kəsilməli, yoxsa kökünüzü yer üzündən kəsərəm. Mən tək-tənha Eyvazın dalısınca gedirəm, ya məhv olacam, ya da Eyvazı götürüb özümə götürəcəm. Koroğlu burada bir türkü dedi:

Eyvaz Balı kimi bir cavan sevdim,
Tutun onun toyun ta mən gəlincə.
Xəbəri eləyün Urumdan Şama,
Deyün, qoçaqlarım, ta mən gəlincə

Ərəbatm kəhərindən, kögündən,
Qoçaq minər bu kürənin yeyindən.
Gətürün öyöcdən, qırın qoyundan,
Yeyün qoçaqlarım, ta mən gəlincə.

Koroğlu der: olsun düşməni axırı,
Qoç iyitdər, ərəb atdar hayxırı,
Seylab kimi bol eyləyin çaxırı,
İçün qoçaqlarım, ta mən gəlincə.

Koroğlu sözünü bitirib dəlillərlə sağollaşdı, tək-tənha Urfaya yollandı. Gecə-gündüz at çapıb mənzilbomənzil yol getdi, Urfa şəhərinin bir ağaclığına çatdı. Koroğlu çox acmışdı. Gördü ki, bir çoban dağın ətəyində qoyun otarır. Koroğlu öz-özünə dedi: Ataların yaxşı bir məsəli var, “acın çobana, yoruldu sarbana”. Görüm bundan bir ağız yemək ala bilərəmmi?

Koroğlu dedi:

– Çoban, bərəkətli olsun.

Çoban dedi:

– Xoş gəlmisən.

Koroğlu dedi:

– Ey çoban, mənə bir qarın çörək verərsənmi?

Çoban baxıb gördü ki, bu cavanın yaraq-yasağı onun bütün qoyunlarını alıb satar.

Çoban dedi:

– Ey cavan, mənə sənə layiq bir yemək yoxdu. Ancaq qoyun südü var, istəyirsən, verim.

Koroğlu dedi:

– Bu çöldə qoyun südü içməli olar, sağ ver.

Çoban iri gövdəli sağlam bir oğlan idi. Onun əlində başı yekə, yağın bir çomağ var idi. Çoban əlinə keçən mıxı çomağın başına çalmışdı. Çomaq bir batman yarım ağırlığında olardı. Çoban çomağın başını deşib, bir qayıq keçirmiş, qayıq isə qoluna bağlamışdı. Çoban qoyunları bir yerə yığdı. Onun bir taxta kasası var idi. Kürdə bu kasaya “moda” deyirlər. Çoban qoyunları modaya sağdı. Moda üç batman süd tuturdu. Çoban süd ilə dolu modanı Koroğlunun qabağına qoydu, ona yekə bir qasıq da verdi. Koroğlu beş-altı qasıq içib gördü yox, belə olmayacaq, acından ürəyi gedir, dedi:

– Ey çoban, çörəyin olarmı?

Çoban dedi:

– Ay bəy, bir az çörəyim var, amma bəni-adəm yeməyi deyil.

Koroğlu dedi:

– Ay çoban, daşdan yumşaq hər nəyin varsa, gət.

Çoban dedi:

– Çörəyim arpa çörəyidi.

Koroğlu dedi:

– Eyb eləməz, gət.

Çoban dedi:

– Ay bəy, gün vurub qurudub, dişlərini sındırar.

Koroğlu dedi:

– Gət.

Çobanın çiyindəki xurcunda quru çörəyi var idi. Koroğlu bərk acmışdı, özü əlini xurcuna salıb çörəkdən çıxartdı, ovub südün içinə tökdü. Çoban gördü ki, bu, on beş adamın yeməyini düzəltdi. Fikirləşdi ki, yəqin bəy acından özünü itirib, yoxsa bəni-adəm bu qədər çörək yeməz. Çoban elə zənn etdi ki, Koroğlu yeməkdən beş-altı qasıq yeyib doyaçaq, sonra qalanını götürüb beş-altı gün itlərə verər. Koroğlu isə başını aşağı salıb dinməz-söyləməz quru çörəkləri südə ovub yeyirdi. Koroğlu göz gəzdirib gördü ki, çoban onun başının üstündə dayanıb tamaşa edir, dedi:

– Çoban, gəl birlikdə yeyək.

Çoban cavab verdi:

– Ay bəy, o yeməyi özün düzəltmisən, özün də ye, mən ondan yeyə bilmənəm.

Koroğlu yenə də başını aşağı salıb yeməyə başladı.

Koroğlunun qalın bıqları var idi. Süd onun qarnına getsə də, çörək bıqlarına ilişib qalırdı. Koroğlu qəzəbləndi, bıqlarını eşib qulaqlarının dalına keçirtirdi, ağızını da mağara ağızı kimi açıb qabı başına çəkdi, sonra boş modanı yerə qoydu. Çoban bunu görüb “bismillah” dedi. O, öz-özünə fikirləşdi: Əgər bu qulyabani, ya cin olsa, “bismillah” deyəndə qaçar, qoyunların südünü içib qurtardı, bir saatdan sonra yenə acıb qoyunlarını yeyəcək, üstəlik doymasa, mənə də yeyəcək.

Koroğlu Urfa şəhərinə necə gedəcəyi, Eyvazı necə görəəcəyi barədə fikirləşirdi. Sonra öz-özünə düşündü ki, mənim adım-sanım bütün vilayətə yayılıb. Bu atla, bu geyimlə əgər Urfaya getsəm, mənə tanıyaçaqlar. Yaxşısı budu çobanın paltarını alıb geyim, heç kəs mənə tanımasın.

Koroğlu çobana dedi:

– Ay çoban, gəl paltarlarımızı dəyişək.

Çoban gülüb dedi:

– Ay arvadı filan-filan, Allah heç kəsin yoxsul eləməsin. Hər şeyin bir yana qalsın, təkə başımın papağı, belinin şalı ilə qılıncın mənə bütün qoyunlarımızı alıb-satar. Mənə lağ edirsən?

Koroğlu gülüb dedi:

– Çoban, Allaha and olsun sənə lağ eləmirəm. Bu şəhərdə mən bir tacirə min beş yüz tümən borcluyam, mənə bu görkəmdə görsə hər nəyim varsa olimdən alar. Mən isə vacib iş üçün bu şəhərə gedirəm. Gəl paltarlarımızı dəyişək, hərgah qayıtsam paltarımızı geri alaram, qayıtmasam, geyimlər bir yana, atımın azı iki min tümən qiyməti var, sat ye, mənə də dua ol.

Çoban fikirləşdi ki, yəqin bu dəlidi, dedi:

– Soyun.

Koroğlu kəmərbəndini açdı, paltarını soyundu. Çoban Koroğlunun paltarlarını, Koroğlu isə onunkuları geyindi. Çobanın keçədən dörd xurcunu var idi. Koroğlu onları da alıb çiyinə saldı. Çobanın keçə papağını başına qoyub çomağını da əlinə aldı. Koroğlu baxıb gördü ki, çomaq lazım olan yerdə qılıncdan geri qalan deyil. Koroğlu çomağı əlinə alıb dedi:

– Çoban, atımı öz canın kimi qoru.

Çoban dedi:

– Allah amanında, arxayın get.

Çoban Koroğlunu əmin etsə də ürəyində öz-özünə deyirdi: “Ay Allah, kaş bu kişi qayıtmayırdı, biryolluq yoxsulluğun daşını ataydım. Bu atlar atı, bir də bu paltarlar mənə bədi”.

Koroğlu çobanla vidalaşdı. Çobanın paltarları əynində, çomağı isə əlində piyada Urfa şəhərinə yola düşdü. Urfa şəhərinin darvazasına çatdıqda Koroğlu “bismillah” deyib, şəhərə daxil oldu. Şəhərdə əlində bir şaqqa ət aparən bir osmanlıya rast gəldi. Osmanlı ətə baxır, tez-tez salavat çevirirdi. Koroğlu İstanbul ləhcəsində kişiyyə dedi:

– Bu necə ətdi ki, baxıb tez-tez ah çəkir, salavat çevirirsən?

Osmanlı dedi:

– Görürəm qəribsən, başqa yerdən buraya gəlibsən.

Koroğlu dedi:

– Bəli, uzaq yerdən gəlmişəm.

Osmanlı dedi:

– Məgər bilmirsən ki, başqa yerlərdə çörək baha olan kimi, burada da ət bahadı? Xəstəm var, həkim deyib ət yesin. Hər gün gəlib axtarırdım, tapa bilmirdim. Bu gün gəlib gördüm ki, Mir İbrahim qəssabın oğlu Eyvazın dükanında ətin hoqqası iki quruşa satılır. Bu əti iki quruşa aldığımıza görə salavat çevirirəm.

Koroğlu dedi:

– Ət çox bahadı?

Osmanlı cavab verdi:

– Əlbəttə, hoqqası iki quruşdu, adı var, özü yox.

Koroğlu ürəyində dedi:

– Çobanın dədəsinin kəlləsini.., bu gün qoyunların hamısını satacağam.

Koroğlu Eyvazın dükanına çatıb gördü ki, adam əlindən iynə salmağa yer yoxdu. Adamların kimi ət, kimi də Eyvazın üzünü görmək üçün boylandı. Koroğlu öyilib camaatın arasından Eyvaza baxmaq istəyəndə daldan onu söyürdülər. Koroğlunun qan beyninə vurdu. Öz-özünə dedi: “Mən bu osmanlılarla bacara bilmirəm, bəs Eyvazı şəhərdən necə qaçıracağam?” – Koroğlu bunu deyib, çomağının başına tüpürdü, camaatın üstünə cumdu.

Koroğlu çomaqla beyinləri dağıdıb, qıçları qələm edib, belləri sındırdı, hamını yerə sərdi. Camaatı Eyvazın dükanının qabağından dağıtdı. Koroğlu gördü ki, Eyvaz dükanın ortasında əli üzündə donub ona

baxır. Koroğlu ürəyində dedi: “İgidlik altıdı, beşi hiylədi, biri isə zor. Bu uşağı qorxutmaq mümkün deyil”. Koroğlu əlini cibinə salıb bir quruş çıxartdı, onu Eyvaza uzadıb dedi:

– Götü bir hoqqa ət ver, pulun qalığını da tez qaytar, yoldaşlarım getdilər.

Eyvaz ürəyində dedi:

– “Müştəri belə olar bax, mən ətini hoqqasını iki quruşa satıram, bu isə bir quruş verib deyir tez ol, qalanını da qaytar, yoldaşlarım getdilər”.

Eyvaz qürrelənib qeyzlə Koroğluya dedi:

– Yaramaz, gəl bura görüm nə deyirsən?

Koroğlu Eyvazla üz-üzə dayandı. Eyvaz əlinin bir barmağını qatladı, dörd barmağı ilə Koroğlunun ağızından möhkəm bir sille vurdu.

Koroğlu: “Ay uşaq niyə məni vurursan” – desə də, ürəyində fikirləşdi: “Allaha şükür ki, Eyvazın əli mənim ağzıma dəydi”.

Eyvaz dedi:

– Arvadı ... , mənim üçün müştəri olubsan? Mən ətini hoqqasını iki quruşa satıram, sən isə bir quruş verib deyirsən ki, bir hoqqa ət ver, pulun qalanını da geri qaytar ki, yubanıram. Üstəlik mənim iki yüz müştərimin də başını yarırısan.

Koroğlu dedi:

– Ay uşaq, mən müştəri deyiləm, özüm ət satanam.

Eyvaz dedi:

– Sən necə ət satansan?

Koroğlu dedi:

– Ay bədbəxt, mən çobanam, doqquz yüz baş qoyun gətirmişəm. Gəldim görüm ətini qiyməti neçədi, bahadı, yoxsa ucuz.

Qəssab tayfası qoyun sözü eşidəndə çaşar. Eyvaz doqquz yüz baş qoyun sözünü eşitdikdə dedi:

– Əmi, sən çoban olduğunu bilməmişəm, səni söydümsə dilimi kəs, vurdumsa əlimi. Məni bağışla, mənim günahımdan keç.

Koroğlu dedi:

– Əvvəldən sən günahından keçmişəm.

Eyvaz dedi:

– Əmi, sən allah, heç kəsə demə ki, doqquz yüz baş qoyun gətirmişəm. Bu şəhərdə əlli qəssab var, hamısı tökülüb qoyunları alar, mənə iyirmi başdan artıq qoyun yetişməz. Burada gözlə, mən gedim atama xəbər verim, qoyunların hamısını özümüz alıb pulunu verərik.

Koroğlu dedi:

– Get, sən gələndə kimi buradayam.

Eyvaz dedi:

– Əmi bax, burada on iki şaqqa ət var, bacarsan hər hoqqasını iki quruşa sat. Əlindən gəlmirsə, mən gələndə kimi elə-belə otu.

Koroğlu dedi:

– Canım-gözüm, arxayın get, xəbərin yoxdu, mən on yeddi il qəsablıq etmişəm.

Eyvaz dükanı Koroğluya tapşırıb atasının dalınca getdi. Bir osmanlı müştəri gəlib gördü ki, Eyvazın yerində bir yöndəmsiz adam oturub. Osmanlı öz-özünə fikirləşdi: “bunun zəhmindən adamın bağı çatlayır, bunu nə təhər başa salım ki, mən ət istəyirəm”. Müştəri söz deməyə ürək etməyib dükanın qabağında o yana, bu yana get-gəl eləyirdi. Koroğlunun gözü onda idi.

Koroğlu səslədi:

– Ay anasını satdığımın xırsızı, niyə o yan-bu yana gedirsən, de görüm azarın nədi, sancılanmısan yoxsa?

Osmanlı cibindən bir quruş çıxarıb dedi ki, yarım hoqqa ət almaq istəyirəm.

Koroğlu dedi:

– Gəl içəri, bir quruşu qoy piştaxtanın üstünə, bir şaqqa yaxşı ət verim, götü get.

Osmanlı fikirləşdi ki, bu məni olə salır, özünü geri çəkdi.

Koroğlu dedi:

– Gəl götü.

O dedi:

– Ağa, mən öz haqqımı istəyirəm, artıq istəmirəm.

Koroğlu çomağı götürüb dedi:

– Sənin arvadını... demirəm, gəl götü.

Osmanlı ürəyində dedi: “ay yazıq, keç götü, bir söz deməsə, demək dəlididi, yoxsa, bir şey etsə, ətini at, qaç”. Müştəri qorxa-qorxa astaca içəri keçib ətini çəngəldən düşürüb çiyinə aldı. Koroğluya baxa-baxa dükandan çıxdı. O, tez-tez arxaya baxa-baxa qaçırdı. Bir küçüyə çatdı, bir daha geri döndü baxdı, arxayın olduqda evinə sarı götürüldü. Yolda beş-on osmanlı ilə rastlaşdı. Osmanlılar onun başına gələnləri xəbər aldıqda kişi dedi:

– Evinizi Allah yıxsın, qəssab Eyvazın dükanında bir dəli oturub. Mən bir quruş verib yarım hoqqa ət almaq istədim, o zorla mənə bir şaqqa ət verdi. On bir şaqqa qalır, gedin onları da siz alın.

Osmanlılar Eyvazın dükana gəldilər. Onlar on bir quruş verib on bir şaqqa əti aldılar.

Koroğlu on iki şaqqa əti on iki quruşa satdı. Eyvaz atasının yanına gəlib sevincək dedi:

– Ata, dükana bir çodar gəlib, doqquz yüz baş qoyunu var. Bax elə indi onu dükanda qoyub gəlmişəm.

Mir İbrahim qəssab tez ayağa qalxıb sevincək dükana gəldi. Gördü çodar oturub. Mir İbrahim qollarını Koroğlunun boynuna salıb o üz-bu üzündən öpüb dedi:

– Yardıməli bəy, Bayraməli bəy, səni xoş gördük!

Koroğlu ürəyində dedi: “Ay arvadı ..., çörəyi çörəkçidən alıb yenə çörəkçiyə satırsan?”

Koroğlu dedi:

– Ağa, mənim adım Rövsəndi.

Qəssab Mir İbrahim dedi:

– Niyə görünmürdün?

Koroğlu cavab verdi:

– Qoyunları Əcəm vilayətindən gətirmişəm. Çəmlibəldə Koroğlu adlı bir igid yaşayır. Onun qorxusundan gələ bilmirdim. İndi neçə gündü ki, Koroğlu ölüb. Bundan sonra nə qədər qoyun istəsən, gətirərəm.

Mir İbrahim soruşdu:

– Koroğlu öldü?

Koroğlu dedi:

– Bəli, öldü.

Mir İbrahim dedi:

– Cəhənnəmə ölsün, gorbəgər olsun!

Koroğlu dedi:

– Niyə belə deyirsən?

Mir İbrahim dedi:

– Koroğlunun şöhrəti yayılandan paşa Eyvazın qaladan çıxmasını qadağan cləyib, tapşırıb ki, onu qaladan kənara çıxmağa qoymasınlar. Koroğlu Eyvazı oğurlayıb aparar, abrimiz gedər, rüsvay olarıq. O vaxtdan indiyə kimi yeddi ildə ki, Eyvaz qaladan kənara çıxmayıb.

Koroğlu ürəyində dedi:

– Ay anasını..., sən məni diriylən gorbəgər edirsən, səni elə gorbəgər edim ki, naqqallar qiyamətə qədər səndən danışınsınlar.

Eyvaz baxıb gördü on iki quruş pul var.

Dedi:

– Ay çodar, Allah evini yıxısın.

Eyvaz hönkür-hönkür ağladı. Mir İbrahim qəssab dedi:

– Oğlum, niyə ağlayırsan?

Eyvaz dedi:

– Ata, Rövsən əmiyə on iki şaqqa ət tapşırırdım, onları on iki quruşa satıb.

Koroğlu dedi:

– Mir İbrahim, mən eşitmişdim qəssab tayfası xəsis olar, amma görməmişdim. Bu şəhərdə mənim on iki dostum var. Onların hərəsinə bir şaqqa ət sovqat yolladım. On iki şaqqa ət altı baş qoyun eləyir. Qoyunları sövdələşəndə on iki qoyunun haqqını sənə bağışlayacağam.

Mir İbrahim bu sözü eşidib Eyvazın başına bir qapaz salıb dedi:

– Eyvaz, əmin çox mərd kişidi, on iki qoyun yox, lap on dörd qoyun bağışlayar.

Koroğlu gördü ki, iki baş da bu artırdı, fikirləşdi ki, eybi yoxdu, qoy onlar deyən olsun.

Mir İbrahim dedi:

– Rövsən bəy, dur gedək evdə sövdələşək.

Eyvaz dükam bağladı.

Onlar üçlükdə Eyvazgilin evinə gəldilər.

Mir İbrahim Koroğluya dedi:

– Rövsən bəy, sən Eyvazla söhbət elə, mən gedim pulları hazırlayım.

Mir İbrahim pul dalısınca getdi. Eyvaz otağın aşağı başında oturmuşdu. Koroğlunun gözü Eyvazda idi. Eyvaz yerindən durub rəfdən bir qab götürüb qabağına qoydu. Qollarını çırmalayıb şərəbdən piyaləyə süzüb, incə dodaqları ilə içməyə başladı. Çoxdan idi ki, Koroğlunun dilinə şərəb dəyməmişdi, ürəyi içmək içtəyirdi. Koroğlu dodaqlarını yalaya-yalaya Eyvaza baxdı. Eyvazın gözü Koroğluda idi. Eyvaz dedi:

– Rövsən əmi, dodaqlarını niyə yalayırısan?

Koroğlu dedi:

– Sənə qurban olum, içdiyən o qırmızı su nə idi?

Eyvaz dedi:

– Əmi, heç bundan görməyibsən? Buna şərəb deyirlər.

Koroğlu dedi:

– Sən əminin canı, ondan bir piyalə də ver, mən içim.

Eyvaz dedi:

– Əmi, bu suyun xasiyyəti pisdi, içib dəli olarsan.

Koroğlu dedi:

– Nədi bunun xasiyyəti?

Eyvaz dedi:

– Bundan bir misqal keçiyə versən buynuzlarını itildib canavarla cəng edər, balığa versən, ticarət üçün yük vurub Həştərxan dənizinə gedər. Sən bundan içsən, dəli olarsan, çıxıb bazarda car çəkərsən ki, ay camaat qəssaba doqquz yüz baş qoyun gətirmişəm. Onlar da tökülüb qoyunlarının hamısını qarət edərlər.

Koroğlu dedi:

– Eyvaz, gözlərinə qurban olum, mən ondan çox içmişəm, bizim tərəflərdə şərab çoxdu.

Eyvaz dedi:

– Sizlərdə şərab necə olur?

Koroğlu dedi:

– Üzümü əzib şirəsini çıxardırıq, sonra onu tiyana töküüb od üstə qoyuruq, o qədər qaynayır ki, axırda dördə biri qalır. Çörəyi ona batırıb yeyirik.

Eyvaz dedi:

– Canın üçün, ay dedin ha, o doşabdı.

Koroğlu dedi:

– Ay uşaq, bəs bu nədi?

Eyvaz dedi:

– Bu şərabdı.

Koroğlu dedi:

– Hə, başa düşdüm, bizim yerlərdə bundan çox olur.

Eyvaz dedi:

– Sizde necə olur?

Koroğlu dedi:

– Biz qatığı tiyana töküüb çalxalayırıq, üstünün yağını götürüb plova tökür, altının suyunu isə içirik.

Eyvaz dedi:

– Ay dedin ha, o ayrandı.

Koroğlu dedi:

– Əmin sənə qurban, Eyvaz! Ondan bir piyalə ver içim.

Eyvaz dedi:

– Əmi, qorxuram içib dəli olasan.

Koroğlu çox yalvardı:

– Sənə qurban olum, ondan bir piyalə ver dodaqlarıma sürtüm.

Eyvazın ürəyi yandı, piyaləni şərəblə doldurub Koroğluya verdi. Koroğlu piyaləni alıb ürəyində dedi: “İlahi, ölsəm də, həsrətim qalmadı. Eyvaz mənə şərab verdi”. Koroğlu şərabı başına çəkdi. Bığlarının bir yanı islandı, o biri tərəfi isə quru qaldı.

Koroğlu dedi:

– Eyvaz, sənə qurban olum, bir piyalə də ver, bığlarımın bu biri tərəfi də islansın.

Eyvaz piyaləni bir də doldurub Koroğluya verdi. Koroğlu içib dedi:

– Yenə də ver.

Koroğlu şərabın hamısını içib qurtardı. Eyvaz qəzəblə dedi:

– Bu ayran deyil, indi keflənərsən, onda görüm necə dözəcəksən.

Koroğlu dedi:

– Ay bala, özünə də bax, mənə də.

Koroğlu bunu deyib ayağa qalxdı, gördü rəfdə beş-altı qab şərab var. Birini götürüb başına çəkdi. O biri qabları da bir-bir başına çəkdi.

Eyvaz dedi:

– Ay yaramaz, bu araqdı, heç olmasa birini iç.

Koroğlu dedi:

– Ay bala, bunları qarnımda qatışdıracağam.

Eyvaz öz yerində oturub fikirləşirdi ki, indi o keflənib yıxılacaq. Koroğlu isə sakitcə oturmuşdu. Eyvaz cuşa gəlib setarı¹ götürüb çalmağa başladı.

Koroğlu dedi:

– Sənə qurban olum, onu ver mən də çalım.

Eyvaz dedi:

– Əmi, çalmaq bilirsən?

Koroğlu dedi:

– Çobanlıq edəndə atam ondan birini at quyruğundan düzəltdi, onu çalardım.

Eyvaz sazı Koroğluya verdi. Koroğlu sazı alıb köklədi. O elə saz çalır ki, elə bil bülbül cəh-cəh vururdu. Eyvaz ona heyran qalmışdı.

Eyvaz dedi:

¹ Əlyazmasında “saz” əvəzinə bəzi yerlərdə “setar” yazılmışdır (İ.A.)

– Əmi, belə gözəl saz çalmağın kimi oxumağın da varmı?

Koroğlu dedi:

– Əmi sənə qurban, icazə versən, oxuyaram.

Koroğlu fikirləşdi ki, Eyvaz da sərxoşdu, mən də. İndi də oxumayıb, bəs nə vaxt oxuyacağam. Koroğlu götürüb bu türkünü oxudu:

Doldur badələr içəlim,
İçəlim, qəssabın oğlu.
İçəlim, sərdən keçəlim,
Keçəlim, qəssabın oğlu.

Sözümü salma dastana,
Şəbnəm qoyub gülüstana,
İçibsən məsti-məstana,
Məstanə gədənin oğlu.

Eyvaz dedi:

– Əmi, bizim tərəflərdə gədə qurumsağa deyərlər. Mən hələ evlənməmişəm.

Koroğlunun qorxusu hələ də Eyvazın canında idi:

Yerişindən oxşatmışam sərsəmdi,
Dostluğuyla düşmanlığı bir dəmdi.
Koroğludu, ya da Dəli Həsəndi,
Bu qılıqda çodar olmaz, ay olmaz.

Koroğlu gördü ki, Eyvaz onu tanıdı. Ürəyində dedi: “gözlərinə qurban olum, axır ki, məni tamdın”.

Koroğlu altdan-altdan gülürdü.

Eyvaz dedi:

Baba sövdəgəgəri dörd yana işlər,
Neçə qul-qaravaşı axcanı xəşlər,
Hesabı yox, beş-beş, on beş bağışlar,
Bu sifətdə çodar olmaz, ay olmaz.

Atası dedi:

– Ay oğul, doqquz yüz baş qoyundan əl çəkmək olmaz.

Eyvaz dedi:

Qeytər getsün onu heç kim görməsün,
Qonum-qonşu gəldiyini bilməsün,
Heç kimsənün yuxusuna girməsün,
Bu qılıqda çodar olmaz, ay olmaz.

Eyvaz bu sözdə təxəllüsünü dedi:

Səhər-səhər qarşımıza gəldiyün,
Sinəm üstə çarlı-çarpaz çəkdiyün,
Mən ha bilim başımıza gəldiyün,
Eyvaz sənə oğul olmaz, ay olmaz.

Koroğlu gördü ki, Eyvaz onu tanıdı, əyilib astaca Eyvazın qulağına dedi:

– Ay kələkbaz, mənəni niyə getmirsən? Qoyunların yanında bir ulağım var, onun kürəyində dörd dənə möhrəli qəfəsim var. Qəfəsləri sərçə, bildirçin, kəklik, bülbül kimi gözəl avazlı quşlarla doldurmuşam. Quşların hərəsi bir cür nəğmə oxuyur. Gedək qoyunların yanına, qəfəslərin dördünü də sənə verim, gəti dükanından as, oxusunlar, ürəyin açılsın.

Eyvaz bunu eşidən kimi sevindi ki, mən də gedirəm. Atası dedi:

– Dur gedək, Rövşenin qorxusundan heç kim sənə yaxınlaşa bilməz.

Koroğlu, Eyvaz, qəssab Mir İbrahim, bir də qəssab şeyirdi doqquz yüz baş qoyunun eşqi ilə yola düşdülər. Qaladan bir ağac uzaqda bir çoban dağın ətəyində qoyun otarırdı. Mir İbrahim sürünü görən kimi sevincək Koroğludan soruşdu:

– Rövşən bəy, o sənin süründü?

Koroğlu dedi:

– Bəli, mənimkidi.

Mir İbrahim dedi:

– Rövşən bəy, gəl əvvəl alverimizi eləyək, qoyunların arığını, kökünü, sağlamını, xəstəsini sonra aydınlaşdırarıq.

Koroğlu dedi:

– Yaxşı deyirsən, gəl eləyək.

Mir İbrahim dedi:

– Rövşən bəy, neçə baş qoyunun var?

Koroğlu dedi:

– Səhər dedim ki, doqquz yüz baş.
Mir İbrahim dedi:
– Neçəsi kökdü, neçəsi arıq?
Koroğlu dedi:
– Mənim arıq qoyunum yoxdu, hamısı kökdü. Mənim qoyunlarım öyədi, onları uzman-dizman qoyun doğmayıb.
Mir İbrahim dedi:
– Qoyunları alıbsan, yoxsa özün bəsləyibsən?
Koroğlu dedi:
– Yalançı itdən əskikdi, yarısını özüm bəsləmişəm, yarısını almışam.
Mir İbrahim dedi:
– Necə alver eləyək?
Koroğlu dedi:
– Səninlə rəsülmal¹ edəcəyəm.
Mir İbrahim dedi:
– Birini neçəyə alıbsan?
Koroğlu dedi:
– Yalan desəm, əgər lənətə gəlmişəm, birini altı quruşa almışam, sənə beş quruşdan verəcəyəm, artıq alsam, haramım olsun.
Eyvazın gözü Koroğludaydı. Astaca əyilib atasının qulağma dedi:
– Mən ona çaxır içirtmişəm keflənib, başa düşür ki, bir baş qoyun beş tümənə ələ düşməz, tez ol pulları ver, ayılıb peşman olar, alverimiz pözular.
Mir İbrahim xurcunu açıb, başı beş quruşdan qoyunların pullarını Koroğlunun ətəyinə saydı. Koroğlu gözü pullarda fikirləşirdi ki, mən bu köpəkoğluluyla neyləyim ki, çıxıb getsin. Mir İbrahim dəmir pulları sayıb Koroğluya verdikcə o, pulları əlilə əvvəlcə sürtüb baxır, sonra isə əyib Mir İbrahimin üstünə atıb deyirdi: “Bunlar qəlp puldur”.
Eyvazın gözü Koroğludaydı. Gördü ki, anası göyçək pulları əyib bir tərəfə tullayır. Eyvaz dedi:
– Rövşən bəy, biz bu pulların yarısını borc almışıq, bunları niyə ikiqat edirsən?
Koroğlu dedi:
– Mənim balam, çəkcic-zindanım yoxdu ki, onunla yoxlayım. Allah sikkəvuranın evini yıxsın, pula sikkə vurmağı unudubdu.

¹ “Halal alver” mənasındadır (İ.A.)

Axır ki, Koroğlu qəzəblənib pulları ətəyindən yerə tökdü, acıqla dedi:

– Arvadımı... mənə qəlp pul verirsən! Qoyunları sizə satmıram, burada yüz qəssab var, onlara satacağam.

Mir İbrahim qəssab nə qədər yalvardı, Koroğlu dediyindən dönmədi. Mir İbrahim Eyvaza dedi:

– Səni cavan öləsən, on-on beş tümən puldan ötrü gör neylədin? Dur sən yalvar, bəlkə, razılaşdı.

Eyvaz qalxıb Koroğlunun qolundan yapışıb dedi:

– Əmi, gəl ikimiz alver eləyək.

Eyvaz Koroğlunun qolundan yapışan kimi Koroğlu sustladı. Koroğlu: “Əmi qurban, deyirsən ki, sövdamız baş tutsun” – deyib, qayıdıb yerində oturdu. Mir İbrahim qoyunların pullarını saydı, otuz tümən əskik gəldi.

Mir İbrahim dedi:

– Rövşən bəy, çobana de qoyunları gətirsin aparaq qalaya, pulun qalanını orada verərəm, gecəni də mənə qonaq olarsan, sonra sənə yaxşı yol.

Koroğlu dedi:

– Mən qalaya qayıtmaq istəmirəm. Eşitmişəm ki, sizin camaat adam öldürəndi. Elə burada mənim pullarımı ver, qoyunlarım götür apar.

Mir İbrahim ürəyində dedi: “Allah evini yıxsın, mən ki, adam öldürən deyiləm”. Sonra Eyvaza üz tutub dedi:

– Sən Rövşən bəylə burada oturub söhbət elə, mən gedim pul gətirim.

Mir İbrahim Eyvazı Koroğluya tapşırıb, bir arıq, ölüvay ata minib pul gətirməyə getdi. Koroğlu dedi:

– Eyvaz, atan gələndə kimi mən gedim möhrəli qəfəsləri gətirim.

Eyvaz dedi:

– Əmi, sənə qurban olum, tez geti.

Eyvaz qəssab şeyirdi ilə orada oturdu. Koroğlu qoyunlara tərəf getdi. Sürüyə çatıb çobanı səslədi. Çoban elə bil Əzrayıl gördü. Koroğlu çobana dedi:

– Arvadımı... mənim paltarlarımı qaytar.

Çoban o saat Koroğlunun paltarlarını soyunub özünə verdi.

Koroğlu paltarlarını geyindi, özü ilə on yeddi yaraq götürüb çobana dedi:

– Atım hanı?

Çoban dedi:

– Allah evini yıxsın, atın da özün kimi dəlidi. O dərənin ortasında əl-ayağını bağlamışam. Bilmirəm diridi, yoxsa ölüb.

Koroğlu: “Atan gorbagor olsun, nə danışsan?” dedi, Qıratın dalınca getdi. Gördü ki, çoban yazıq heyvanın əl-ayağını bağlayıb. Koroğlu Qıratın əl-ayağını açıb yəhərlədi, iki gözündən öpdü, minib Eyvazın yanına gəldi. Pulla dolu xurcunu götürüb, Eyvaza dedi:

– Sənə qurban olum, qalx atın belinə gedək.

Eyvaz dedi:

– Yolunla get, mənə zarafat eləmə, indi Rövşən əmi gəlib səni dəyənləyər.

Koroğlu dedi:

– Sənə qurban olum, gözünü sil bax gör Rövşən əmini tanıyırsanmı?

Eyvaz baxıb gördü ki, Rövşən əmisi qabağında durub, ancaq paltarlarını dəyişib. Eyvaz “vay ata, vay ana” deyib, səslənməyə başladı. Onun səs-ünündən heç nə çıxmadı. Koroğlu Eyvazın əlindən tutub tərkinə çəkdi. Belindəki tirmə şalını açıb Eyvazı möhkəm özünə sarıdı. Qıratı qamçılıyıb aradan çıxdı. Qəssab şeyirdi gördü ki, Koroğlu Eyvazı aparır. Böyrü üstə uzandığı yerdən Koroğluya dedi:

– Ay kişi, zarafatı bir yana burax!

Koroğlu onun sözünə qulaq asmadı. Qəssab şeyirdinin əlində bir osmanlı yarağı var idi. Onu götürüb Koroğlunun üstünə cumub dedi:

– Eyvazı burax, yoxsa qarnını yırtaram.

Koroğlu qəssab şeyirdinin yekəbaşılığını görüb, qılıncını çəkdi, onun başını xaşxaş toxunu kimi dağıtdı. Çobanın gözü Koroğludaydı. Bunu görən kimi dili tutuldu. Fikirləşdi ki, indi məni də öldürəcək. Çoban kəlmeyi-şəhadətini oxudu. Koroğlu üzünü çobana tutub dedi:

– Çoban, qorxma, ətəyini aç.

Çoban ətəyini açdı. Koroğlu xurcunun bir gözünü onun ətəyinə boşaldıb dedi:

– Çoban, heç nə görməyibsən. Dəvə gördün?

Çoban dedi:

– Yox!

Koroğlu dedi:

– Çoban, mən Eyvazı aparıram, sən burda dayanma, qoyunları qalaya apar ki, sənə bir ziyan gəlməsin.

Çoban sürünü çəkib qalaya yollandı. Koroğlu Eyvazı götürüb Çəmlibelə doğru yola düşdü. Koroğlu atı çapırdı. Eyvaz atın tərkində

ağlayıb, “vay, xalam qızı qaldı, əmim qızı, bibim qızı qaldı”, – deyirdi. Koroğlu gördü ki, ağlamaqdan Eyvazın gözləri alma yekəlikdə oldu. Öz-özünə dedi: “Ay yazıq, di gəl bu hayhahayda bunu sakitləşdir, yoxsa ürəyi partlayacaq”. Koroğlu götürüb türkü ilə dedi:

Sənə deyirəm ağlama,
Ağlama, Eyvaz, ağlama.
Xuni-ciyərim dağlama,
Ağlama, Eyvaz, ağlama.

Eyvaz dedi:

– Ey Cəlali Koroğlu, izin ver, mən də bir türkü deyim.

Eyvaz dedi:

Mənə deyirsən ağlama,
Necə ağlamayım, Koroğlu?
Xuni-ciyərim dağlama,
Necə dağlamayım, bəyoğlu?

Koroğlu dedi:

Gəlirdim yarı-yabannan,
Sabığın aldım çobannan,
Ayırdım qoca babannan,
Ağlama, Eyvaz, ağlama.

Eyvaz Koroğluya dedi: – “Atamın evini yıxıb, oğlunu götürüb aparırsan”.

Sonra bu türkünü oxudu:

Axcanı xurcuna tökdün,
Ürəymin başını sökdün,
Atamın belini бүkdün,
Necə ağlamım, Koroğlu?

Koroğlu dedi:

Bəy deyiləm, xan deyiləm,
Sənə qıyar can deyiləm.
Atan, baban mən deyiləm,
Ağlama, Eyvaz, ağlama.

Eyvaz dedi:

Bağcamda güllərim qaldı,
Qucmalı bellərim qaldı,
Bir ağır ellərim qaldı,
Necə ağlamım, Koroğlu?

Koroğlu dedi:

Sən məni eyelədin naşı,
Axıtdun didəmdən yaşı,
Koroğlunun qoç qardaşı,
Ağlama, Eyvaz, ağlama.

Eyvaz: “Ey Koroğlu, mən səni mərd eşitmişdim, bilmirəm doğrudan da mərdsən, yoxsa namərd”, – dedi, belə bir türkü oxudu:

Eyvaznan oynadın nərdi,
Ürəyimə vurdun dərdi,
Bilmirəm mərđi, namərđi,
Necə ağlamım, Koroğlu?

Eyvaz sözün bitirdikdən sonra Koroğlu onu atın tərkinə alıb Çəm-libelə yollandı.

Qəssab Mir İbrahim evə gəlib arvadına dedi:

– Ay arvad, bu gün yonulmamış bir çodara rast gəlmişəm.

Beş-on manat pulum çatmadı. Eyvazı onun yanında girov qoymuşam. Tez ol, pul tap.

Arvad tələm-tələsik qonum-qonşudan pul tapıb ərinə verdi. Mir İbrahim ata minib qoyunların yanına yollandı. Qala darvazasının çıxacağında qoyunları qalanın içində gördü. Çobana dedi:

– Allah evini yıxsın, mənim malımı niyə qalamın içinə gətirmisən?

Çoban dedi:

– Mal özümündü, istəyəm qalanın içində saxlaram, istəyəm bayırında.

Mir İbrahim dedi:

– Mən pul verib bunları almışam. Nə üçün mənim qoyunlarımı qalanın toz-torpağına salıbsan

Çoban dedi:

– Boş-boş danışib zayıllama.

Mir İbrahim dedi:

– Sən çodar Rövşən bəyin dostu deyilsən?

Çoban:

– Axmaq-axmaq danışma, sən də qələt eliyirsən, Rövşən bəy də! Rövşən bəy kimdi?

Mir İbrahim dedi:

– Arvadını... sən indicə bu qoyunları mənə satıb pulunu almadın?

Çoban dedi:

– Ay qurumsaq, bu qoyunlar Ərəb Reyhanındı. Buraya gətirmişəm ki, sağıb südünü satım.

Çoban belə deyəndə Mir İbrahim qəssabın canına üşütmə düşdü. Atdan yenib qoyunlara baxdı, gördü bunların hamısı dişidi, döşləri südlə doludu.

Mir İbrahim dedi:

– O evi yıxılmış bunları mənə erkək adına satmışdı.

Sonra fikirləşdi ki, birdən bu, Koroğlu olar, məni aldadıb, Eyvazı götürüb aradan çıxar. Çobandan soruşdu ki, dağda iki oğlan uşağı gördünmü?

Çoban dedi:

– Hə, gördüm dağın başında zarafatlaşırdılar, gülüşirdilər.

Mir İbrahim dərhal atın belinə sıçrayıb Eyvazın yanına çapdı. Dağın başına çatanda gördü ki, nə Eyvaz var, nə çodar. Qəssab şeyirdinin meyidini gördü, dili tutuldu. Atdan enib başına bir neçə nənbəcə saldı. Mir İbrahim torpağı başma ələyib ah-vay elədi:

– Vay, oğlumu apardılar, oğlum əlimdən çıxdı.

Sizə kimdən deyim? Ərəb Reyhandan. Ərəb Reyhan əlli-altmış atlı ilə ova çıxmışdı.

Ərəb Reyhan uzaqdan gördü ki, bir nəfər başına torpaq sovurub hönkür-hönkür ağlayır. Tez atın cilovunu çəkib, atı ona tərəf çapdı. Yaxınlaşdı, gördü ki, yeznəsi qəssab Mir İbrahimi. Ərəb Reyhan Mir İbrahimdən soruşdu ki, niyə ağlayırsan, nəyi apardı, kim apardı?

Mir İbrahimin ağzı söz tutmurdu. Elə hey deyirdi: “apardı”.

Ərəb Reyhan hirsələnib dedi:

– Köpəyoğlu, de görüm kim apardı, nəyi apardı?

Hannan-hana Mir İbrahimin dili açılıb dedi:

– Koroğlu ilə sövdələşmişdim, götürdü apardı.

Ərəb Reyhan İbrahimə dedi:
– Öz malını götürüb aparıb da.
Mir İbrahim dedi:

– Ay evi yıxılmış, Koroğlu mənə qoyun satmaq bəhanəsi ilə gəlib Eyvazı apardı.

Ərəb Reyhan ürəyində dedi: “Anasını... Koroğlu axır ki, yağlı əlini mənim də başıma çəkdi, mənim oylağımdan da ov apardı”.

Ərəb Reyhan üzünü atlılarına tutub dedi:

– Qoçaqlarım, mən getdim, siz də dalımca gəlin.

Ərəb Reyhan atı yel kimi çapırdı. Onun atı madyan idi, adına Ağcaquzu deyirdilər. Qırat madyan iyini bir ağaclıqdan alıb qulaqlarını eşşək qulağı kimi aşağı salladı. Koroğlu gördü ki, Qırat qulaqlarını aşağı salıb. Koroğlu Ərəb Reyhanın, Ağcaqazunun tərifini çox eşitmişdi. Öz-özünə dedi:

“Yəqin Qırat Ağcaqazunun iyini alıb. Yəqin Ərəb Reyhan əhvəlatdan həli olub mənim arxamca gəlib. Yoxsa, başqa adam mənim dalımca gəlməyə cürət etməz”. Koroğlu göydə uçan durnalara baxıb dedi ki, bu durnaların başcısını nişan alacam, oxum boş çıxdisa, deməli, Eyvaz mənə qismət olmayacaq. Niyyət eləyib, oxu yaya qoyub atdı. Atmağı ilə başçı durnanın Koroğlunun ayaqları altına düşməyi bir oldu. Koroğlu durnanın başındakı çıxqanı yolub, Eyvazın araqçınına sancdı.

Eyvaz dedi:

– Ey Cəlali Koroğlu, daha əmim qızı yoxdu ki, mənə araqçın tiksin. Niyə çıxqa ilə mənim araqçınımı deşdin?

Koroğlu dedi:

– Qurban olduğum, qoymaram sən başına belə araqçın qoyasan.

Koroğlu gördü Eyvaz çox sıxılır, bir türkü oxudu:

Başına döndüyüm, qurban olduğum,
Səri duma tellim, Eyvaz, ağlama.
Göydə axtardığım, yerdə bulduğum,
Səri durna tellim, Eyvaz, ağlama.

Qüdrətin qələmin çəkim qaşuva,
Yenicə yetübsən on dörd yaşuva,
Altun araqçınlar qoyum başuva,
Səri duma tellim, Eyvaz, ağlama.

Varıb gedib Çardaxlıda¹ duralım,
Gələnin, gedənin halın bulalım,
Hər kim müxənnətdü, boynun vuralım,
Səri durna tellim, Eyvaz, ağlama.

Eyvaz dedi:

– Ey Koroğlu, eşitmişəm sən çox mərd adamsan, bilmirəm mənə mərdlik edəcəksən, yoxsa, namərdlik?

Koroğlu cavabında dedi:

Səni gördüm, ürək tapdı təsəlli,
Sən oğul, mən ata, bilsün təkəli.
Adım qoç Koroğlu, Urumda bəlli,
Səri durna tellim, Eyvaz, ağlama.

Koroğlu ilə Eyvaz burada qalmaqda olsun, indi eşit Ərəb Reyhan-nan. Ərəb Reyhan bu yerləri ovcunun içi kimi tanıyırdı, yollara yaxşı bələd idi. Amma Koroğlu bir dəfə də olsun, bu yanlara gəlməmişdi, yollara bələdçiliyi yox idi. Koroğlunun qarşısında bir dərə, dərənin başında bir körpü var idi. Koroğlu bu körpüdən keçməliydi. Başqa yol yox idi. Ərəb Reyhan bunu yaxşı bilirdi. Buna görə də öz atlıları ilə gəlib körpünün ağzını kəsdi. Koroğlu körpüyə çatanda gördü ki, Ərəb Reyhan körpünün ağzını kəsib. Koroğlu baxdı ki, keçmək mümkün deyil. Qıratı qamçıladi. Qırat sıçrayıb dağın başına qalxdı. Qıratın dırnaqları ahu dırnağı kimi idi. Qıratdan başqa heç bir at bu dağın başına qalxa bilməzdi. Dağın aşağısında on iki arşın eni, yüz arşın uzunluq olan bir dərə var idi. Koroğlu Eyvaz ilə dağın başında qaldı. Ərəb Reyhan atlılarına dedi:

– Cavanlar, burada gözləyin. Koroğlunun başqa yolu yoxdu, ya orada ölməli, ya da enib bura gəlməli.

Koroğlu üç gün dağın başında qaldı. Qırat xəstələndi. Koroğlu üzünü qibləyə tutub dedi:

– İlahi, mənim əcəlim çatıbsa, canımı al, ömrümü Qırata bağışla.

Bu sözdən sonra Koroğlu gördü ki, Qırat otlayır. Dərəni bir də gözdən keçirdi. Fikirləşdi ki, dərənin eni on iki arşındı, Qırat bu on iki arşını atlana bilsə, Eyvazı da götürüb qaça biləcək, yox əgər atlana bil-

¹ Çəmlibələ “Çardaxlı Çəmlibəl” də deyilir (i.A.)

məsə, özü də, Eyvaz da, Qırat da dərənün dibinə düşüb tikə-tikə olacaq. Koroğlu Qırata minib, Eyvazı da möhkəm tərkinə sarıyıb belə bir türkü oxudu:

Atadan bəddöydü, anadan köhlən,
Qırat məni Çəmlibelə yetir, hey!
Yad yanında boz dumanda qoyma gəl,
Qırat məni Çəmlibelə yetir, hey!

Ərəb Reyhan Koroğlunun türkü oxumasını eşidib atlılarına dedi:
– Cavanlar, Koroğlunun yaxşı çağıdı, türkü oxuyur. İndi düşüb öz ayağı ilə bura gələcək.

Koroğlu Qıratı öyməyə başladı:

İlahi, görmüyüm sənün dağuvı,
Məxmərdən çulluyum solı-sağuvı,
Gümüşdən nallayım əl-ayağuvı,
Qırat, məni Çəmlibelə yetir, hey!

Qarqudan çəkilən onun boyudu,
Müxənnət olanun gözüün oyudu,
Əsli köhlən, yoxsa Düldül soyudu,
Qırat, məni Çəmlibelə yetir, hey!

Dahısına məxmər çullar biçdiyim,
Seylab kimi al şərabü içdiyim,
Koroğlu der beş yüz atdan seçdiyim,
Qırat, məni Çəmlibelə yetir, hey!

Koroğlu sözünü tamam edib, Qıratın cilovunu döndərdi. Ərəb Reyhanın gözü Koroğludaydı. Gördü ki, Koroğlu Qıratı dərənün o biri zününə atlandırmış istəyir. Ərəb Reyhan atlılarına dedi:

– Cavanlar, Koroğlu dərənün o tayına keçmək istəyir. Əgər o Qıratı o taya atlandıra bildi, bir uşağdan ötrü belə pəhləvan igidlə düşmənçilik etməyib, Eyvazı özüm ona bağışlayacam, götürsün aparsın, yox əgər Qıratı dərənün o biri tərəfinə atlandıra bilməsə, özü də, Eyvaz da, Qırat da dərənün dibinə düşüb parça-parça olacaqlar. Belə olsa, onda davalıq bir iş qalmır.

Qıratın ağzı köpüklənmişdi. Koroğlu Qırata elə bir qamçı vurdu ki, at əl-ayağını yığıb, dərənün o tayına sıçradı. Qırat elə tullandı ki, hələ iki arşın da o yana düşdü.

Ərəb Reyhan dedi:

– Halal olsun! Allah səni doğan anaya, səni boya-başa çatdıran ataya yar olsun.

Ərəb Reyhan atlılarına üz tutdu:

– Cavanlar, canavar dişini batırdığı yerə şirikər. Koroğlu bu gün Eyvazı belə rahat götürüb gedirsə, sabah gəlib mənim arvadımı da yatağından götürüb aparar. İndi mən onunkunu ona göstərəm.

Ərəb Reyhan arxadan Koroğlunu səsləyib dedi:

– Ay anasını... Çəmlibelə də getsən, arxanca gələcəyəm.

Koroğlu gördü ki, Ərəb Reyhan ondan əl çəkməyəcək. Eyvazı yerə qoyub Qıratın yəhər-yarağını bərkitdi, Ərəb Reyhanın qabağına gəlib dedi:

– Anasını... mənim yaxamdan əl çəkəcəksən, ya yox?!

Ərəb Reyhan dedi:

– Axır yağlı əlini mənim də başıma çəkdin?

Koroğlu dedi:

– Ay namərd, mənə arvad kimi vuruşacaqsan, yoxsa kişi kimi?

Ərəb Reyhan dedi:

– Arvad savaşı necə olur, kişi savaşı necə?

Koroğlu dedi:

– Qəfildən işarə edib atlılarımı mənim üstümə töksən, bu arvad savaşıdır. Tək meydana girsən, bu, kişi döyüşüdür.

Ərəb Reyhan cavab verdi:

– Kişi kimi döyüşəcəyəm!

Koroğlu Ərəb Reyhana dedi:

– Yəqin mənim adımları-sanımları eşidibsən. Mən döyüşə girəndə türkü deyirəm.

Ərəb Reyhan dedi:

– Türkünü de!

Koroğlu baxıb gördü ki, Ərəb Reyhanın atlıları sıra ilə onun arxasında dayanıblar. Ürəyində dedi ki, Ərəb Reyhan kişi kimi vuruşmağa söz versə də, onun sözünə çox da etibar etmək olmaz, əvvəlcə atlıları sıradan çıxarmaq lazımdı. Koroğlu Ərəb Reyhana dedi:

Ləşkərin götürüb gəldün üstümə,
Gidi Reyhan, məgər dəli olmusan?
Nə girmisən mənim canım qəsdinə,
Gidi Reyhan, məgər dəli olmusan?

Ərəb Reyhanın atlıları Koroğlunun sözlərini eşidib qorxuya düşdülər. Koroğlu dedi:

Bir igid istərəm yayımı əyə,
Qoç igidlər kəllə qalxana döyə,
Çeynərəm pələdi, püfkürəm göyə,
Gidi Reyhan, məgər dəli olmusan?

Ərəb Reyhanın atlıları bir-birinə dedilər:

– And olsun Al-Osmanın ocağına, birimiz də Koroğlunun qılıncından sağ qurtarmayacağıq.

Koroğlu gördü ki, atlılar qaçır, öz-özünə dedi: “Ay zalım de, tez-tez de ki, atlılar qaçsın”.

Koroğlu dedi:

Halayların bölük-bölük bölsünlər,
Onlar çoxluğuna güvənməsünlər,
Bir igidəm, dörd yüz-beş yüz gəlsünlər,
Gidi Reyhan, məgər dəli olmusan?

Ərəb Reyhanın bütün atlıları qaçdı, özü tək qaldı. Koroğlu dedi:

İgid almaz igidlərin ovunu,
Götürübdü Misri qılıc sovunu,
Görməmişən qoç Koroğlu lovunu,
Gidi Reyhan, məgər dəli olmusan?

Ərəb Reyhan çox igid, qorxmaz bir cavan idi. Bütün Rum vilayətində onu tanımayan, adını eşitməyən az tapılardı. Koroğlu dedi:

– Ey Ərəb Reyhan, arxana bir bax, bütün atlıların qaçıb gediblər.

Ərəb Reyhan dedi:

– Onlar qarğa kimidilər.

Ərəb Reyhan Ağcaqazunun, Koroğlu Qıratın belində nəərə çəkib döyüşə başladılar. Hər birinin on yeddi döyüş yarağı var idi. Bu yaraqların hamısına əl atdılar, heç bir nəticə hasil olmadı. Koroğlu gördü,

Ərəb Reyhan çox igid adamdı. Axır ki, Koroğlu Ərəb Reyhanın zəncir kəmərinə yapışdıqca bir-birlərinə güc gəldilər. Ərəb Reyhan Koroğlunun kəmərinə yapışdıqca deyirdi ki, Eyvazı aparmağa qoymaram. Koroğlu da onun kəmərinə yapışdıqca deyirdi ki, Eyvazı aparacağam. Çəkiş-bərkişdən sonra onlar özlərini atın belində saxlaya bilməyib yerə düşdülər, güləşməyə başladılar. Elə bil iki erkək şir bir-birilə güləşirdi. Koroğlu ürəyində dedi: “İlahi, sən məni bunun xatasından qurtar”. Sonra Koroğlu “Ya Əli”, deyib, Ərəb Reyhanı qaldırıb yerə vurdu, sinəsi üstə çöküb xəncərini belindən çıxarıb, onun başını kəsmək istədi. Koroğlu ürəyində niyyət elədi ki, əgər Ərəb Reyhan qorxub yalvarsa, başını kəsəcəyəm, yox əgər kişi kimi mərdlik göstərsə, başım kəsməyəcəyəm, belə igidi öldürmək həyətimdi. Koroğlu gördü Ərəb Reyhan ölümündən qorxmadı, heç rəng-rufu da dəyişmədi. Koroğlu Qıratın cilovunu açıb Ərəb Reyhanın əl-ayağını bağladı. Ərəb Reyhan dedi:

– Ey Koroğlu! Sən atı dərədən atlandıranda ürəyimdə Eyvazı sənə bağışladım. Məndən başqa heç kəs sənə dalınca gəlməyəcək.

Koroğlu dedi:

– Səni öldürməyə həyətim gəlir. Arxama qoşun gəlsə də, sənə əl-ayağını bağlı görüb mənə yaxınlaşmağa cürət etməyəcəklər.

Koroğlu Ərəb Reyhanın əl-ayağını bağlayıb Ağcaqazunun belinə sarıdı. Özü də Eyvazı tərkinə alıb mənzilbomənzil ötüb Çəmliyə çattı. Gözətçilər Koroğlunun Eyvazla bərabər gəldiyini dəlillərə xəbər verdilər. Yeddi yüz yetmiş yeddi dəli Koroğlunun qabağına çıxdı. Koroğlu əmr etdi ki, Eyvaza xələt gətirsinlər. Eyvaz xələti geydi. Sonra Koroğlu əmr etdi Xacə Yaqubu zindandan buraxdılar. Xacə Yaqubu zindandan çıxarıb hamama apardılar. Onu yuyundurandan sonra təzə paltar geyindirib Koroğlunun hüzuruna gətirdilər. Koroğlu Xacə Yaqubu əzizləyib yuxarı başa keçirdi. Dəlilər Koroğludan Eyvazı necə gətirdiyini soruşdular. Koroğlu başına gələnləri övvəldən axıra qədər saznan-söznən dedi. Sonra Koroğlu Ərəb Reyhanın igidliyini vəsf edən belə bir türkü söylədi:

Ay ağalar, ay qardaşlar,
İgid, Reyhan kimi görək,
Didəmdən axıtdı yaşlar,
İgid, Reyhan kimi görək.

Qalxanını gümüşləyən,
Düşmanına qan daşlıyan,
Eyvazını bağışlayan,
İgid, Reyhan kimi gərək.

Özünü mənə bağladan,
Bağrumun başın dağladan,
Qəniminə qan ağladan,
İgid, Reyhan kimi gərək.

Bir atadan kaş olaydı,
Bahadur yoldaş olaydı,
Koroğluya qardaş olaydı
İgid, Reyhan kimi gərək.

Koroğlu türküsunü tamam edib məclis qurdurdu. Eyvaz şərab süzdü. Koroğlu dəliləri başına yığıb şərab içdi.

DÖRDÜNCÜ MƏCLİS

Naxçıvan vilayətində Dəmirçioğlu adında qorxmaz, igid bir cavan var idi. Dəmirçioğlu bir gün bazarda oturmuşdu, gördü iki osmanlı bir-birilə söhbət edib deyir: “Çəmlibələ gedən bacarıqlı, sənətkar adamlara Koroğlu yaxşı donluq verir”. Dəmirçioğlu bu sözləri eşidib öz-özünə dedi: “Burada ürəyim partladı. Görünür, Koroğlu çox mərd adamdı, gedim onun yanına”. Dəmirçioğlu durmadan atını yöhərləyib Çəmlibələ yollandı.

Günlərin bir günü Koroğlu yeddi yüz yetmiş yeddi dəlislə ova çıxmışdı. Uzaqda bir qaraltı gördü. Qıratı qaraltıya tərəf çapdı. Dəmirçioğluna çatıb dedi:

– Cavan, hardan gəlirsən?

Dəmirçioğlu dedi:

– Eşitmişəm Çəmlibələ Koroğlu adlı qoçaq, mərd bir igid yaşayır, gedirəm onun qulluğunda dayanam.

Koroğlu gülüb dedi:

– Eşitdiyin Koroğlu elə mən özüməm. Koroğlu ancaq mərdə çörək verir, namərdə yox.

Koroğlu Dəmirçioğlunu Çəmlibələ gətirdi.

Koroğlu dəlilərinə dedi:

– Mən ovumu ələ keçirtmişəm.

Koroğlu sonra cibindən bir alma çıxartdı. Üzüyünü barmağından çıxarıb almanın üstünə qoydu, Dəmirçioğluna dedi: “Diz çök”. Koroğlu əmr etdi, dəlilər Dəmirçioğlunun papağını başından götürdülər. Koroğlu almam Dəmirçioğlunun başına qoydu, sonra səksən ox atıb hamısını üzüyün halqasından keçirdi. Koroğlu gördü ki, heç Dəmirçioğlunun rəngi dəyişmədi. O, dəlilərinə üz tutub dedi:

– Belə cavan ələ düşməz, buna at, xələt gətirin.

Sonra belə bir türkü oxudu:

Çəmlibelin səfasında, seyrində,
Gülüstanda arzumanım qalmadı.
Əsməriyənin tənği piyalə düzdüm,
Xan Eyvazda arzumanım qalmadı.

Dolu-dolu badələri içirdim,
Dov gələbən çox paşalar köçürdüm,
Səksən oxu əyrimcədən keçirdim,
Heç kamanda arzumanım qalmadı.

Eyvaz boynunu çiyinə qoyub dinməz-söyləməz dayanmışdı. Koroğlu Eyvazı qəmgin görüb dedi:

Mənə də bir badə, ey gözüüm saqi,
Eyvaz Koroğlunun çeşmi-çiraği;
Çəmlibel sakini, Qırat oynaği,
Bəzircanda arzumanım qalmadı.

Koroğlu der, bu türkünü söylədim,
Kimsə bilməz kainatda neylədim,
Hər nə etdim dost, köyüldən eylədim,
Dəxi canda arzumanım qalmadı.

Koroğlu türkünü tamamladıqdan sonra Domirçioğlunu da götürüb dəliləri ilə birlikdə Çardaxlı Çəmlibelo yola düşdü. Koroğlu bir müddət Dəmirçioğluna döyüş fəndlərini öyrətdi. Axırda o igidlikdə bütün dəliləri kölgədə qoydu.

İndi sizə kimdən xəbər verim, Rum xotkarı Sultan Muradın qızı Nigar xanımdan. İstanbul yaxınlığında Əhməd adlı bir kişi yaşayırdı. İstanbulda ona Bəlli Əhməd deyirdilər. Bir gün Bəlli Əhməd İstanbul bazarında gəzirdi. Koroğlunun adı bütün İstanbul şəhərində məşhur idi. Koroğlunun adı-sanı Nigar xanımın da qulağına çatmışdı. Nigar xanım ürəyində Koroğluya məhəbbət bəsləyir, qoç Koroğlunu görməyi arzu edirdi. Bəlli Əhməd gördü Qeysəriyyə damında təbil çalır-lar. Dükandarlar isə dükanlarını açıq, başlı-başına buraxıb qaçır. Bəlli Əhməd bir osmanlıdan bazar əhlinin bəzənmiş dükən-bazarı açıq qoyub qaçmalarının səbəbini soruşdu. Osmanlı dedi:

– Fil qulağında yatıbsan, heç nədən xəbərin yoxdu?!

Bəlli Əhməd dedi:

– Mən qəribəm, heç nədən xəbərim yoxdu.

Osmanlı dedi:

– Bizim vilayətdə Sultan Murad adlı bir xotkar var. Sultan Murad Məkkə ziyarətinə gedib, oğlu Bürcü Sultan onun yerində oyləşib. Sultan Muradın Nigar adlı bir qızı var. Hər həftə cümə günü Nigar xanım bazara çıxır, həmin gün bütün dükən-bazar bəzənmişdi. Bazarda isə heç kəs olmamalıdı ki, Nigar xanım bazarı arxayın gəzsin.

Bəlli Əhməd öz-özünə dedi: “Bəlli Əhməd olasan, Nigar xanımın adını eşidib üzünü görməyəsən”. Bəlli Əhməd gəlib bir göyörti dükə-

ninin qabağına çatdı. O, dükana girib qapını daldan bağladı, piştaxta-nın arxasında dayandı. Bəlli Əhməd diqqətlə tamaşa edirdi. Gördü bir neçə saray adamı qabaqda, onların arxasınca əllərində çovgan olan bir neçə xacə, sonra isə Nigar xanım bir neçə kəniş, incə bel qızla gəlir. Bəlli Əhməd gördü Nigar xanım elə nazla yeriyir ki, sanki yerə deyir: “minnətin olsun, sənə sinənə ayaq basıram”. Bəlli Əhməd qapının arasından tamaşa edirdi. Nigar xanım dükanlara baxa-baxa keçirdi. O, göyörti dükanı bağlı görüb kənişlərinə dedi: “Bu bazarda yüz min tükən sərmayəsi olan zərgər dükanını açıq qoyub gedib, həmişə açıq olan bu göyörti dükanı nə üçün bağlıdı?” Qapı dalından Nigar xanımın bu sözlərini eşidən Bəlli Əhmədin canına üşütmə düşdü. O, qorxudan özünü xəstəliyə vurub üzü üstə yerə uzandı. Nigar xanımın əmri ilə dükanın qapısını qırdılar. Nigar xanım içəri girib gördü ki, yəndəmsiz bir adam qarnı üstə yerə uzanıb. Nigar xanım Bəlli Əhmədin kürəyindən bir tək vuruş onun kimliyini soruşdu. Bəlli Əhməd tez ayağa qalxdı, baş əyib dedi:

– Ay xanım, Allah heç kəsi qərib eləməsin, mən bu şəhərdə qəribəm, gördüm hamı qaçır, mən də qorxumdan qaçıb bura girdim. Dedim, başqa bəzək-düzəkli qaş-daş mağazasına girərəm, mənə oğru bilib şallaqlayarlarsa. Burada bahalı heç nə yoxdu, göyörti satan beş-üç qara pulunu da özü ilə götürüb aparıb.

Nigar xanım soruşdu:

– Ay heyvərə, haralısan?

Bəlli Əhməd dedi:

– Ərzurum vilayətindənəm.

Nigar xanım dedi:

– Çəmlibeli tanıyırsan?

Bəlli Əhməd cavab verdi:

– Bəli xanım, tanıyıram.

Nigar xanım yenə də sual verdi:

– Çəmlibəldə Koroğlunu da tanıyırsanmı?

Bəlli Əhməd cavab verdi:

– Ey gözəl xanım, mən Koroğlunun satın alınmış nökrüyəm.

Nigar xanım dedi:

– Bir namə versəm Koroğluya çatdırıla bilərsənmi?

Bəlli Əhməd dedi:

– Niyə çatdırıla bilmirəm, ay xanım?

Nigar xanım dərhal öz dəsti-xətti ilə Koroğluya yazdı ki, “Ey Koroğlu, adın-sanın bütün Ruma yayılıb. Eşitmişik Eyvazı Urfa şəhərindən götürüb qaçırtmışan. Bilmirsənsə bil ki, mən Rum xotkarı Sultan Muradın qızı Nigar xanımam. Çoxdandı sono qovuşmaq həsrətimdəyəm. Kişisənsə İstanbula gəlib məni apar”. Nigar xanım naməyə möhür basıb Bəlli Əhmədə verdi. Bəlli Əhməd naməni oxuyub gördü ki, Nigar xanım Koroğluya mərdi-mərdanə yazıb ki: “kişisənsə, gəl məni apar”.

Bəlli Əhməd dedi:

– Ay xanım, indi ki, Çənlibelə getmək istəyirsən, mən özüm də səni oraya apara bilərəm.

Nigar xanım dedi:

– Başından yekə danışma! Sən kimsən ki, məni Koroğluya çatdırasan.

Bəlli Əhməd dedi:

– Ay gözəl xanım, Koroğlu bu naməyə inanmayacaq, yaxşısı bunu şəklini ver, Koroğluya aparım.

Nigar xanım qoynundan şəklini çıxarıb Bəlli Əhmədə verdi. Sonra dedi:

– Ay heyvərə, sənin adın nə oldu?

Bəlli Əhməd dedi:

– Xanım, mənə Bəlli Əhməd deyirlər.

Nigar xanım dedi:

– Əhməd, nə üçün sənə Bəlli deyirlər?

Bəlli Əhməd dedi:

– Ay xanım, sizin var-dövlətinizin bərəkətindən bir acı qəlyanım, sərin suyum, bir tikə pendir-çörəyim var, gəlib-gedənin qabağma qoyuram, bu səbəbdən mənə Bəlli Əhməd deyirlər.

Nigar xanım dedi:

– Demək, səni tanımayan Nuh peyğəmbərdir ki, onun da sümüyü sürməyə dönüb.

Nigar xanım Bəlli Əhmədə dedi:

– Ətəyini aç!

Nigar xanım Bəlli Əhmədin ətəyinə iki ovuc qızıl töküüb dedi:

– Mənim qoçağım, naməni tez Koroğluya çatdır.

Nigar xanım xudahafizləşib getdi. Bəlli Əhməd ürəyində dedi: “Bu naməni Koroğluya çatdırmamaq kişilikdən deyil”. Sonra karvan-saraya gəlib atını mindi. Çənlibelə yola düşdü. Mənzilbəmənzil keçib

gəlib Çənlibelə çatdı. Koroğlunun gözətçiləri onu yaxalayıb Koroğlunun yanına gətirdilər. Onlar dedilər:

– Cəlali sağ olsun, bir atlı yaxalayıb hüzurunuza gətirmişik, deyir mən Koroğlunun nökeriyəm.

Koroğlu əmr etdi, atını gətirdilər. Bəlli Əhməd Koroğlunun hüzuruna gəlib baş əydi. Koroğlunun Bəlli Əhmədin hərəkətindən xoşu gəldi, ona yer göstərdi, əmr elədi Eyvaz şərab gətirdi. Bəlli Əhməd bir neçə piyalə şərab içəndən sonra hala gəldi. Koroğlu Bəlli Əhməddən adını soruşdu. O dedi:

– Ey cəlali Koroğlu, mənə Bəlli Əhməd deyirlər.

Koroğlu dedi:

– Biz də sənə Bəlli Əhməd deyirik.

Sonra Koroğlu dedi:

– Bəlli Əhməd, haradan gəlirsən?

Bəlli Əhməd cavab verdi:

– İstanbuldan.

Koroğlu buyurdu Qıratı gətirdilər. O, Bəlli Əhməddən soruşdu:

– İstanbulda belə cins at görüb-sənmi?

Bəlli Əhməd cavab verdi:

– Ey cəlali Koroğlu, görməmişəm.

Koroğlu dedi:

– Mənim məclisimdən yaxşı məclis görmüsənmi?

Bəlli Əhməd cavab verdi:

– Ey Cəlali Koroğlu, İstanbulda Nigar xanım adlı gözəl bir qız görmüşəm. Nigar xanım bu məclisdə olsaydı, məclisiniz Ənuşirəvan adlı məclisindən də gözəl olardı.

Koroğlu özü də Nigar xanımın adını çox eşitmişdi. Ona görə də dərin fikrə getdi. Bəlli Əhməd Koroğlunu belə dalgın gördükdə Nigar xanımın naməsinə çıxarıb ona verdi. Koroğlu naməni oxuyub gördü Nigar xanımın sözləri çox sərti, Bəlli Əhmədə dedi:

– Anası... beş min dinarın yox idi bir rəssama verib Nigarın şəklini çəkdirəsən?

Bəlli Əhməd dedi:

– Ey Cəlali Koroğlu, narahat olma şəklini də gətirmişəm.

Koroğlu tez Nigar xanımın şəklini alıb tamaşa etdi, bir könlüdən min könlüə ona vuruldu. Sonra Dəli Həsənə əmr elədi ki, iki haçalı bir kündə gətirsin. Bəlli Əhməd ürəyində dedi: “Həlbət Koroğlu bu iki haçalı

kündəni mənə ənam vermək istəyir”. Dəli Həsən kündəni hazır etdikdə Koroğlunun tapşırığı ilə onu Bəlli Əhmədın boynuna, ayağına vurdular.

Bəlli Əhməd dedi:

– Ey Cəlalı Koroğlu, niyə mənim ayağıma, boynuma kündə vurursan?

Koroğlu dedi:

– Mən İstanbula Nigar xanımı gətirməyə gedirəm. Əgər Nigar xanım, doğrudan da, şəkildəki kimi gözəl olsa, onda səni qızıla tuta-cağam. Yox, əgər şəkil də, namə də onun olmasa, nəslini yer üzündən kəsəcəyəm ki, başqalarına da ibrət olsun, bir də yalan danışmasınlar.

Dəli Həsən Qıratı yəhərləyib Koroğlunun on yeddi para döyüş sursatını hazırladı. Koroğlu dəlilərini başına yığıb dedi:

– Mən qayıdana qədər içki, çalğı məclisi dayanmalıdı. Eşidib bilsəm ki, kef məclisləri qurubsunuz, kökünüzü yer üzündən kəsərəm. Sonra Dəli Həsənə üz tutub dedi:

– Mən gələnə kimi Bəlli Əhmədə yaxşı baxarsan, bir də ki, Eyvazı öz canınız kimi qoruyun.

Koroğlu dəlillərlə xudahafizləşib Qıratı mindi, tək-tənha İstanbula yola düşdü. Koroğlu mənzilbəmənzil gəlib İstanbula yetişdi. Şəhərin darvazasına çatdıqda Qıratdan düşdü, atın cilovundan tutub getməyə başladı. Qıratın bir xasiyyəti var idi. Bir şəhərə, yaxud kəndə çatdıqda Qırat qulaqlarını eşşək qulağı kimi sallayar, tüklərini ürpəşdirib quyruğunu yelləyər. Qırat ona görə belə edirdi ki, Koroğludan başqa heç kəs ona qayğı göstərməsin. Yoldan belə bükük bir qarı keçirdi. Koroğlu qarıya nəzər salıb yəqin etdi ki, bu qarı yetmiş iki cadu-hiyələ bilən adama oxşayır. Keçib qarıya “salam-ələykim, ana” – dedi. Qarı “salam-ələykim, oğlum” – deyər cavab verdi.

Koroğlu dedi:

– Ay ana, bir gəcəliyə məni qonaq edərsənmi?

Qarı dedi:

– Ay oğul, mən dilənməyə getmişdim, heç nə əlimə gəlmədi. Sən get bir varlı adama qonaq ol.

Koroğlu qarının ətəyinə bir ovuc ağ, qırmızı pul tökdü. Onun göz-ləri işıqlandı.

Qarı dedi:

– Nə olar, ay oğul, Allah verəndən, nəyimiz var, bir yerdə yeyərik.

Qarı qabaqda, Koroğlu isə Qıratla birlikdə onun dalınca gedib qar-pıya çatdılar. Qırat qapıdan keçmədi. Qarı dedi:

– Ay oğul, dayan gedim külüng gətirim, qapının altını qaz, bəlkə, Qırat keçər.

Qarı külüng gətirməyə gətdi. Koroğlu dözə bilmədi. Belindən qı-lıncını açıb bir zərbə ilə qapını qırdı. Qıratı həyəətə keçirdi. Qarı qayı-dıb qapını sınımış gördükdə başına döyüb dedi:

– Allah evini yıxsın, evimi xaraba qoydun.

Koroğlu dedi:

– Ay ana, narahat olma, bir usta gətirərəm sənə əlaqapı düzəldər.

Koroğlu qapı-bacanı gəzib gördü ki, qarının yaxşı bir tövləsi var. Tövlənin axuru da var idi. Koroğlu Qıratı çəkib tövləyə bağladı, sonra qarıya dedi:

– Ay ana, deyirdin yoxsulam, bəs bu ev-çşik kimindi?

Qarı dedi:

– Ay oğul, mənim ərim tacir idi, çoxdandı ölüb, bu ev-çşik də sa-hibsiz, başlı-başına qalıb.

Koroğlu dedi:

– Ana, bir az ota, samana gümanın gələrmə, Qırata verəm?

Qarı o yan, bu yandan bir az çör-çöp yığıb Qıratın qabağına tökdü. Qırat daşdan yumşaq hər şey yeyirdi. Sonra qarı Koroğlunu evə dövət etdi. Koroğlu evə girib gördü ki, yaxşı otaqdı, amma fərşi köhnədi. Əlini cibinə salıb bir ovuc qırmızı, bir az ağ pul çıxarıb qarının ətəyinə töküb dedi:

– Ay ana, bu pulları götü bazara get, özünə bir fərş al, gəti otağını döşə.

Qarı tez bazara gedib yaxşı bir fərş aldı, hambala verib evə gətirdi. Qarı Koroğlunun köməyiylə fərşi otağa döşədi. Koroğlu yaraq-yasağını soyunub otağın divarından asdı.

Sonra qarıya dedi:

– Anacan, gözümə yaxşı görünürsən, paltarların köhnədi, al bu pulları get özünə yaxşı bir paltar al.

Qarı ürəyində: “İlahi bu oğullardan onunu yetir”, – deyib, Koroğlu-dan pul alıb bazara getdi. Dərzdən bir dəst gözəl paltar alıb geyinib-ke-çindi. Qarının dişləri olmadığına görə ağzına yaşmaq tutdu. Koroğlu dedi:

– Ay ana, on iki nökrəm gəlməlidir. Düyü, ot, yağ tapıb şam hazır-lığı gör.

Qarı gedib bazarlıq ələyib gəldi. Koroğlu Qıratı tumarlaya-tumar-laya yemləyirdi. Sonra Koroğlu dəstəməz alıb namaz qıldı. Namazı qurtarandan sonra “qarı” – deyər arvadı səsledi. Qarı acıqlanıb dedi:

– Qarı nədi, bu saat başı beş min sulu söyüş yağdıraram, mən qızdan da cavanam, gözələm.

Koroğlu gülüb dedi:

– Baş üstə, bundan sonra səni gəlin, qız deyə çağıraram.

Sonra qarıya dedi:

– Deyəsən nökrələr gəlmədilər, yeməyi böyük bir məcməyiyyə yığ, əti də üstünə qoy.

Qarı ürəyində dedi: “varlı ailənin uşağıdı, bəy tayfasına oxşayır, üç-dört tikə yeyib qırağa çəkilər, qalanını götürüb bir neçə gün yeyərəm”. Yazıq qarı qazandakı aşın hamısını məcməyiyyə çəkib üstünə də ət döşədi. Qazanda bir düyü də qalmadı. Koroğlu dedi:

– Ana, yeməyi gəti.

Qarı dedi:

– Ay oğul, ağırdı götürə bilmirəm.

Koroğlu əlini uzadıb məcməyini götürüb qabağına qoydu. Sonra qollarını çırmaıyıb, “bismillah”, deyib yeməyə başladı. Qarını da yeməyə çağırdı. Qarı dedi:

– Oğul, mən bişirəndə iyindən doymuşam.

Koroğlu dedi:

– Ay ana, peşman olarsan, qorxuram umsunasan, qiyamətdə mənə cəzalandırılar.

Qarı ürəyində deyirdi: “Yaxşı oldu, beş-altı tikə yeyib qırağa çəkilər, qalanını götürüb özüm də yeyərəm, üstəlik, qonum-qonşuya da paylayaram”. Koroğlu nə qədər dedi, qarı yemədi. Axır babalı öz boyuna deyib bir əlini şir kimi böyrünə qoydu, o biri əli ilə yeməyə girişdi. Qarının gözü Koroğludaydı. Fikirləşdi ki, beş-altı belə tikə götürsə, daha məcməyidə bir düyü də qalmayacaq. Koroğlu gördü ki, qarı pişik kimi üz-gözünü qırıdırıb ağlayır. Qarı peşman olub ürəyində deyirdi: “Ay Allah, bir də təklif cləyöydi, bir-iki tikə yeyəydim”. Koroğlu yenə də qarıya “gəl nuş clə” – dedi. Qarı fürsəti qənimət sayıb məcməyinin üstünə cumdu. Qarı gördü qonaq tikələri böyük-böyük götürür. Öz-özünə dedi: “Belə getsə, ac qalacağam”. Qarı böyük bir tikə götürüb tələsik ağzına təpdi, udmaq istəyəndə düyülərdən biri boğazında qaldı. Qarı çəçəyib öskürməyə başladı. Koroğlu plovu axır tikəsinə kimi yeyib məcməyini sivirdi. Qarıya dedi:

– Ana can, süfrəni yığışdır, mən də yarıac qaldım.

Koroğlu gördü qarı əlini yerə sürtür, dedi:

– Ana, əlini niyə yerə sürtürsən?

Qarı dedi:

– Ay bala, səni cavan öləsən, nənəmdən bir dəri süfrə yadigar qalmışdı, onu da son yedin.

Koroğlu dedi:

– Ay gorbagorun qızı, de də. Boğazımdan gedən o son tikə sənin süfrən imiş?

Qarı ürəyində dedi: “Dədəm vay, qəhətlik deyilən şey bu imiş, qorx ki, bu dəfə də acıb mənə yesin”. Bir az söhbətdən sonra Koroğlu dedi:

– Ana can, qalx mənim yerimi sal, yatım.

Qarı dedi:

– Oğlum, yerini harda salım?

Koroğlu dedi:

– Ana, qarının ağzında sal ki, gecə durub ata baş çəkəcəyəm.

Qarı öz-özünə dedi: “Bu qədər ki, bu yedi heç kəs bunun qabağında dayanıb bilməz. Hələt qarının ağzını kəsir ki, mən qaça bilməyim”. Qarı bunları fikirləşdikdə canına üşütmə düşüb dedi:

– Ay oğul, mən gecələr tez-tez bayıra çıxıram, səni narahat edəyəm, qoy mən qarının ağzında yatım.

Koroğlu dedi:

– Ay qarı, qorxma, gecə bayıra çıxıb atana xeyrat vermək istəsən ayağını başıma qoyub keçərsən.

Gecə yarıya kimi qarının gözünə yuxu getmədi. Gecə yarı Koroğlu yerində öskürdü, gördü qarı hələ yatmayıb. Koroğlu soruşdu:

– Qarı, hələ yatmayıbsan, ayıqsan?

Qarı çox ayıq, dünyagörmüş adam idi. Koroğluya dedi:

– Ay oğul, səni and verirəm o bir yaradan Allaha, əgər Tərcəm elindən olan Nəzər Cəlalisənsə, de!

Qarı ürəyində dedi: “Bu düz adama oxşamır”.

Koroğlu dedi:

– Yox, mən Nəzər Cəlali deyiləm.

Qarı dedi:

– Giziroğlu Mustafa bəysənsə, de.

Koroğlu cavab verdi:

– Yox ana can, Giziroğlu Mustafa bəy də deyiləm.

Qarı dedi:

– Urfa şəhərindən olan Ərəb Reyhan deyilsən ki?

Koroğlu cavab verdi:

– Yox, o da deyiləm.

Qarı dedi:

– Çəmlibeldə yeddi yüz yetmiş yeddi dölisi olan Cəlali Koroğlusansa, de.

Koroğlu dedi:

– Ana, get bazarda car çək ki, Koroğlu Çəmlibeldən Sultan Murad xotkarın qızı Nigar xanımı aparmağa gəlib.

Qorxudan qarının dili tutuldu.

Koroğlu dedi:

– Qarı qorxma.

Qarı dedi:

– Ay oğul, Rum vilayətində ağlayan uşağı qorxutmaq üçün deyirlər “canavar gəldi, tülkü, ya aslan gəldi”, uşaq səsini kəsmir, deyəndə ki, “Koroğlu gəldi”, uşaq tez səsini kosib yatır. Bax gör mondə nə ürək var ki, sənənlə bir otaqda yatmışam.

Koroğlu dedi:

– Ay qarı, Allaha and olsun sənə anam kimi hörmət edirəm. Amma əgər bu sirri bir yerdə desən, göydə olsan, kəmənd atıb yerə çəkərəm, cin olub yerin altına girsən, maşa ilə çəkib çıxarıb qiymə–qiymə doğrayaram. Qarı dedi:

– Ay oğul, arxayın ol, mən heç zaman belə qələt eləməyəm.

Koroğlu dedi:

– Ay qarı, doğrudan da, mən Sultan Murad xotkarın qızı Nigar xanımı aparmağa gəlmişəm. De görüm, Sultan Murad hardadı?

Qarı dedi:

– Ay oğul, Sultan Murad ziyarət üçün Məkkəyə gedib. Oğlu Bürcü Sultan atasının yerində öyləşib.

Koroğlu dedi:

– Ana, Nigar xanım hardadı?

Qarı dedi:

– Nigar xanım yeddi hasar içindədi. Hər hasarda bir mızraqqı, yəni gözətçi dayanır.

Səhər gün çıxmamış Koroğlu namazını qılıb Qırata baş çəkdi. Gü-norta yeməyini yeyəndən sonra dedi:

– Anacan, mən bazara gedirəm, sən isə qapını möhkəm bağla.

Koroğlu bazara gəlib özünə bir dəst ağ molla paltarı tikdirdi. Sonra neçə arşın ağ, bez aldı, Sultan Muradın adına bir möhür düzəltirdi.

Koroğlu fikirləşdi ki, Nigar xanımın yanına getsəm, o, mənə sazla danışmaq istəyəcək, mən də özümlə saz götürməmişəm.

İstanbulda Yaqub adlı bir saz bənd var idi. Yaqub hər il Koroğluya bir burğulu¹ saz düzəldirdi. Belə vaxtlar burğulu sazın bəndlərini açıb cibinə qoyursan, çalmaq istədiyən vaxt isə bəndlərini qoşub çalırsan. Saz bənd Yaqub Koroğlunu igid, səxavətli bir pəhləvan kimi tanıyırdı. Elə buna görə də hər il Koroğluya bir burğulu saz bağlayıb yollayırdı. Koroğlu saz bənd Yaqubu nökrəliyə qəbul etmişdi, ildə yüz tükən də ona ənam yollayırdı. Birdən Koroğlunun yadına düşdü ki, nökrəli saz bənd Yaqub burada yaşayır. Koroğlu sevinərək öz–özünə dedi: “Yaxşı oldu, indi gedərəm Yaqubdan bir saz alıb Nigar xanımın yanına gedərəm”. Koroğlu dərhal kərcəmi kəpənəyini² çiyinə atıb Yaqubun dükənina gəldi. Koroğlu Yaquba “Allah qüvvət versin usta” – dedi. O da “xoş gəlibsən” – deyə, cavab verdi. Usta Yaqub bir neçə şagirdi ilə işləyirdi. O, Koroğlunu yaxından görməmişdi. Koroğlu: “Bir saz istəyirəm” – dedi. Yaqub şagirdinə üz tutub: “buna bir saz ver” – dedi. Şagird durub köhnə bir saz gətirdi. Koroğlu baxıb gördü kara gələn saz deyil, dedi:

– Ustad, mənə sədəfli, burğulu bir saz ver.

Yaqub əsəbiləşib dedi:

– Ay arvadını... bəyəm Koroğlusan ki, sədəfli, burğulu yüz tükənlik saz istəyirsən?

Koroğlu altdan–altdan güldü. Yaqub hirsələnib dedi:

– Bas bayıra, yoxsa əlimdəki bu kərki ilə başını yararam.

Koroğlu ürəyində dedi: “Bu arvadını ... mənə tanımadı, görək bunu bir təhər başa salam”.

Koroğlu sazlardan birini götürdü, sinəsinə basıb oxumağa başladı:

Çəmlibeldən səni deyib gəlmişəm,
Usta, qulun olum yola sal məni.
Sazım sınıb mən sərgərdan qalmışam,
Usta, qulun olum, yola sal məni.

Sazım duvardeydi durub endirdim,
Endiribən sinəm üstə mindirdim,
Eyvazınan sərxoşluqda sindirdim,
Usta, qulun olum, yola sal məni.

¹ Sökülüb–yığılan mənasında

² Yapıncı

Yaqubun cavan bir şagirdi var idi. Gözü Koroğludaydı. Eyvazın adını eşitdikdə Koroğlunu tanıyıb astaca Yaqubun qulağına dedi:

– Evin yıxılısın, ay usta, bu, Koroğlu özüdü.

Yaqub şagirdə bir şillə vurub dedi:

– Ay it balası, sən hardan bildin ki, bu Koroğludu. Koroğlunun heç tozu da gəlib İstanbula çıxmaz.

Koroğlu gördü şagird onu tanıdı. Koroğlu baxıb gördü ki, şagirdin baxışları Eyvazın baxışlarına bənzəyir. Koroğlu dedi:

Atı çapdım Çənlibelin düzünə,
Qurban olum şagirdinin gözüne,
Xırda xətəm¹ doğra sazın üzünə
Usta, qulun olum, yola sal məni.

Əfəl Yaqub yenə də Koroğlunu tanımayıb dedi:

– Ay arvadını... mən hər il Koroğluya bir saz yollayıb yüz tümən alıram. Sənin canında yüz bit də yoxdu ki, mənə verəsən.

Koroğlu dedi:

Usta, söylə görüm, dəstmuzdun neçə,
Alçaxda oturub danışma ucə,
Əyri qılnc istər ortannan biçə,
Usta, qulun olum, yola sal məni.

Koroğlu qəzəblənib qılncını çəkmək istəyəndə, “Allah şeytana lənət eləsin, belə usta sazənd ələ düşməz” – deyə, yenə bir türkü söylədi:

Çəmlibeldə bəy deyərler, bəy mənəm,
Usta sənə dolaşuban dəymənəm,
Beş yüz tümən desən, boyun əymənəm,
Usta, qulun olum, yola sal məni.

Usta Yaqub Koroğlunu tanıyıb ayaqlarına düşüb dedi:

– Ey Cəlali Koroğlu, səni tanımadım, mənim günahımdan keç.

Koroğlu dedi:

– Bağışladım, mənim üçün burğulu saz bağlamınsansa, gəti.

¹ Sədof

Usta Yaqub durub torbanın içində bir saz gətirdi. Koroğlu sazı çalıb bəyəndi. Sonra bəndlərini açıb heybəsinə qoydu, əlli tümən Yaquba, iyirmi beş tümən də şagirdinə verib dedi:

– Hər il sənə yüz tümən verirəm, yenə də məni tanımırsan. Bu oğlan heç mənim bir tikə də çörəyimi yeməyib, amma məni tanıdı. Eşidib bilsəm ki, mən gedəndən sonra bundan pulu alıbsan, özündən küs.

Koroğlu usta Yaquba dedi:

– Dəvə gördün?

Yaqub:

– Heç qığını da görmədim – dedi.

Sonra sağollaşıb qarının evinə sarı yollandı. Yolda bir osmanlı molla ilə rastlaşdı. Koroğlu mollaya salam verib dedi:

– Molla, qoca anam can üstədi, Allah xatirinə gedək onun başı üstə bir Quran oxu.

Molla dedi ki, bəri başdan pulumu ver, sonra gedək. Koroğlu mollaya bir bacalıq verdi. Mollanın gözlərinə işıq gəldi. Koroğlu ilə bərabər qarının evinə yollandı. Koroğlu mollanı içəri keçirib həyətin qapısını bağladı. Molla baxıb gördü ki, qarı həyətdə gəzir, Koroğluya üz tutub dedi:

– Ay oğul, sən deyirdin anam can üstədi, bu ki gəzib dolanır.

Koroğlu dedi:

– Mən evdən çıxanda ölürdü, görünür, məndən sonra dirilib.

Molla dedi:

– Daha mənə görə qulluğun yoxdursa, mürəxxəs olum.

Koroğlu dedi:

– Molla, qələm, kağız götü, dediklərimi yaz.

Molla qələm-kağızını hazırladı.

Koroğlu dedi:

– Molla, Sultan Murad xotkarın adından qızı Nigar xanıma bir namə yaz.

Molla dedi:

– Qələt elərəm, mən belə namə yazı bilmənəm.

Koroğlu “yaz” – dedi molla:– “yaza bilmənəm”. Koroğlu durub mollanın hülqumundan yapışdı. Mollanın gözləri hədəğədən çıxdı, nəfəsi kəsildi. O, macal tapıb dedi:

– Ağa, qurbanın olum, öldürmə, yazım da.

Koroğlu dedi: – Götü yaz!

Molla: – “Nə yazım?” – dedi.

Koroğlu dedi:

– Yaz ki, çavuş Rövsəni Məkkədən sənin yanına yollayıram. Belə mömün, namaz qılıb oruc tutan, orucunu yeməyin, halal-haram bilən bir cavan yer üzünə gəlməyib. Mənə necə xidmət edirdinsə, ona da elə qulluq göstər.

Molla fikirləşdi ki, bu savadsız bir adamdı, naməni oxuya bilməz, özüm istədiyim kimi yazaram. Molla yazdı: “Ey Nigar xanım, çavuş Rövsən vələdüznə, anasının əmcəyini kəsən bir əclafdı, analar bunun kimi haramzadə doğmayıb. Amandı qoyma şəhərə girsən, yoxsa şəhəri alt-üst edər”. Molla naməni qurtarandan sonra Koroğluya dedi:

– Möhürünü ver basım.

Koroğlu dedi:

– Ver görüm, necə yazıbsan?

Mollanın əli getdi ürəyinə, ürəyində dedi: “Dədəm vay, bunun savadı varmı”. Dedi:

– Bir az qalib dayan, qurtarım sonra.

Koroğlu zorla dartıb naməni mollanın əlindən aldı. Koroğlu naməni oxuyub mollanın hulqumundan tutub onu quş kimi ayağının altına saldı. Molla çox yalvarıb iltimas edib dedi:

– Başına dolanım, ağa, bayaq hulqumundan elə möhkəm yapışdın ki, qorxudan başımı itirib heç bilmədim nə yazdım. İcazə ver, sən istədiyini kimi yazım.

Koroğlu dedi:

– Götü təzədən yaz!

Molla qələm-kağız götürüb Nigar xanıma atası Sultan Muradın dilindən yazdı ki: “Çavuş Rövsəni Məkkədən sənin yanına yolladım, belə mömün, namaz qılıb oruc tutan, halal-haramını bilən bir cavan hələ yer üzünə gəlməyib. Mənə necə xidmət edirdinsə, ona da elə qulluq göstər. Rövsəni İstanbulun dörd ağaclığında qarşıla”.

Koroğlu naməni oxuyandan sonra Sultan Murad xotkarın adına düzəltməyi möhürü onun altına basdı, sonra dedi:

– Molla bir namo də yaz yeddi hasarın gözətçilərinə.

Molla: – Necə yazım? – dedi.

Koroğlu dedi:

– Yaz ki, çavuş Rövsəni mən Məkkədən yollamışam, o mənim məhrəməndi, heç biriniz ona mançilik etmədən buraxın getsin Nigar xanımın yanına, onunla söhbət etsin.

Molla bu naməni də yazıb Koroğluya verdi. Koroğlu bu naməni də oxuyub Sultan Muradın möhürünü ona da basıb namələrin ikisini də büküb başlarını bağlayıb saxladı.

Molla dedi:

– Ağa, daha işin yoxdursa, məni mürəxxəs elə gedim.

Koroğlu dedi:

– Get.

Molla getmək istəyəndə Koroğlu dedi:

– Ay molla, sənə verdiyim o bacağı qəlpdi, onu qaytar başqasını verim.

Molla tez pulu qaytarıb: – “Ağa, qurbanın olum, bir yaxşısını ver səni halal eləyim” – dedi.

Koroğlu bacağı alıb cibinə qoydu. Sonra “kəsilən başın səsi çıxmaz” – deyə şəspərini çəkib mollanın başını xəşilə döndərüb kəlləsi üstə cəhənnəmə yolladı. Koroğlu mollanın meyidini qarının divarının yanına götürüb divara bir təpik vurdu. Divarı uçurub ölünü onun altında basdırdı. Qarı baş-gözünə döyüb deyirdi: “Allah evini yıxsın, ay bala, mənim evimə qan tökdün, niyə belə elədin”.

Koroğlu dedi:

– Ay dinsiz, elə eləmə ki, səni də bunun yanında basdırım.

Qarı qorxuya düşüb, “qələt elədim, hər nə istəyirsən elə” – dedi.

Koroğlu bazardan aldığı ağ rəngli molla köynək-tumanını paltarlarının üstündən geydi. Başına ağ əmmamə qoyub bir əba da çiyinə saldı. Əbanın altından xəncərini belinə möhkəm bağlayıb, bir əlində çelik, o biri əlində təsbəh bir gözünü yumub Nigar xanımın evinə sarı yola düşdü. Nigar xanımın imarətinin bir neçə addımlığında gözətçilər Koroğlunu saxlayıb dedilər:

– Hacı, hara gedirsən, bura Nigarın imarəti, içəri getmək olmaz.

Koroğlu dedi:

– Ay lənətə gəlmiş kafirlər bir – “ziyarətin qəbul olsun, ay hacı” da dilinizə gəlmir?

Gözətçilər soruşdular:

– Sən necə hacısan?

Koroğlu dedi:

– Mənim adım çavuş Rövsəndi. Elə bu saat Məkkədən Sultan Muradın qulluğundan gəlirəm. Nə olar ki, Nigar xanım gəlib bir məni ziyarət edər.

Gözətçilər dedilər:

– Sultan Muraddan izin ola gərək.

Koroğlu naməni çıxardıb gözətçilərə verdi. Onlar oxuyub gördülər ki, Sultan Murad yazıb: “Ay gözətçilər, çavuş Rövşən mənim məhrə-mimdi, heç kəs ona mane olmasın, onu saraya buraxın”. Gözətçilər: “ziyərin qəbul, ay hacı, bizi bağışla sən Allah” – deyə Koroğlunun ayaqlarına düşdülər. Koroğlu: “Allah sizə də qismət eləsin” – dedi. Koroğlu yeddi hasarı keçib gəlib Nigar xanımın imarətinə çatdı. Tamaşa edib gördü ki, gözəl bir bağça, bir çarhovuz var, fəvvarələrdən göz yaşı kimi su axır. Əbasını çıxardıb hovuzun qırağında yerə saldı, oturub bağçaya baxdı. Nigar xanımın imarəti bağçanın bir tərəfində göylərə baş çəkmişdi. Koroğlu gördü Nigar xanımın otağının pəncərələri açıqdı, özü də bir neçə incə, gözəl kənzilə əyləşib istirahət edir. Nigar xanımın kənzilərindən biri su aparmaq üçün hovuzun başına gəldi. Kənzilə gördü hovuzun qırağında başı ağ əmmaməli bir nəfər oturub, bir əlində təsbəh, gözünün biri yumulu dua oxuyur. Kənzilə: – Ay kişi, burda nə eləyirsən? – dedi.

Koroğlu dedi:

– Kişi nədi, ay çəpəl, deyə bilməzsən ki, ay hacı, ziyərin qəbul olsun? Nigar xanım da elə bil ki, alçaq dağları o yaradıb. Bir məni ziyərin eləməyə də gəlmir.

Kənzilə soruşdu:

– Sən kimsən ki?

Koroğlu dedi:

– Mən çavuş Rövşənəm, Məkkədən Sultan Muradın qulluğundan gəlirəm.

Kənzilə bu sözləri eşidib tez Nigar xanımın yanına gəldi, onun başından şalını, ləçəyini götürdü.

Nigar xanım dedi:

– Nə üçün başından ləçəyimi, şalımı götürürsən? Yoxsa, şərab içib keflənmişən?

Kənzilə dedi:

– Ay xanım, özün keflənmişən, sənə bir müjdə gətirmişəm.

Nigar xanım dedi:

– Nə müjdə?

Kənzilə dedi:

– Atan Sultan Muradın hüsurundan bir çavuş gəlib.

Nigar xanım dedi:

– Doğru deyirsən?

Kənzilə cavab verdi:

– Xanım, öz canım üçün üz-gözündən Allah nuru yağan bir çavuşdu.

Nigar xanım kənzilərə dedi:

– Durun ayağa, gedək, deyirlər ki, Məkkədən gələn adamın ziyərinə gedənləri cəhənnəm odu yandırmaq.

Koroğlu gördü ki, Nigar xanım öz kənziləri ilə onun ziyərinə gəlir. Dərhal başından ağ əmmaməni çıxarıb yerinə bir şikəstə qəçəri¹ qoydu. Ağ əbanı da çıxarıb qara mahutdan olan qızılbaş köynəyini geydi. Dörd yüz tükənlik sədəfli xəncərini belinə möhkəm bağladı, burqulu sazını cibindən çıxarıb qurub çalmağa başladı. Saz bülbül kimi cəh-cəh vururdu. Nigar xanım baxıb gördü ki, qarşısında çavuş yox, əlində saz tutan qalın bığlı bir pəhləvan oturub. Nigar xanım kənzilərə: – Ay çəpəl, bəs çavuş hanı? – dedi.

Kənzilə dedi:

– Ay xanım, vallah bu kişi özü idi, başında da bir ağ əmmaməsi var idi.

Nigar xanım kənzilərə dedi:

– Get kişidən soruş gör, çavuş necə oldu?

Kənzilə Koroğluya dedi:

– Səndən əvvəl burada bir çavuş var idi, o necə oldu?

Koroğlu qəzəblənib dedi:

– Get ay çəpəl, məndən başqa buraya bir kəs gəlməyib.

Kənzilə qayıdıb dedi:

– Ay xanım, vallah mən bu kişini görəndə bu çavuş idi. İndi tamam dəyişib.

Nigar xanım qəzəblənib dedi:

– Ay çəpəl, mənə çavuş tapıbsan?!

Sonra fələqqə gətirdi. Kənzilənin ayaqlarına fələqqə vurdurub çubuqla döydürdü. Koroğlu gördü zavallı kənziləni nahaq yerə döyürlər. Durub Nigar xanımın yanına gəldi. Əvvəlcə istəyirdi salam verməsin, sonra fikirləşdi ki, bu Sultan Muradın qızıdır, bir də dində salam vacibdi. Buna görə də uca səslə “salam-əleyküm” – dedi. Nigar xanım elə qəzəbli idi ki, Koroğlunun salamının cavabını vermədi. Koroğlu məyus oldu, elə bil üreyinin başından bir xəncər vurdular. O üreyində dedi: – “Ay çəpəl, salam Allahın adını, cavabını verməyə nə gəlib?”

¹ Baş geyimi

Koroğlu Nigar xanıma dedi:
– Ay xanım, onun heç bir günahı yoxdu, əmr et cəzanı dayandır-
sınlar.

Koroğlu sazı götürüb dedi:

Salam verrəm, salam almaz,
Görüm kəssin salam səni.
Ağcasız, pulsuz aşığam,
Pulum yoxdu alam səni.

Nigar xanım Koroğluya yaxınlaşıb dedi:
– Ay axmaq, lap sənin min quruş pulun olsa da, mənim ölümü də
qoymazlar çiyinə alasan.

Nigar xanım Koroğlunun sinəsindən bir təpik vurdu. Kənizlərdən
biri Nigar xanıma dedi:

– Ay xanım, o incə ayağına heyfin gəlmir ki, bu yaramazın tükli
sinəsinə vurursan?

Koroğlu kəniyə dedi:

– Ay hərəcayı, demək, mənim sinəm xanımın ayağından əskik
oldu?

Sonra üzünü Nigar xanıma tutub dedi:

Süsən sünbül tək tütərsən,
Pünhan yerlərdə bitərsən,
Mənim köysümdə itərsən,
Görüm tutsun naləm səni.

Nigar xanım bu sözləri eşidib qeyzlə Koroğluya baxdı. Koroğlu
gördü Nigar xanımın ağ döşləri tər şamama kimi yaxasından görünür.
Nigar xanımın bəyaz sinəsi Savalanın qarına rişxənd eləyirdi. Koroğ-
lu fikirləşdi ki, bu bəyaz sinəni gülşənə bənzətmək olmaz, gümüş hər-
cayı arvad kimi əldən-ələ gəzir, qar da tez ərilib suya dönür. Təkcə
ağ kağız uzun müddət saralıb solmadan tərəvətli qalır.

Koroğlu Nigar canıma dedi:

Süsənli, sünbüllü bağdu,
Sinəmə çəkdüyün dağdu,
O köksün kağızdan ağdu,
Qələm tutmaz yazam səni.

Koroğlu ürəyində dedi: – “Ay qafil, gəl adını de, özünü tanıt”.
Koroğlu sazı götürüb dedi:

Yengi bağçalar bağısan.
Tazə heyvalar narısan,
Nigar, Koroğlu yarısan,
Məgər bilməz aləm səni?

Koroğlu Nigar xanımın naməsini sərxoş halda oxuduğu üçün onun
məzmununu unutmuşdu. Namənin özünü isə Nigar xanıma göstərməyi
şəninə sığışdırmırdı. Nigar xanımın işarəsi ilə kənizlər dəyənək-
çomaq əllərində Koroğlunun üstünə tökülüşdülər. Allah heç kəsi qadın
kötəyinə qismət etməsin. Koroğlunu o qədər döydülər ki, qara mahut
paltarı cırıq-cırıq oldu.

Koroğlu dedi:

– Ay xanım, mənə rəhmin gəlmirsə, bu kənizlərə rəhmin gəlsin,
bu yazıqların əlləri qabar oldu.

Nigar xanım dedi:

– Qızlar, gedib şərab içib yenidən bu bığlı çavuşu əzişdirin.

Nigar xanım kənizlərini apardıqda bir də dönüb Koroğlunun boy-
buxununa tamaşa elədi. Koroğlu gördü Nigar xanım ona tamaşa eləyir.
Dəyənəklərin ağrısı canından çıxandan sonra sazını götürüb dedi:

Alagözlü Nigar xanım,
Görəlim bağrun daş olsun.
Məni saldun üzüm üstə,
Gözlərin dolu yaş olsun.

Nigar xanım diqqətlə Koroğlunun sözlərinə qulaq asdı. Koroğlu
gördü Nigar xanım ona baxa-baxa sözlərinə diqqət yetirir. Sazı götü-
rüb dedi:

Buyur məni cəlladlara,
Hərgiz sir vermə yadlara,
Minəndə köhlən atlara,
Onu minən sərxoş olsun.

Nigar xanım qızlara buyurdu bir piyalə şərab gətirsinlər. Nigar
xanım piyaləni alıb Koroğluya uzatdı. Koroğlu sazı götürüb dedi:

Buyur mənı öldürsünler,
Didəm yaşın sildirsünler.
Piyalələr doldursunlar,
İç qanım, sənə nuş olsun.

Koroğlu öz-özünə dedi: “Bu qədər zəhmət çəkib İstanbula gəlmişəm, heç olmasa on-on beş Nigar xanım kimisi olaydı götürüb aparaydım”.

Sazı götürüb dedi:

Gözər idim arzusunda,
Xiyabanlar çarsusunda,
Koroğlunun qarşusunda,
Nigar kimi on beş olsun.

Nigar xanımın əlində piyalə görə Koroğlunun ağı sulandı, çoxdan idi ki, şərab içmirdi. Koroğlu görəndə Nigar xanım ona tamaşa eləyir, dodaqlarını yalamağa başladı.

Nigar xanım dedi:

– Qızlar, çavuş məndən qorxub, dil dodağı quruyub. Yazıqdı, mummya bir az yağ qatın, ona verin yesin, özünə də deyın ki, xanım deyir canına yazığı gəlsin, başını götürüb buradan qaçsın, yoxsa onu öldürəcəyəm.

Kəniz bir kasa yağlı mummya düzəldib Koroğluya verdi. Koroğlu əvvəl elə bildi ki, kəniz kasada ona şərab gətirir. Qız yaxınlaşdıqda gördü kasadakı yağlı mummyadı. Koroğlu kənizə “bu nədi?” – dedi.

Kəniz dedi:

– Bu yağlı mummyadı, xanım bir piyalə dedi, mən isə bir kasa gətirmişəm, götü ye, tez buradan başını götü qaç, yoxsa xanım səni öldürəcək.

Koroğlu acıqlanıb dedi:

– Ay çəpəl, kasanı qaytar, mən bu yeməyi xoşlamıram. Bir də xanıma de ki, düz adamdısı, mənə şərab versin.

Kəniz kasanı geri qaytardı. Nigar xanım mətləbi soruşduqda kəniz dedi:

– Ay xanım, çavuş dedi ki, mən yağlı-mummyanı xoşlamıram, xanım düz adamdısı, mənə şərab göndərsin.

Nigar xanım dedi:

– Sən tapan hacı çaxır içən olar da!

Sonra dedi:

– Qızlar, gəlin məclisi aparaq hovuz qırağında düzəldək, hacını da kefləndirib oynadandan sonra dəyənəklə əzişdirib yola salarıq.

Kənizlər dərhal büsatı hovuz qırağına daşıldılar. Nigar xanım nazla sallana-sallana hovuz qırağına gəldi. Kənizlərdən kimisi ona kabab verirdi, kimi məzə. Koroğlu Nigar xanımın belə işvə-nazla gəldiyini görəb, ürəyində dedi: “Bu məqamda türkü oxumayasan neyləyəsən?”

Sazı götürüb dedi:

Ay ağalar, ay qardaşlar,
Nigar xanım yenə gəldi.
Didəmdən axıtdı yaşlar,
Nigar xanım yenə gəldi.

Sən tərsa ol, xacın alum,
Ağ üzvün maçın alum,
Hörüb siyah saçın alum,
Salub dal gərdənə gəldi.

Nigar xanım Koroğluya baxa-baxa nazla hovuzun qırağına yaxınlaşdı.

Koroğlu dedi:

Heç belə olurmu işlər,
Xəyalun guyimdə qışlar,
Bir əlində məzə dişlər,
Bir əlində mina gəldi.

Gözəlliyn bildirməyə,
Didəm yaşın sildirməyə,
Koroğlunu öldürməyə,
Nigar xanım yenə gəldi.

Koroğlu sözünü tamam eləyəndən sonra Nigar xanımın hökmü ilə kənizlər onun başına tökülüşüb möhkəm əzişdirdilər. Koroğlu geriye çəkilmək istəyəndə hovuzda düşüb, daş fəvvarəyə söykəndi.

Nigar xanım kənizlərə dedi:

– Daha ona dəyənək çatmaz, daş ilə vurun.

Koroğlu dedi:

– Ay xanım, kənzilərə de vurmasınlar, sənə bir sözüm var.

Koroğlu bura gəlməyindən peşiman olmuşdu, fikirləşirdi ki, Bəlli Əhmədin gətirdiyi namə yalandı. Ürəyində dedi: “Bəlli Əhməd, sənın gorbəgər olmuş dədəni yandıracam. Bu qız mənı sevmirdisə, yalan naməni mənə niyə gətirirdin”. Belə fikirləşə-fikirləşə dedi:

Ay ağalar, cavan sevdim,
Oldum dəli, divanə mən.
Nəgah yerdən mayıl oldum,
Bir ala göz cavanə mən.

Belə bilsəydim, sevməzdim,
Qəm-qüssəsini yeməzdim,
Çərxi-fələkə deməzdim,
Sənə gəldim amanə mən.

Koroğlu Nigar xanımın ağ sinəsini görüb, ürəyi döyünməyə başladı. Sözüni belə tamamladı:

Gün doğdu məşriq dağına,
Bir gül düzmüş buxağına,
Rəqib, girmə dost bağına,
Gülün dördüm zəmanə mən.

Koroğlu əmsin dilinnən,
Heç qucan ölməz belinnən,
Nigarım sənün əlinnən,
Qulam yaxşı-yamanə mən.

BEŞİNCİ MƏCLİS

Koroğlu sözüni qurtardıqda Nigar xanım yuxudan ayrılmış kimi dərın fikrə getdi. Nigar xanım öz-özünə dedi: “Ey dili qafil, bu ki, elə Koroğlu deyir, olmaya Koroğlu özüdü. Əlbət, Bəlli Əhməd naməni ona çatdırıb”.

Nigar xanım dilə gəlib dedi:

– Ey pəhləvan, Koroğlusansa, de!

Koroğlu dedi:

– Ay xanım, mənı əzişdirib indi də deyirsən Koroğlusan. Mənı sevmirdinsə, nə üçün Bəlli Əhmədnən namə yollamısən?

Nigar xanım dedi:

– Ey Koroğlu, bilməmişəm, danışmışamsa, dilimi kəs, vurmuşamsa əlimi. Mənim günahımdan keç.

Koroğlu dedi:

– Əzəldən sənın günahından keçmişəm.

Nigar xanım dedi:

– Ey Koroğlu, bir şərtim var, atam Sultan Murad xotkar sənın əyninə bir köynək tikdiribdi. O köynəyi gətirəcəyəm, əyninə uzun gəlsə, ayaqlarının altına nal çaldıracağam, əgər əyninə qısa gəlsə, ayaqlarını kəsdirəcəyəm, dar olsa qarnını cırdıracağam, gen olsa, sinənə mıx çaldıracağam.

Koroğlu öz-özünə dedi: “Bu mənə divan tutmaq istəyir, yoxsa köynək ya dar olar, ya da gen olar, ya uzun olar, ya da qısa”. Sonra fikirləşdi ki, qadınları oynatmağa nə var, köynək uzun gəlsə, bir az dabanımı qaldıraram, gödək gəlsə, ayaqlarımı bir az bükərəm, gen olsa, qarnımı bir az şişirdərəm, yox, dar olsa, qarnımı yığaram”.

Koroğlu Nigar xanıma dedi ki, buyur köynəyi gətirsinlər. Kənzilər köynəyi gətirdilər. Nigar xanım Koroğlunun əlindən tutub hovuzdan çıxartdı Koroğlu köynəyi geydi, elə bil dərzi onun boyuna biçib tikmişdi. Koroğlu ilə Nigar xanım otağa getdilər. Nigar xanım əmr etdi kənzilər şorab gətirdilər. Osmanlıların qaydası ilə bir piyalə Koroğlu içdi. Yavaş-yavaş ikisinin də kefi duruldu.

Nigar xanım dedi:

– Ey Cəlali Koroğlu, Qıratı gətirmisən?

Koroğlu dedi:

– Bəli xanım, gətirmişəm.

Nigar xanım dedi:

– Qıratın tayı bir at da gərək mənə tapasan.

Koroğlu dedi:

– Ay xanım, Qıratın beş min tümən qiymətidi, mənim bu qəder pulum yoxdu.

Nigar xanım xəzinədarına əmr etdi pul gətirdilər. O saat kisədən beş min tümən çıxarıb Koroğluya verdi.

Koroğlu gördü Nigar xanımın əhvalı durulub. Nigar xanımı belə görəndə dedi:

Uca dağların başında,
Nəmli-nəmli qar görünür,
Mənim bu dəli könlümə
Ala gözlü yar görünür.

Sevgilim geyib valadan¹,
Rəngi seçilməz laladan,
İçib abi-zülaladan,
Gözləri xumar görünür.

Nigar dayanıb xumar-xumar Koroğluya baxırdı. Koroğlu gördü Nigar xanımın yaxası açılıb, məmələri Ərcistanə narı kimi eşiyyə çıxıb. Koroğlu özünü itirib dedi:

Göründü yarımın kəndi,
Əmmək üçün ləbün qəndi,
Açılıb sinənin bəndi,
Kəsilməmiş nar görünür.

Koroğlu sanki yuxudan oyanıb öz-özünə dedi: “Ey dili qafil, Rum xotkarı Sultan Muradın yeddi hasarı içərisində, bütün Rum şəhəri sənə düşməni kəsildiği halda, nə səsinə başına atıb bağıra-bağıra oxuyursan?” Canına qorxu düşdü. Sazı götürüb dedi:

Koroğluyam əzəmmədim,
Geyib rəxtim gəzəmmədim,
Gen dünyada gəzəmmədim,
Dünya mənə dar görünür.

¹ Parça adı

Nigar xanım Koroğlunun qorxduğunu görüb dedi:

– Ey Cəlali Koroğlu, qorxub eləmə, bu qapıdan bir ins-cins içəri girə bilməz.

Sonra Nigar xanım dedi:

– İndisə necə gəlmisən eləcə də gedərsən, mənə Qırat kimi bir at alarsan. Sabah mən gəzmək adı ilə şəhərə çıxaram, şəhər əhlinin qaladan çıxmasını qadağan edəyəm. Sən isə öz kişiliyini göstərüb mənə qaçırırsan.

Nigar xanım Koroğlu ilə vədələşdikdən sonra Koroğlu vidalaşib hovuzun kənarına gəldi, ağ əmmaməsini, köynəyini, əbasını geyinib, bir əlində təsbəh, o biri əlində çəlik hasardan çıxdı. Gözətçilər Koroğlunun başına tökülüb dedilər:

– Ey hacı, Nigar xanımın verdiyi ənamlardan bizə də pay ver.

Koroğlu onların hər birinə bir bacağı verdi.

Gözətçilər dedilər:

– Ay hacı, yenə də Məkkəyə gedəcəksən?

Koroğlu dedi:

– Bəli, mən hər il gedirəm. İndi də gedib ata minib ora yola düşəcəyəm.

Gözətçilər dedilər:

– Ey hacı, sən Allah o vilayətdə Sultan Muradı görsən de ki, sən gedəndən bəri Nigar xanım bir dinar da olsa, bizə məvacib verməyib.

Koroğlu dedi:

– Belədirsə, sabah burada bir nəfər də olsa, qoymanam qalsın.

Ürəyində dedi:

“Sabah Nigar xanımı götürüb qaçırdandan sonra siz də özünüz dağlıb gedərsiniz”. Gözətçilər: “Getdiyini o Məkkəyə qurban olaq” – dedilər.

Koroğlu hasardan çıxıb özünü qarının evinə yetirdi. Sonra gedib üç yaşar bir day alıb gətirdi. Atın yəhərini, üzəngisini də hazırladı. Gecə başını yerə qoyub yatdı. Şəhər çağı oyanıb gördü ki, Qeysəriyyədə təbil çalırlar.

Koroğlu dedi:

– Ay qarı, bu təbil nədi çalırlar?

Qarı dedi:

– Ay oğul, Sultan Murad Xotkarın qızı Nigar xanım həftədə bir dəfə şəhəri gəzməyə çıxır. Bu təbil ondan ötrüdü ki, camaat Nigar

xanımın şəhərə çıxmasını bilib eşiyə çıxmasın, şəhərdə olanlar da evlərinə çəkilsinlər.

Koroğlu durub namazını qıldı, dava libasını geyinib atların ikisini də yəhərləyib həyətdən çıxdı. Qapının ağzında qarını çağırır otəyinə dörd-beş ovuc bacaqlı tökdü. Qarının gözlərinə işıq gəldi.

Koroğlu dedi:

– Ay ana, qapını bağla, get sakitcə evdə otur, mən şəhərə çaxnaşma salmışam, bari sən əngələ düşmə.

Qarı dedi:

– Ay oğul, evin abad olsun, xoş gəldin, sənə uğurlar olsun.

Koroğlu Qıratı mindi. Dayın cilovunu Qıratın üzəngisinə bağlayıb yola düşdü. Koroğlu qaladan bir ağac uzaqlaşdıqdan sonra dayanıb Nigar xanımın yolunu gözləməyə başladı. Bir az sonra Nigar xanımın faytonunun səsi eşidildi. Koroğlu gördü Nigar xanım gəlir, Qıratı ona tərəf çapdı. Nigar xanım Koroğlunu gördükdə faytondan düşüb ona sarı gəldi. Koroğlu gördü Nigar xanım kənzilərdən aralanıb tək qaldı. İldırım sürətilə onun əlindən tutub Qıratın tərkinə çəkdi. Belindən kəməndi açıb Nigar xanımı möhkəm özünə bağladı:

Nigar xanım dedi:

– Ey Cəlali Koroğlu, nə üçün məni öz atıma mindirmədin, bəs mənim atım necə olacaq?

Koroğlu dedi:

– Xanım, ürəyini sıxma, sənin atını Qıratın üzəngisinə bağlamışam.

Sonra Nigar xanımı götürüb kəsə yolla getməyə başladı. Koroğlu İstanbuldan iyirmi ağac uzaqlaşdı.

Koroğlu ilə Nigar xanım burada qalsın, indi eşit kənzilərdən. Kənzilər görəndə ki, bir quldur Nigar xanımı qaçırtdı, ağlaya-ağlaya Bürcü Sultanın yanına gəlib dedilər:

– Ey Sultan, niyə qafil oturubsan, bir quldur Nigar xanımı zorla atının tərkinə alıb qaçırtdı.

Bürcü Sultanın qan beyninə vurdu, atını minib Nigar xanımın dalısınca çapdı. Bu xəbəri eşidən kimi osmanlılar atlanıb Nigar xanımın dalınca getdilər.

Koroğlu ilə Nigar xanım səfalı bir çəmənliyə çatdılar. Koroğlu dedi:

– Ay xanım, düşək, atlar bir az otlasın.

Koroğlu Nigar xanımı Qıratın belindən düşürdü dedi:

– Ay xanım, gecə ilan vuran yatıb, mən yatmamışam. Sənin gözün atlarda olsun, mən bir az dincəlim.

Nigar xanım dedi:

– Ey Koroğlu, az yatacaqsan, ya çox?

Koroğlu başını Nigar xanımın çiyinə dayayıb dedi:

– Ay xanım, mənim iki cür yuxum var: üç günlük, bir də yeddi günlük.

Nigar xanım dedi:

– Ay evini Allah yıxsın, məni gətirib çölün düzünə qoyub deyirsən ki, iki cür yuxum var, üç günlük, bir də yeddi günlük. İndi xəbər yayılacaq bütün İstanbul əhli qoşun çəkib üstümüzdə gələcək. Zarafatı bir yana qoy, dur məni bir yana apar.

Koroğlu dedi:

– Ay xanım, ürəyini sıxma, bax elə bu hamar çəmənlik əsl döyüş meydanıdır, həm də Qıratın bir xasiyyəti var. Düşməni mənəzildən çıxıb yolun ortasına çatanda Qırat ayaqlarını yerə döyür. Düşməni yaxınlaşdıqca Qıratın ağzı köpüklənir, dırnaqları ilə yeri qazır. Gözdə-qulaqda ol, Qıratda bu nişaneləri görəni kimi mənə yuxudan oyat.

Koroğlu bunları deyib, başını atıb daş kimi yatdı. Nigar xanımın gözü Qıratda idi. Çox keçmədən Qırat kişnədi. Bir azdan ağzı köpüklənib dırnaqları ilə yeri qazmağa başladı. Nigar xanım tələm-tələsik Koroğlunu yuxudan oyatdı, Qıratı göstərib dedi:

– Qırat əvvəlcə bərkədən kişnədi, sonra ayaqlarını yerə döydü, indi isə ağzı köpüklənib, dırnaqları ilə yeri eşir.

Koroğlu gördü ki, Qırat yerlə-göylə əlləşir, bir yerdə qərar tuta bilmir. Tez Qıratın yəhər-yüyanını bərkidib, qılıncını belinə bağladı. Sonra Nigar xanımı atına mindirdi, özü də Qıratın belinə sıçrayıb yolun ağzını kəsdi.

Nigar xanım soruşdu:

– Ey Koroğlu, niyə qaçmırsan?

Koroğlu dedi:

– Ay xanım, bizim dalımızcan qoşun gəlir. Mən qaçsam, onlar arxamca gəlib Çəmənlibelə çıxsalar, qan qaralığı olar. Elə buradaca öz hünərimi göstərib onlara bir balaca qulaq burması verməsəm, yaxamızdan əl çəkməyəcəklər.

Bir azdan İstanbul tərəfdən yel kimi çapan bir atlı göründü. Bu atlı Bürcü Sultan idi. O, qəzəbli-qəzəbli təkbaşına bacısı Nigar xanımın dalınca gəlirdi. Bürcü Sultanın arxasında osmanlı qoşunu ildırım sürəti

ilə çapırdı. Bürcü Sultan uzaqdan baxıb gördü ki, dağ kimi bir pəhləvan qılıncına söykərib yolun ağzını kəsib, Nigar xanım onun yanında dayanıb. Bürcü Sultanın canına qorxu düşdü, öz-özünə dedi: “Mən belə bir pəhləvana tay deyiləm, yəqin bu Koroğludu, Çəmli beldən gəlib, yoxsa, ondan başqa kimsə bu cürəti eləməz, gəlib İstanbuldan Sultan Murad xoktarın qızı Nigar xanımı götürüb qaçmaz”. Bürcü Sultan fikirləşdi ki, yaxşısı budu qoşun mənə gəlib çatana qədər gedib bir təhər hiylə ilə Koroğlunun başını qatım. Bürcü Sultan uca səslə dedi:

– Ey pəhləvan, mən Koroğludan təlim almışam, sənənlə əcəm sa-yağı vuruşacağam, dayan bir türkü deyim, sonra döyüşə başlayaq.

Koroğlu Bürcü Sultana dedi:

– Bu axmağa bax, başmaqçıya başmaq satır, mənim başıma papaq qoyana bax.

Sonra üzünü Nigar xanıma tutub dedi:

– Bu mənə kələk gəlir, qoşun gəlib çatana kimi mənim başımı qatmaq istəyir. Mən ona dəymək istəmirəm. Sənin xətrinə qoşun gələne kimi dayanacağam. Bir də tək adamla vuruşmaq kişilikdən deyil.

Koroğlu Bürcü Sultanı səsləyib, türkünü de, – dedi. Bürcü Sultan dedi:

Handa gedirsən, Koroğlu,
Ya sənündür, ya mənimdür.
Bu nəyətim bil, Koroğlu,
Ya sənündür, ya mənimdür.

Bürcü Sultan baxıb görəndə ki, bacısı Nigar xanım atın belində dağ gövdəli pəhləvanın yanında dayanıb, dərindən bir ah çəkdi, canında tükləri bir-biz oldu. Aldı dübarə:

Bir köynəyi var çəkili,
Bağları əlvan çiçəkli,
Ala göz qara birçəkli,
Ya sənündür, ya mənimdür.

Koroğlu Bürcü Sultana dedi:

– Ay axmaq, qara zülflü mənimdi.

Koroğlu baxıb gördü ki, qoşun dəstə-dəstə gəlib Bürcü Sultanın arxasında dayandı.

Koroğlu Nigar xanıma dedi:

– Qardaşm Bürcü Sultan da lotudu ha!?

Aldı Koroğlu:

Meydana girəndə xanlar,
Sənə qurban şirin canlar,
Meydanda tökülən qanlar,
Ya sənündür, ya mənimdür.

Bürcü Sultan dedi:

Xotkar oğlu, adım Bürcü,
Düşmənin boynun burucu,
Çalırıq əyri qılıcı.
Ya sənündür, ya mənimdür.

Koroğlu dedi:

– Ay haramzadə, türkünü belə deməzlər. Qulaq as gör necə deyərlər. Koroğlu ayağını üzəngidən çəkib yəhərin qaşına qoydu, sazı götürüb dedi:

Mən sözümlü dedim bəlli.
Mən Koroğluyam, Koroğlu.
Atım dəli, özüm dəli,
Qoç Koroğluyam, Koroğlu.

Bürcü Sultanın sərkərdəsi Koroğlunun zəhmli səmindən qorxuya düşüb, tabınlarına¹ dedi:

– Uşaqlar, bu qoç Koroğludu. Onun nərəsindən qarlı dağların başında qar dayanmaz, boylu arvadlar bu səsin zəhmindən bala salar. And olsun hamımızı qıracaq. Mən qayıdırəm.

Koroğlu gördü qoşunun bir dəstəsi qoyub qaçdı. Üzünü Nigar xanıma tutub dedi:

– Xanım, belə ki, görürəm qardaşının qoşunu vuruşmadan qoyub qaçacaq.

Koroğlu öz-özünə dedi: “Ay zalım, bir həmlə ilə pərən-pərən düşdülər”. Sonra sazı götürüb dedi:

Mərd igidin zatın bülləm,
Müxənnət üzünə gülləm,
Dəmir çeynərəm, püfkürərəm,
Mən Koroğluyam, Koroğlu.

¹ Tərəfdarlarına

Bürcü Sultanın tabınları bu sözləri eşidəndə bir-birinə dedilər:
– Dəmir çeynəyən bu adamın qabağında dayanmaq olmaz.

Qoşunun bir dəstəsi də geri dönüb qaçdı. Qalan hissəsi isə Bürcü Sultanı tək qoymayıb onun tərəfində durdular. Koroğlu gördü ki, qoşunun bir hissəsi Bürcü Sultanı tək qoymayıb onun arxasında dayandı. Götürüb dedi:

Bir sazım vardır sədalı,
Nigar ləbindən dad alı,
Misri qılıc qarqu cidalı,
Mən Eoroğluyam, Koroğlu.

Bürcü Sultan gördü ki, arxasında dayanan bir dəstədən başqa, qoşunun hamısı pərən-pərən düşüb. Koroğlu dedi:

Mən Koroğluyam, çökdürəm,
Yerinizdə xırman əkdirəm,
Üstünüzə qoşun tökdürəm,
Mən Koroğluyam, Koroğlu.

Koroğlu sözünü qurtarıb Qıratı Bürcü Sultanın qoşununun üstünə sürdü. Elə bil bir ac qurd bir sürü qoyunun içinə düşmüşdü. Qoşunun qalan dəstəsi də ahu kimi çöllərə qaçdı. On yeddi osmanlı öldürüldü. Bürcü Sultan atını Koroğlunun üstünə sürdü. Koroğlu fikirləşdi ki, Bürcü Sultanı öldürsəm, Nigar xanım məndən inciyəcək. Koroğlu baxıb gördü Nigar xanım ağlayır. Nigar xanımdan ağlamağının səbəbini soruşduqda Nigar xanım dedi:

– Ey Koroğlu, bir qardaşım var, qorxuram onu da sən öldürəsən.

Koroğlu dedi:

– Ay xanım, qorxma, onu öldürməyəm.

Bürcü Sultan:

– Əlimin zərbini dad – deyə, atını Koroğlunun üstünə səyirtmə.

Koroğlu dedi:

– Ey Bürcü Sultan, mehtərə verdiyin çörək haram olsun ki, atının yohər-yüyənini yaxşı bərkətməyib. İndi səni atdan yerə salsam, deyəcəksən ki, yohər boş idi. Əyil yohərini bərkətit, sonra vuruşaq.

Axmaq Bürcü Sultanı aldanıb oyulub yohəri düzəltmək istəyəndə Koroğlu Qıratı onun üstünə sürüb qılıncın yastısı ilə kürəyinə yüngül

bir zərbə endirdi. Bürcü Sultan Qıratın ayağı altına düşdü. Koroğlu atdan düşüb Bürcü Sultanı sinəsinə çökdü. Qılıncı belindən çəkəndə Bürcü Sultan ağlamağa başladı. Nigar xanım da iltimas edirdi. Koroğlu Bürcü Sultana dedi:

– Necə oldu bəs, deyirdin, ya sənindi, ya mənimdi? Elə budurmu kişiliyin?

Bürcü Sultan dedi:

– Sultan Murad xotkarın bu dünyada bir oğlu, bir qızı var. Oğlunu öldürüb, qızını da qaçırdıb, ocağımı söndürürsən.

Koroğlu dedi:

– Ey Bürcü Sultan, bacın Nigar xanımın kəbinini mənə kəs, səni öldürməyim.

Bürcü Sultan dedi:

– Ey Koroğlu, ərəb dilində səkkiz cild kitab oxumuşam. Məni burax, necə istəyirsən kəbin kəsdim.

Koroğlu onun əlindən tutub ayağa qaldırdı. Bürcü Sultan canının qorxusundan bacısının kəbinini Koroğluya kəsdi. Koroğlu Bürcü Sultanın alından öpüb dedi:

– Mən də olum Çəmlibeldə oturan Sultan Muradın kiçik nöqərlərindən biri. Buradan nigaran getmə, bacını məndən yaxşı kimə verəcəydin?

Koroğlu Nigar xanımın əlindən tutub yola düşdü. Zavallı Bürcü Sultan Nigar xanım gözədən itənə kimi həsrətlə onun dalınca baxdı. Sonra İstanbula qayıtdı.

İndi eşit Koroğlu ilə Nigar xanımdan, Koroğlu ilə Nigar xanım bir neçə mənzil keçdikdən sonra bir çəmənliyə çatdılar. Çəmənlikdə otuz-qırx çadırdan ibarət bir ordu ilə rastlaşdılar. Ordu firəng padşahı vəzirinin oğlunun idi. Vəzirin oğlu Nigar xanımın şəklini görə bir könlükdən min könlüklə ona aşiq olmuşdu. Əhd eləmişdi ki, Sultan Muradın yanına getsin, dinindən dönüb Nigar xanımı alsın, ömrünün axırına qədər Sultan Muradın qulluğunda dayansın. İndi isə öz ordusu ilə Sultan Muradın hüzuruna gedirdi. Nigar xanım onu gördükdə təşvişlə düşüb dedi:

– Ey Cəlalə Koroğlu, gəl buradan uzaqlaşaq.

Koroğlu dedi:

– Ay xanım, sənin toyunun xərci yüz min tümən olacaq, mən isə yoxsul bir adamam, icazə ver orduya hücum eləyim, bunların azı əlli min-yüz min var-dövləti olar.

Nigar xanım dedi:

– Mən toy-düyün istəmirəm, mənə bu yollarda sərkərdən etmə, tez Çəmlibələ yetir.

Koroğlu ilə Nigar xanım ordunun yanından keçəndə firəng oğlu çadırın qabağında dayanmışdı. Gördü ki, iki atlı, biri qadın, o biri isə kişi dağ kimi atların belində oradan keçir. Dərhal mehtərini çağırır tövlədən iki at gətirdi. Sonra vəzirə tapşırırdı ki, müxtəlif naz-nemətlərdən ibarət bir xonça düzəldib başlarında aparıb o atlılara verib desinlər ki, firəng oğlu sizə salam-dua göndərir, deyir buyursunlar yesinlər. Sonra bu iki atı onlara verib desinlər ki, biz səfər üstəyik, öz atlarını bizə peşkəş etsinlər.

Fərraş başında xonça Koroğlunun hüzuruna gəldi. Nigar xanım dedi:

– Ey Cəlali Koroğlu, yolçunu əzizləyib xonça ilə qarşılayan adama yamanlıq etmək olarmı?

Koroğlu çox ağıllı, uzaqgörən adam idi. Başa düşdü ki, bu xonça təmənnəsiz deyil. Nigar xanıma dedi:

– Ay xanım, piyalənin dibində nə olduğunu bilsən, heç içməzsən.

Fərraş Koroğlunu səsləyib dedi:

– Ey pəhləvan, firəng oğlu sizə xonça yollayıb, buyurun ağzınızı şirin eləyin.

Koroğlu ilə Nigar xanım atdan düşüb süfrə başında əyləşdilər. Fərraş xonçanı onların qabağına qoyan vaxt gözü Koroğlunun bığlarına sataşib qorxudan dili tutuldu. Koroğlu gördü fərraş sözlü adama oxşayır. Dedi:

– Fərraş, nə isə demək istəyirsən, çəkinmə, de.

Zavallı fərraş qorxudan heç bir söz demədi. Koroğlu Qırata minən zaman fərraş dili tutula-tutula dedi:

– Ağ, bir ərzim var.

Koroğlu dedi:

– Hə, de görüm, sözün nədi?

Fərraş dedi:

– Firəng oğlu salam-dua göndərər dedilər ki, biz səfər üstəyik, bu atları onlar minib öz atlarını bizə versinlər.

Koroğlu soruşdu ki, firəng oğlu kimdi? Fərraş cavab verdi ki, firəng padşahının vəzirinin oğludur. Koroğlu dedi:

– Mən firəng oğlunun atlarını istəmirəm. Biz elətiq, obalarımız isə dağın o tərəfindədi. Obalarımıza çatandan sonra başqa ata minib öz atlarımızı ona verərik.

Koroğlu Qırata başını firəng oğlunun çadırına tərəf döndərər Nigar xanıma tapşırırdı ki, dalınca gəlsin. Nigar xanım dedi:

– Ay evi yığılmış, mən hara gəlim?

Koroğlu qəzəblənər dedi:

– Ay qız, deyirəm gəl!

Koroğlu Nigar xanımla birlikdə firəng oğlunun çadırına tərəf yollandı. Çadıra girəndə gördü ki, firəng oğlu gözəllikdə heç Eyvazdan geri qalan deyil, üzü günəş kimi işıq saçır. Koroğlu ürəyində “İlahi, bunu da mənə qismət elə” – dedi. Sonra firəng oğluna salam verdi. Firəng oğlu salam alıb soruşdu: – Ey pəhləvan, kimsən, nəçisən?

Koroğlu dedi:

– Ay firəng oğlu, aşığam.

Firəng oğlu dedi:

– Necə aşıqsan?

Koroğlu sazı götürüb dedi:

Qalx yerinnən döyüşəlim,

Firəng oğlu, firəng oğlu.

Hər dil desən danışalım,

Firəng oğlu, firəng oğlu.

Firəng oğlunun baxışları Nigar xanıma dikilmişdi. Nigar xanımın gözləri, ox kimi kirpikləri rübəndin altından görünürdü. Firəng oğlu gördü bu qaş-göz şəkildə gördüyü qaş-gözdü. O, gözlərini Nigar xanıma dikib donub qalmışdı. Koroğlu gördü firəng oğlu özündə deyil. Onun dediyi sözləri isə bu qulağımdan alıb, o biri qulağından ötürür.

Koroğlu qəzəblənərək sazı götürüb dedi:

Gülü tapşurdular xara,

Cigər oldu hazar para,

Nə göz tikmişən Nigara,

Firəng oğlu, firəng oğlu?

Firəng oğlu Nigar xanımın adını eşidən kimi dedi:

– Ey pəhləvan, bu hansı Nigar xanımdı?

Koroğlu dedi:

– Sultan Murad xokarın qızı Nigar xanımdı.

Firəng oğlu ürəyində dedi: “İlahi, yaxşı yetirmisən”. Sonra adamlarına işarə elədi ki, onları mansırıya alsınlar. Firəng oğlu öz-özünə dedi ki, yaxşı oldu, Nigarı bunun əlindən alıb elə burada da toy elərəm.

Koroğlunun gözü firəng oğlunda idi. Gördü ki, onun işarəsilə adamlar dörd tərəfi kəsdilər. Firəng oğlunun adamları da özü kimi balaca boy, incə idilər. Onlar Koroğlu ilə Nigar xanımı dərhal dövrəyə aldılar. Koroğlu ürəyində dedi: “Ay it balası, məni, qırx yaşlı igidi tualara boğdurmaq istəyirsən?” Sonra dedi:

Tanrım oda yananı,
Ağlar qoyaram ananı,
Dur yükləndir pişxanani¹.
Firəng oğlu, firəng oğlu.

Firəng oğlu dedi:

– Ay yaramaz, sən kimsən ki, mənim pişxanamı yüklədəsən?

Koroğlu dedi:

– Firəng oğlu, eşit gör mən kiməm:

Yolda duran yol oğluyam,
Mən mərd igidlər quluyam,
Yəqin bil ki, Koroğluyam,
Firəng oğlu, firəng oğlu.

Firəng oğlu soruşdu:

– Koroğlu sənsən?

Koroğlu: – Bəli, mənəm, – dedi.

Firəng oğlu dedi:

– Ey Koroğlu, indiyə kimi qoçla yox, quzu ilə vuruşmusan.

Sonra qılıncını çəkib Koroğlunun üstünə cumdu. Koroğlu firəng oğlunun qolundan bir qılınc vurub qılıncını yerə saldı, bir zərbə də gicgahına endirdi. Firəng oğlu huşunu itirib üç illik ölü kimi çadırın ortasına yığıldı. Firəng oğlunun adamları Koroğlunun üstünə həmlə etdilər. Koroğlu onların on beş nəfərini öldürdü, o birilər də qorxudan dağa-daşa qaçdılar. Koroğlu firəng oğlunun qollarını iplə möhkəm bağlayıb bir yabımın üstünə qoydu. Sonra firəng oğlunun pərən-pərən düşmüş fərraşlarına hökm edib dedi:

– Bu köpək oğlunun var-yoxunu yükləyin!

Fərraşlar bir göz qırpımında firəng oğlunun bütün var-dövlətini yüklədilər. Koroğlu fərraşları, yüklənmiş atları qabağına qatıb yola düzəldi.

¹ “Yük” mənasında

Bir neçə ağac yol getmişdilər ki, firəng oğlu özünə gəldi, Nigar xanıma yalvarıb dedi:

– Ay xanım, sənin şəklini görüb bir könüldən min könülə sənə vurulmuşam. Mən səni görməyə gəlmişdim, bilmirdim belə bir ojdaha əlinə düşəcəyəm.

Firəng oğlu Nigar xanıma ah-nalə eləyib dedi:

– Ay xanım, bir təhər əl-ayağımı aç, məni bunun əlindən qurtar.

Nigar xanım dedi:

– Koroğlunu aldadıb əl-ayağımı açsam, qaça bilərsən?

Firəng oğlu dedi:

– Dalınca gəlməyə qoymasam, qaça bilərəm.

Nigar xanım dedi:

– Qorxma, necə olur olsun, səni xilas edəcəm. Koroğlunu da qoy-maram dalınca gəlsin.

Nigar xanım Koroğluya dedi:

– Ey Cəlali Koroğlu, bir ərzim var.

Koroğlu dedi:

– Nə buyurursan, ay xanım?

Nigar xanım dedi:

– Hökm elə, firəng oğlunun əl-ayağını açsınlar.

Koroğlu dedi:

– Ay xanım, ürəyin belə istəyirsə, qoy elə də olsun.

Koroğlu özü düşüb firəng oğlunun əl-ayağını açıb ata mindirdi.

Nigar xanım dedi:

– Ey Koroğlu, mənim atımı neçəyə alıbsan?

Koroğlu dedi:

– Mən beş yüz tümənə.

Nigar xanım dedi:

– Bəs öz atını neçəyə almısan?

Koroğlu cavab verdi:

– Mənim atım da mən iki yüz tümənə dəyər.

Nigar xanım dedi:

– Ey Koroğlu, gəl yarışaq görək kimin atı yeyin gedir?

Nigar xanım firəng oğluna demişdi ki, yarış zamanı Koroğlu uzaqlaşdıqda qaçarsan. Nigar xanım yarışdan söz açanda Koroğlu işin nə yerdə olduğunu duyub, kefi yoxdu, – dedi.

Nigar xanım əl çəkməyib öz canına and verəndə Koroğlu onun xətrinə dəyməyib, razılaşdı.

Atları çapdılar. Firəng oğlu Koroğlunun uzaqlaşdığını gördükdə qaçmağa üz qoydu. Koroğlu arxaya baxıb gördü ki, firəng oğlu qaçır. Nigar xanıma ov qaçdı, deyib Qıratın başını onun dalısınca döndərdi. Nigar xanım dedi:

– Ey Cəlali, getmə, onu mən qaçırtmışam.

Koroğlu dedi:

– Ey xanım, sən Allah, qoyma ov əlimdən çıxsa.

Nigar xanım dedi:

– Ey Cəlali, üzüyümün qaşında zəhər var. And olsun Allaha, firəng oğlunun dalısınca getmək istəsən, elə bu saat zəhəri içib özümü öldürəcəyəm.

Koroğlu bir ah çəkib Qıratın başını çevirdi. Nigar xanımla birlikdə Çəmlibelə tərəf getməyə başladı. Çəmlibelə dörd mənzil qalmış gördülər ki, adh-sanlı bir tacir öz qafiləsi ilə gözəl, səfalı bir çəmənlə bəzən qurub kabab yeyir, şərab içir, nərđtaxta oynayır kefə baxır. Koroğlu qafiləni görüb Nigar xanıma dedi:

– Ey xanım, bu qafiləni də yarsam, toy xərcimiz lap düzələr.

Nigar xanım dedi:

– Ey Cəlali, Çəmlibelə çatana qədər bir qarışqanı da qoymaram incidəsən.

Başı hərlənən, uzun vaxt subay, tənha yaşayan tacir Nigar xanımla Koroğlu ilə birgə görəndə nöqərlərindən birinə on tımən verib dedi:

– Bu on tıməni apar o ağ çadralı gözəl qadının sahibinə ver. Ona de ki, tacir bu on tıməni sizə göndərüb dedi ki, bu pulu alsın o gözəl-göyçək qadını bir gecəliyə bizə versin, özü də gəlib burada gecələsin. Səhəri gün əlli tımən də verərəm.

Nökər tacirin sifarişini Koroğluya çatdıranda, Koroğlu üzünü Nigar xanıma tutub dedi:

– Vaxtında qoymadın bu əclafın karvanını yarım. İndi sonə müş-təri çıxıb.

Koroğlu sazı götürüb dedi:

Uca dağların başında,
Duman olur, çiskin olur.
Qar yağır kərvəllər¹ bağlar,
Acı yellər kəskin olur.

¹ Gədik

Ördək çox olur göllərdə,
Ceyran çox olur çöllərdə,
Qərib igid yad ellərdə,
Dino bilməz, miskin olur.

Koroğlu Nigar xanıma dedi:

– Görünür, mənə tək görüblər.

Tacirlər Koroğlunu səsindən tanıyıb tacirbaşına dedilər:

– Evin yıxılsın, bu Koroğludu. Hələ səndən bac almamış sakitcə ötüb keçdiyi bəs deyil, üstəlik arvadını da əlindən almaq istəyirsən?

Tacirlər dedilər:

– Gəlin hər çadır başı bir kisə pul yığıb Koroğluya verək. Rəhm edib bağışlaması kərəməndi, öldürməsi haqdandı.

Tacirlər Koroğlunun ayaqlarına düşüb dedilər:

– Ey Cəlali Koroğlu, bilməyib bir xəta eləmişik, bizim günahımızdan keç.

Koroğlu omr etdi tacirbaşını götürsünlər. Dedilər ki, tacirbaşının ürəyi partlayıb öldü. Koroğlu dedi:

– Karvanın bütün var dövlətini yükləyin.

Tacirlər pul kisələri əllərində Koroğluya yalvarıb iltimas edirdilər. Koroğlunun ürəyi yumşalıb, tacirlərə yazdığı gəldi. Sazı götürüb dedi:

Öyün, qoç Koroğlu, öyün,
Sınəmə vurmusan düyün,
Özün qoçaq, atun yeyin,
Əl var, əldən ötgün olur.

Koroğlu sözünü bitirdikdən sonra, tacirlər Nigar xanıma yalvarı-yalvara dedilər:

– Ay xanım, Allah xatirinə sən Koroğludan xahiş elə, bizi bağışlasın.

Nigar xanım dedi:

– Ey Cəlali Koroğlu, bunlar bir xətdə eləyiblər, keç günahlarından.

Koroğlu tacirlərdən min beş yüz tımən bac alıb özlərini də oradan köçürdü. Nigar xanımla götürüb mənzilbəmənzil gəlib Çəmlibelə çıxdı. Gözətçi Koroğlunu görüb Eyvaza muştuluq apardı. Eyvaz hökm elədi, dərhal yeddi yüz yctmiş yctdi dəli atlanıb Koroğlu ilə Nigar xanımla qarşılaşmağa çıxdılar. Dəlilər at belində deyə-gülə, şənlik edə-edə

Koroğlu ilə Nigar xanımı qarşıladılar. Nigar xanım Koroğludan soruşdu ki, bunlar kimdilər? Koroğlu cavab verdi:

– Qorxma, bunlar öz dəlilərimdi, bizi qarşılamağa çıxıblar.

Nigar xanım dedi:

– Ey Cəlaləli Koroğlu, bunlardan Eyvaz hansıdır?

Koroğlu barmağı ilə Eyvazı Nigar xanıma nişan verib, sazı götürüb dedi:

Canım atəşə yaxınən,
Eyvaz bu gələndü, gələn.
Yarım, bir qeyit baxınən,
Eyvaz bu gələndü, gələn.

Hazaran qalxa qolunda,
Qəndi şəkəri dilində,
Dəlilər sağı-solunda,
Eyvaz bu gələndü, gələn.

Eyvazım on dörd yaşında,
Qüdrət qələmi qaşında,
Durna telləri başında,
Eyvaz bu gələndü, gələn.

Yeddi yüz yetmiş yeddi dəli Koroğluya çatanda Koroğlu dedi:

– Nigar xanımın qarşısında baş öyin, o, Sultan Murad xotkarın qızıdır, hörmətə layiqdir.

Dəlilər hamısı Nigar xanımın qarşısında baş aydılar. Koroğlu baxıb gördü Nigar xanım öyləşib, yeddi yüz yetmiş yeddi dəli isə onun qarşısında cərgə ilə dayanıblar. Koroğlu dedi:

– İlahi, kərəminə şükür olsun ki, arzuma çatdırdın.

Sonra sazı götürüb dedi:

Getdi dağların dumanı,
Haqq yox öyləsin yamanı,
Koroğlunun din-imanı,
Eyvaz bu gələndü, gələn.

Koroğlu sözünü bitirib, Eyvaza dedi:

– Kənzilərə, nöqərlərə xəbər elə kəcavə gətirib Nigar xanımı aparsınlar.

Bir göz qırpımında kənzilər ilə nöqərlər Nigar xanımı kəcavəyə mindirib şənlənə-şənlənə Cəmlibələ doğru yola düşdülər. Cəmlibələ çatdıqdan sonra Nigar xanım imarətdə öyləşdi. Koroğlu hökm etdi, Bəlli Əhmədi həbsdən buraxdılar. Koroğlu Bəlli Əhmədi özizləyib ona bahalı xələt bağışladı, məclisin yuxarı başında, öz yanında öyləşdirdi. Sonra Dəmirçioğlu, Dəli Həsən, Kilimçioğlu, Eyvaz kimi sərkərdələrindən bir neçəsini çağırtdıraraq dedi:

– İgidlər, nə üçün əl əl üstə qoyub dayanmısınız? Toy büsəti qurun.

Koroğlu sonra Eyvaza dedi:

– Qırx gün, qırx gecə toy çalın.

Yeddi yüz yetmiş yeddi dəli hazırlıq gördü. Aşıq Abdal, rəqqasolər, təlxəklər hamısı hazır olub qırx gün, qırx gecə toy tutdular. Toydan sonra Koroğlu ilə Nigar xanım gərdəyə girib arzularına çatdılar.

ALTINCI MƏCLİS

Rum vilayotında Xunis adlı bir el var idi. Otuz min evlik bu elin Həsən paşa adlı bir paşası var idi. Şahların, paşaların hörsinin bir azarı olur: kimisi arvadbaz, kimisi atbaz. Həsən paşa atbaz idi. Harda bir cins at görürdü, pulla alıb öz tövləsinə bağlayırdı. Günlərin bir gününü Həsən paşa tövlədə atlarına baş çəkən zaman vəzirinə dedi:

– Vəzir, yeddi iqlim padşahlarının sərtövlələrində mənim atlarıma tay at olmaz.

Vəzir dedi:

– Doğrudu, amma Koroğlunun Çəmliyədə Qırat adlı bir atı var ki, yeddi göylər padşahı Keyvanın da belə atı yoxdu.

Həsən paşa dedi:

– Vəzir, necə olursa-olsun, Qırat mənim olmalıdı.

Vəzir dedi:

– Paşa, Koroğlunun dünya malına ehtiyacı yoxdu ki, pul alıb atı versin. Elə adam da deyil ki, top-tüfənglə ondan at alasan.

Həsən paşa dedi:

– Vəzir, kim gedib Qıratı mənə gətirsə, paşalığının yarısını ona bağışlayaram. Desə bu da azdı, var-dövlətimin yarısını ona verərəm, ya da yeddi qızımdan hansını istəsə, qoy onun olsun. Carçılara de, hər yerdə car çəkib desinlər ki, varlıdan, yoxsuldən hər kəs gedib Qıratı mənə gətirsə, mükafatlandırılacaq.

Vəzirin əmri ilə carçılar hər yerdə car çəkdi. Koroğlunun qorxusundan kimsə bu işə girişməyə cürət etmədi. Gözünün içində kimi keçəl olan bir aşbaz şeyirdi var idi, adına Keçəl Həmzə deyirdilər. Keçəl Həmzə carçıların səsini eşidəndə ayaqyalın, başaçıq vəzirin yanına gəlib məsələdən halı oldu. Vəzir dedi:

– Keçəl köpək oğlu, get öz işinlə məşğul ol!

Keçəl dedi:

– Ağa, nə olar, məni mətləbdən hali clo.

Vəzir dedi:

– Paşa əmr edib ki, hər kəs Koroğlunun Qıratını Çəmliyədədən qaçırdıb ona gətirsə, hər nə istəsə, verəcək.

Keçəl Həmzə vəzirə dedi:

– Pul nəyimə görəkdi, mətbəxdə hər gün bir batman qovun qabığı gəmirirəm.

Vəzir dedi:

– Paşa deyir, Qıratı gətirən kəsə var-dövlətimin yarısını verəcəm, onunla razılaşırsa, öz paşalığıma şərikin edəcəyəm, buna da razı olmasa, yeddi qızım var, hansını istəsə, ona verəcəyəm.

Keçəl Həmzə qız adı eşidəndə bağ-bağ açıb dedi:

– Vəzir, mən paşanın qızlarının yeddisini də görmüşəm. Görəsən, qızlarının ən kiçiyini mənə verər?

Vəzir dedi:

– Əlbəttə, Qıratı kim gətirsə, qız da onundu.

Keçəl Həmzə əlini döşünə vurub dedi:

– Vəzir, bu yalnız mənim işimdi. Ancaq bir şərtim var, mənim özümü paşa ilə görüşdürməliyəm.

Vəzir öz-özünə dedi: “Mən bu qədər car çəkdim, kimsə bu işə cürət etmədi. Görünür, şər iş alçaq adamın əlindən gələr. Doğrudan da, bu işi bu keçəldən başqa, heç kim bacarmaz”.

Vəzir keçəlin əlindən tutub paşanın hüzuruna gətirdi, dedi:

– Paşa sağ olsun, otuz min evdən bu keçəldən başqa, bir nəfər də olsun cürət edib qabağa gələn olmadı. Budu, bu keçəl deyir, Qıratı mən gətirərəm.

Paşa dedi:

– Keçəl, Qıratı gətirə bilərsən?

Keçəl dedi:

– Paşa sağ olsun, gətirərəm, nə verərsən?

Paşa dedi:

– Keçəl, hər nə istəsən, verərəm.

Keçəl Həmzə dedi:

– Yox, açıq de görüm, nə verəcəksən?

Paşa dedi:

– Var-dövlətimin yarısını.

Keçəl dedi:

– Var-dövləti neynirəm.

Paşa dedi:

– Paşalığıma şərikin edərəm.

Keçəl cavab verdi:

– Paşalığımı gərəkdi, ac qulağım, dinc qulağım.

Paşa gülüb dedi:

– Bəs nə istəyirsən, ay keçəl?

Keçəl dedi:

– Vəzir mənə deyəni siz demədik.

Paşa dedi:

– Yeddi qızım var, Qıratı kim gətirsə, qızların hansını istəsə, ona verərəm.

Keçəl dedi:

– Bu sözə inanmıram.

Paşa dedi:

– Keçəl, neyləyim ki, sözümə inanasan?

Keçəl dedi:

– And iç ki, qızların hansını istəsəm, verəcəksən.

Paşa Allaha and içdi. Keçəl Həmzə paşaya inanıb dedi:

– Mən sənin kiçik qızına vurulmuşam. Başımı bu yolda qoyuram.

Qıratı gətirsəm, qızını mənə verəcəksənmi?

Paşa dedi:

– Arxayın ol.

Keçəl Həmzə dedi:

– Paşa sağ olsun ya ölərəm, ya da Qıratı gətirərəm. Altı aya kimi qayıtdım, qayıtdım, qayıtmasam, bil ki, ölmüşəm.

Keçəl Həmzə Paşa ilə vidalaşıb Çəmlibelə üz qoydu. Mənzilbə-mənzil gedib günlərin bir günündə Çəmlibelə yetişdi. Bir ay Çəmlibel ətrafında dolanıb hər şeylə tanış oldu. Sonra fikirləşdi ki, Koroğlunun Dəli Mehtəri ilə dostlaşmasa, heç bir iş görə bilməyəcək. Bir təhər ağa – nökrə oyunu çıxarmalıdır. Keçəl Həmzə asta-asta sərtövləyə yaxınlaşdı. Sərtövlənin qabağında peyinin üstə oturub gözündən abi-leysan kimi yaş tökməyə başladı. Dəli Mehtər tövləyə gələndə gördü ki, bir cındır paltarlı adam əlləri qoynunda peyinin üstə oturub göz yaşını tökür. Ürəyi yanıb dedi:

– Ay keçəl, kimsən? Niyə ağlayırsan?

Keçəl Həmzə dedi:

– Ay ağa, Allah heç kəsi qərib eləməsin. Qəribəm, başım da keçəldi, heç kəs mənə baxmır. Gündə bir qarın çörək verənim olsaydı, qulluğunda dayanıb nökrəçilik edərdim.

Dəli Mehtərin ona yazığı gəldi, fikirləşdi ki, bütün aləm Koroğlunun çörəyini yeyir, bunu aparım bir loxma çörək yeyib sərtövlədə işləsin. Dəli Mehtər keçəlin əlindən tutub tövləyə apardı. Bir vedrə su qızdırıb qollarını çırmalayıb keçəlin başını tər-təmiz yudu. Sonra köhnə paltarlarından bir dəst Keçəl Həmzəyə verdi. Bəli, Keçəl Həmzə Çəmlibeldə qalıb xidmət göstərməyə başladı. Qıratın buxovunun

açarı Koroğluda, Düratınkı isə Dəli Mehtərdə olurdu. Düratı Eyvaz minirdi. Mehtər elə birinci gündən Düratın buxovunun açarını Keçəl Həmzəyə verdi. Keçəl gördü Qıratı oğurlaya bilməyəcək, öz-özünə dedi: “Qırat olmasın Dürat olsun. Qırat da Düratın balasıdır da. Bir də paşa nə bilir ki, Dürat hansıdır, Qırat hansı. Düratı aparıb qızı alaram, sonralar işin üstü açılarda qızı məndən almayacaq ki”.

Bir gün Koroğlu tövləyə gəlib gördü Dəli Mehtər yatıb, bir keçəl də qaşov əlində Düratı qaşovlayır. Koroğlu o vaxta qədər keçəli görməmişdi, keçəl də Koroğlunu tanımırdı. Koroğlu tövlənin qapısından baxıb gördü cani-dildən papağını yerə qoyub, qollarını çırmalayıb elə bir təzədə Düratı qaşov çəkir ki, Allahın heyvanı qıvrılıb açılır. Təzədən Koroğlunun canına lərzə düşdü, öz-özünə dedi: “Bu köpək oğlu düz adama oxşamır”. İçəri girib dedi:

– Ay it balası, bu necə qaşov çəkməkdə, heyvanın dərisini soyursan ki?

Dəli Mehtər keçələ döndə-döndə tapşırırmışdı ki, başqa adamı tövləyə buraxmasın. Keçəl Koroğlunu görəndə kimi dəmir toxmağı götürüb Koroğlunun üstünə cumub dedi:

– Əclaf, bu toxmaqla başını özərəm, de görüm kimsən, burada neyləyirsən?

Koroğlu qəzəblənib:

– Vələdüznə, mənim üstümə gəlirsən – deyəndə, Dəli Mehtər yuxudan oyanıb Koroğluya baş əydi. Koroğlu Dəli Mehtərdən soruşdu ki, bu kimdi? Dəli Mehtər ərz elədi ki, Cəlali Koroğlu sağ olsun, sənin çörəyini yeyənin sayı-hesabı yoxdu. Bu keçəl də çox qoçaq, zirək bir cavandı. Sənin bir tikə çörəyini yeyib atlara baxır.

Koroğlu dedi:

– Mən çörəyimi əsirgəmirəm, amma bu haramzadadan gözümlə su içmir. Bu, at oğrusuna oxşayır.

Keçəl Həmzə Koroğlunu tanıyıb qorxusundan qaçıb qatırın dalında gizləndi.

Dəli Mehtər dedi:

– Ey Cəlali, bu keçəl polad olsa da, ondan beş iynə çıxmaz.

Koroğlu dedi:

– Özün bil, atlardan muğayat ol.

Keçəl Həmzə Qıratdan ümidini kəsib Düratın yəhər-yüyönünü bər-kidib hazırladı. Dəli Mehtər Koroğlunun məclisindən sorxoş tövləyə

gəlib gördü ki, Keçəl Həmzə dul arvadlar kimi dizlərini qucaqlayıb ağlayır. Dəli Mehtər soruşdu:

– Həmzə, niyə ağlayırsan?

Keçəl dedi:

– Ay ağa, sən özün hər gecə gedib Koroğlunun məclisində qırmızı şərab içirsən, heç demirsən bir az da Həmzəyə aparım.

Dəli Mehtər dedi:

– Sən deyirdin şərab içmirəm, heç bilmirəm ki, şərab turşdu, şirindi, nədi.

Dəli Mehtər atı minib Koroğlunun meyxanasına gəldi. Bir qab şərab doldurub Keçəl Həmzəyə gətirdi. Keçəl kasanı doldurub Dəli Mehtərə dedi:

– Ay ağa, iç görüm necə içirsən?

Dəli Mehtər kasanı alıb başına çəkdi, sonra keçələ dedi:

– Bax belə içərlər.

Keçəl Həmzə kasanı doldurub başına çəkmək əvəzinə çiyininin üstündən arxasına atırdı. Vələdüznə keçəl Dəli Mehtərin qamına o qədər şərab doldurdu ki, Dəli Mehtər ölü kimi düşüb qaldı. Keçəl Həmzə fikirləşdi ki, mənim bu paltarda getməyim düzgün deyil. Dəli Mehtərin paltarlarını soyundurub əyninə geydi, öz paltarlarını da Dəli Mehtərə geyindirdi. Düratın buxovunu açıb yəhər-yüyənini bərkitdi. Minib yola düzəldi.

Koroğlu səhər tezdən hərəmxanadan çıxıb Qırata baş çəkmək üçün tövləyə gəldi. Gördü Qırat ordadı, amma Dürat yoxdu. Dedi yəqin keçəl aparıbdı. Dəli Mehtəri səsəyib yuxudan oyatdı. Dəli Mehtər Koroğlunu görən kimi baş əydi. Koroğlu Dəli Mehtərin geyiminə, si-fətinin görkəminə baxıb gördü ki, təlxəyə oxşayır. Qeyzlə dedi:

– Ay alçaq, bu nədi geymişən? Bəs öz paltarların hanı?

Dəli Mehtər baxıb gördü ki, öz paltarları əynində deyil. Koroğlu ondan Düratı soruşdu. Dəli Mehtər dedi:

– Ağa, əlbət, keçəl gəzdirməyə, ya da su içirməyə aparıb.

Koroğlu dedi:

– Keçəl Düratı qaçırdıb. Qurumsaq, sənə demədim, keçəl at oğrusudu? Tez ol, Qıratın yəhər-yüyənini bərkit.

Koroğlu dərhal yaraq-yasağını bağlayıb Qıratı minib yola çıxdı. Koroğlu dağın başına çıxıb gözətçixanadan baxıb gördü ki, Həmzə ildırım sürətilə gedir. Koroğlu qeyzlə səslədi:

– Ey ananı... hara qaçırsan? İstanbula getsən də, dalımca gələcəyəm.

Koroğlu qeyzlə norə çəkəndə bir ağaclıqdan eşidilirdi. Qırat güllə kimi uçurdu. Keçəl Həmzə uzaqdan Koroğlunun səsini eşidib dedi:

– Dədəm yandı, Koroğludu dalımca gələm, ölən günümdü.

Keçəl baxıb gördü qarşıda böyük bir kənd var. Öz-özünə dedi: “kəndə çata bilsəm, bir təhər ölümdən can qurtara bilərəm”. Kəndə bir az qalmış bir dərə, dərənin ortasında da işdən düşmüş köhnə bir dəyirman var idi. Keçəl fikirləşdi ki, kəndə yetişənə qədər Koroğlu mənə çatıb atamı yandıracaq. Keçəl tez atdan düşdü, Düratı dəyirmanın qapısına bağlayıb içəri girdi. Gördü dəyirmançı yerində yoxdu. Dəyirmançının bir köhnə kürkü var idi. Keçəl kürkü götürdü una bulayıb əyninə geydi. Üz-gözünü də unuyub dəyirmanın qapısında dayandı. Koroğlu qəzəblə Qıratı çapa-çapa gəlib keçələ çatdı. O, on beş-iyirmi ağaclıq yolu bir nəfəsə gəlmişdi. Gözləri acışib qaralırdı. Ona görə də Keçəl Həmzəni tanımadı, Düratı göstərib dedi:

Bu atın sahibi hara gətdi?

Keçəl Həmzə dedi:

– Ay ağa, atı necə gətirib bura bağladığımı bilmirəm, özü gedib dəyirmanın donuzluğunda gizləndi.

Koroğlu Keçəl Həmzəyə:

– Dəyirmançı, bu atı tut – dedi.

Qıratın bir xasiyyəti var idi. Koroğlu öz əlilə onu başqa adama tapşırıqda Qırat ayaqlarını yerə döymədən sakitcə dayanardı. Koroğlu öz əlilə Qıratı Keçəl Həmzəyə tapşırıb, qılınıcı çəkib dəyirmanı girdi. Keçəl Həmzə bir göz qırpımda kürkü çiyindən yerə atıb Qıratın belinə qalxdı. Dəyirmandan bir at meydanı uzaqlaşdı hər yandan arxayın olduqdan sonra dayandı. Koroğlu dəyirmanın donuzluğunu, bütün dəlmə-deşiklərini olək-vələk eləyib heç kimi tapmadı. Acıqlı-acıqlı dəyirmandan çıxanda gördü ki, Qırat yoxdu. Dürat dayanmışdı, dəyirmançının unlu kürkü də yerdə idi. Koroğlu gördü ki, bir at meydanı uzaqlıqda Keçəl Həmzə Qıratın üstündə əllərini belinə qoyub möğrur-möğrur ona baxır. Koroğlu ürəyində dedi: “Qərribə sövdə etdim, Allah axırını saxlasın”. Koroğlu onu səsəyib dedi: – Həmzə bəy!

Həmzə bəy dedi:

– Nədi, mənim ağam?

Koroğlu dedi:

– Həmzə bəy, bilirəm məndən inciməsən, məndən başqa kimsə sənəin könlünü almayacaq, gəl Çəmlibələ qayıdaq.

Həmzə dedi:

– Ay Koroğlu, zarafat, edirsən, yoxsa, dəli olubsan. Qıratı mən göyde axtarırdım, yerdə əlimə düşüb. Qıratı öz əlinlə mənə verdiyinə görə çox sağ ol.

Koroğlu dedi:

– Həmzə bəy, başına dolanım, mal-dövlət, at, qadın, nə istəsən, sənə verərəm. Eyvazın canına and olsun ki, bütün var-dövlətimi sənə bağışlayıram.

Keçəl dedi:

– Ey Koroğlu, məni aldada bilməzsən. Sən istədiyimi mənə verə bilməzsən. Mən Həsən paşanın qızını sevirəm. Həsən paşa şərt qoyub ki, Qıratı gətir, qızı sənə verim. Altı aydı ki, Qıratı qaçırmaq istəyirdim mümkün olmurdu. Axır ələcsiz qalıb Düratı götürüb qaçdım. Allah sənə uzun ömür versin, dövlətini çox yaşatsın ki, məhəbbət eyləyib öz əlinlə Qıratı mənə bağışladın. İndi Qıratı aparıb paşanın qızını alaram.

Koroğlu dedi:

– Həmzə bəy, Qıratı qaytar, mən paşanın qızını sənə qılinc gücünə alaram.

Keçəl dedi:

– Yox, Qıratı qaçırmaqla kişiliyimi paşanın qızına göstərəcəm.

Koroğlu Keçələ nə qədər yalvardısa, xeyri olmadı. Keçəl Həmzə dedi:

– And olsun Allaha ki, daha Qıratın üzünü görməyəcəksən.

Koroğlu dərindən bir ah çəkib dedi:

Qıratsız dünyalar sənə,
Haramdı, inan, Koroğlu.
Qırat ki, əlindən getdi,
Vur başına yan, Koroğlu.

Keçəl dayanıb Koroğluya tamaşa edirdi.

Koroğlu dedi:

Qıratın quyruğu dəstə,
Qıratı Allahdan istə,
Yetirsin, xudam, Koroğlu.¹

¹ Bənd əlyazmada üç misradır (İ.A.)

Dərin dəryalara daldım,
Qırat dərdin canə saldım,
Çünki dəyirmançı oldum,
Çağır gəlsin dən, Koroğlu.

Koroğlu Keçəl Həmzəyə dedi:

– Daha mən Qıratsız pəhləvanhq edə bilmənəm. Bundan sonra dəyirmançılıq edəcəyəm. Sonra dedi:

Çəmlieldən durub gəldim,
Gah ağladım, gahi güldüm,
Qırat verdim, Dürat aldım,
Gəl olma peşman, Koroğlu.

Koroğlu sözünü qurtardıqda, Keçəl Həmzə dedi:

– Ey Koroğlu, bu sözün mənim ürəyimi dağladı. Get Çəmli-belə evində otu, altı ay eşiyə çıxma. Mən Qıratı aparıb toyumu eləyim. Altı aydan sonra aşıq paltarı geyib Xunis ellərinə gəl, sən Qıratın cilovunu mənə verdiyin kimi, mən də Qıratın cilovunu sənə verəcəm.

Koroğlu dedi:

– Həmzə, bu sözü doğru deyirsən, yoxsa yalan?

Keçəl dedi:

– Ey Koroğlu, bir Allaha and olsun ki, mən mərdəm, namərd deyiləm. Sənə kişi kimi söz deyirəm, altı aydan sonra gəl, Qıratı özünə qaytarım.

Keçəl Həmzə bunu deyib Qıratın başını döndərüb Xunis ellərinə doğru yol aldı. Qırat gözdən itənə kimi Koroğlu onun arxasınca baxdı. Qırat görünməz olduqda Düratı minib boynu çiyində məlul-məlul Çəmli-belə yollandı.

Dəlilər Çəmli-belə girəcəyində dayanıb tamaşa edirdilər, görsünlər Koroğlu Keçəli necə gətirir. Dəlilərdən biri gördü ki, Koroğlu Düratın belindədi, Qıratdan isə xəbər yoxdu. Qayıdıb dəlilərə dedi:

– Allah evinizi yıxsın, Koroğlu Düratın belinə minib, görəsən, Qıratın başına nə iş gəlib?

Eyvaz dedi: – Uşaqlar, deyəsən, Keçəl Həmzə Koroğlunu aldadıb, əlinə xına qoyub.

Dəlilər Koroğlunu qəzəbli görüb, siçan deşiyini satın aldılar. Eyvaz yerindən tərpənmədi, Koroğluya dedi:

– Ay ağa, yaxşı sövdə eləmişən, xərcsiz oynamısan.

Koroğlu dedi: – Get gözümün qabağından.

Eyvaz özünü o yerə qoymayıb Koroğlunun sözünü kəsdi. Koroğlu imarətinə girib, altı ay Nigar xanımın otağından eşiyyə çıxmadı. Altı ay tamam olduqda Nigar xanıma dedi:

– Ay xanım, Keçəl Həmzə mənimlə vədələşib. İndi vədə yetişib, gedirəm ya ölərəm, ya da ki, Qıratı götürüb gələrəm.

Koroğlu aşıq paltarını geyib sazını götürdü, Nigar xanımla vidalaşıb Xunis elinə doğru yola düşdü. Mənzilbəmənzil ötüb günlərin bir günü Dona çayı kənarındakı Xunis elinə çatdı. Koroğlu Dona çayını adlayanda çayın qırağında at ayağının izini görüb öz-özünə dedi: “Bu Qıratın ayaqlarının izidi, yoxsa Qıratdan başqa, heç bir at bu çayı adlaya bilməz, yəqin Həmzə bəy Qıratı burdan aparıb”. Koroğlu çayı keçib gördü ki, bütün mal-davar çöllü tamam tutub, çadırların isə sayı-hesabı yoxdu. Koroğlu çadırların qabağında saz çalıb oxuyur, təlxəklik edirdi. Camaat ona yun, qurut, pendir verirdi. Koroğlunun dediyi bütün sözlər atın tərifi idi.

Həsən paşaya xəbər çatdı ki, obaya bir aşıq gəlib, oxuduqlarının hamısı at tərifindən başqa bir şey deyil. Keçəl Həmzə Qıratı gətirəndən bəri Həsən paşa bir dəfə də olsun Qıratı minməmişdi. Qırat tövlədə idi. Keçəl Həmzədən başqa, kimsə ona yaxınlaşa bilmirdi. Keçəl Həmzə ancaq özü Qırata baş çəkirdi. Həsən paşaya at tərifi deyən aşığın xəbəri çatdıqda dərhal hökm etdi ki, aşığı hüzuruna gətirsinlər.

Koroğlu Həsən paşaya salam verdi. Paşa onu hörmətlə qarşılayıb əzizlədi. Paşa dedi:

– Aşıq xoş gəlibsən, əyləş.

Koroğlu əyləşdi.

Paşa dedi:

– Aşıq, deyirlər bəyqirlərə yaxşı tərif deyirsən. Məndə olan bəyqirlərdən heç bir paşada yoxdu. İndi götü sazını de, görüm, necə tərif deyirsən?

Koroğlu qorxdı ki, Keçəl Həmzə birdən bu sirri açmış olar. Diq-qətlə baxdıqda Keçəl Həmzəni yan-yörədə görmədi.

Sazı götürüb dedi:

Ərəbatın tərifi eylərəm,
Əbrişim telindən yalı gərəkdiki.
Buğanaq ayağlı, yonma dırnağlı.
Bir hoqqa gümüşdən nalı gərəkdiki.

Əsli mahmududu, tasma boyunlu,
Meydana girəndə yüz min oyunlu,
Qarıçqay baxışlı, ac qurd yeyimli,
Ortası qoluna dolu gərəkdiki.

Həsən paşa dedi:

– Yanşaq and olsun ki, indiyə kimi belə tərif eşitməmişdim. Sən dediyin bu sifətlər Həmzə bəyin Çəmli beldən qaçırıb gətirdiyi Qıratda var.

Paşa sonra dedi:

– Ay aşıq, Qırat çox dəli atdı, ona yaxınlaşmaq olmur.

Koroğlu dedi:

– Paşa sağ olsun, minməyə dəlisov at yaxşıdı.

Həsən paşa dedi:

– Nə üçün?

Koroğlu sazı götürüb dedi:

At odu üstündən ər aşırımaya.
Dərə dolandırub yal aşırımaya,
Üstündə əl-ətək dolaşdırmaya,
Qoç igidin atı dəli gərəkdiki.

Həsən paşa dedi:

– Həmzə bəyə deyən gəlsin görək, o belə tərif eşidibmi?

Keçəl Həmzə Qıratı gətirdikdən sonra paşanın qızını alıb baş vəzir olmuşdu. Həsən paşanın baş vəziri Keçəl Həmzənin arxasınca həmişə iki yüz, üç yüz nəfər gəzirdi.

Fərtaş Həmzə bəyin dalsınca getdi. Həmzə bəy cah-cələllə Həsən paşanın hüzuruna gəldi, baş əyib təzim edəndən sonra, keçib paşanın sağ əlində taxtda əyləşdi. Koroğlu Həmzənin cah-cələllə gördükdə gözlərinə inanmadı. Qorxudan donub qurudu. Ürəyində dedi: “Keçəl işin üstünü açsa, işim bitəcək”.

Həsən paşa dedi:

– Həmzə bəy, bu aşıq ata yaxşı təriflər deyir.

Keçəl Həmzə Koroğlunun üzünə baxanda yazıq Koroğlu süzməni tuluğa saldı. Yavaşca əlini sinəsinə qoyub işarə vurdu ki, Həmzə bəy sənə daxil düşmüşəm. Həmzə bəy də sanki – “arxayın ola bilərsən”, – deyərək, işarə ilə əlini gözüne qoydu.

Paşa dedi:

– Ay aşiq, bir tərif de Həmzə bəy eşitsin.
Koroğlu sazı götürüb dedi:

Koroğlu der atda hünər var ola,
Şahi-mərdan qoç igidə yar ola,
Şəmşir dava günü əldə dal ola,
Dəstgirim Məhəmməd, Əli gərəkd.

Paşa Həmzə bəyə dedi:

– Həmzə bəy, bu nə Koroğlu, Koroğlu deyir?

Həmzə paşanın fikrini yayındırıb dedi.

– Aşiq Çəmlibeldən gətirdiyi atın tərifini deyir.

Həsən paşa dedi:

– Görünür, aşiq mahir minicidi, yoxsa dəlisov atı belə tərif eləməz.

Sonra dedi:

– Yanşaq, Qıratı minə bilərsənmi?

Koroğlu başladı zülüm-zülüm ağlamağa ki, dəli atın mənəm uşaqlarımı yetim qoyacaq.

Paşa dedi:

– Yavrum, ağlama, sənə iki min tükən verəcəyəm, at səni yıxıb öldürsə, iki yüz tükən qan pulundu, arvad-uşağına yollayacağam. Yox, əgər diri qalsan, bu pul sənə ənamdı.

Koroğlu razılaşıb dedi:

– Mən ölərəm, paşa sağ olsun.

Paşa dedi:

– Həmzə bəy, Qıratı gəti.

Həmzə bəy gördü ki, Koroğlunun silah-yarağı yoxdu, elə buna görə də bir qılınc Qıratın təngaltısına qoyub, bir qılınc da yəhərin altına bağladı. Altı aydı ki, Qırat tövlədən bayıra çıxmamışdı. Qorxudan heç kəs ona yaxınlaşa bilmirdi. Bu müddətdə Qırat yeyib-yatıb əməlli-başlı ətə-cana gəlmişdi. Həmzə bəy Qıratın yəhər-yüyənini düzəldib özü onun cilovunu tutdu, ovsarını isə beş-altı adamın əlinə verib min əzab-əziyyət ilə tövlədən eşiyə çıxarıb paşanın hüzuruna gətirdi. Koroğlu gördü Qırat ağzı köpüklənə-köpüklənə gəlir. Sazı götürüb dedi:

Türküstan elində ələ saldıgum,
Ömrümünən bəslədiyim Qırat, gəl.
Sən düşməsən bir ləkənin əlinə,
Ömrümünən bəslədiyim Qırat, gəl.

Bir batman dəmirdən çəkdim nalını.
Acuqlansa üç gün yeməz yemini,
Qırx ağacda bilindirər nəmini,
Ömrümünən bəslədiyim Qırat, gəl.

Paşa dedi:

– Ay aşiq, səbrim tükəndi, bir min görüm.

Koroğlu dedi:

– Paşa, bilirəm bu at məni öldürəcək, yediyimiz duz-çörəyi halal elə, uşaqlarımdan muğayat ol.

Paşa dedi:

– Qorxma, səni o kişiyyə tapşırışam.

Koroğlu paşadan aldığı iki yüz tükəni kisəyə töküüb belinə bağladı, Qıratın yanına gəldi. Həmzə bəy astadan Koroğluya salam verib Qıratın cilovunu onun əlinə verib dedi:

– Sözüümüz sözdü, demişdim altı aydan sonra Qıratı əlimlə sənə verəcəyəm, buyur, bu da sənənin əmanətin.

Koroğlu dedi:

– Həmzə bəy, sən ki, belə kişilik elədin, bundan sonra bir tikə çörəyimi sənsiz yeməyəcəyəm.

Həmzə bəy dedi:

– Ağa, yəhərin qaşından asılan bu qılıncı belinə bağla, təngaltının altındakı qılıncı da astaca çıxart əlində tut.

Koroğlu qılıncı belinə bağladı. Təngaltının altından çıxardığı qılıncı da əlində tutub Qıratın belinə qalxdı. Həmzə bəy meydandan qırağa çəkildi. Koroğlu özündə deyildi, huşu başından çıxmışdı, Qıratı dolandırırıldı.

Paşa dedi:

– Aşiq, atı gətir, görüm mən də minə bilərəmmi?

Koroğlu ürəyində dedi: “Ay əclaf, onu bəlkə, yuxunda görəsən”.

Koroğlu dedi:

– Paşa, bir türkü deyim sonra:

Mənzilgahı Ərdəbildən Kaşanə,
Bunu minən xotkar nədi, paşa nə,
Hər otuz ağacda bir yol pəşonə,
Ömrümünən bəslədiyim Qırat, gəl.

Koroğlu bura gələndə Dona çayının qırağında Qıratın ayaq izini görüb tanımışdı. Odu ki, Həmzə bəyə üz tutub dedi:

Çaydan adlamışdın götdüm izini,
Öpdüm dırmağımı, ala gözünü,
Koroğlu der, şəkər gördüm üzünü,
Ömrümünən bəslədiyim Qırat gəl.

Koroğlu sözünü qurtaranda paşa dedi:

– Yanşaq, Qıratı bir də dolandır, baxım.

Koroğlu iki-üç dəfə Qıratı dolandırdı.

Paşa dedi:

– Gəti Qırata mən də minim.

Koroğlu:

– Bacarmazsan, paşa, – dedi.

Paşa dedi:

– Mən öz atıma minməyi bacarmaram?

Koroğlu dedi:

– Yox, bacarmazsan.

Paşa Həməzə bəyə üz tutub dedi:

– Həməzə bəy, aşıq atı niyə qaytarmır, yoxsa, bu, Koroğlu özüdür?

Həməzə bəy dedi:

– Mən bilmirəm.

Paşa soruşdu:

– Bəs sən Qıratı gətirəndə Koroğlunu görməmişdin?

Həməzə bəy dedi:

– Xeyir, mən Koroğlunu görməmişdim, Koroğlunun minlərlə
adamı var, mən gedib atı oğurlayıb gətirdim.

Paşa Koroğluya dedi:

– Ay aşıq, atı gəti.

Koroğlu dedi:

– Paşa sağ olsun, bir türkü də deyim, sonra atı gətirim.

Koroğlu dedi:

Kəhər minmək yaxşı olur uğura,
Könül bu bədövün sevdəsindədi.
Dizi qərə, boynu bənzər buğura,
Könül bu bədövün sevdəsindədi.

İzlənəndə köşək izi izlənir,
Bəslənəndə ardı-ögi düzlənir,
Paçasında sədəqlilər gizlənir,
Könül bu bədövün sevdəsindədi.

Paşa Koroğluya dedi:

– Uzunçuluq eləmə, gəti atı minim.

Koroğlu dedi:

– Paşa, mino bilməzsən.

Paşa dedi:

– Həməzə bəy, sən de, bu adam atdan düşsün.

Həməzə dedi:

– Mənim sözümo qulaq asmaz.

Paşa dedi:

– Həməzə bəy, and olsun Allaha, bu Koroğludu.

Həməzə bəy dedi:

– Koroğlu olub-olmadığımı bilmirəm, amma sən Qıratı tanımadı-
ğın adama nə üçün verdin?

Paşa yenə də Koroğluya dedi:

– Yanşaq, atdan tez düş aşağı.

Koroğlu dedi:

– Paşa, bir türkü də deyim, sonra düşüm.

Koroğlu dedi:

Dahsına məxmər çullar biçdiyim,
Seylab kimi al şərəbin içdiyim,
Koroğlu der, beş yüz atdan seçdiyim,
Könül bu bədövün sevdəsindədi.

Koroğlu sözünü bitirdikdən sonra paşa dedi:

– Ay adam, atdan düş, mən özüm onu minmək istəyirəm.

Koroğlu öz-özünə dedi: “Paşa, bunu ancaq şirin yuxuda görərsən”.

Paşa dedi:

– Bir kərə ver minim.

Koroğlu dedi:

– Paşa sağ olsun, ürəyimdə bir sözüm var, deyim sonra.

Koroğlu dedi:

Ərəbatın tərifi niyəylərəm,
Üç yaşında hər nişanı belli olu,
Buğanaq ayaqlı, yonma dırnaqlı,
Sığır qabırğalı, maral əlli olu.

Elə ki, dördündən yetdi beşinə,
Yəhər üsdən əl yetişməz başına,
Qovğa günü üzün tutar qoşuna,
Gözü dağlardadı, burnu yelli olu.

Paşa gördü Koroğlu atdan enmək istəmir, işarə etdi Koroğlunu üzük qaşu kimi araya aldılar. Koroğlu görəndə ki, dörd tərəfdən man-sırıya alınıb, sevinib ürəyində dedi: Ay alçaq, yüz yaşlı köpəyi tulara basdırmaq istəyirsən?”

Koroğlu dedi:

– Paşa, qulaq as:

Yeddisindən çünki yetdi onuna,
Tükün sığarladı, girdi donuna,
Dəli Mehtər dolananda yanına,
Üstə çıxar əldə şeşpər sallı olu.

Paşa dedi:

– Yanşaq, mənim atımı oğurlayırsan?

Koroğlu dedi:

– Paşa, at nə vaxtdan sənin olub?

– Paşa dedi:

– Ay vələdüznə, atı bir dəfə minməklə ona sahib çıxırsan?

Koroğlu dedi:

– Paşa, at sənin yox, mənimkidi, istəyirsən lap molla yanına gedək.

Koroğlu bir türkü deyib özünü tanıtdırdı:

Çəmlibeldən durub bura gəlmişəm,
Qıratm sabuğun burda almışam,
Koroğlu der, öz malımdı, minmişəm,
... baş deyərlər ağa yollu olu.

Paşa dedi:

– Sən Koroğlusan?

Koroğlu dedi:

– Bəli, Koroğluyam!

Paşa dedi:

– Mən səni göydə axtarırdım, yerdə əlimə düşübsən, indi səni qiymə–qiymə doğratdıraram, daha yer üzündə Koroğludan əsər–ələmət qalınmaz.

Həmzə bəy gördü ki, bunların davası get–gedə qızışır, özünü bir qırağa çəkib uzaqdan tamaşa etməyə başladı.

Paşa dedi:

– Həmzə bəy, gəl, bu Koroğludu.

Həmzə bəy dedi:

– Neyləyim Koroğludu, mən sənə dedim Qıratı Koroğluya ver?

Paşa qorxuya düşüb Koroğluya dedi:

– Düş atdan!

Koroğlu dedi:

Çox da laf eyləmə, ay Həsən paşa,
Mənim sən cürdə qullarım vardı,(?)
Özün nə vurursan bu dağa–daşa,
Mənim at işləməz yollarım vardı.

Paşalar, sultanlar seyr edün düzü,
Əynüzə geydirrəm tamam qırmızı,
Eyvaza yetincə qıraram sizi,
Çiyi cəzayirli qullarım vardı.

Bir igid istərəm yayımı əyə,
Qoç igidlər kəllə qalxana dəyə,
Çeynərəm dəmiri, püfkürəm göyə,
Alaqlarlı Çəmlibellərim vardı.

Paşa Koroğluya dedi:

– Ay kişi, atı ver, sənə başqa at verərəm minib gedərsən, yoxsa boynunu vurdurram, özünə yazığın gəlsin.

Koroğlu dedi:

Koroğlu der, şəndi qoşun yayılı,
Məsaf¹ günü qoç igidlər ayılı,
Hər oymaqdan min igidim sayılı,
Mənim yüz min fitnə–fellərim vardı.

Paşa hökm edib dedi:

– Ay zalımlar, nə dayanmışınız, tutun bunu.

¹ Dava

Koroğlu “ya Əli”, – deyib qılıncı çəkdi, ac qurd qoyun sürüsünə daraşan kimi, leşi-leş üstünə qaladı. Paşa üz qoydu qaçmağa. Koroğlu öz-özünə dedi: “Həmzə bəyin bu yaxşılığı əvəzində neyləyim ki, məndən razı qalsın?” Koroğlu fikirləşib dedi: “Yaxşısı budu ki, Həsən paşanı öldürüm, Həmzə bəy onun yerinə keçsin”. Koroğlu Qıratın ci-lovunu buraxıb Həsən paşanın dalısınca çapdı. Həsən paşaya çatdıqda qılıncı başını xaş-xaş toxumu kimi dağıtdı. Həmzə bəy görəndə ki, Koroğlu Həsən paşanı öldürdü, papağını Qıratın ayağının altına atıb aman istədi.

Koroğlu dedi:

– Həmzə bəy, sən bu yaxşılığın qabağında borclu qalмайım deyə, paşanı öldürdüm ki, sən onun yerində otursan.

Sonra Həmzə bəyə dedi:

– Başqa bir arzun varsa, de, yerinə yetirim.

Həmzə bəy dedi:

– Hər bir şeyim var.

Koroğlu Həmzə bəyi paşanın yerinə qoydu. Həmzə bəy Koroğluya dedi:

– Ağa, siz gedin, mən hədiyyənizi Çəmlibələ göndərəm.

Koroğlu Həmzə bəylə vidalaşib yola düşdü. Xunis ellərindən bir mənzil uzaqlaşdıqdan sonra yol qırağında camaatı eys-ışrətlə məşğul olan bir neçə çadır gördü. Koroğlu Qıratın başını çadırlara tərəf döndərdikdə, iki xacə qabağını kəsib dedi:

– Ay adam, hara gedirsən? Bu, paşanın hərəmxanasıdır, səyahətə çıxıblar.

Koroğlu xacələrdən soruşdu:

– Hansı paşanın hərəmxanasıdır?

Xacələr dedilər:

– Həsən paşanın.

Koroğlu dedi:

– Ay tülkülər, Həsən paşanı cəhənnəmə vasil eləmişəm.

Sonra dedi:

– Həmzə bəyin arvadı burdadı?

Xacələr “bəli” – dedilər.

Koroğlu soruşdu:

– Həsən bəyin neçə qızı var?

Xacələr dedilər:

– Paşanın yeddi qızı var, biri Həmzə bəydədi, altısı isə bakirə qızdılar.

Koroğlu dedi:

– Qızların yeddisini də gətirin bura.

Paşanın qızlarının yeddisi də gəlib yan-yana dayandı. Koroğlu Həmzə bəyin arvadım bacılarından ayırdı. Sonra ürəyində dedi: “Qıratın üstə Dəli Mehtərin ürəyini sındırmışam, onun dünya malından pula, ata ehtiyacı yoxdu. Elə yaxşısı budu, bu qızların birini ona aparıb ürəyini ələ gətirim”.

Koroğlu qızlardan birini seçib Qıratın tərəfinə mindirdi.

Xacələr dedilər: – Paşanın qızını hara aparırsan?

Koroğlu dedi:

– Həmzə bəy soruşsa deyin ki, Koroğlu qızı sənə ağan Dəli Mehtərə sovqat apardı.

Koroğlu paşanın qızı da tərəfində çapa-çapa günlərin bir günü gəlib Çəmlibələ çatdı. Koroğlunun gəlişindən xəbər tutan dəlilər onu qarşıladılar. Koroğlu öz imarətinə gəldi, qızı Nigar olan otağa yollayıb Eyvazı çağırtdı. Eyvaz hazır oldu. Eyvaza Dəli Mehtəri çağırtdırdı. Dəli Mehtər gəlib Koroğluya baş əydi. Koroğlu Dəli Mehtərə dedi:

– Mən Qıratın üstə sənə qəzəblənib ürəyini qırmışdım, indi sənə ürəyini almaq üçün Həsən paşanın qızını sənə ənam gətirmişəm.

Sonra Eyvaza üz tutub dedi:

– Böyük, təmtəraqlı bir toy tədarükü gör. Bu gətirdiyim paşanın qızını, ona layiqli toy gərəkdi.

Eyvaz toy tədarükü gördü. Yeddi gün, yeddi gecə toy bəsatı quruldu, yeddinci gecə qızın əlini Dəli Mehtərin əlinə verib gərdəyə yola saldılar. Dəli Mehtər öz muradına çatdı.

YEDDİNCİ MƏCLİS

Gizir Mustafa bəy Qacar öz on iki minlik qoşunu ilə qırx gün Koroğluya qonaq idi. Qonağın sayı çox olduğundan yemək, şərab qurtarmışdı. Çəmlibeldə bir tikə çörək, bir qurtum şərab qalınmışdı. Aşpazla şərabadar gəlib Koroğluya dedilər:

– Cəlali Koroğlu sağ olsun, yeməyə, içməyə heç nə qalmayıb.

Koroğlu gözətçilərinə dedi ki, baxın görün həndəvərdə karvan, tacir varsa, mənə xəbər verin. Gözətçilər ətrafı gəzib dedilər:

– Cəlali Koroğlu sağ olsun, bizim qoruğa saysız-hesabsız var-dövləti olan bir karvan düşübdü.

Koroğlu Dəli Mehtərə Qıratı yəhərlətdi, özü də yaraq-yasağını götürüb qoruğa gəldi. Gördü bir iri karvan qoruqda çadır qurub, iki pəzəvəng osmanlı da çadırların birinin qabağında oturub nərtdaxta oynayır. Koroğlu o iki nəfərin çadırının qabağına gəlib salam verdi. Osmanlılardan biri Koroğluya baxıb dedi:

– Ey kimsən, atdan düş yerə!

Koroğlu dedi:

– Düşürəm!

Osmanlı dedi:

– Onda buyur görək, hardan gəlibsən?

Koroğlu dedi:

– Məgər Koroğlunu tanımırsan?

Osmanlı dedi:

– Koroğlu böyük adamdı, gəlib bizdən bac istəsə, baş üstə, bacını verərik.

Koroğlu gördü ki, bu çox yekəbaşlıq edir, onun adını eşidəndə baş da əymədi, öz ürəyində dedi: “Deyəsən, bu əclaf bir dinar da vermək istəmir”.

Koroğlu Qıratın başını döndərüb bir at meydanı uzaqlaşdı. Nizəsinin çıxartdı, Qıratı osmanlının üstünə səyirtti. Osmanlı gördü Koroğlu əlində nizə onun üstünə gəlir. Dedi:

– Əl saxla!

Koroğlu mürvət edib atın cilovunu çəkib dayandırdı.

Osmanlı dedi:

– Ay çalmabaş, adını eşitmişdim, amma üzünü görməmişdim. Çox namərd sən, kişi əvvəl düşməni xəbərdar edər, sonra vuruşar. Qadınlar qəfildən arxadan vurub qaçarlar.

Sonra osmanlı dedi:

– Bir saat səbr elə, mən də hazırlaşım, atımı minim, meydana girib vuruşaq. Ya mən səni öldürərəm xalq sənin əlindən qurtarar, camaat da mənə dua edər, ya da sən məni öldürüb mal-dövlətimi aparıb yoxsulluğun daşını atarsan.

Koroğlu gördü tacir yaxşı deyir. Tacir adamlarına dedi:

– Mənim silah-yarağımı gətirin!

Tacir dərhal döyüş paltarını geyindi, bədövünü də gətirdirdi. Atı minib meydana çıxdı. Tacir dedi:

– Ey Koroğlu, birinci sən başla.

Koroğlu on yeddi dəst yaraq-yasağını işə salıb tacirlə döyüşməyə başladı. Tacir Koroğlunun bütün hücumlarını dəf etdi. Koroğlu gördü ki, bu dağ gövdəli pəhləvana silah kar eləmir. Osmanlı Koroğluya dedi:

– Gəl mənim bu zəncir kəmərimdən tut görüm, gücün nə qədərdir?

Koroğlu əlini atıb osmanlının zəncir kəməmindən tutub nə qədər dardısa osmanlı yerindən tərpənmədi. Elə bil onu atın üstünə tikmişdilər. Tacir dedi:

– Ey Koroğlu, hazır ol, mən də gücümü sənə göstərim.

Tacir əlini uzadıb Koroğlunun zəncir kəməmindən tutub elə çəkdi ki, Koroğlu Qıratın ayağının altına yıxıldı. Tacir atdan düşüb silahını yerə qoydu. Koroğluya dedi:

– Atdan düş, qonağımız ol.

Koroğlu dinməz-söyləməz atdan düşüb sakitcə tacirin çadırına girdi. Tacir dostu ilə nərd oynamağa başladı. Koroğlu gördü tacir qoçaq, mərd adamdı. Koroğlunun bir xasiyyəti var idi, mərdin mərdliyini, namərdin namərdliyini olduğu kimi üzünə deyərdi.

Koroğlu tacirə dedi:

Xəbər aldım nökerindən, qulundan,
Ağalar ağası, mərdi bəzirgan.
Hesabə götürməz Hələbi, Şamı,
Məşələr aslanı, qurdu bəzirgan.

Tacir Koroğlunun sözlərinə diqqətlə qulaq asdı.

Koroğlu dedi:

Kütüli çəkülür pələng püstünə,
Nəzər salmaz düşməninə, dostuna,
At oynatdım, şeşpər qapdım üstünə,
Hayırdı, bərədən durdu bəzirgan.

Tacir dostunun üzünə baxıb Koroğlunun sözüne güldü. Koroğlu üreyində: “Ay vələdüznə, mənə gülürsən?” – deyib, sazı götürdü.

Xudam xub yaradıb bir asi bəndə,
Baxdı yoldaşına eylədi xəndə,
Yığıbdı qumaşın, gələbdü kəndə,
Başın salıb oynar nərđi bəzirgan.

Tacir dedi:

– Ey Cəlali Koroğlu, bu sözüne görə sənə beş yüz tümən bac verəcəyəm.

Koroğlu tacirin qoçaqlığını görəndən sonra fikirləşmişdi ki, bundan bir şahı da almaq olmaz. Tacir beş yüz tüməndən söz açanda Koroğlunun kefi kökəldi, dedi:

Başına qoyubdu bəktəşi bərkü,
Çiyinə salıbdı samurdan kürkü,
Mən Koroğluyam, çağırdım türkü,
Beş yüz tümən ənam verdi bəzirgan.

Tacir Koroğluya beş yüz tümən əsrəfi verib dedi:

– Beş yüz tüməni sənə bac verirəm, özün də istəyirsənsə, on beş gün qonağım ol, Allaha şükür, hər şeyim var, şərab da, kabab da. Gədirənsə, Allah amanında.

Koroğlu dedi:

– İzin ver, gedim.

Koroğlu vidalaşmış pulları götürüb Çəmlibələ gəldi. Dəlilər pulları görüb dedilər:

– Ay ağa, nə çox bac alıbsan?

Koroğlu dedi:

– Ay haramzadalar, bu pul bac deyil, mənim qan pulumdu. Tacir mənim arxamı yerə gətirdi, bu pulu da mənə qan pulu verdi.

Koroğlu gözətçilərinə dedi:

– Gözdə-qulaqda olun, görün bu karvan nə vaxt buradan köçür.

Bir neçə gün sonra gözətçilər Koroğluya xəbər gətirdilər ki, tacir qoruqdan köçdü, indi ondan da varlı bir tacir gəlib qoruğa düşüb. Koroğlu qəzəbli-qəzəbli dəlilərə dedi:

– Ay köpək oğlanları, o biri tacir mərd idi, məni öldürmədi, bu biri dəli çıxar, məni öldürər.

Eyvaz dedi:

– Ay ağa, Çəmlibələdə yeyib-içməyə heç nə qalmayıb, bütün var-dövlətin dəlilərin beş günlük şərabım görməz. Sabah qar yağıb yolları bağlayar, elə bu gün get.

Koroğlu Eyvaza dedi:

– Dəmirçioğlu, Güyümçüoğlu, Bəlli Əhməd, Dəli Həsən mənimlə birgə getmək şərtilə gedərəm.

Eyvaz dedi:

– Ay ağa, bu qoşun hamısı sənindi, istəyirsən lap hamısını götür apar.

Koroğlu dedi:

– Yox, bu dördü kifayətdi.

Koroğlu Qıratı minib o dörd nəfəri də özü ilə götürüb qoruğun qırağına gəldi. Koroğlu dörd dəlisini çəmənliliyin həndəvərində pusquda qoyub dedi:

– Mən gedirəm, təklikdə bac ala bildim, lap yaxşı, ala bilməsəm, mənim səsimi eşidən kimi gələrsiniz.

Koroğlu təkbaşına karvana yaxınlaşıb gördü ki, osmanlı tacirləridi, çəmənliliyin ortasında oturub nərđ oynayırlar. Koroğlu salam verdi. Tacirlər salam alıb dedilər:

– Ay kişi, kimsən, nə istəyirsən?

Koroğlu dedi:

– Aşığam.

Tacirlərdən biri dedi:

– Deyirlər Koroğlu çox şəreşür adamdı, Allah eləsin, bizə tuş gəlməsin.

Koroğlu tacirlərin Koroğlu adından qorxuqlarını gördükdə dedi:

– Koroğlu bac alandı, rastlaşsaq bacını verərik. Sən nə aşıqsan, sazın da var, çal-oxu, kefirmiz açılınsın.

Koroğlu burğulu sazını cibindən çıxartdı, qoşub dedi:

Səni deyibən gəlmişəm,
Xocam, səni səfa gördük.
Ağcasız, pulsuz qalmışam,
Xocam, səni səfa gördük.

Tacirlərdən biri Koroğlunun sifətinə baxdı. Bığlarını görəndə qorxuya düşdü. Nərđtaxta oynayan tacirlərin qabağında çoxlu gümüş pül var idi. Tacir ağ puldan bir ovuc Koroğluya verib dedi:

– Daha bəsdi, oxuma.
Koroğlu pulları cibinə töküüb dedi:
– Deyirsən oxuma, oxumaram.
O biri tacir qəzəblənib Koroğluya dedi:
– Oxu!
Koroğlu dedi:
– Yoldaşın qoymur oxuyam.
Tacir dedi:
– Sən oxumağında ol!
Koroğlu ona pul verən tacirə dedi:
– Mənim saz çalıb oxumaq haqqım bundan çox olar, sən mənə vur-tut bir ovuc pul veribsən.
Tacir dedi:
– Ay Allah bəndəsi, mənə nə alverin, bir ağız oxudun, pulunu verdim də, daha nə istəyirsən?
Koroğlu sazı götürüb dedi:

Qeysərdə asulan yayım var,
Haqq itirməyən sayım var,
Beş yüz qırmızı payım var,
Xocam, səni səfa gördük.

Tacir Koroğluya bir ovuc da pul verib dedi:
– Bəsindi, dur get.
Koroğlu pulları kisəyə töküüb dedi:
– Deyirsən oxuma, oxumaram da!
O biri tacir:
– Aşırıq, oxu, – dedi.
Koroğlu dedi:
– Yoldaşın oxuma deyir.
Tacir dedi:
– Yoldaşım qələt cləyir, oxu!
Koroğlu sazı götürüb ona pul verən tacirə dedi:

Mali xəzinən saydırma,
Töküb biyanə yaydırma,
Dəli Həsənə döydürmə,
Xocam, səni səfa gördük.

Tacir Dəli Həsənin adını eşitdikdə Koroğlunu tanıyıb Qıratın ayaqlarına düşdü, yalvara-yalvara dedi:

– Ay ağa tanımamışam, günahımdan keç.

Koroğluya “bəsdı, oxuma”, deyən tacir də Qıratın ayaqlarına düşdü. Tacirlər Koroğluya dedilər:

– Sən beş yüz bacağı istəyirsən, biz altı yüz veririk, daha Dəli Həsəni xəbərdar etmə.

Koroğlu sazı götürüb tacirə dedi:

Mərd igidlər çəkər hoyu,
Kəskindi şəmşirin soyu,
Sizsiz Koroğlunun oyu,¹
Xocam, səni səfa gördük.

Tacir elə o saat mücrüsünü götürüb altı yüz bacağı sayıb Koroğluya verdi. Dedi:

– Azdırsa, yenə də verim.

Koroğlu dedi:

– Bəs edər, Allah ənamımızı qəbul eləsin. Sonra Qıratı mindi, vıdalaşdı Dəli Həsəngilin yanına gəldi.

Dəli Həsən dedi:

– Ağa, yaxşı alıbsan, icazə ver biz də gedib üç-dörd yüz bacağı şərəb pulu alıb gələk.

Koroğlu dedi:

– Altı yüz bacağı kifayətədi, insaf dinin yarısıdı.

Koroğlu pulları Dəli Həsənə verib dedi:

– Siz Çömlibələ gedin, mənim bir səfərim də var.

Koroğlu Qıratı minib onu Qıratın belindən salan tacirin dalınca çapdı. Koroğlu bir müddət pusquda dayanıb taciri güddü. Bir gün tacir Ərzurumdan gəlib Ərzincana gedirdi. Ərzincan yolunda keçilməz bir gödik var idi. Koroğlu gəlib gədiyın ağzını kəsib pusquda dayandı. Tacir qabaqda, karvan ilə nökrələr isə arxada gəlib gədiyə çatdılar. Koroğlu Qıratı tacirin üstünə çapıb fürsət vermədən qılıncı onun boyuna vurdu. Sonra taciri öldürməyindən peşman oldu, sazı götürüb dedi:

Bəylər, Hələbdən çıxanda
Bir sövdagara uğradım,
Ərəbatlı, dəmir donlu,
Bir ac aslana uğradım.

¹ Ovu

Sabah yeli kimi əsdim,
Ərzurumda yolun pusdum,
Ərzincanda sərin kəsdim,
Bir sövdagara uğradım.

Koroğlu sövdagarın paltarını əynindən soyundurub gördü ki, ermənidi. Dübarə sazı götürüb dedi:

Hazar dərdün dərmanıdü,
Qızıl gülün xərmənidü,
Soydum, gördüm ermənidi,
Bir sövdagara uğradım.

Dağların duman бүrsün,
Üstündən sellər yerisün,
Koroğlu əlin qurusun,
Bir sövdagara uğradım.

Koroğlu Qıratı minib sövdagarın da atın götürüb karvanın üzünü Çəmlibələ döndərdi. Bir qədər gəldikdən sonra yolun qırağında karvanın yüklərini yerə qoyub, puldan, maldan nə varsa, bir qəflə-qatıra yüklədirib mənzilbəmənzil gəlib Çəmlibələ çatdı.

SƏKKİZİNCİ MƏCLİS

Qars vilayətində Əhməd paşa adlı bir şəxs var idi. Əhməd paşanın Pərizad xanım adlı bacısı var idi. Koroğluyun Pərizad xanım uzaqdan-uzağa bir-birinə vurulmuşdu.

Bir alma satan var idi. Alma satan Qarsdan qırmızı alma gətirib Çəmlibələ satırdı. Koroğlu Pərizad xanımın hüsnü-camalını bu alma satandan eşitmişdi. Alma satan Koroğlunun da qoçaq, pəhlivan bir igid olduğunu Pərizad xanıma danışmışdı. Beləliklə, Koroğluyun Pərizad xanım görməzə-bilməzə uzaqdan-uzağa bir-birinə aşiq olmuşdular. Alma satan Koroğluyun Pərizad xanımın arasında qasidlik edirdi. Koroğlu bu eşq üstündə Pərizad xanımın qardaşını da öldürmüşdü.

Bir gün Koroğlu silahlanıb ova çıxmışdı. Birdən Qars yoluynan gələn bir atlı gördü. Qıratı atlıya tərəf çapıb gördü ki, alma satan kişidi. Alma satan Koroğlunu tanımadı. Koroğlu soruşdu.

– Almaları kimə aparırsan?

Alma satan dedi:

– Çəmlibələ, Koroğluya aparıram.

Koroğlu dedi:

– Sən bu zəhmət ilə alma aparırsan, heç olmasa, Koroğlu sənə bir şey verirmi?

Alma satan dedi:

– Koroğluya canım qurban, ildə bir dəfə ona alma aparıram, o mənə o qədər dolanışiq verir ki, bütün il boyu özüm də, külfətim də doyunca yeyirik.

Koroğlu görəndə ki, alma satan onun səxavətini tərəfləyir, dedi:

– Yaxşı-yaxşı bax gör ağanı tanıyırsanmı?

Alma satan diqqətlə baxıb Koroğlunu tanıdı, Qıratın ayaqlarına düşüb, sənə qurban olum, ay ağa – dedi.

Koroğlu Pərizad xanımdan xəbər tutdu. Alma satan dedi:

– Yaxşıdı, məktub vermədi, amma salam-dua yolladı.

Koroğlu dedi:

– İndi ki, məktub göndərməyib, onda mən özüm Pərizad xanımın hüzuruna gedərəm.

Almaçı dedi:

– Get, ay ağa, darğa şəhərdə deyil, sakitlikdi.

Koroğlu dedi:

– Apar almaları Eyvaza ver, ənamını al.

Koroğlu Qıratın başını Qarsa sarı döndərib yola düşdü. Alma satan da Çomlibelə tərəf yollandı. Alma satan bir qədər yol getdikdən sonra fikirləşib öz-özünə dedi: “Ay Allah evini yıxsın, sənın ruzun Koroğ-ludandı. Bəs sən də onun atının başını tutmayacaqsansa, kim tutacaq?” Alma satanın bir paslı dəmir qılıncı var idi. O, qılıncı belinə bağlayıb atın başını Qarsa tərəf döndərdi. Alma satan uca səsle Koroğlunu səs-ləyib dedi:

– Ay ağa, ayaq saxla, mən də gəlim.

Kişi Koroğluya çatdıqda Koroğlu dedi:

– Sən niyə gəldin?

Alma satan dedi:

– Ay ağa, sənə qurban olum, bizim vilayətə qonaq gedirsən, mən də sənın atının cilovunu tutmayım, atına xidmət göstərməyim, bəs kim göstərsin.

Koroğlu dedi:

– Almaçı, əvvəl mənım ruzum qılıncımın ağzındadı, sonra da şeş-pərimin başındadı. Yox, əgər bunlarla da iş düzəlməsə, telli sazım mənımlədi.

Sonra almaçıya dedi:

– İndi ki, gəlmək istəyirsən, ayıq tərən, işın üstü açılmasın.

Alma satan dedi:

– Ağa, mən namərd deyiləm ki, sənın sırrını açam.

Koroğluynan almaçı mənzilbömənzil yol gedib günlərin bir günü gəlib Qarsa çatdılar. Koroğlu Qıratı almaçıya verib dedi:

– Bunu apar təmiz bir yerdə saxla.

Almaçı evini Koroğluya göstərdi. Koroğlu yenə də almaçıya Qı-ratdan yaxşı yaxşı muğayat olmağı, bir kimsə soruşsa, dəvə gördün, de ki, heç qığını da görmədim, deməyi tapşırıd.

Koroğlunun bir xasiyyəti var idi. Bir şəhərə çatdıqda əvvəlcə onu qarşı-qarış gozib hər dəlmə-deşiyi ilə tanış olur, özünə möhkəm, ke-çilməz bir yer seçərdi. Çətin məqamda, dar ayaqda ora çəkilərdi. Ko-roğlu bu minvalla Qars vilayətini gozib, bir daş kilsə gördü. Koroğlu öz-özünə dedi: “Bu daş kilsədə bir ox-kamanın olsa, yüz min nofərlək bir qoşun da sənə bata bilməz.” Koroğlu kilsəni nişanlayıb asta-asta Pərizad xanımın imarətinə gəldi. Qapını döydü. Kənz çıxıb dedi:

– Kimsən, nə istəyirsən?

Koroğlu dedi:

– Falçıyam, cin də tuturam.

Kənz tələm-tələsik evə qayıdıb dedi:

– Ay xanım, muştuluğumu ver, qapıya yaxşı bir falçı gəlib.

Pərizad xanım dedi:

– Tez eləyin, buraxın gəlsin.

Kənzilər qapını açdılar, Koroğlu həyəətə girib gördü Pərizad xanım hovuzun qırağında oturub su ilə oynayır. Pərizad xanım dedi:

– Falçı, necə fala baxırsan?

Koroğlu dedi:

– Daraqla fala baxıram.

Pərizad xanım dedi:

– Əvvəlimə, axırıma baxmaq istəyirsən.

Koroğlu üreyində dedi: “Əvvəl-axırına bir daş atım ki, ruhun da inciməsin”.

Koroğlu dedi:

– Buyruq sizindi.

Pərizad xanım dedi:

– Falçı, şərab içirson?

Koroğlu dedi:

– İçirəm.

Koroğlu çoxdan idi şərab içməmişdi, üroyi-şərab üçün əsirdi. Pə-rizad xanım kənzlərə falçı üçün şərab gətirməyi tapşırıd.

Osmanlılar fındanda şərab içirlər. Koroğlu bir fından şərab içdi, heç bıqları da islanmadı. Koroğlu yerdə bir şərab tuluğu gördü. Tuluğun dibində bir batman yarım – iki batman şərab qalmışdı. Koroğlu tuluğu son damlasına qədər başına çəkib yerə qoydu. Pərizad xanım kənz-lərə işarə etdi ki, yenə şərab gətirsinlər. Kənzilər küpdən şərab süz-mək istəyəndə küpü boş gördülər. Pərizad xanım:

– Nə üçün şərab vermirsiniz? – deyə soruşdu. Kənzilər dedilər ki, ay xanım, daha küpdə şərab qalmayıb.

Pərizad xanım dedi:

– Tuluqda iki batman şərab var idi, necə oldu?

Kənz dedi:

– Ay xanım, yəqin falçı içib.

Pərizad xanım soruşdu:

– Falçı, tuluqdakı şərabı sən içmişən?

Koroğlu dedi:

– Eyvazın canı üçün, mən içmişəm.

Koroğlu şərabi içib damağa gələndən sonra öz-özünə: “Ay zalım, yaxşısı budu gol özünü tanıt, pusquda qalan ordu məğlub olar” – deyib, burğulu sazını cibindən çıxartdı. Qoşub çalmaq istəyəndə Pərizad xanım dedi:

– Falçı, şeir deyib oxuya bilirsənmi?

Koroğlu:

– Bilirəm, – deyib sazını götürdü:

Girmişdim falçı donuna,
Yaşına-yaşına gəldüm,
Yəqin bağladım ixtlasım,
Ərənlər pişinə gəldüm.

Pərizad xanım kənzilərə dedi:

– Qızlar, bu falçı lotudu, bunu əzişdirin.

Kənzilər Koroğlunu yumruq, pampaca altına salıb əməlli-başlı əzişdirdilər. Elə bil yeddi illik yuxuya getmiş bir camışı yuxudan oyadırdılar.

Koroğlu dedi:

– Xamm, de əl saxlasınlar, bir sözümlə var deyim, sonra vursunlar.

Koroğlu sazı götürüb dedi:

Məni vurdun daşlarıman,
Didəm dolu yaşlarıman,
Çəng etdim qardaşlarıman,
Yumruq savaşına gəldim.

Pərizad xanımın Cin Qardaş adlı bir kənizi var idi. Cin Qardaşın əhvalatdan xəbəri yox idi. Hay-haraya gəlib çıxan Cin Qardaş məsələni kənzilərdən xəbər aldıqda kənzilər dedilər:

– Bir oğuz gəlib.

Cin Qardaş yuxarıdan aşağıya Koroğluya baxıb gördü minarə kimidi. Cin Qardaş Koroğlunun başına pampaca salmaq istədi, əli çatmadı, öz-özünə dedi: “Yaxşısı budu, ayağını dişləyim, öyilib məni qovanda başından vuraram”. Cin Qardaş üzü üstə düşüb Koroğlunun ayağını dişləmək istəyəndə Koroğlu onu tulaya oxşadıb ayağı ilə kə-

nara itələdi. Cin Qardaş hovuzda düşdü. Bunu görən Pərizad xanım gül-məyini saxlaya bilmədi. Koroğlu dedi:

– Ay xanım, bir sözümlə də var, icazə ver onu da deyim: sonra vursunlar.

Koroğlu sazı götürüb dedi:

İgidin gərək muradı,
İgid ölür qalır adı,
Koroğlu der Pərizadı,
Götürüb qaçmağa gəldim.

Pərizad xanım Koroğlu adını eşidib soruşdu: – Olmaya sən Koroğlusan?

Koroğlu cavab verdi:

– Ay xanım, məni mal kimi döydürüb, indi deyirsən: “sən Koroğlusan?”

Pərizad xanım dedi:

– Məndə Koroğlunun şəkli var, baxacağam, doğrudan da, Koroğlu olsan heç, yox, yalan demiş olsan, axırma çıxacağam.

Pərizad xanım şəkllə baxıb görəndə ki, bir tük qədəri də fərq yoxdu, dedi:

– Ey Cəlali Koroğlu, günahımdan keç, tanımamışam.

Koroğlu dedi:

– Əzəldən günahından keçmişəm.

Pərizad xanım əlini Koroğlunun belinə doladı. Koroğlunun da əli Pərizad xanımın boynunda saraya yollandılar. Pərizad xanım ömr etdi kənzilər şərab içməklə məşğul oldu. Bir azdan Pərizad xanım ömr etdi ki, Koroğluya şam tədarükü görsünlər. Koroğlu dedi:

– Xanım, əziyyətdə düşmə, başqa yerdə qonağam.

Pərizad xanım soruşdu:

– Harda qonaqsan?

Koroğlu dedi:

– Almaçının evində.

Pərizad xanım burda qalsın, indi eşit almaçıdan. Koroğlu almaçıya dönə-dönə tapşırırmışdı ki, onun gəlişini heç kəs bilməsin. Almaçı şam üçün yağ-düyü alanda baqqala dedi, yaxşısından, Koroğluya layiq olandan ver. Qəssabdan ət alanda yenə dedi, yaxşısından, Koroğluya layiq ət ver. Çörəkçidən çörək alanda da belə dedi. Bundan sonra Qars vilayətinin bütün camaatı bildi ki, Koroğlu bu gecə almaçının qona-

ğidi. Atalar demişkən, “ağıllı düşmənlər nadan dostdan yaxşıdır”. Qars əhlindən biri Ərəb Reyhanın yanına adam yollayıb Koroğlunun Qarsda olduğunu bildirdi.

Ərəb Reyhan Əhməd paşa ilə ova çıxmışdı. Ərəb Reyhana xəbər çatdıqda özü ilə bir neçə süvari götürüb Qarsa gəldi.

Şam vaxtı Koroğlu Pərizad xanımın evindən almaçının evinə gəldi. Almaçının gözəl bir imarəti var idi. O, imarətin ortasında yaraşığı bir çadır qurmuşdu. Koroğlu gəlib çadırdə əyləşdi. Koroğlunun yaraq-yasağı üstündə idi. Bir tərkeşi¹, yüz dənə oxu, bir də kamanı var idi. Almaçı çadırın hər tərəfinə palaz salmışdı. Koroğlu kamanını döşəyin altına qoyub namazını qılıb sonra oturmuşdu. Almaçı isə mətbəxə yemək gətirməyə getmişdi. Koroğlu birdən çadıra məşəl işığı düşdüyünü gördü. Yerindən sıçrayıb gördü ki, osmanlılar imarətin həyətinə doluşub. Koroğlu almaçını çağırıb əhvalatı ondan soruşdu.

Almaçı dedi:

– Bilmirəm, ağa.

Osmanlılar çadırı dövrəyə alsalar da, içəri girməyə cürət etməyib çöldə çadırı oxa tutdular. Koroğlu quruyub qalmışdı. Özünü itirib yaraq-yasağını yaddan çıxarmış bir halda çadırdə o baş-bu başa var-gəl edəndə ayağı yastığa ilişib kamanı gözünə döydi. Koroğlu tez oxları kamana qoydu. Yayı çəkən zaman ox keçdi kimi böyürdü.

Koroğlunun bir oxu yeddi-səkkiz adamdan keçirdi. Ərəb Reyhan osmanlılara dedi:

– Eviniz yıxılsın, Koroğlu əlinə kaman keçirdi, uzaqlaşın, daha onunla bacarmaq olmaz.

Koroğlu vuruşa-vuruşa özünü daş kilsəyə çatdırdı. Ərəb Reyhan gördü ki, Koroğlu daş kilsəyə çəkildi. Kilsə möhkəm, keçilməzdi, özünün də təkə bir yolu var idi. Əgər əlində kamanı olan bir adam kilsənin başında dursaydı, bütün aləm gələ onun qabağında dayanma bilməzdi. Ərəb Reyhan dedi:

– Tez gedin bir daş kəsən gətirsin, dörd dövrə daşları kəsin ki, Koroğlu daşların altında qalıb məhv olsun. Yoxsa onun qabağında dayanmaq olmaz.

Ərəb Reyhan osmanlıları bir tərəfə çəkdi. Özünü isə kilsənin qarısını kəsib oturdu. Biçarə Koroğlu da ox-kaman əlində kilsənin damında oturub işin axırını gözləyirdi.

¹ Sadax

Səhər oldu, dan yeri söküldü. Koroğlu gördü Ərəb Reyhan osmanlılarla birlikdə yolu kəsib, Ərəb Reyhan Koroğlunun əlində ox-kaman görüb osmanlılara dedi:

– Koroğlu elə vələdüznadı ki, beş yüz adam öldürməyincə tutulmaz. Gedin üç-dörd daşkəsən gətirin, daşları yuxarıdan kəsib Koroğlunun başına tökün ki, daşların altında qalıb ölsün, yoxsa, başqa çarəmiz yoxdu.

Daşkəsənlər gəlib daşları kəsməyə başladılar.

İndi sizə kimdən deyim, almasatandan. Almasatan kilsənin qabağına gəlib gördü ki, daşkəsənlər daşları kəsirlər. Kilsənin bir yolu var idi. Almasatan ağlaya-ağlaya, boynu bükülü, əli qoynunda gizli yolla özünü Koroğluya çatdırıb dedi:

– Ağa, Allah mənim üzümün suyunu töksün.

Koroğlu qəzəblənib dedi:

– İtil gözümlə qabağından, köpək oğlu, bir oxum qalır onu da sənə ürəyinin başından vuraram.

Almaçı ağlayıb dedi:

– Ay ağa, mənim ölməyim qalmağımdan daha yaxşıdır.

Koroğlunun almaçıya ürəyi yanıb dedi:

– Gəl qabağa bir türkü deyim yaz, tez Eyvaza çatdırıb de ki, beş-altı günə kimi gəlib çıxdı çıxdı, gəlib çıxmısa daşları başıma uçurub məni öldürəcəklər.

Almaçı savadlı idi, yazıb-oxumağı bilirdi. Koroğlu bu türkünə dedi, almaçı da qələmə aldı.

Koroğlu dedi:

Qoçaqlara bəyan olsun halımız,
Mən bu kilsədə qaldım neynəlim.
Ərəb Reyhan alub solu sağımı,
Mən bu kilsədə qaldım neynəlim.

Ərəb Reyhan Koroğlunun səsini eşidib dedi:

– Uşaqlar, Koroğlu türkü oxuyur, canının hayındadı, kefindən yox, qorxusundan oxuyur.

Almaçı Koroğlunun dediklərini yazırdı:

Koroğlu dedi:

Yarı görmək bizə lazımdı-lazım,
Çox müddətdi qulluğunda mulazım,
Dəmirçioğlu, Dəli Həsən, Eyvazım,
Mən bu kilsədə qaldım, neynəlim.

Qıratın gözünün tökülər yaşı,
Sizə qurban olsun ürəyimin başı,
Daşkəsənlər vaxtdü kəsərlər daşı,
Mən bu kilsədə qaldım, neynəlim.

Ərəb Reyhan Koroğluya qulaq asırdı.
Koroğlu sözünü belə tamamladı:

Koroğlu der, biz də düşdük selaca¹,
İçimizdə törüyübdü elaca²,
Əlim yetməz Qıratınan qılıca,
Mən bu kilisədə qaldım, neynəlim.

Koroğlu sözünü qurtardıqdan sonra almaçı naməni büküb papağının küncünə qoydu, tez atı minib Çəmli-belə yol aldı:

İndi eşit Eyvazdan. Eyvaz dəliləri başına yığıb dedi:

– Uşaqlar, Koroğlu neçə gündü gedib, heç bir xəbər-ətər yoxdu.

Sonra əmr etdi yeddi yüz yetmiş yeddi dəli silahlanıb, atlandı.

Eyvaz dedi:

– İgidlər, Koroğlu Qarsdan başqa, heç yerə getməz, Pərizad xanımın havası onu Qarsa çəkib aparıb.

Eyvaz dəliləri götürüb Qarsa tərəf yollandı. Eyvazgil mənzilbə-menzil gəlib Koroğlunun sorağını tuturdular. Eyvaz dəlilərə dedi:

– Cavanlar, sizə demədimmi ki, Koroğlu Pərizad xammın yanına gedib, baxın o gələn Koroğludu.

Dəlilər sevincək deyə-gülə atları sürətlə çapıb süvariyyə çatdıqda gördülər ki, süvari almaçıdı. Eyvaz dedi:

– Allah evini yıxsın, uzaqdan səni Koroğluya oxşatdıq.

Almaçı dedi:

– Mən Koroğlunun nökeriyəm.

Eyvaz gülüb dedi:

– Yox, sən heç Koroğludan əskik deyilsən. Koroğludan çox nigə-ranıq, ondan bir xəbər varmı?

Almasatan:

– İnşallah, Koroğlu da gəlib çıxar – deyib, papağımın altından naməni çıxarıb Eyvaza verdi. Eyvaz namənin məzmunundan hali olandan sonra rəngi-rufu avazıdı.

¹ Ədavət

² Düşmən

Dəlilər soruşdular:

– Ağa, rəngin niyə qaçdı?

Koroğlunun övladı olmadığından Eyvazı oğulluğa götürmüşdü. Bu səbəbdən də dəlilər ona “ağa” deyirdilər.

Eyvaz dedi:

– Koroğlunun işi xarabdı.

Dəlilər soruşdular:

– Necə yəni xarabdı, ağa?

Eyvaz dedi:

– Ona görə xarabdı ki, osmanlı qoşunu Koroğlunu daş kilsənin içinə salıb dörd tərəfdən mənşiriyə alıb. Qars qoşunu dörd nəfər daşkəsən gətirib. Bunlar gecə-gündüz kilsənin daşını kəsəcəklər. Bu gün-sabah kilsə uçub Koroğlunun başına töküləcək. Koroğlu daşın altında qalacaq.

Bu xəbəri eşidən kimi dəlilər şivən qoparıb ağladılar. Eyvaz onları sakitləşdirib dedi:

– Ağlamağın xeyri yoxdu. Nə qədər ki, Koroğlu sağdı, nə qədər ki, ölməyib, gəlin onu xilas edək.

Koroğlunun dəliləri bir-bir qabağa çıxıb Eyvazla şərt bağladılar. Dəmirçioğlu dedi:

– Ağa, yüz adam öldürmək mənim boynuma.

Küyümçüoğlu dedi:

– Ağa, yüz adam da mənim əlimdə öləcək.

Dəli Həsən dedi:

– Ağa, qoşunun qalanı da mənim boynuma.

Eyvaz onlara dedi:

– Mən də əlsiz-ayaqsız bir qoca tapıb öldürərəm ki, qılıncımın pası getsin.

Belə vədələşəndən sonra Eyvaz yeddi yüz yetmiş yeddi dolini götürüb Qarsa tərəf yol aldı.

Dəlilər Qarsa girən kimi şəhərin bir tərəfini dağıtdılar. Xəbər gedib Ərəb Reyhana çatdı. Ağcaquzu atını yəhərləyib dəlilərin yolunu kəsdi, qışqırıb dəlilərə dedi:

– Ölkəni dağıtmayın, ağanız Koroğlu əlində ox-yay kilsənin bir küncündə bir daşın üstündə oturub. Daşkəsənlər də canı-dildən daş kəsirlər. Ərəb Reyhan Koroğlunun dəlilərinə dedi:

– Mənim üstümdə ölkəni dağıtmaym. Gəlin vuruşaq. Əgər mən öldürsəniz, ağanızı da qurtararsınız, ölkə də sizə qalar. Yox, əgər mən

sizi öldürsəm, ağanız qarışıq hamınızı qırıb birinizi də sağ qoymaya-
cağam. Dünya da sizin şərinizdən qurtarar.

Eyvaz gördü ki, Ərəb Reyhan kişi sözü deyir. Ərəb Reyhan qılın-
cını çəkib atını dəlilərin ortasına sürdü. Üzünü dəlilərə tutub dedi:

– Sən yüzünü demişdin, yüzü qoy qalsın, gəl bir nəfəri öldür, şəhər
sizin olsun.

Dəmirçioğlu Ərəb Reyhanı yaxşı tanıyırdı, bilirdi ki, necə zor pəh-
ləvandı. Yazıq-yazıq Eyvaza baxıb dedi:

– Ağa, mənim adımı tutma. Düz yeddi aydı ki, naxoşam. Hələ na-
xoşluğun şiddətindən başımın tükü də tökülüb.

Eyvaz dedi:

– Sağ ol, səndən xatircəm oldum.

Sonra Güyümçüoğluna dedi:

– Bayaq deyirdin ki, yüz adam öldürəcəyəm. Di gəl, bu bir adamı
öldür, ölkənin sahibi olaq.

Güyümçüoğlu zəif səslə dedi:

– Ağa, mənim sözüümü heç danışma. On aydı ürəyimdə tikə qalıb.
O il görmədin, Ərzurumda necə dava eləyirdim? Ancaq indi qolumda
qüvvət yoxdu. Heç şeşpəri qaldırmağa da gücüm çatmır.

Eyvaz dedi:

– Üzün ağ olsun, səndən də arxayın oldum.

Sonra üzünü Bəlli Əhmədə tutub dedi:

– Dəlilərin başçısı, sərkərdəsi sən sən. Keç bu kişiyənən vuruş. Elə
ki, onu öldürdün, ölkə də bizimdi, var-dövlət də.

Bəlli Əhməd Eyvaza dedi:

– Ağa, sən ki, mənim şücaətimə, qoçaqlığıma bələdsən. Alxas vi-
layətində, Dandüzdə görmüsən ki, necə dava eləyib, neçə igidlər öl-
dürmüşəm. Ancaq indi titrətmə, qızdırma mənə öldən salıb, zəifləmişəm.

Eyvaz ondan da xatircəm olub dedi:

– Düz deyirsən.

Sonra üzünü Dəli Həsənə tutub dedi:

– Sənin sözün nədi?

Dəli Həsən dedi:

– Koroğlunun da evi yıxılsın, sənin də. Koroğlunun başına yer qə-
hətdi ki, gəlib özünü bu dəlmə-deşiyə soxub! Bəyəm gavurdu ki, kil-
səyə ibadətə gəlib? Mənə meydanında işim yoxdu.

Eyvaz dedi:

– Sağ ol, kişi sözü danışdın. Atalar yaxşı deyib ki, qız qarıyanda
dayısının boynuna düşər. İndi də yük Eyvazın boynuna düşüb.

Eyvaz on səkkiz yaşına təzəcə dolmuşdu. Atını meydana sürdü.
Ərəb Reyhan Eyvazı tanıyıb dedi:

– Yavrum, Koroğlunun pələng kimi dəliqanlıları var ki, hər biri
döyüş günü yüz adama cavab verər. Hamısı qıraqda durub, sən niyə
təkbaşına mənə meydanıma girmisən?

Eyvaz dedi:

– Mən Koroğlunun ən sadıq nökrüyəm. Onun yolunda birinci
özüm qurban getməliyəm. Ondan sonra onları da qılincdən keçirərsən.

Bu söz Ərəb Reyhanın xoşuna gəldi, dedi:

– Oğlum, ağanın duz-çörəyi sənə halal olsun. Yaman gün görmə-
yəsen.

Eyvaz atını Ərəb Reyhanın üstünə sürdü. Koroğlu gördü ki, dəli-
lər tamam bir-birinə qısılib dayanıblar. Koroğlu qəzəbindən öz-özünə
dedi: “Gör bir qurumsaqlar, mal-heyvan kimi necə bir-birinə qısılib bu
günahsız uşağı Ərəb Reyhanın cənginə veriblər. Özləri də hələ durub
tamaşa eləyirlər”. Koroğlu hirsindən az qaldı kilsəni başına alıb yerə
vursun. Bir də dönüb baxanda gördü ki, Eyvaz mərdi-mərdanə Ərəb
Reyhanla vuruşur. Öz-özünə dedi: “Eyvaz, kor olaydım səni Ərəb
Reyhanın cəngində görməyəydim”. Ürəyində and içdi ki, əgər burdan
xilas olsam dəlilərin atalarını yandıracağam. Sonra bir türkü oxudu:

Mənəm deyən, ey qoç igid,
Geymişəm dəmir donnan mən.
İştə, meydan əlləşəlim,
Dönməzəm beşdən, onnan mən.

Ərəb Reyhan Eyvazla vuruşa-vuruşa gördü ki, Koroğlu kilsənin
başında öz-özünə türkü deyir. Hirsələnib dedi:

– Biqeyrətə bax, hirsindən türkü oxuyur.

Koroğlu aldı dübarə:

Deməyəm çarı karuzu,
Yıxaram bürcü baruzu,
Elə qıraram varuzu,
Bir bəhanəyə bəndəm mən.

Əlini mən yar bilmüşəm,
Ağayı Qənbər bilmüşəm,
Kəndimdə hünər bilmüşəm,
Neyçün keçərəm sandan mən?

Eyvaz döyüşə-döyüşə Ərəb Reyhanın qabağından qaçırdı. Ərəb Reyhan da Eyvazı qova-qova bir qulağı Koroğluda idi. Ərəb Reyhan gördü Koroğlu yenə türkü oxuyur:

İgidin gerek muradı,
İgid ölür, qalur adı,
Koroğlu der Pərizadı,
Sevmişəm şirin candan mən.

Pərizadın adı gələndə Ərəb Reyhanın ağı başından oynayıb bərk qəzəbləndi. Eyvazın başına elə bir şeşpər vurdu ki, dünya-ələm Eyvazın gözündə qaraldı. Az qaldı ki, atdan yerə yıxılsın. Bir təhər özünü düzəltti. Koroğlu kilsənin üstündən baxırdı. Görəndə ki, Ərəb Reyhanın zərbəsindən Eyvaz az qaldı özündən getsin, ürəyində dəlilləri, Ərəb Reyhanı söydü. Elə bildi ki, Ərəb Reyhanın şeşpəri Eyvazın yox, Koroğlunun öz başına dəydi. Gördü ki, Eyvaz bir az özünə gəlib, Ərəb Reyhanla mərđi-mərđəşə vuruşmağı davam etdirir. Ürəyində dedi: “Gözünə dönüm!” Amma Eyvaz şir kimi döyüşsə də, fənd bilmirdi. Koroğlu gözlərini Eyvaza zilləyib bu türkünü oxudu:

Canım Eyvaz, gözüm Eyvaz,
Çal, qılıcun kəskin olsun.
Qan tökməkdən doyma, balam,
Çal, qılıcun kəskin olsun.

Altundakı bədöv atdı,
Qolunda türfə qüvvətdü,
Yoldaşların müxənnətdü,
Çal, qılıcun kəskin olsun.

Eyvazın qulağı Koroğluda idi. Eyvaz şeşpərlə Ərəb Reyhanın başına elə bir zərbə endirdi ki, dünya gözlərində qaraldı. Koroğlu “Zərbinə qurban olum”, – dedi. Ərəb Reyhan qaçırdı, şeşpər zərbəsi onun işini bitirmişdi. Eyvaz şeşpəri belinə taxıb, qılıncını çəkdi. Ərəb Reyhan bir qədər özünə gəlmişdi. Koroğlu bir türkü də deyib Eyvazı ruhlandırdı:

Dinimiz bir qədim dindir,
Günümüz bir türfə gündür,
Soldan göstər sağdan yendür,
Çal, qılıcun kəskin olsun.

Eyvaz Koroğlunun sözlərini eşidib qılıncını soldan Ərəb Reyhana tuşladı. Ərəb Reyhan soldan qalxan tutanda Eyvaz sağdan onun başından elə bir zərbə vurdu ki, Ərəb Reyhan göbəyinə qədər yarıldı. Ərəb Reyhan atdan yerə yıxıldı. Eyvaz tez atdan düşüb Ərəb Reyhanın başını kəsdi, onu nizəyə taxıb meydanın ortasına qoydu. Ərəb Reyhanın qorxusundan özlərini illərin-ayların xəstəsi kimi göstərən dəlillər ac qurd qoyuna daraşan kimi osmanlıları qırıb, darmadağın etdilər, özlərinə mal-dövlət yığdılar. Koroğlu sevincindən dərisinə sığmırdı. Koroğlu dedi:

Oğlan, çağurğınən tarı,
Sənə dayaq olsun Alı¹,
Koroğlu der Eyvaz Balı,
Çal, qılıcun kəskin olsun.

Eyvaz gəlib Koroğlunun qarşısında baş əydi. Koroğlu yerində donub qalmışdı. Eyvaz dedi:

– Ağa, daha burda niyə durmusan?

Koroğlu – yerindən qalxdı, Eyvazı öpüb dedi:

– Duz-çörəyim sənə halal olsun, indi bildim ki, sonsuz deyiləm.

Koroğlu buyurdu ki, almasatını çağırıqlar. Almasatan dərhal Koroğlunun hüzurunda hazır oldu. Koroğlu almasatandan Qıratı soruşdu. Kişi dedi:

– Ağa, Qıratı möhkəm bir zirzəmidə bağlamışam.

Koroğlunun əmri ilə dəlillər ilə almasatan Qıratı gətirməyə gətdilər. Dəlillər gözlərinə inanmadılar. Sən demə dava zamanı bir neçə osmanlı tökülüb Qıratı öldürmək istəmişdir. Qırat bunların bir neçəsini dişi ilə, təkiklə öldürmüş, bir neçəsi də Ərəb Reyhanın ölümünü bilib qoyub qaçmışdı. Almasatan Koroğlunun yaraq-yasağını da götürdü. Onlar Koroğlunun yanına gəldilər. Koroğlu Ərəb Reyhanla Əhməd paşanın var-dövlətini talayıb, yaraq-yasağını taxıb Qıratı mindi, tək-

¹ Əli

tənha Pərizad xanımın yanına gəldi. Koroğlu öz-özünə dedi: “Pərizad xanım öz razılığı ilə gəlsə heç, gəlməsə zorla aparmayacağam”.

Pərizad xanım dedi:

– Ey Cəlalə Koroğlu, mənə burda kimin ümidinə qoyub gedirsən?

Koroğlu Pərizad xanımın əlindən tutub Qıratın tərkinə mindirdi. Onlar yola düşdülər. Eyvaz uzaqdan gördü ki, Koroğlu bir ağ çadralı qadınla gəlir. Koroğlu çatdıqda Eyvaz dedi:

– Ay ağa, bu kimdi?

Koroğlu dedi:

– Oğlum, mənim burda daha heç nəyim qalmadı, bütün bu həngəmlər bunun üstündəydi.

Eyvaz dedi:

– Ay ağa, Çəmlibeldə çörəkdən, paltardan heç nə qalmayıb.

Koroğlu dedi:

– “Babalar der: bol gərək, ya dərmam, ya dərdi”.

Koroğlu Pərizadla Eyvazı götürüb deyə-gülə Çəmlibelə doğru yola düşdü. Mənziqbəmənzil gəlib Çəmlibelə çatdırar.

Dəlilər Koroğlunun qorxusundan onun gözüne görünmürdülər.

Onlar dalda qalıb Ərəb Reyhanın, Əhməd paşanın var-dövlətini yükləməklə məşğul idilər. Almasatan da osmanlıların qorxusundan arvad-uşağını götürüb dəlilərlə birlikdə Çəmlibelə gəldi.

Koroğlu gəlib Çəmlibelə çıxdı. Pərizad xanımı hərəmxanaya yolladı. Ərəb Reyhanla Əhməd paşanın mal-dövlətini yerbəyer edəndən sonra Eyvaz Nigar xanıma dedi:

– Koroğlu min zəhmətlə özünə qız gətirib, indi isə məndən utanır.

Nigar xanım Eyvaza dedi:

Koroğlu ilə Pərizad xanıma toy tədarükü gör.

Eyvaz toy tədarükü gördü. Yeddi gün, yeddi gecə toy çalındı. Yedinci gecə Pərizad xanımın əlini Koroğlunun əlinə verib gərdəyə yoladılar. Koroğlu ilə Pərizad xanım kama çatdılar.

DOQQUZUNCU MƏCLİS

İndi sizə kimdən deyim Giziroğlu Mustafa bəyden. Giziroğlu Mustafa bəy Çəmlibeldə Koroğluya qonaq idi. Şahanə bir məclis qurulmuşdu. Koroğlu Giziroğlu Mustafa bəylə birgə yeddi yüz yetmiş yeddi dəlisini başına yıgıb şərab içirdilər. Eyvaz Balı, Musa Balı, İsa Balı məclisdə sahilik edib şərab süzürdü. Koroğlu, Giziroğlu, dəlilər məst olub başları qızandan sonra Koroğlu Giziroğluna dedi:

– Mənim məclisimdən yaxşı bir məclis görübsənsə, de?

Giziroğlu dedi:

– Yox, görməmişəm, amma bir şey çatışmır.

Koroğlu:

– Nə çatışmır? – deyə soruşdu.

Giziroğlu dedi:

– Paşa Toqat şəhərinin kənarında gözəl bir bağ saldııb, o bağda qaz, ördək, qutan, durma, başqa quşlar vardır. Qoy paşanın durnalarından tutub gətirib kabab çəksinlər, Eyvaz o kababları məclisə versin, biz də yeyib məzə edək.

Mustafa bəy bu sözü kef havasına dedi, yoxsa durna əti camış ətinin dadını verir. Koroğlu Eyvazdan bir piyalə şərab alıb üzünü dəlilərə tutub dedi:

– Bir cavan istərəm bu piyaləni mənim əlimdən alıb içə, gedə Həsən paşanın bağından bir neçə kabablıq durna vurub gətirə, kabab çəkib yeyək. Mustafa bəy qonaqdı, könlü durna kababı istəyir, onun xətrinə dəymək olmaz.

Dəlilər hamısı başlarını aşağı salıb dinməz-söyləməz dayandılar. Qeyrət Eyvaza güc gəldi, o, Koroğlunun qarşısında baş öyib dedi:

– Bu işi mənə tapşır, piyaləni ver içim.

Eyvazın sözü Koroğlunun xoşuna gəlmədi. Üzünü Eyvaza tutub dedi:

– Kəs səsini yaramaz, yeddi yüz yetmiş yeddi dəli dura-dura, sən gedib Mustafa bəyə kabablıq durna gətirəcəksən?

Eyvaz dinməz-söyləməz yerində oturdu. Koroğlu üzünü dəlilərə tutub iki-üç dəfə də bu sözü təkrar etdi. Dəlilərin cıncını da çıxmadı. Bunu gören Eyvaz qeyzlə yerindən qalxıb baş öyib dedi:

– Ağa, bu işi mənə buyur, ver piyaləni içim. Piyaləni verməsən, bu xəncəri ürəyimin başından soxub özümü həlak edəcəm, ürəyino ömürlük dağ çəkəcəm. Gərək mən ayağa durmayaydım, indi ki, durmuşam, daha yerə oturmaram.

Koroğlu ələcsiz qalib piyaləni Eyvaza verdi. Eyvaz yaraq-yasağını taxdı, atını minib Toqata yollandı. Dəmirçioğlu, Küyümçüoğlu, Bəlli Əhməd dedilər:

– Bu vələdüznə Eyvaz kefləndiyi üçün bu işi boynuna götürdü. Sabah Koroğlunun başı kefdən ayıldıqda görsə ki, Eyvazı təkbaşına Həsən paşanın bağına yollamış, nəslimizi kəsər. Durun onun dalı-sıncan gedək. Eyvaz ölsə, biz də ölərik, diri qalsa, biz də xilas olarıq.

Dəmirçioğlu, Küyümçüoğlu, Bəlli Əhməd yaraqlanıb, atlanıb Eyvazın dalı-sınca yollandılar. Onlar Eyvaza çatıb dördü də birlikdə mən-zilbəmənzil gedib Toqat şəhərinə yetişdilər.

Dəlilər Giziroğlu Mustafa bəyin nişan verdiyi bağa girdilər, bir neçə quş vurub kabab çəkdilər, böyürlərini yerə verib şərab içə-içə kabab yeməyə başladılar. Eyvaz qılıncını çəkib ağacları kəsməyə başladı. Bağban görəndə ki, Eyvazla dəlilər bağı viran qoyur, dərhal şəhərə gedib paşaya xəbər verib dedi:

– Koroğlunun dörd dəlisi gəlib bağı kor qoyub, ağacları kökündən qırırlar. Onlardan niyə belə eləyirsiniz, soruşanda, deyirlər: “calaq eləyirik”.

Paşa qəzəblənib süvarilərinin sərkərdəsi Bolu bəyə dörd yüz atlı verib dedi:

– Koroğlunun dəlilərinin dördünü də diri tutub hüzuruma gətirərsən.

Dəmirçioğlu Bəlli Əhmədə dedi:

– Eyvaz bizi dörd divar arasında qəfəsə saldı. İndi bağban paşaya xəbər aparacaq, paşa da Toqatın qoşununu üstümüzə töküb atamızı yandıracaq.

Sonra Dəmirçioğlu Bəlli Əhmədə dedi:

– Eyvazın cürətini sınayacağam. Toqat qoşunu gəldikdə Eyvaz qaçmaq istəsə, qılıncla boynunu vurub öldürəcəyəm, yox, əgər kişi kimi dayanıb dava etsə, nə qədər canımda qan var, döyüşüb vuruşacağım.

Dəmirçioğlu Eyvaza dedi:

– Evini Allah yıxmasın, öz gücündən xəbərin yoxdu ki, bizi gətirib bu dörd divar arasında tələyə saldın, indicə paşa Toqat qoşununu başımıza tökəcəkdə.

Eyvaz Dəmirçioğluna dedi:

– Nə qədər ki, canımda can var, vuruşacağam. İşdi əgər ölsəm, Koroğlu sizi qırmasın deyə, Həsən paşaya pənah aparın.

Dəmirçioğlu şad olub dedi:

– Gözlərinə qurban olum, Eyvaz, dur atını min.

Eyvaz, Dəmirçioğlu, Küyümçüoğlu, Bəlli Əhməd yaraqlanıb, atlarına minib pələng kimi Toqat qoşununun qabağını kəsdilər. Bolu bəy bunları görəndə kimi qoşununa hökm edib dedi:

– Cavanlar, bunlar Koroğlunun dəliləridi, tutun bunları.

Eyvaz Dəmirçioğluna, vurun – dedi. Dəlilər ac qurd qoyun sürüsünə daraşan kimi, qoşunu darmadağın etdilər. Bolu bəy gördü ki, bu dörd nəfər qoşunun yarısını qılınca keçirdi. Əgər belə getsə, qoşunun hamısı qırılacaq, əmr etdi kəmənd atsınlar. Toqat qoşunu Eyvazın boynuna kəmənd atdı. Dəmirçioğlu kəməndi qılıncla kəsdi. O biri tərəfdən Dəmirçioğlunun boynuna kəmənd atdılar. Bəlli Əhməd kəməndi kəsib qırdı. Bolu bəy ələcsiz qalib dedi:

– Canım cavanlar, hamımız dörd tərəfdən kəmənd atın.

Dörd yandan kəmənd atıb dəlilərin dördünü də tutub atdan yerə saldılar. Onların qollarını bağlayıb, atın qabağına qatıb piyada Toqata apardılar.

Eyvazın şəklini Urfa şəhərindən Koroğluya gətirən sövdəgar Xacə Yəqub ticarət üçün Toqat şəhərinə gəlmiş, şəhərin girəcəyində oturmuşdu. Xacə Yəqub gördü, bağ tərəfdən qoşun gəlir. Xacə Yəqub bir osmanlıdan soruşdu ki, bu nə xəbərdi?

Osmanlı dedi:

– Koroğlunun dörd dəlisi Həsən paşanın bağına girmişdi paşanın qoşunu onları tutub gətirir.

Xacə Yəqub dəli adı eşidən kimi özündən çıxdı. Qabağa yeriyib gördü ki, Eyvaz, Dəmirçioğlu, Küyümçüoğlu, Bəlli Əhməd qolları bağlı qoşunun qabağında gəlirlər. Xacə Yəqub dərinədən bir ah çəkdi. Qoşuna bir də baxıb gördü ki, Koroğlunun dörd dəlisi osmanlı qoşununun yarından çoxunu qırıb. Atlılar qırılanları da özləri ilə daşıyırdılar. Xacə Yəqub Eyvazı səslədi. Eyvaz Xacə Yəqubu qürbət eldə gördüyü üçün kövrəlib ağladı. Bolu bəy Eyvaza dedi:

– Ay vələdüznə, ölümdən qorxub ağlayırsan? İki yüz nəfər bizdən qıranda gözündən heç yaş da gəlmədi.

Eyvaz Bolu bəyə dedi:

– Ölümdən qorxuram, mənəm bu kişiyyə beş yüz tükən borcum var, qorxuram şüglüzümə ölüb gedəm. Koroğlu mənəm xatirimə çox istəyir, iki min də borcum olsa, yenə də mənə borclu qoymayıb ödüyər. Xahiş edirəm əmr edəsən, qollarımı açsınlar, Koroğluya bir namə

yazım bu kişinin beş yüz tımənini versin, ondan sonra ölsəm də, barı rahat ölüm.

Bolu bəy dedi:

– Uşaqlar, bunun qollarını açın.

Eyvazın qollarını açdılar. Xacə Yəqub qələm kağız götürdü. Eyvaz dedi:

Uca dağların başında,
Yolum, ay mədəd, ay mədəd.
Düşüb ardımcan dolanır,
Ölüm, ay mədəd, ay mədəd.

Bir qılıcı var, bir atım,
Artıbdı qəmi firqətim,
Noldu mənəim məmləkətim,
Elim, ay mədəd, ay mədəd?

Koroğlu Eyvazın Həsən paşanın bağına getməyinə razı deyildi. Eyvaz öz dilinin bəlasına düşmüşdü.

Eyvaz dedi:

Gedirdim gəldi qarşıma,
Ağı qatdılar aşıma,
Gör nələr gətdi başıma,
Dilim, ay mədəd, ay mədəd.

Xacə Yəqub Eyvazın dediklərini yeyin-yeyin yazırdı.

Eyvaz dedi:

Eyvazın durur, oturur,
Mövlasın dilə gətirür,
Mən ölsəm, kimlər götürür,
Ölüm, ay mədəd, ay mədəd?

Eyvaz sözünü tamamlayandan sonra Xacə Yəqub karvansarayına gəlib eşikdə olan mallarını içəri yığdı. Hücrənin qapısını qıfıllayıb, möhürlədi, tələm-tələsik Çəmlibələ yola düşdü.

Eyvazı üç yoldaşı ilə birlikdə paşanın hüzuruna gətirdilər. Paşa elə o saat onların ölümlərinə fərman verib, boyunlarını vurmağı əmr etdi.

Vəzir dedi:

– Qurban, bu vilayətdə Koroğlunun ürəyinə dağ çəkmədiyi adam qalmayıb. Kiminin oğlunu aparıb, kiminin malını aparıb, kimini öldürübü. İndilik icazə ver, bunların ayaqlarına zəncir, boyunlarına ikihaçalı kündə vurub on beş-iyirmi gün dustaqxanada saxlasınlar. Biz də vilayətin bütün kənd-kəsəyindən kəndxudaları, əhalini yığıb şadyanlıq eliyək. Şəhərin meydamında bunları əzab-əziyyətlə öldürüb Koroğlunun ürəyinə elə bir dağ çəkək ki, qiyamətə qədər yadından çıxmasın.

Paşa dedi:

– Yaxşı deyirsən, aparın dustaq edin.

Eyvazgil burda qalsın, eşit Koroğludan. Koroğlu üç gündən sonra şərabın təsirindən ayıldı. Dəlilər paşanın bağına getmədikləri üçün Koroğludan qorxub hərəsi bir siçan deşiyinə soxulmuşdu. Öz adı Dəli Həsən olan Dəli Mehtər gəlib Koroğlunun qarşısında baş əyib dayandı.

Koroğlu dedi:

– Eyvaza de, gəlsin mənə üç-dörd piyalə məstliyi aparın şərab versin.

Dəli Mehtər dedi:

– Ay ağa, zarafat edirsən, yoxsa hər şeyi unutmusan?

Koroğlu qəzəblənib dedi:

– Ay haramzada, mənəim sənənlə nə vaxtdan zarafatım var?

Dəli Mehtər dedi:

– Ağa, üç gündü Eyvazı durna oti gətirmək üçün Toqat şəhərinə yollamısan.

Koroğlu dedi:

– Nə danışırsan?

Dəli Mehtər Koroğlunun başına and içib dedi:

– Eyvaz, Dəmirçioğlu, Küyümçüoğlu, Bəlli Əhməd durna oti gətirmək üçün Toqata gediblər.

Koroğlu: – Evin yıxılsın, yəqin Eyvazın başında bir iş var, – deyər, sazı bağrına basdı:

Göndərdim durna ovuna,
Eyvaz əyləndi, gəlmədi.
Yarəb, kim yetdi hovuna,
Eyvaz əyləndi, gəlmədi.

Top ilə tüfəng atıldı,
Nəsəq-nəsəq çatıldı,
Ya öldü, ya da tutuldu,
Oğul əyləndi, gəlmədi.

Koroğlu bu sözləri oxuyanda nər dəvə kimi ağızından köpük tökü-
lürdü. Koroğlu Dəli Mehtərə Qıratı yəhərlətdi, sazı sinəsinə basıb dedi:

Eyvazı göndərdim Şama,
Ürəyimə qanlar dama,
Vədə vermişdi axşama
Eyvaz əyləndi, gəlmədi.

Eyvazsız Koroğlunun işi keçmirdi. Koroğlu sazı götürüb dedi:

Bağunda açulur güllər,
Oxurdu şeyda bülbüllər,
Koroğlu, başuva küllər,
Qardaş əyləndi, gəlmədi.

Koroğlu yaraq-yasağını taxıb Qıratı mindi, qarovulxanaya qalxdı. Gözləri dörd-dövrəni gəzirdi. Gördü Toqat səmtindən bir atlı yel kimi gəlir. Koroğlu ürəyində dedi: “Nə xəbər varsa, bu atlıdadı”. Gözətçi-xanadan aşağı endi. Xacə Yəqub Koroğlunu görüb tanıdı. Koroğlunun bir xasiyyəti var idi. Bəd xəbər gətirən adamın boynunu vurardı. Xacə Yəqub Koroğlunun bu xasiyyətini bilirdi. Ona görə də Eyvazın namə-sini daşa sarıyıb bir dəsmala düyünləmişdi. O, bir meydan uzaqlıqdan naməni Koroğluya tullayıb qaçdı. Koroğlu tez daş bükülü dəsmalı gö-türüb açdı, naməni oxudu. Hal-qəziyyədən xəbərdar olduqda dünya gözünün önündə cəhənnəmə döndü. Bir ayağım üzəngidən götürüb yəhərin qaşına qoydu, burğulu sazını cibindən çıxarıb qurdu, sinəsinə basıb haray çəkərək dedi:

Bolu bəyi tutub Eyvaz Balını.
İstəyin, Təkludən bəylərim gəlsin,
Eyvazsız neylərəm dünya malını,
İstəyin, Təkludən bəylərim gəlsin.

Dəlilər Koroğlunun səsinə eşidən kimi yaraqlanıb onun başına yı-
ğıldılar. Koroğlu telli sazı götürüb dedi:

Zirehli geyimim almasdan yeyə,
Çeynərəm poladı, püskürəm göyə,
İlxıçı olaram, düşərəm oyə,
İstəyin Türkməndən bəylərim gəlsin.

Giziroğlu Mustafa bəy Eyvazın tutulduğunu eşitmişdi. Giziroğlu-
nun da yeddi yüz yetmiş yeddi dəlisi var idi. O, yeddi yüz yetmiş yeddi
dəlisini silahlandırıp, atlandırıp Koroğlunun hüzuruna gətirdi. Giziroğ-
lu özünü günahkar bilirdi. Dəlilərinə demişdi ki, Eyvazın tiutulmasına
mən bais olmuşam.

Koroğlu dedi:

Uca-uca dağlarını aşaram,
Torba ilə torpağını daşaram,
Böyüklərin özüm atdan aşaram,
İstəyin bəyləndən bəylərim gəlsin.

Dəlilər dedilər:

– Ey Cəlali Koroğlu, sən bizi Toqat şəhərinə çatdır, gör biz Eyva-
zın yolunda necə qılınc çalırıq.

Koroğlu dəlilərinə dedi:

– Bundan ağır, pis günüm olmayıb, olmayacaq da.
Sonra götürüb dedi:

Bolu bəyi indi bizdən yeyindi,
Eyvaz dağı sinəm üstə düyündü,
Koroğlu der, məhşər günü bu gündü,
İstəyin, Türkməndən bəylərim gəlsin.

Koroğlu sözünü bitirdikdən sonra Giziroğlu Mustafa bəy Koroğlu-
nun dəliləri ilə birlikdə öz dəlilərini götürüb Toqata yollandı. Koroğ-
lunun Giziroğlu çiyin-çiyinə gedirdilər. Göydən bir qatar durna ke-
çirdi. Koroğlu durnaları gördükdə Eyvaz yadına düşdü. Giziroğluna
dedi:

– Ayaq saxla, bu durnalardan Eyvazı xəbər alım.

Giziroğlu gülümsəyərək dedi:

– Durnaların dili var, Eyvazdan xəbər versinlər.

Koroğlu dedi:

– Sən gərək durna əti yox, zəhrimar həvəsinə düşəydin. Sənin bir
durna əti istəməyin Eyvazı əlimdən aldı. Sən mənəim günümdə olsaydın,
onda Eyvazı göydən keçən durnalardan yox, daşdan da xəbər alardın.

Sonra Koroğlu telli sazı götürüb dedi:

Havadan keçən beş durnalar,
Bax gör, Eyvaz görünürmü?
Bir-birindən xoş durnalar,
Bax gör, Eyvaz görünürmü?

Koroğlu türkü oxuduqca gözlərinin yaşı leysan yağışı kimi axırdı.
Koroğlu dedi:

Durna gəzər yazı-yazı,
Göy üzündə səfi-sazı,
Yaxşı olur xoş avazı,
Bax gör, Eyvaz görünürmü?

Sən məni eylədin naşı,
Axıtdın didəmdən yaşı,
Koroğlunun qoç qardaşı,
Bax gör, Eyvaz görünürmü?

Koroğlunun Giziroğlu qabaqda, dəlilər isə dalda mənzilbəmənzil gəlib günlərin bir günü Toqat şəhərinin bir ağaclığına çatdılar. Orada alçaq bir dağ var idi. Dağın başından Toqat şəhəri görünürdü. Dəli Mehtər Koroğluya dedi:

– Ay ağa, Eyvazın dərdi lap səni çəşdirib. Bu dağı aşsaq, qala sakinləri əli bayraqlı qoşunu görüb qalanın qapılarını bağlayacaq, arxayincasına dəliləri öldürəcəklər. Bizim də top-tüfəngimiz yoxdu ki, qala qapılarını qırıb dağıdaq.

Sonra Dəli Mehtər dedi:

– Ağa, de dəlilər bayraqları endirib burada dayansınlar. Biz gedib Toqat əhalisindən bir nəfər tutub gətirək, əhvalatı ondan xəbər alağ. Eyvazı, dəliləri öldürüblərsə, onların intiqamını alağ, yox diridilərsə, başqa çarə qılağ.

Koroğlu dedi:

– Bərəkallah, Dəli Mehtər, düz deyirsən, ordunu Toqatda, Eyvazı isə salamat gördükdə sənə üç yüz tümən ənam verib, özünü də qoşuna sərkərdə edəcəyəm.

Koroğlunun hökmü ilə dəlilər bayraqları endirdilər. Koroğlu Dəli Mehtərə dedi:

– Qıratı min, get bir toqatlı tut gəti!

Dəli Mehtər Qıratı minib Toqata yollandı. Osmanlılarda belə bir qayda var: cümə günləri gün doğandan üç saat keçənə kimi qalanın qapısını açmazlar. Qəzadan həmin gün cümə olduğundan qalanın qapıları bağlı idi. Qədim zamanlardan osmanlılar arasında belə bir rəvayət yayılıb ki, guya iranlılar cümə günü gün doğandan üç saat keçəndə Rumu alacaqlarmış. Bunu sünnü kitablarında da yazıblar.

Dəli Mehtər nə qədər baxdısa, çöldə bir canlı da görünmədi. Xeyli göz gəzdirdikdən sonra belində pambıq şələsi aparən bir qoca gördü. Mehtər qabağa gəlib qocadan hardan gəlməsini soruşdu. Qoca səfeh, ağılsız idi. Cavab verdi ki, nə işin var?

Dəli Mehtər dedi:

– Mənim ağam tacirdi. Mal gətirmişik, yolun o biri üzünə düşürmüşük. Məni şəhərə məzəndəni öyrənməyə göndərib ki, görək mallarımız bu şəhərdə satılacaq, ya yox. Satılmayacaqsa, bir özgə şəhərə gedək.

Qoca dedi:

– Ay kişi, yolumdan çəkil, mənə şahnamə oxuma, ağanın da atabaatası gorbagor olsun, sən də! Mən pambığımı aparıb satmaq istəyirəm, dağın o tərəfinə də gedəsi deyiləm.

Dəli Mehtər çox dedi, qoca az eşitdi. Axır qəzəblənib atın belindən əlini uzadıb qocanın boğazından tutdu, onu Qıratın üzəngisinə tərək çəkdi. Qocanın ayaqları yerdən üzüldü. Dəli Mehtər qocanı sürüyösürüyə Koroğlunun yanına apardı. Dəli Mehtər gördü ki, qocanın nəfəsi xırıldaıyıb kəsilib. Əlini onun boğazından çəkib saqqalından yapışdı.

Koroğlu asta-asta gəlib tərənin üstündə dayanmışdı. Koroğlu uzaqdan gördü ki, Dəli Mehtər əlində bir şey sallayıb gəlir. Qocanın şolosindəki pambıqlar tökülüb onun üz-gözünü dümağ cləmişdi. Koroğlu uzaqdan elə bildi ki, Dəli Mehtər özü ilə kəfənə bükülmüş ölü gətirir. Giziroğlunu səsəyib dedi:

– Görürsən Dəli Mehtəri!? Demişəm bir diribaş adam gəti, axmaq mənim üçün ölü gətirir. Bax odu kəfəni də görünür.

Dəli Mehtər yaxınlaşdıqda Koroğlu dedi:

– Ay it balası, diri adam tapa bilmədin ki, qəbiristandan ölü gətirirsən?

Dəli Mehtər dedi:

– Ağa, ölü deyil, diridi!

Koroğlu dedi:

– Eylə ki, sən yapışmısan, onun min canı da olsa, diri qalmaz.

Dəli Mehtər dedi:
– Ağa, boğazından yapışmamışam, saqqalından tutmuşam.
Sonra qocanı yerə qoydu. Koroğlu gördü qoca ölüb, Dəli Mehtərə ddedi:
– Vələdüzna, sənə demədimmi ölübdü?
Mehtər dedi:
– Ağa, o ölməyib, özünü ölülyə vurub. İcazə ver, mən onu dirildim.
Dəli Mehtər qocanın qolundan tutub ovuşdurdu. Qoca gözlərini açıb Dəli Mehtəri gören kimi qorxudan yenə gözlərini yumdu.
Koroğlu Dəli Mehtərə dedi:
– Çəkil qırağa, səndən qorxubdu.
Koroğlu qocanın burnuna palçıq tutdu. Qoca özünə gəlib gözlərini açdı. Koroğlu qocadan soruşdu:
– Toqatlısan?
Qoca:
– Bəli, – deyə cavab verdi.
Koroğlu dedi: – Qoca, Toqat şəhərində ticarət mallarının qiymətindən məni ağah elə.
Qoca dedi:
– Ay ağa, nə deyim. Bundan əvvəl çörək bir abbası idi, indi iki abbası, arpa üç şahı idi, indi isə altı şahıdır.
Koroğlu gördü qoca səfehdi, ağzına gələnə danışır, dedi:
– Ay qoca, şəhərə qərribə bir xəbər yayılıb. Deyirlər paşa dörd adam asacaqdı.
Qoca dedi:
– Hə.
Koroğlu soruşdu:
– Bu dörd adam kimlərdi?
Qoca dedi:
– Yolkəsən Koroğlunu tanıyırsanmı?
Koroğlu dedi:
– Bəli.
Qoca dedi:
– Koroğlunun dörd dəlisidi.
Koroğlu onların adlarını soruşduqda qoca Dəmirçioğlu, Güyümçüoğlu, Bəlli Əhməd, bir də Eyvaz Balının adını çəkdi.
Koroğlu soruşdu:

– Onları öldürüblər, yoxsa, hələ diridirlər?
Qoca dedi:
– Onlar xeyli vaxtdı dustaqdılar. Paşa bütün kəndlərə xəbər gəndərib ki, cəmi kəndlərin əhalisi bu gün şəhərə golsin, onun hüzurunda sadyana hq ələsinlər. Sonra dəliləri öldürəcəklər. Sonra qoca dedi:
– Mən də bu pambığı aparıb kənddə satıb qayıdacağam, Eyvazın ürəyinin başından bir xəncər də mən vuracağam.
Qocanın bu sözü ox kimi Koroğlunun bağırını deşdi. Koroğlu Dəli Mehtərə tapşırırdı ki, bu axmağı rahatlasın.
Dəli Mehtər qocaya dedi:
– Dur get, ağa səni azad etdi.
Qoca ayağa qalxıb bir neçə addım getmişdi ki, Dəli Mehtər ayağını çəkə-çəkə arxadan gəlib şeşpərlə onun başından elə vurdu ki, qocanın başı xaş-xaş toxumu kimi yerə dağıldı.
Koroğlu Dəli Mehtərə tapşırırdı ki, ağıllı-başlı adam tapıb gətirsin.
Dəli Mehtər dedi:
– Ağa, bəlkə, qala qapısındakı qoşun adamlarından birini tutub gətirim.
Koroğlu dedi:
– Vələdüzna, zarafat vaxtı deyil, get bir dilbilən adam tap gəti, vəziyyəti öyrənək.
Dəli Mehtər Qıratı minib qalaya tərəf sürdü. Yolda bir huşlu-başlı əkinçi ilə, bir cavan oğlanla rastlaşdı. Oğlan bel əlində ycr suvarmaq-la məşğul idi. Dəli Mehtər Allah qüvvət versin – dedi. Oğlan: – Xoş gəlmisən, – deyə, cavab verdi. Dəli Mehtər dedi:
– Cavan, mənim ağam sövdəgərdi, karvanımız təpənin o biri tərəfinə düşüb. Ağam məni yolladı ki, şəhərdə malların qiymətini öyrənəm. Oğlan beli yerə vurub Dəli Mehtərin qabağına düşdü.
Dəli Mehtər oğlanı ayaqyahn görəndə ürəyi yandı, onu Qıratın tərkinə götürdü. Cavan əkinçi çox zirək, başa düşən adam idi. Təpənin başına çatdıqda oğlan gördü bunlar karvana oxşamırlar. Dərhal işin nə yerdə olduğunu anlayıb Dəli Mehtərdən ağasını soruşdu. Dəli Mehtər barmağı ilə Koroğlunu göstərdi. Oğlan Koroğlunu başdan-ayağa süzüb gördü ki, başı günbəzə bənzəyir, bıqları qulaqlarının dalına çatır, saqqalı isə göbəyinə qədər uzanıb. Cavan oğlan gördü ki, bu adamın minarəyə bənzər gövdəsində pəhləvanlığın bütün nişanələri vardır. Oğlan öz-özünə dedi: “Yəqin bu Koroğlu özüdü”. Oğlan

tamaşa edib gördü ki, Koroğlu haqqında eşitdikləri bütün təriflər bu adamda var. Əkinçi oğlan atdan yerə düşüb Dəli Mehtərə dedi:

– Sən deyirdin bəs ağam tacirdi, bu ki, qoşun sərkərdəsidir!

Dəli Mehtər gördü əkinçi çox fərasətli, Koroğlunu tanıyıb. Dəli Mehtər ona ədəb-ərkan qaydalarını öyrətdi.

Koroğlu baxıb gördü ki, Dəli Mehtər bir gözəl, yaraşlıq oğlanla gəlir. Koroğlu öz-özünə dedi: “Bacarıqlı cavana oxşayır, ilahi, ona ağıl-kamal ver, məni də qəzəbdən qoru, yoxsa heyfdi belə cavan qılincdan keçər”. Cavan oğlan Koroğluya baş əyib, salam verdi. Koroğlu, qabağa gəl, oğlum – deyə, səsləndi. Oğlan qabağa gəlib bir də baş əydi. Koroğlu dedi:

– Cavan oğlan, şəhərdə malların qiymətindən xəbərin varmı?

Oğlan parça, düyü, yağ, qənd, çayın qiymətini elə dəqiq dedi ki, elə bil ata-babadan tacir idi.

Koroğlu dedi:

– Şəhərdə qəribə bir xəbər gəzir.

Əkinçi oğlan dedi:

– Bəli, ağa, şəhərdə bəd bir xəbər gəzir, amma sizə deməyə dilim gəlmir. Ağa, Çəmlibəldə olan qoç Koroğlunu tanıyırsanmı?

Koroğlu dedi:

– Tanıyıram.

Oğlan dedi:

– Paşa Koroğlunun dörd dəlisini tutub, onları bu gün öldürmək istəyir. Dəlilərin meyidlərini görməyə ürəyim gəlmədi, acığımdan şəhərdən çıxıb gəlib əkinlə məşğul oldum. Allah-taala sizin bu qoşununuzun mənə versəydi, bu saat gedib Həsən paşanın ordusunu darmadağın edərdim, dəliləri ölümdən qurtarıb, özüm də Çəmlibələ Koroğlunun yanına gedib ömrümün axırına qədər orada yaşayırdım. Bu əhvalatı bundan beş-on gün qabaq bilsəydim, gedib Koroğluya xəbər verərdim. O da mənə o qədər var-dövlət verərdi ki, özüm hələ bir yana, nəvə-nəticəmə də bəs edərdi.

Koroğlu Dəli Mehtərə tapşırırdı ki, bu oğlanın ağzını əşrəfi ilə doldursun. Dəli Mehtər oğlanın ağzını əşrəfi, bacarıqlı ilə doldurdu.

Sonra Koroğlu dedi:

– Oğlum, dəvə gördün?

Oğlan dedi:

– Heç qığımı da görmədim.

Koroğlu əkinçi oğlandan dəliləri necə öldürəcəklərini soruşdu.

Oğlan dedi:

– Ağa, bütün mahalların əhalisinə xəbər veriblər ki, bu gün şəhərə toplaşsınlar. Paşanın hüsurunda bayram şənliyi keçirib dəliləri öldürəcəklər.

Koroğlu əkinçi oğlanı yola salıb, Dəli Mehtərə dedi: – Orduya hökm elə, bayraqları qaldırıb atlansınlar.

Dəli Mehtər dedi:

– Yaxşısı budu ki, dəlilər bayraq qaldırmasınlar, köynəklərini də yaraq-yasaqlarının üstündən geyinsinlər ki, heç kəs onları tanımasın. Camaat sel kimi kəndlərdən axışib gələndə, biz də onlara qarışib şəhərin meydanına gedərik.

Dəli Mehtər sonra Koroğluya dedi:

– Mən ordunu sağ-salamat şəhər meydanına çatdıracağam, ancaq bu şərtlə ki, məni orduya sərkərdə edib, dəlilərin ixtiyarını mənə tapşırırsan.

Koroğlu Dəli Mehtərə dedi:

– Ordunun sərkərdəsi sən sən. Bundan sonra sənə dəli deyənin atasını yandıraram. Qalaya çatandan sora üç yüz manat da sənə ənam verəcəyəm. Ancaq meydanda diqqətli, təmkinli ol, sayıqlığı öldən vermə. Gözün məndə olsun, əlimi bığlarımına aparın kimi davaya başla.

Dəlilər can köynəklərini yaraq-yasaqlarının üstündən geyinib, camaata qarışdılar. Tamaşa bəhanəsilə şəhərə girdilər. Koroğlu, Giziroğlu Mustafa bəy, bir də Dəli Mehtər şəhərin darvazasından girib meydana gəldilər. Koroğlu özünün, Giziroğlunun dəlilərini meydanın dörd tərəfində yerləşdirdi. Qıratın cilovu Dəli Mehtərin ölində idi. Koroğlu gördü Həsən paşanın taxtını gətirib meydanın bir qırağına qoydular. Sonra meydanın ortasında dar ağacı qurdular. Koroğlu gördü Həsən paşa əyan-əşrəfi ilə gəlib taxtda oturdu, vəzirinə hökm etdi ki, de, o dörd əclafi gətirib assınlar. Eyvazı, Dəmirçioğlunu, Güyümçüoğlunu, Bəlli Əhmədi boynu zəncirli meydana gətirdilər. Koroğlu dəlilərin boynunu zəncirli görüb öz-özünə dedi: “Gözüm kor olaydı, sizi bu halda görməyəydim”. Paşa hökm etdi ki, dəliləri öldürün. Vəzir dedi:

– Paşa sağ olsun, buyurmuşdunuz ki, bu alçaqları şadyanalıqla, çalıb-oynamaqla öldürsünlər.

Paşa dedi:

– Doğrudu, bir aşıq gətirin, çalıb-oxusun, sonra bunların işini bitirin.

Paşanın adamlarından iki nəfər aşiq dalınca getdi. Koroğlu tez cibindən burğulu sazını çıxarıb köklədi, Həsən paşanın adamlarının qabağını kəsib dedi:

– Yanşaq istəyirsinizsə, mən yanşağam.

Nökərlərdən biri Koroğlunun bığlarını görəndə qorxuya düşüb yoldaşına dedi:

– Bu görkəmdə yanşaq olmaz.

Qulluqçular razılaşmayıb başqa bir küçəyə gedib car çəkдилər. Koroğlu onlardan əl çəkməyib dedi:

– Mən yaxşı yanşağam, nə üçün məni aparmırsınız?

O biri qulluqçu Koroğluya baxıb dedi:

– Əsl yanşaq elə belə olar, bu paşanın hüzuruna getməyə layıqdı.

İkinci qulluqçu Koroğlunun qolundan tutub dedi:

– Ay kişi, yaxşı yanşaqsan, ya yox?

Koroğlu bu sözdən qəzəblənib dedi:

– Qulağım ağır eşidir, bir az qabağa gəl, görüm nə deyirsən?

Qulluqçu qabağa gələndə Koroğlu sazla onun ağzının üstündən elə vurdu ki, dörd dişi qarnına getdi. Qulluqçunun ağzı qanla doldu. O, əlini ağzına tutub yoldaşına dedi:

– Ay köpək oğlu, sənə demədimmi bu qılıqda yanşaq olmaz, görmürsən bunun ağzından qan iyi gəlir?

Yoldaşı dedi:

– Ay yaramaz, yanşaq Həsən paşa üçün oxuyacaq, sənin üçün yox. Həsən paşa bilər, bu bilər. Sənin nə işinə qalıbdı?

İkinci qulluqçu yoldaşının sözünə baxmayıb, yanşaqı götürüb paşanın yanına gətirdi. Həsən paşa yuxarıdan aşağıya Koroğlunu süzüb, “bu yanşaqdı?” – deyə soruşdu. Qulluqçu “bəli” – dedi. Paşa Koroğlunun sifətini diqqətlə nəzərdən keçirib vəzirə dedi:

– Qəribə yanşaqdı, heç yanşağa bənzəmir, bu lap pəhləvandı.

Sonra Koroğluya dedi:

– Aşiq, sazını çıxart, bir qədər çal-oxu. Sonra bu quldurların işini bitirəcəyəm.

Koroğlu gördü ki, paşanın yeniyetmə, bığ-saqqalı çıxmamış bir saqisi var. Oğlanın gözləri Eyvazın gözlərinə bənzəyirdi. Saqi paşaya şərab süzür, Həsən paşa da ləzzətlə içirdi. Koroğlu paşaya tamaşa edib dodaqlarını yalayır. Paşa soruşdu:

– Yanşaq, dodaqlarını niyə yalayırısan?

Koroğlu dedi:

– Paşa sağ olsun, uzaq yoldan gəlmişəm, sinəm toz-torpaqla doludu, əgər o şərabdən bir az içsəm, səsım yaxşılaşar.

Paşa qulluqçuya əmr etdi ki, yanşaqa şərab versinlər. Qulluqçu Koroğluya bir piyalə şərab gətirdi. Koroğlu şərabın hamısını içdi, bığlarının bir tərəfi ancaq islandı. Paşanın gözü Koroğluyadı. Gördü ki, Koroğlu piyaləni əlində tutub qulluqçu oğlana işarə edir. Qulluqçu oğlan piyaləni Koroğludan alıb gördü ki, içərisində bir damcı da şərab qalmayıb. Koroğlu əlini qarnına qoyub işarə etdi ki, qarnım boşdu. Paşa qulluqçuya dedi:

– Ay vələdüznə, yanşağı ələ salıbsan?

Oğlan dedi:

– Paşa sağ olsun, şərabı başına çəkib boşaltdı, yenə də şərab istəyir. Deyirəm daha şərab yoxdu, deyir mənim də qarnımda heç nə yoxdu.

Həsən paşa vəzirə dedi:

– Vəzir, aşiq tayfası sözgəzdiren olar, adamı abırdan salır. Hər məclisdə oturub deyəcək ki, Həsən paşa mənə doyunca şərab vermədi. De, aşığa şərab gətirsinlər.

Vəzir Koroğlunun əlindən qəzəblənib, qoy gözünün qurdu ölsün, – deyib, əmr elədi ki, bir dolu tuluq şərab, bir dənə də kasa Koroğlunun qabağına qoysunlar.

Vəzir Koroğluya dedi:

– Aşiq, ölənə qədər iç!

Koroğlu dörd dövrəyə baxıb gördü, hər tərəfdə öz dəliləridi. Giziröğlunun dəliləri, camaat, Həsən paşa, vəzir – bir sözlə, hamı ona baxır. Koroğlu kasanı götürüb bir neçə kasa şərab içib gördü ki, kasa ilə doymur. Tuluğu iki əlli götürüb başına çəkdi, boşaldıb yerə qoydu.

Paşa Koroğluya dedi:

– Ay vələdüznə, dur görüm, altında quyudan-deşikdən yoxdu ki!?

Koroğlu ayağa qalxdı. Paşa gördü heç nə yoxdu. Paşa dedi:

– Vəzir, şərabın batmanı on tıməndi, yanşaq onca gün burda qalsa, bizi müflis elər.

Sonra üzünü Koroğluya tutub dedi:

– Ay aşiq, bir az oxu, çıx buradan get.

Koroğlu dedi:

– Paşa sağ olsun, şərabı ac qarına içdim deyə ürəyim gedir, bir az mənə¹ olsaydı, yeyib hala gələrdim, yaxşı çalib-oxuyardım.

¹ Düyü çörəyinin bir növü

Paşa dedi:

– Vəzir, bir dolu tuluq şərab içən adam gör nə qədər mənəcə yeyər?

Vəzirin əmri ilə paşanın mətbəxindən bir məcməyi mənəcə, üstünə də ət qalayıb gətirib Koroğlunun qabağına qoydular. Koroğlu gördü ki, hamı ona baxır. Ürəyində “bu gün sınaq günüdür” – deyib, qollarını çırmaladı, ac qurd kimi plovu, əti, əlinə keçəni qarnına doldurdu. Paşa görəndə ki, məcməyi bir göz qırpımında boşaldı, vəzirə üz tutub dedi:

– Evi yıxılmış elə bil aclıqdan çıxıb.

Sonra Koroğluya dedi:

– Bir ağız oxu çıx buradan get, bir az da burda otursan, Allah bilir nə qədər yağ-düyü yeyəcəksən.

Koroğlunun bıqlarında bir neçə düyü ilişib qalmışdı. Dəli Mehtərin gözü Koroğludaydı. Koroğlu bıqlarını təmizləyəndə Dəli Mehtər elə bildi ki, Koroğlu ona davaya başlamağı işarə edir. Koroğlu görəndə ki, Dəli Mehtərin əli qılınca getdi, tez göz vurub ona əl saxlamağı tapşırırdı.

Koroğlunun bir xasiyyəti var idi. Duz-çörək kəsdiyi adama xəyanət eləməzdi. Koroğlu öz-özünə dedi ki, mən paşa ilə duz-çörək kəsmişəm, onun hörmətini saxlamalıyam. Sonra öz-özünə dedi: “Paşa Eyvazla dəliləri xoşluqla versə lap yaxşı, dava, vuruş etmədən dəliləri də götürüb gedərəm, yox əgər o yan-bu yan eləsə, daha günah məndə yox, paşadadı”.

Koroğlu sazı götürüb dedi:

Səninmənəm, Həsən paşa,
Salı ver gəlsin Eyvazı.
Dövlətin artsın, yüz yaşa,
Salı ver gəlsin Eyvazı

Paşa dedi:

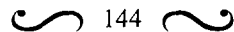
– Vəzir, yanşaq Eyvazın adını çəkir.

Vəzir dedi:

– Paşa sağ olsun, görünür, aşığın Eyvazdan xoşu gəlib.

Koroğlu gördü paşa elə keflənib ki, dünyadan xəbəri yoxdu. Sazı sinəsinə basıb dedi:

Siyah tellər salma saçax,
Qollarında geyim qolçax,
Atı yügürük, özü qoçax,
Salı ver gəlsin Eyvazı.

Paşa dedi:

– Vəzir, deyəsən, bu Koroğludu.

Vəzir dedi:

– Paşa sağ olsun, Koroğlunun adını burada çəkən olmaz. Koroğluda o cürət haradaydı ki, bura gəlsin.

Quzu bəslərlər aş üçün,
Mərd igidlər yoldaş üçün,
Paşam, sənin başın üçün,
Salı ver gəlsin Eyvazı.

Paşa dedi:

– Yanşaq, boş-boş danışma, mən Eyvazı sənə verən deyiləm, onu öldürməliyəm.

Koroğlu öz-özünə dedi: “Ay zalım, gəl özünü tanıtdır, gör bu köpək başa düşər, ya yox”.

Koroğlu dedi:

Dəldi xirqəm, keçdi neylər,
Hər görən tərifiñ eylər,
Koroğlu iltimas eylər,
Salı ver gəlsin Eyvazı.

Paşa əmr etdi dəliləri öldürsünlər. Koroğlu ürəyində dedi: “Köpək oğlu paşa o qədər öldürün, öldürün deyəcək ki, uşaqların qorxudan ürəkləri partlayacaq”.

Koroğlu Həsən paşaya dedi:

– Paşa sağ olsun, mən Koroğlunun məclislərində çox olmuşam, o Dəmirçioğlunun yaxşı səsi var, mənim sazımı verin bir ağız çalıb oxusun, sonra öldürün.

Paşa Koroğluya dedi:

– Dəmirçioğlu mənə tərif desə, onu öldürməyəcəyəm.

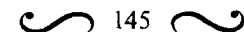
Koroğlunun sazını Dəmirçioğluna verib dedilər:

– Paşa deyir mənə tərif desə, onu öldürməyəcəyəm.

Dəmirçioğlu sazı əlinə alan kimi gördü Koroğlunun sazıdı. Bir qədər toxtaqlıq tapıb Eyvaza dedi:

– Qorxma, Koroğlu buradadı.

Eyvaz dedi:

– Mənə ürək-dirək vermək üçün bu sözü deyirsən, yoxsa Koroğlu hara, bura hara.

Dəmirçioğlu Koroğlunun burğulu sazını Eyvaza göstərdikdə Eyvaz gözlərinə inanmadı. Güyümçüoğlu ilə Bəlli Əhməd də sazi görüb tanıdılar. Dördü də elə sevindilər ki, elə bil çıraqlarına yağ tökdülər.

Dəmirçioğlu sazı götürüb dedi:

Başına döndüyüm qoçaq Koroğlu,
Şimdi gəlir bu meydana, əfəndim,
Xudam xub yaradıb bir asi oğlu,
Şimdi gəlir bu meydana, əfəndim.

Paşa qəzəblənib dedi:

– Bu quldur indi də məni Koroğlu ilə qorxudur, tez olun o vələdüznəmn əlindən sazı alın!

Koroğlu dedi:

– Paşa sağ olsun, ölüm ayağıdı, qoy ürəyini boşaltsın.

Dəmirçioğlu sazı sinəsinə basıb dedi:

Paşa sevdiyimi etmə haşadan,
Ömür başa versün onu yaşadan,
Küylüyüb-küylüyüb çıxsın meşədən,
Tülkü neyləsün aslana, əfəndim.

Paşa Dəmirçioğlunun sözlərini eşitdikdə qəzəbindən dəli-divanə olub dedi:

– O quldur məni tülkü, Koroğlunu isə aslan edir. Sazı tez əlindən alıb o alçağı öldürün.

Koroğlu dedi:

– Paşa sağ olsun, onsuz da onu öldürəcəksən, qoy ağızına nə gəliрсə, desin.

Qıratın cilovu Dəli Mehtərin əlində idi. Dəli Mehtər görəndə ki, Dəmirçioğlu ancaq Koroğlunu tərif eləyir, qəzəbli-qəzəbli Dəmirçioğluya yaxınlaşıb dedi:

– Ay haramzada, mən qoşunun sərkərdəsi ola-ola, bir kəlmə də olsun mənə tərif demirsən. Paşanın hüzurunda mənə layiqli tərif dedin dedin, demədin, hamıdan əvvəl sənin boynunu vurduracağam.

Dəli Mehtərin danışığına heç kəs fikir vermədi. Dəmirçioğlu fikirləşdi ki, bu köpək oğlu dəlidi, ona tərif deməsəm, qalmaqal düşən vaxt ya məni öldürər, ya da ki, ağır bir yara vurur.

Dəmirçioğlu sazı götürüb dedi:

Yeddi yüz yetmiş dəlisi var bəllidü,
Tamamısı bir-birinnən fənlidü,
Dəli Mehtər hamısınnan iyidü,
Şimdi gəlir bu meydana, əfəndim.

Paşa gördü Dəmirçioğlu Dəli Mehtəri tərifləyir, qəzəbli bir səslə dedi:

– O alçaq indi də məni Dəli Mehtərlə qorxudur. Tez olun sazı əlindən alıb, onun işini bitirin.

Koroğlu paşaya dedi:

– Paşa sağ olsun, icazə ver bir türkü də desin, sonra öldürsünlər.

Koroğlu ürəyində dedi: “Əgər Dəmirçioğlu mənimlə kişi kimi duz-çörək kəsibsə, paşadan özünə yox, Eyvaza aman istəyəcək”.

Dəmirçioğlu çox qoçaq, mərd bir igid idi. Sazı götürüb dedi:

Siz dindirin, Dəmirçioğlun dindirün,
Didəm yaşın axıdıbsuz sildirün,
Öldürsəz də, üçümüzü öldürün,
Barı qıymın Eyvaz xana, əfəndim.

Dəmirçioğlu sözünü bitirdikdən sonra paşa dedi:

– Vəzir, əmr ver meydana car çəkib desinlər ki, Eyvaza bir ox vurana bir bacağı, iki ox vurana iki bacağı, üç ox vurana üç bacağı mükafat veriləcək.

Paşanın yanında olan osmanlı zadəganlar onun bu sözündən sevindilər. Paşanın bu sözü bir neştər olub Koroğlunun bağırını doldu. Koroğlu paşaya yaxınlaşıb dedi:

– Paşa sağ olsun, bir sözüm var, icazə versəydin, deyərdim.

Paşa dedi:

– De görüm, nə deyirsən?

Koroğlu sazı götürüb dedi:

Sarığın əyri sərənlər,
Danla meydana car olur.
Sarıq ki, başdan aşanda,
Dağılır tar-mar olur.

Carçıların indi carlar,
Ər həyxurub bədov xorlar,
Ələm çıxar, şədlər parlar,
Bir türfə ruzigar olur.

Paşanın Eyvazı oxla cəzalandırması Koroğlunun ürəyinə çalın-
carpaz dağ çəkmişdi.

Koroğlu dedi:

Ox atılır sağı-soldan,
Qatı yay güc istər qoldan,
Peykan ora dəyən yerdən.
Qan damar, zərnigar olur.

Koroğlu sözünü qurtaran kimi paşa əmr verdi ki, dəliləri öldürsünlər.
Koroğlu telli sazı sinəsinə basıb dedi:

Mərd igid çaxmağı çaxar,
Güllə dəyən yeri yaxar,
Kimin gözündən qan axar,
Cəsədi biixtiyar olur.

Koroğlunun səbri tükənmişdi. Artıq dəliləri döyüşə çağırmaq istə-
yirdi. O sazı sinəsinə basıb dedi:

Koroğlu bunu bilməsə,
Xaniman tərkin qılmasa,
İgid meydanda ölməsə,
Yarasız gəlsə, ar olur.

Dəli Mehtər görəndə ki, paşa ölüm hökmü verib tez-tez öldürün-
öldürün deyir, dözə bilməyib əlini bıqlarına aparıb Koroğluya işarə ilə
“nə dayanmısan” – dedi. Koroğlu işarə ilə Dəli Mehtərə bildirdi ki,
“hələ vaxt deyil”. Dəli Mehtər qəzəblənib Qıratı Həsən paşanın gözü-
nün qarşısında cövləyə gətirərək öz etirazını bildirdi. Paşanın gözü Qı-
rata sataşanda gördü ki, bu at dağ gövdəli bir atdı, belə at heç bir xot-
karın tövləsində ola bilməz. Paşa bu kimin atıdı? – deyər soruşdu. Vəzir
bildirdi ki, at yanşağın atıdı. Paşa Koroğludan soruşdu:

– Bu sənin atıdı?

Koroğlu dedi:

– Bəli, mənim atımdı.

Paşa dedi:

– Aşıq, atını mənə satarsanmı?

Koroğlu dedi:

– Peşkəşdi.

Paşa dedi:

– Aşıq, üç yüz tımən nağd pul verəcəyəm. Bir də özün get tövləyə
hansı atı bəyənirsən, seç götü.

Koroğlu dedi:

– Paşa, ərz elədim ki, peşkəşdi.

Paşa elə o saat xəzinədara əmr etdi, xəzinədən üç yüz tımən pul
gətirib Koroğluya verdilər. Koroğlu pulları saydı, möhkəm-möhkəm
dəsmalına bağlayıb Dəli Mehtərə verib, dedi:

– Üç yüz tımən sənə ənam verməliydim, bu da sənin ənamın, daha
haray-həşir salma.

Dəli Mehtər pulları cibinə qoyub, Allah ehsanını qəbul eləsin,
– dedi. Paşanın əmri ilə cilovdarı gəlib Qıratın cilovunu Dəli Mehtə-
rin əlindən alıb meydandan apardı. Qırat atılıb-düşürdü. Paşa bağ-bağ
açılıb, vəzirə dedi:

– Maşallah, yaxşı oynayan atdı.

Qırat görəndə ki, onu Koroğludan, Dəli Mehtərdən ayıraraq aparır-
lar, oynaya-oynaya sağ əlini cilovdarın sağ çiyinə, sol əlini isə sol
çiyinə qoydu. Paşa baxıb hözz alırdı. Qırat ağzını açıb cilovdarın ba-
şını dişləri ilə qopardıb zavallı kişinin kəlləsini yerə atdı. Paşa üzünü
Koroğluya tutub dedi:

– Evin yıxılısın, aşıq, sən bu atın adam yeyənmiş ki!

Osmanlılar qorxudan dağılışdılar.

Paşanın qabaqlar bir cilovdarı var idi. Sonralar onu qovmuşdu.
Paşa ələcsiz qalıb qovduğu cilovdarı gətirdi. Cilovdar gəlib paşaya
baş əyib, təzim etdikdən sonra dedi:

– Paşa sağ olsun, biz ata-babadan sizin qulluğunuzda can qoymu-
şuq. Məni nəhaq yerə qovub o məlunu götürdün. Nəcib at napak adamı
yanına buraxmaz. Mən elə indi hamamdan gəlirəm, pak-pakizəyəm.

Paşa dedi:

– Yaxşı, at rəqibini öldürdü. İndi sən keç görək neynirsən.

Kişi asta-asta Qırata yaxınlaşdı. Qırat heç bir hərəkət etmədən sakitcə dayanmışdı. Cilovdar Qıratın arxasına keçdi. Qırat əllərini möhkəmcə yerə basıb iki ayaqları ilə cilovdarın sinəsindən elə bir zərbə vurdu ki, bodboxt kişi tiko-tiko oldu. Paşa haray-hoşir qoparıb Koroğluya dedi:

– Yanşaq, atın nahaq yerə iki cilovdarımı öldürdü.

Koroğlu dedi:

– Paşa sağ olsun, bu at körpəliyindən mənim yanımda olub, indiyə kimi onda belə xasiyyət görməmişdim. Bir də nəcib at bir, iki, üç adam öldürməklə gözdən düşmür. İstəyirsən, sən öz atını min, mən də öz atımı mənim yanışaq.

Koroğlu ürəyində Qırata: “Əməyim sənə halal olsun” – dedi.

Sonra telli sazı sinəsinə basıb dedi:

Qırat, başuva dolanım,
Sənə canlar ərzan olsun,
Ağca verdim, satın aldım,
Tər yoncalar ərzan olsun.

Qıratı aldım bəhsinən,
Meydana girər səsinən,
İç qalaylı tasınan,
Sərin sular ərzan olsun.

Qıratı bəslədim körpə,
Hayxıranda çıxar sərpe,
Gecədə qırx tanı arpa,
Qırat, sənə ərzan olsun.

Qırat meydanda dolanırdı. Paşa da heyran-heyran onu seyr edirdi.

Koroğlu dedi:

Qıratı aldım hovunan,
Meydana gedər dovunan.
İki zəngli qəşovunan,
Məxmər çullar ərzan olsun.

Koroğlu sözünü haxlar,
Dostun, düşməni yoxlar,
Qızıldan kəsdirər mıxlar,
Gümüş nallar ərzan olsun.

~ 150 ~

Koroğlu dedi:

– Paşa sağ olsun, izin ver Dəli Mehtər Qıratın cilovunu tutsun. Koroğlunun dəlilərini öldürəndən sonra mən özüm atı aparıb tövləyinizə bağlayıb ram edərom, atlarımızdan iso birini götürüb özüm minorom.

Paşa yanşağın dediyi ilə razılaşdı. Dəli Mehtər Qıratın cilovunu aldı. Giziroğlu Mustafa bəy gördü Koroğlu o qədər şərab içib ki, gözü qızıb yeri-göyü görmür, dəlilərin günün altında həlak olduqlarından xəbəri yoxdu. Giziroğlu Koroğluya xəbərdarlıq etmək üçün şeşpəri belindən çəkib göyə elə atdı ki, şeşpər gözdən itib bir saatdan sonra paşanın taxtı qarşısında yerə düşdü. Camaat qorxuya düşdü. Koroğlu Giziroğlu Mustafa bəyin biləyinin gücünə bələd idi. Bildi ki, Giziroğlundan başqa, heç kəs belə şeşpər ata bilməz.

Paşa soruşdu ki, bu nə işdi?

Koroğlu dedi:

– Paşa sağ olsun, bir şey deyil, dəlilərdi, bir-biri ilə zarafatlaşır, güləşirlər.

Paşa:

– Öldürün o yaramazları, – deyə, yenə hökm elədi. Koroğlu öz-özünə dedi: “Dəmirçioğlu, Dəli Mehtəri tərifiylən yerdə paşanın qa-bağında Giziroğlu Mustafa bəy kimi bir igidə tərifi deməmək insafdan deyil”.

Koroğlu dedi:

– Paşa sağ olsun, bir sözüm var, deyim, sonra onların qətlinə fərman ver.

Paşa dedi:

– De görüm, nə deyirsən?

Koroğlu sazı götürüb:

Göydən yerə atəş endi,
Ömrün günü beşdi sandım,
Eyvaz bir piyalə verdi,
Al qanımdan içdi sandım.

Əcəl özün mənə satdı,
Sərxoşluğumdan oyatdı,
Mustafa bəy şeşpər atdı,
Dağlar yerə düşdü sandım.

~ 151 ~

Camaatın ierisinə vƏlvələ dÜşdü. Hərə bir tƏrƏfə qaçdı. Koroğlu-
nun gözü Eyvazda idi. Eyvazın yaxası açılıb sinəsi görünürdü. Koroğ-
lu: “Gözlərim kor olaydı sənə bu halda görməyəydim” – deyib, telli
sazı sinəsinə basdı:

Yoluxdum solu-sağına,
Tər gül düzmüş buxağına,
Gün doğdu məşriğ dağına,
Eyvaz köksün açdı sandım.

Vəzir elə bil qəflət yuxusundan ayrılmış kimi Koroğlunu tƏpƏdƏn-
dırnağa süzüb onu tanıdı. Əlini ürəyinin başına qoyub yaralı ilan kimi
paşanın taxtının dövrəsinə fırlanmağa başladı. Paşa tƏccüblə ona
baxıb:

– Vəzir, sənə nə olub? – dedi.

Vəzir dedi:

– Paşa sağ olsun, ürəyimin başı ağrıyır, icazə vər, gedim bir dər-
man içim.

Paşa izn verdi. Koroğlu görəndə ki, vəzir hiylə ilə aradan çıxdı, dedi:

– Ay haramzada, yaxşı kələk gəlib aradan çıxdın.

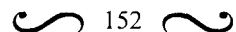
Sazı götürüb dedi:

Eyvaz mənə qıya baxdı,
Canımı atəşə yaxdı,
Koroğlu yerindən qalxdı,
Vəzir əzəm köçdü sandım.

Paşa yenə də “öldürün!” – deyə, qəzəblə qışqırdı. Koroğlu gördü
paşa ipə-sapa yatan deyil. O görəndə ki, dəlilər kənarda səf-səf otu-
rublar, öz-özünə dedi: “Dəlilərə birtəhər xəbər eləyim ki, davaya ha-
zırlaşib mən öyrətdiyim kimi vuruşsunlar”. Sazı götürüb dedi:

Beş o yandan, beş bu yandan,
Hovdur bu meydan üstünə.
Kimiz darı qılməliyim,
Kimiz Eyvaz xan üstünə.

Koroğlu Eyvaz sarıdan çox qorxurdu. Sazı götürüb dəlilərə dedi:

Qalanın dörd yanm alın,
Düşməni halaya salın,
Çar tƏrƏfdən qılinc çalın,
Leş tƏkülsün qan üstünə.

Koroğlu öz-özünə dedi: “Bu dəlilər yeyib-içmək məclislərində
özlərindən çox deyirlər. Görək indi neyləyəcəklər”. Koroğlu dedi:

Aşım, plovum yeyənlər,
Köhlən atımı minənlər,
Düz gündə mənəm deyənlər,
Hovdur bu meydan üstünə.

Bu tƏrƏfdən bir osmanlı yeniçəri gəlib Koroğlunun cibinə on
tümən pul qoydu. Koroğlu bunun səbəbini soruşdu. Osmanlı Koroğ-
luya dedi ki, görürəm paşa sənə xətrini çox istəyir, Eyvazı mən tutub
gətirmişəm. Paşa söz vermişdi ki, mənə ənam verəcək, amma deyəsən
vədini unudub, sən onun yadına sal, mənə ənamımı versin. Koroğlu
dedi:

– Dayan sözümlü qurtarım, sonra deyərəm, üstəlik özüm də sənə
ənam verərəm.

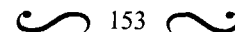
Koroğlu sazı götürüb dedi:

Qala bürcündə yatanlar,
Toza-torpağa batanlar,
Mənə Eyvazım tutanlar,
Sənə ənam baş üstünə.

Koroğlu ürəyində dedi: “Döyüş meydanını dəlilər arasında bölə
bilsəm, yaxşı olar. Onlar cavandılar, hər beş-onu meydanın bir hisso-
sində cövlan etsələr, yaxşı olar. Mən də qoca kişiyəm, qoy paşa da
mənə payıma qalsın”.

Sonra sazı alıb dedi:

Davadı toyum-düyünüm.
Eyvazsız dünyanı neyim.
Koroğlu der paşa mənə,
Qaldıguz meydan üstünə.

Dəli Mehtərın gözü Koroğluda idi. Dəlilər hamısı əlləri qılıncda işarə gözləyirdilər. Koroğlu bıqlarına əl apararı kimi Dəli Mehtər: “Haydı-haydı, cavanlarım, meydan üstünə”, – dedi. Dəlilər qıhncılarını siyirib hər tərəfdən meydana girdilər. Qılıncların sosi, dəlilərin nəresi, atların kişnəməsi ərşə qalxmışdı. Paşa qaçdı. Koroğlu onun dalınca nə qədər qaçsa da, paşanı tuta bilmirdi. Koroğlu ömründə kəmənd atmamışdı. Paşanı tutmaq üçün bir kəmənd atdı. Paşa kəməndə düşüb atdan yıxıldı. Koroğlu ona çatıb başını bədənindən ayırdı.

Dəli Mehtər bir yerdə dayanmaq bilmirdi. Vəzir Quran gətirib Koroğluya and verib, aman istədi. Koroğlu vəziri bağışlayıb Dəli Mehtəri, dəliləri sakitləşdirdi. Koroğlu paşanın bütün xəzinəsini, mal-dövlətini, ilxısını zəbt elədi.

Koroğlu sonra hökm edib dedi:

– Mən Eyvaza, bir də o üç dəlimə bu görkəmdə baxa bilmərəm, tez onları hamama aparıb yuyundurun.

Vəzirə də hökm etdi ki, dörd dəst qiymətli paltar hazırladıb dəlilərə geyindirsin. Sonra dəliləri onun hüzuruna gətirsin.

Dəlilərin dördü də şahənə xalat geyib Koroğlunun hüzuruna gəldi. Koroğlu vəziri paşanın yerinə qoydu. Vəzir söz verdi ki, hər il Koroğluya bac-xərac, peşkəş yollayacaq.

Koroğlu Giziroğlu ilə birlikdə paşanın mal-dövlətini, xəzinəsini, bir də ilxılarını götürüb mənzilbəmənzil Çəmlibələ doğru yol aldı. Çəmlibələ çatıb mal-dövləti yerbəyer etdilər. Koroğlu öz dəlilərinə də, Giziroğlunun dəlilərinə də ənam verdi. Sonra Giziroğlu Mustafa bəy vidalaşib öz yurduna getdi.

ONUNCU MƏCLİS

Belə rəvayət edirlər ki, Tərcəm elində Nəzər Cəlali adlı bir pəhləvan var idi. Nəzər Cəlali Koroğlunun adını, sanını, pəhləvanlığını, Eyvaz Balının gözəl bir cavan olduğunu eşitmişdi. Koroğlu da Nəzər Cəlalinin igid pəhləvan olduğunu bilirdi. Onlar görüşməsələr də, uzaqdan-uzağa bir-birlərinin necə pəhləvan olduqlarını yaxşı bilirdilər. Bir gün Nəzər Cəlali öz-özünə dedi ki, on iki minlik qoşunumu götürüb, Çəmlibələ Koroğlu ilə davaya gedim. Qalib gəlsəm, Eyvazı gətirib özümə saqi edərəm, yox, məğlub olsam, heç olmazsa bir neçə gün Koroğluya qonaq olub Eyvazın camalına tamaşa edərəm. Nəzər Cəlali çox camalbaz idi.

Nəzər Cəlali on iki min nəfərlik qoşununu götürüb Çəmlibələ yol aldı. Mənzilbəmənzil gəlib günlərin birində Çəmlibələ yetişdi. Nəzər Cəlali qoşunu ilə Koroğlunun qoruğu olan çəmənliyə düşdü. Gözətçilər Koroğluya xəbər gətirdilər ki, qoruğa saysız-hesabsız bir qoşun düşüb, bilmirik düşmən qoşunudu, yoxsa dost. Koroğlu Dəli Mehtəri çağıraraq dedi:

– Get gör qoşun kimindi? Dost qoşunudu, yoxsa düşmən? Aydınlaşdırıb tez mənə xəbər gətir.

Dəli Mehtər “gözüm üstə”, – deyib, tez araqlandı. Ata minib qoşuna tərəf getdi. Qoşunun həndəvərində güdüb qəflətən onların iyirmisini tutdu. Tutulanları dərəyə gətirib əl-ayaqlarını möhkəm-möhkəm bağladıqdan sonra onlardan soruşdu:

– Bu kimin qoşunudu?

Cavab verdilər ki, qoşun Nəzər Cəlalinindi. Dəli Mehtər soruşdu:

– Nəzər Cəlali nə üçün Çəmlibələ gəlib?

Onlardan biri dedi:

– Gəlib Koroğlunu öldürüb Çəmlibələ yiyə dursun.

Dəli Mehtər onun başını şeşpərlə xəşilə döndərüb cəhənnəmə yolladı. Sonra dedi:

– Xəbər verdiyinə görə çox sağ ol, bu da sənin ənamın.

O birindən soruşdu:

– Nəzər Cəlali nə üçün gəlib?

Bu da dedi:

– Gəlib Koroğluya qonaq olsun, özü də, adamları da ondan dava təlimi alsınlar.

Dəli Mehtər şeşpərlə onun da başını əzib:

– “Yalançının atasına lənət”, – dedi.

Dəli Mehtər bu iyirmi nəfərin hamısını qətlə yetirəndən sonra fikirləşib öz-özünə dedi: “Nəzər Cəlalinin adamlarından düzgün cavab əldə etmək mümkün deyil. Yaxşısı budu, gedim Nəzər Cəlalinin özündən söz çəkim”.

Dəli Mehtər atı minib qoşunun içinə girdi. Nəzər Cəlalinin çadırının qarşısında atdan düşüb salam vermədən içəri girdi. Nəzər Cəlali gördü ki, natarazın biri heç kəsi saymadan başını aşağı salıb içəri girdi. Nəzər Cəlali bir neçə tacir dostu ilə kürsü başında oturmuşdu. Nəzər Cəlali ilə dostları Dəli Mehtəri saymadılar. Dəli Mehtər tacirlərdən birinin qolundan tutub kənara atdı, keçib özü onun yerində oturdu. Nəzər Cəlali qeyzlə dedi:

– Ay pəzəvəng, qonağa yer göstərlər, o da ədəblə oturur.

Dəli Mehtər dedi:

– Ay nadan, sən ev yiyəsisən belə davranmamalısan, qonaq isə kafir də olsa, ona hörmət lazımdı.

Nəzər Cəlali soruşdu:

– Kimlədənsən?

Dəli Mehtər dedi:

– Çəmliyədə Koroğlunun adamlarındanam.

Nəzər Cəlali soruşdu:

– Adın nədi?

– Dəli Mehtərdi!

Nəzər Cəlali:

– Nə istəyirsən? – deyə, Dəli Mehtərdən soruşdu.

Dəli Mehtər dedi:

– Koroğlunun qoruğunu tutduğun üçün min beş yüz tümən cərimə ver, özün də tez buradan sürüş.

Nəzər Cəlali Dəli Mehtərin belə sərt cavabını görüb ürəyində dedi: “Koroğlunun adamı belə olanda, gör özü nədi”. Nəzər Cəlali öz-özünə dedi: “Koroğlu ilə davaya çıxmaq mənim işim deyil, yaxşısı budu Koroğluya qonaq gedim, bir müddət orada Eyvaza tamaşa eləyim, sonra sakitcə qayıdaram”.

Nəzər Cəlali dedi:

– Gəlmişəm bir neçə gün Koroğluya qonaq olam, özüm özündən, dəlilərim isə dəlilərdən döyüş təlimi alıb öz yurdumuza qayıdaq.

Dəli Mehtər dedi:

– Kin-küdurət üçün gəlmisənsə, düzünü de. Yoxsa, and olsun Allaha, Koroğlu xəbər tutsa daha özündən küs.

Nəzər Cəlali and içib dedi ki, ürəyimdə olan bütün kin-küdurəti silib atmışam, indi isə Koroğluya qonaq olmaq istəyirəm. Mən Koroğlunun quluyam. Sonra qoşununa əmr etdi, hamı atlandılar.

Dəli Mehtər dedi:

– Qoşun atlanmasın, mən gedim əhvalatı Koroğluya danışım, razı olsa, atlanarsınız, yox razı olmasa, elə buradan geri qayıdarsınız.

Dəli Mehtər əhvalatı olduğu kimi Koroğluya danışdı. Koroğlunun hökmü ilə yeddi yüz yetmiş yeddi dəli atlanıb Nəzər Cəlalinə qarşılaşmağa çıxdı. Koroğlu Dəli Mehtərə tapşırırdı ki, hamıdan qabaq gedib Nəzər Cəlaliyə deyərsən, ağam salam-dua göndərdi. Sonra ona de ki, on iki min qoşunu ilə birlikdə qırx gün mənə qonaqdı.

Dəli Mehtər gəlib Koroğlunun sözlərini Nəzər Cəlaliyə çatdırdı. Dəlilər də gəlib çıxdılar. Nəzər Cəlali qoşunu ilə birlikdə sevinclə Çəmliyəyə yollandı. Koroğlu qalanın darvazasında onları qarşıladı. Şərab məclisi döşəndi. Koroğlu, Nəzər Cəlali, dəlilər, mehtərlər hamısı öz tay-tuşları ilə eyş-ışrətə məşğul oldular.

Nəzər Cəlalinin bir pis xasiyyəti var idi. Koroğlu onun bu xasiyyətinə bələd idi. Elə buna görə də Dəli Mehtərə tapşırıb demişdi ki, Eyvazı bir yanda gizlət, qoyma məclisə gəlsin. Bu vələdüzna Nəzər Cəlali Eyvaza söz atar, mənim də qeyrətim götürməz, onu öldürərəm. Bütün ələmə səs düşər ki, Koroğlu namərddi, öz qonağını öldürdü. Yox, əgər cavabını verməsəm, axmaq, qeyrətsiz olaram.

Nəzər Cəlali hey gözdə-qulaqda oldu, gördü Eyvazdan bir xəbər yoxdu. Dözə bilməyib Koroğluya dedi:

– Ey Cəlali Koroğlu, Eyvaz hardadı? Niyə bu məclisdə yoxdu?

Koroğlu öz-özünə dedi: “Bu haramzada on iki min nəfərlik qoşunu ilə olmazın əzab-əziyyətinə qatlaşıb bura gəlib. Eyvazı ona göstərməsəm dığlayıb ölür. Bir də insaf da yaxşı şeydi”.

Koroğlu telli sazı götürüb dedi:

Çağırın Eyvazı gəlsin məclisə,
Versin hazar badə, cano nuş olsun.
Qurun nərđtaxtını, gəlin oynayaq,
Atın yeki dudan, o da şeş olsun.

Xələt biçin xan Eyvazın boyundan,
Həzz eylərəm xasyətindən, xoyundan,
Gətirin bünükdən,¹ qırın qoyundan,
Yeyin qoçaqlarım, canə nuş olsun.

Eyvaza xəbər apardılar ki, Koroğlu deyir yaraşığı paltarlar geyib məclisə gəlsin.

Qırx gün idi ki, Nəzər Cəlali on iki min atlısı ilə Koroğluya qonaq idi. Hamı gecəni-gündüzə qatıb yeyib-içməklə məşğul idi. Daha Çəmlibeldə yeməyə-içməyə heç nə qalmamışdı. Aşpazla şərabadar gəlib Koroğluya dedilər ki, ağa, daha bir nəfərlik də yemək, şərab qalmayıb.

Xeyli vaxt idi, o həndəvərdən bir karvan da keçmirdi. Rum vilayətində Bolqeydə adlı bir el var idi. Bu el yeddi il idi ki, Rumdan üz döndərib Çəmlibelə pənah gətirib Koroğluya qulluq edirdi. Koroğlu onlardan vergi almağı yasaq edib demişdi ki, onlar yaman gündə işimizə yararlar. Bu yeddi il müddətində Bolqeydə eli saysız-hesabsız mal-dövlət yığmışdı. Elin başçıları gəlib Koroğluya dedilər ki, elin bir sürü qoyununu gətirib başlarını kəsək, dəlilərin də, qonaqların da kef eləsin. Koroğlu sazı bağrına basıb dedi:

Duman gəlsin bu dağları bürüsün.
Kəllələr kəsilsin, qanlar yerisün,
Çəkin gəlsin Bolqeydənün sürüsün,
Qırın qoçaqlarım, canə nuş olsun.

Koroğlu der, müxənnətdə yox iman,
Uca dağlar başın alıbdı duman,
O igidə verrəm min beş yüz tımən,
Yükü qancırğada gələn baş olsun.

Dəlilər atlanıb Bolqeyidin sürüsünü gətirib Çəmlibelə tökdülər. Qoyunların başları kəsildi, aşpazlar, şərabadarlar işə düşdülər. Kef məclisi başladı. Eyvaz Koroğlunun sözü ilə geyinib-kecinib məclisə gəldi. Koroğlunun qarşısında baş əyib, büllur qədəhlər götürüb saqiyyə başladı. Nəzər Cəlali Eyvazı gördükdə ağı başından çıxdı. Koroğlu Eyvaza əmr edib dedi ki, Nəzər Cəlaliyə şərab süzsün. Eyvaz ədəb-ərkanla Nəzər Cəlalinin qarşısında baş əyib ona şərab dolu piyalə verdi. Nəzər Cəlali duruxub qalmışdı. O, piyaləni alanda Eyvazın

¹ Düyə

əlini sıxdı. Koroğlunun gözü Eyvazda idi. Gördü ki, hirsdən Eyvazın rəngi-rufu dəyişib sapsarı saraldı. Koroğlu başa düşdü ki, Nəzər Cəlali Eyvazın əlini sıxıb. Koroğlu qəzəblənib qılmca əl atdı. Bir anlıq əl saxlayıb öz-özünə fikirləşdi ki, Allah şeytana lənət eləsin, qonaq kafir də olsa, ona hörmət göstərmək vacibdi. Eyvaz qeyzlə bardaqla piyaləni yerə çırpıb öz yerində oturdu. Dəli Mehtər Eyvaza: “niyə oturdun, dur şərab süz, içək”, – dedi. Eyvaz bardağı Dəli Mehtərin başına elə çırpıdı ki, bardaqla onun başında parça-parça oldu. Dəli Mehtər acıqlandı, ancaq Koroğlunun qorxusundan cıncırını çıxartmadı. Sonra Koroğlu Eyvaza buyurdu ki, şərab süzsün. Eyvaz qeyzlə durub öz istədiyi adama şərab süzürdü. Növbə Nəzər Cəlaliyə çatdıqda o Eyvazın verdiyi piyaləni alıb başına çəkdi. Nəzər Cəlali kef havasına Eyvaza: “mənə saqilik elə”, – dedi. Eyvaz qəzəblənib bardağı məclisin ortasında yerə çırpıdı. Eyvaz: “bundan sonra sənə qulluq edən atabaatasına lənət”, – deyib, məclisi tərk etdi, yaraq-yasağını taxıb atlandı.

Koroğlu Nəzər Cəlalinə öldürmək istədi. Yenə də səbrini basıb öz-özünə dedi: “Bu vələdüznəm öldürsəm, bütün aləmə səs düşəcək ki, Koroğlu qonağını öldürdü. İlahi, bu nə bəla idi gəlib məni tapdı”. Sonra o qəzəbli-qəzəbli məclisi tərk edib imarətinə gəldi, qadınlarına bildirdi ki, onu dindirməsinlər. Bir qədər oturandan sonra ürəyi dözməyib çölə çıxdı. Eyvazı soruşdu. Dedilər:

– Ağa, Eyvaz atlanıb getmək istəyir.
Koroğlu Eyvazın yanına gəlib soruşdu:
– Eyvaz, hara gedirsən?

Koroğlu çox dedi, Eyvaz az eşitdi. Eyvazın inadından dönmədiyini görəndə Koroğlunun əli hər yerdən üzülüb dedi:

– İndi ki, burda qalmaq istəmirsən, dayan bir söz deyim, sonra Allah amanında hara istəyirsən, get.

Koroğlu telli sazı sinəsinə basıb dedi:

Canım Eyvaz, gözüm Eyvaz,
Bu küsünü tutma, mədəd.
Hər olur, olmazdan ötrü,
Bu küsünü tutma, mədəd.

Acığun yoluna uyma gəl,
Məni heç məlul qoyma gəl,
Mənim çörəyimə qıyma gəl,
Saqın maral getmə mədəd.

Eyvaz Koroğluya dedi:

– Sən məni özünə oğul götürübsən, oğulu belə saxlayarlarmı? Daha mən burada qalmaram. Bolu bəyinən Giziroğlunun yanına gedirəm. Sonra üstünə hücum çəkib səni öldürüb qanından bir qədər içə-cəyəm ki, ürəyim soyusun.

Koroğlu Bolu bəyin adını eşidən kimi qeyzlə sazı götürüb dedi:

Koroğlu, çağır müsahib,
Bəylərə bu işlər eyib.
Bolu bəyə ağa deyib,
Zinhar pəsənd etmə, mədəd.

Koroğlu sözünü bitirən kimi Eyvaz üzəngini basıb yola düşdü. Bir qədər uzaqlaşdıqdan sonra Koroğlu arxadan onu səsəyib dedi:

– Eyvaz, dayan bir söz deyim, sonra get.

Koroğlu sazı götürüb dedi:

Eyvazım, handa gedirsən,
Daşdı bu dağın yolları.
Əhli dildən xəbər aldım,
Puçdu bu dağın yolları.

Çadırçıoğlu çadır çəkər,
Geyimçioğlu geyimin sökər,
Atun nal-mıxım tökər,
Daşdı bu dağın yolları.

Eyvaz dedi:

– Ağa, atımın nalları, mıxları tökülər verərəm nalladaram. Mən daha burada yaşaya bilmərəm.

Koroğlu dedi:

Koroğlu çağır bahadır,
Özünü qul edib satır,
Cəmdəkdi sərilib yatır,
Leşdi bu dağın yolları.

Koroğlu sözünü sona çatdıran kimi Eyvaz atı çapıb yola düşdü. Koroğlu bir qədər arxadan ona baxıb dedi:

– Eyvaz sərxoşdu, gedib bir neçə gündən sonra kefdən ayılıb qa-yıdacaq.

Koroğlu qayıdıb məclisə gəldi, dəlillərə üz tutub dedi:

– Məni yalnız Eyvaz qayıdanda çağırırsınız. Bir də qonağa hörmət vacibdi. Nəzər Cəlaliyə məhəbbət bəsləyib xoş üz göstərin.

Nəzər Cəlali xəcalətdən başım yuxarı qaldıra bilmirdi. Öz-özünə deyirdi: “Bu nə axmaqlıqdı mən elədim. Belə şiri heç ovlamaq olar?”

Nəzər Cəlali burda qalsın, indi sizə deyim Bolu bəydən.

Bolu bəy Ayrumlu elindən qoşun çəkib Koroğlunun üstünə gəlirdi. O, yolda bir yerdə düşüb çadır qurmuşdu. Bolu bəyin gözətçiləri də ondan bir qədər aralı çadır qurmuşdular. Eyvaz gördü ki, yolun kənarında qələndərano çadırlar görünür. O, atın başını çadırlara tərəf döndərdi. Çadırların qabağına çatanda atdan düşdü. Bolu bəyin gözətçiləri gördülər ki, bir yaraqlı oğlan atdan düşdü. Onlar atın cilovunu tutub Eyvazı çadıra apardılar. Eyvaz əyləşdi. Gözətçilər dedilər:

– Ağa, siz kimsiniz?

Eyvaz dedi:

– Koroğlunun Eyvazını eşidibsiniz? Mən həməm Eyvazam.

Gözətçilər Eyvazın adını eşidən kimi Bolu bəyə xəbər verdilər. Bolu bəy Eyvazın gəlişini bilib dedi:

– Dünyasında Eyvaz Koroğludan ayrılmaz. Görəson, aralarında no olub ki, Eyvaz tək-tənha baş götürüb bura gəlib.

Bolu bəy tələm-tələsik özünü Eyvaz olan çadıra yetirdi.

Eyvaz gözətçilərdən soruşdu:

– Bu kimdi?

Gözətçilər:

– Bu Bolu bəydi – dedilər.

Bolu bəy Eyvazla ol verib görüşüb dedi:

– Eyvaz bəy, burada niyə dayanıbsan, dur mənim çadırıma gedək.

Eyvaz Bolu bəy ilə bərabər onun çadırına getdi. Bolu bəy adamlarına şərab gotirtirdi. Bolu bəylə Eyvaz bir neçə piyalə şərab içib hala goldikdən sonra Bolu bəy işin nə yerdə olduğunu öyrənmək üçün soruşdu:

– Eyvaz bəy, nə əcəb son Koroğlusuz tək yola çıxıbsan?

Eyvaz dedi:

– Əhd edib Allaha and içmişəm ki, ya səni, ya da Giziroğlunu özümə aparıb Koroğlunu öldürəm, qanından içib Çəmli bəli də sizo verəm.

Sonra Eyvaz dedi:

– İndi ki, sənə rast gəlmişəm, gəl səninlə gedək, yoxsa, gedib Giziroğlunu apararam.

Bolu bəy öz-özünə dedi: “Görünür Eyvaz çox şərab içdiyindən nə danışdığını bilmir, yoxsa, bu, Koroğludan dönən deyil”.

Bolu bəy adamlarına dedi:

– Yorğan-döşək gətirin Eyvaz yatsın.

Eyvaz başını yerə atıb yatdı. Yuxudan durub kefdən ayılandan sonra Bolu bəy ona dedi:

– Eyvaz bəy, kef havasına qəribə-qəribə sözlər danışdın, doğrudan dediklərin həqiqətdirmi?

Eyvaz dedi:

– Allaha and olsun, dediklərimin hamısı doğrudu. Sən gəlmirsən-sə gedib Giziroğlunu aparacağam.

Eyvazın ağzından bu sözü eşidən kimi sevincindən Bolu bəyin az qaldı ürəyi partlasın. O, Qurana gətirib Eyvazın qabağına qoyub dedi:

– And iç ki, mən arxayın olum. Ondan sonra sən necə desən, elə də edərəm.

Eyvaz Qurana əl basıb and içdi. Bolu bəy arxayın olub əmr etdi ki, qoşun atlanıb yola düşsün. Çəmli belin dörd ağaclığına çatanda Eyvaz Bolu bəyə dedi:

– Biz belə təmtəraqlı qoşunla gedib Koroğlunu basa bilmərik. Əmr elə ordu burada pusquda dayansın Mənə əlli atlı ver gedib Koroğlunun qoruğunda dayanım. Koroğlu mənə dünyalar qədər istəyir. Eşidəndə gəlmişəm Qıratı minib tək-tənha dalımca gələcək ki, mənə götürüb özü ilə aparsın. Onun xəbəri yoxdu ki, mən ona düşməyəm. O zaman mən Koroğlunu tutaram. Onun dəliləri də hamılıqla qılincinin altından keçib sənə tabe olurlar

Bolu bəy Eyvazın təklifini bəyənib ona əlli mahir atlı verdi. Eyvaz atlıları götürüb qoruğa gəldi.

Koroğlunun iki ovçusu var idi. Birinin adı ovçu Zaman, o birinin adı isə ovçu Qasım idi. Bunlar ikisi də Koroğlunun xüsusi ovçuları idilər. Həmin gün onlar ov vurub Koroğluya apardıqları vaxt Eyvazla rastlaşdılar. Koroğlu Eyvaza o qədər ixtiyar vermişdi ki, yeddi yüz yetmiş yeddi dəli əvvəl Eyvazı, sonra Koroğlunu salamlamağa gəlirdi. Ovçular da Eyvazı görəndə kimi ovları ona peşkəş verib ondan nə səbəbə burada dayandığını soruşdular.

Eyvaz dedi:

– Koroğlu mənə acılayıb. Mən ondan küsüb bura gəlmişəm ki, dalımca gəlib mənə könlümü alsın. O isə gəlmək istəmir.

Ovçular tez özlərini Koroğlunun hərəmxanasına yetirib hali-qəziyyəni dedilər. Hərəmxana qulluqçuları Koroğluya dedilər ağa, ovçuların sənə sözləri var. Koroğlu ürəyində fikirləşdi ki, yəqin Eyvazdan bir xəbər gətiriblər. Koroğlu ovçuları çağırıb mətləbi onlardan xəbər aldı. Onlar dedilər:

– Ağa, Eyvaz qoruqda oturub. Ondan soruşduqda ki, nə üçün burada oturubsan? – dedi ki, Koroğludan küsmüşəm. Burada oturmuşam ki, gəlib mənə könlümü alsın.

Koroğlu ovçulara dedi:

– Dəlilər heç nə bilməsinlər, mən özüm gedib Eyvazı gətirərəm.

Koroğlu Qıratı yəhərlədi. Ehtiyat üçün bir qılinc, bir şeşpər belinə bağlayıb adı geyimnən Qırata minib yola düşdü. Qoruğa çatdıqda gördü ki, Eyvaz bir qələndəri çadır qurub əlli-altmış atlı da yan-yörəsini kəsib. Koroğlu öz-özünə fikirləşib dedi: “Yəqin Eyvaz bu əlli-altmış nəfəri özünə nökrə gətirib. Bunlar ruzusuz qalması deyər, məvəciblərini mən verməliyəm”.

Koroğlunun ürəyi Eyvaz üçün əsirdi. O, ürəyindən keçirirdi ki, Eyvaz onu görəndə kimi durub əlindən öpəcək, özü də, nökrələri də bir yerdə Çəmli belə gedəcəklər. Ancaq Eyvaz yaman inadkar idi, elə bil şeytan atına minmişdi. Koroğlunu heç saymırdı. Koroğlu Eyvazı belə gördükdə fikirləşib dedi: “Həlbət Eyvaz ənam istəyir, nə istəsə, verəcəyəm”.

Koroğlu dedi:

Eyvaz, məndən istədiyün,
Canımıdır, başımıdır, nədür?
Qurubsan əbrü-kamanı,
Bilməm savaşımdır, nədür?

Koroğlu can-başını Eyvaza peşkəş etsə də, Eyvaz yenə də inadından əl çəkməyib üzünü ona sarı döndərmirdi. Koroğlu qəzəblənib dedi:

– Ay haramzadə, mənə lağ eləyib gülürsən?

Sonra götürüb dedi:

Mənə görcək başın bular,
Didəmdən axıtdı sular,
Mən ağlaram, Eyvaz gülər,
Xatiri xoşmudur, nədür?

Eyvaz Koroğluya dedi:

– Bunlar hamısı Məlik Məmməd nağılıdı, səni öldürüb qanını içməliyəm ki, ürəyim soyusun.

Eyvaz atlılarına əmr verdi ki, Koroğlunu dövrəyə alsınlar. Koroğlu bunu görüb dedi:

– Eyvaz, mənimlə dava etmək istəyirsən?

Eyvaz dedi:

– Bəli, səni öldürüb qanını içməyincə səndən əl çəkən deyiləm.

Koroğlu dedi:

– Eyvaz, elədirsə qoy bir türkü deyim, sonra nə istəyirsən elə.

Koroğlu dedi:

Gün gəlib məşriqdə doğar,
Qoşunun başına yığar,
Qabağmdan qarlar yağar,
Borandu, qışmıdır, nədür?

Koroğlu gördü Eyvaz qaşlarını elə çatıb ki, Çini-Maçin sultanı da onun qaşlarının düyümünü açma bilməz. Koroğlu görəndə ki, atlılar arxadan onu tutmaq istəyirlər, şəspəri çəkib birinin ağzından elə vurdu ki, əngi dağıldı. O birilər qorxudan gəri çəkildilər. Koroğlu üzünü Eyvaza tutub dedi:

– Ay it balası, mənimlə davaya çıxmısan?

Eyvaz dedi:

– Bəli.

Koroğlu dedi:

– Bu itlərini sakitləşdirir, bir söz deyim, sonra nə istəyirsən elə.

Koroğlu ürəyində dedi: “Eyvaz dünyasında mənimlə davaya çıxmaz. Yəqin mən yuxu görürəm”.

Sonra dedi:

Dayan, Qoç Koroğlu, dayan,
Sırrın oldu həqqə bəyən,
Yatmısan, qəflətdən oyan,
Gördüyün düşmüdü, nədür?

Koroğlu türküsünü qurtaran kimi Eyvaz hökm edib atlılara dedi ki, Koroğlunu tutsunlar. Atlılar Koroğlunun başına tökülüb onu tutmaq is-

təyəndə Koroğlu qılıncı çəkib onların beş-altısını qılıncdan keçirdi. Eyvaz gördü ki, Koroğlunun gözləri qızıb, dəli-divanə olub, rastına keçəni qılıncdan keçirir. Tez Bolu bəyin arxasınca adam yolladı. Bolu bəy özü ilə bir dəstə atlı götürüb gəldi. Koroğlu geriye baxıb gördü ki, bir atlı dəstəsi arxa tərəfdən onun yolunu kəsib. Qayıdıb bu biri dəstədən bir neçəsini qırdı. Onların arasından çıxıb Çəmliyə qaçmaq istəyəndə gördü ki, mümkün deyil. Dörd tərəfdən ona hücum ediblər. Öz-özünə dedi: “Mən buradan çətin qurtara bilərəm, haramzada Eyvaz mənə qəhmar çıxıb arxa tərəfi qorusaydı bunların analarını ağlar qoyardım”.

Koroğlu Eyvaza dedi:

– Bu itlərini sakitləşdir, bir sözüüm var, deyim sonra vuruşaq.

Eyvaz atlıları sakitləşdirib:

– Qoyun görək nə demək istəyir – dedi.

Koroğlu dedi:

Ay ağalar, ay qardaşlar,
Mənim hərəcay Eyvazım,
Didəmdən axıtdı yaşlar,
Mənim hərəcay Eyvazım.

Öyülübən qalxmaq istər,
Dördün canə salmaq istər,
Bəylər bəyi olmaq istər,
Mənim hərəcay Eyvazım.

Koroğlu Eyvaza dedi:

– Mənimlə vuruşursan ki, Çəmliyə bəylərbəyi olasan?

Eyvaz dedi:

– Bəli.

Koroğlu dedi:

– Ay nankor, sən ol bəylərbəyi. İstəmirsən mənim kimi qılınc vuran nökerin olsun?

Eyvaz dedi:

– Çəmliyə Bolu bəy bəylərbəyi olmalıdı, mən də onun qulluğunda qılme vurmaliyam.

Koroğlu Eyvazın bu sözündən qəzəblənib dəli-divanə oldu. Görək bu yerdə Koroğlu nə dedi:

Keçdim halayun önündən,
Keçmə igidün yeyindən,
Dad dilər Bolu bəyindən,
Mənim hərcayı Eyvazım.

Koroğlu fikirləşib öz-özünə dedi: “Cavandı, cahildi, onun qılığına girib yola gətirməliyəm”.

Koroğlu dedi:

Hər yana getsən yolundu,
Ərənlər saği-solundu,
Koroğlu qoca qulundu,
Mənim hərcayı Eyvazım.

Koroğlu sözünü qurtaran kimi Eyvazın əmri ilə atlılar Koroğlunun üstünə hücum çəkdi. Bir qədər vuruşandan sonra Koroğlu çarəni qaçmaqda gördü. Eyvaz onu arxadan səsləyib dedi:

– Ey Koroğlu, deyirdin kişi düşmən qabağından qaçmaz, bəs özün niyə qaçırsan?

Koroğlu dedi:

– Ay vələdüznə, bir sürü iti tökmüsən üstümə, sonra deyirsən ki, niyə qaçırsan? Düşmən on olar, iyirmi olar, mən bu qədər it ilə neyləyim?

Koroğlu sonra dedi:

– Eyvaz, dayan bir türkü deyim, sonra məni öldürürsən öldür.

Uca dağların başında,
Yaz bir yana, qış bir yana,
Titrəşir ağızum içində,
Dil bir yana, diş bir yana.

Eyvaz gülüb dedi:

– Canından bezib ha!..

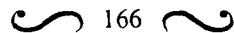
Koroğlu dedi:

– Ay haramzada, sən məni cana gətiribəsən!

Sonra dedi:

Coşar dəli könül coşar,
Eşqə gəlib başdan aşar,
Bir gün olur ayrı düşər,
Baş bir yana, leş bir yana.

Eyvaz Koroğluya qaxıncla:

– “Kişi düşmən qabağından qaçmaz deyirdin. İndi necə oldu?”
– dedikdə, Koroğlu belə cavab verdi:

Qoç Koroğlu deyər noldu,
Peymanım qan ilə doldu,
Gördün qonim güclü oldu,
Sal bir yana, qaç bir yana.

Eyvaz Bolu bəyə hökm etdi ki, Koroğlunu tutsunlar. Atlılar yenə Koroğlunun üstünə töküldülər. Koroğlu onlardan nə qədər qırırdısa şeytan toxumu kimi yenə çoxalır dılar. O həndəvərdə bir bəndə var idi. Koroğlu özünü o bəndə çatdırmaq istəyəndə gördü, Bolu bəyin ordusu oranı kəsdirib. Bəndin yanında bir sıldırım dağ var idi. Koroğlu Qıratın üzəngisini basdı. Qırat ahu kimi dağın başına tullandı. Bolu bəyin atlıları dağın başına çıxma bilmədilər. Koroğlu dağın başında dayanıb baxırdı.

Eyvaz Bolu bəyə dedi:

– Atdan düş, piyada dağın başına gedib Koroğlunu tutaq. Başqa yol yoxdu.

Eyvazla Bolu bəy atdan düşüb dağın başına çıxmağa başladılar. Koroğlu isə Qıratın cilovunu əlində ətrafa tamaşa edirdi.

İndi sənə kimdən deyim, Dəli Mehtərdən. Dəli Mehtər yuxuda gördü ki, Koroğlu qan deryasına düşüb. Qıratın üzəngisini basıb qamçılayır, at qan deryasından çıxma bilmir. Dəli Mehtər qan-tor içində yuxudan dik atılıb çölə çıxdı. Dili tutar-tutmaz dəlilərdən – “ağa hardadı”, – deyər soruşdu. Dəli Mehtər dedi:

– Baxın görün divanxanadadı ağa?

Dəlilər divanxanaya baxıb gördülər Koroğlu yoxdu.

Dəli Mehtər: – Hərəm xanadan soruşun, – dedi.

Koroğlu orada da yox idi. Dəli Mehtər ovçularla rastlaşdı. Onlardan xəbər aldıqda dedilər:

– Koroğlu Eyvazın dalısınca qoruğa getdi.

Dəli Mehtər mehtərlərə dedi:

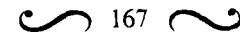
– Gedin görün Qırat tövlədədi, ya yox?

Mehtərlər dedilər:

– Koroğlu səhər Qıratı minib getdi.

Dəli Mehtər dedi:

– Uşaqlar, dayanmayın, atlamn gedək Koroğlunu tapaq. O vələdüznə Eyvaz acıq eləyib getdi, əlbət indi Koroğlunun başına bir oyun açıbdı.

Yeddi yüz yetmiş yeddi dəli yaraqlanıb atlandılar. Nəzər Cəlali işi belə gördükdə adamlarından hali-qəziyyəni soruşdu. Dedilər ki, Koroğlu itibdi, bəlli deyil haradadı. Dəlilər onu axtarmağa gedirlər. Nəzər Cəlali ordusuna göstəriş verdi ki, hazırlaşsınlar. Nəzər Cəlalinin ordusu da Koroğlunun dəliləri ilə birlikdə qoruğa tərəf yollandı. Dəli Mehtər qabaqda gedib orduya gözetçilik edirdi. Qoruğa çatdıqda gördü ki, saysız-hesabsız bir qoşun dağı-daşı dövrəyə alıb. Dəli Mehtər dərhal başa düşdü ki, Koroğlu dağın başındadı, qoşun onu mansırıya alıb. O, Nəzər Cəlaliyə yaxınlaşıb işin nə yerdə olduğunu ona danışdı dedi:

– Dəlilərimiz ayrı-ayrı dəstələrə bölünsünlər. Hər dəstə öz sərkərdəsinin buyuruğu ilə hücum keçsin.

İndi sizə Eyvazdan xəbər verim. Eyvazla Bolu bəy piyada dağa çıxıb Koroğlunu tutmaq istəyirdilər. Koroğlu dağın başında Qıratın cılıvundan tutub gözdürirdi. Koroğlu gördü ki, Eyvazla Bolu bəy əlləri qılıncıların qəbzəsində, budu gəlirlər. Koroğlu qılıncını çəkib dedi:

– İt balaları, hara gəliniz?

Bolu bəy arxaya dönüb atlılarına baxdıqda gördü ki, Çəmli bəy tərəfdən bir ucu görünməyən qoşun gəlir. Hamısının da əlində gün kimi işıq salan rizo var. Bolu bəy Eyvazdan Çəmli bəy tərəfdən gələn bu qoşunun kimin olduğunu soruşdu. Eyvaz dərindən baxıb gördü ki, Koroğlunun dəliləri Nəzər Cəlalinin dəliləri ilə birlikdə sıralanıb, sərkərdələr də qabaqda irəliləyirlər. Dəli Mehtər, Dəmirçi oğlu, Güyümçü oğlu, Bəlli Əhməd, Nəzər Cəlali ordunun qabağındadırlar. Qorxudan Eyvazın canına üşütmə düşdü, üzünü Bolu bəyə tutub dedi:

– Yaman günümüzdü.

Bolu bəy: – Nə olub? – deyər soruşdu.

Eyvaz:

– Koroğlunun dəliləri gəlir, – dedi.

Bolu bəy təşvişlə düşüb dedi:

– Ay vələdüznə, mənə qoşunumdan ayrı salıb bu dağın başına gətirdin. Yəni qoşunun içində olsaydım, bir iş görürdüm. İndi daha sən dəyys fikirləş, görək başımıza nə kül tökək?

Eyvaz dedi:

– Mən Koroğludan küsüb gəlmişdim. İndi bizi barışdırarsan Koroğludan xahiş eləyəm sənə bağışlar. Yəni sən də, mən də, qoşunu da qıracaq.

Koroğlu qeyzlə Bolu bəyin üstünə gəldi. Bolu bəy titrəyə-titrəyə dedi:

– Ey Cəlali Koroğlu, mən sənə davaya gəlməmişəm. Eşitmişəm nökrin Eyvaz sənə küsüb, sizi barışdırmağa gəlmişəm.

Koroğlu Bolu bəyin tülküyünü başa düşüb öz-özünə dedi: “Əclaf, beş saatdı mənəmlə vuruşur, indi canının hayına düşüb mənə kələk gəlmək istəyir”. Koroğlu gülümsəyərək ürəyində dedi: “Bu vələdüznəyə bir bax, mənə başıma papaq qoymaq istəyir”.

Koroğlu Bolu bəyə dedi:

– Bir sözüüm var, qoy deyim, sonra barışaq.

Mənasın bilməyən sözü,
Deməkdən deməmək yeydü.
Nəmərdinən çörək-duzu,
Yeməkdən yeməmək yeydü.

Bolu bəy dedi:

– Ey Koroğlu, Eyvaz kimi nökrədən heç əl çəkmək olarmı?

Koroğlu: – Mən barışan deyiləm – deyib, belə bir türkü söylədi:

Budu sözüümün əzəli,
Bağlar tökübdü xəzəli,
Sən tək bivəfa gözəli
Sevməkdən sevməmək yeydü.

Elə bu zaman Koroğlunun dəliləri Bolu bəyin ordusuna hücum çəkib onu qırmağa başladılar. Bolu bəy bir də gördü ki, qoşunun içərisinə bir vələdüznə düşüb ki, qiyamətə yada salır. Bolu bəy vahiməyə düşüb dedi:

– Allah sənə əvini yıxsın Eyvaz, qoşunumun yarısı qırıldı.

Eyvaz dedi:

– Tez ol, birtərəh Koroğlunu mənəmlə barışdır.

Bolu bəy dedi:

– Ey Cəlali Koroğlu, türkü deməyi bir yana burax, Eyvazla barış. Sonra gedək qoşunun içərisində nə qədər istəyirsən, türkü de.

Koroğlu baxıb gördü dəlilər Bolu bəyin qoşununu qılıncdan keçirirlər. Koroğlu ürəyində dedi: “Yaxşı oldu, dəlilər qoşunun yarısını qırana kimi Bolu bəyin başını burada qatıb sonra onunla danışmağa başlaram”.

Koroğlu Bolu bəyə dedi:

– Qulaq as, bir türkü də deyim, sonra dostluğun binasını qoyarıq.

Koroğlu dedi:

İgidin gərəkdü zati,
Misriqılıc, Ərəbatı,
Bir mərdin yerində...
Qalxmaqdan qalxmamaq yeydü.

Bıçarə Bolu bəy baxıb gördü ki, qoşunu tamam seyrəlib. Təşvişə düşüb dedi:

– Ey Cəlalə Koroğlu, Allaha bax, gəl hökm et, dava dayansın.
Koroğlu dedi:

Koroğlu, saldun savaşı,
Meydanda kəsdürdün başı,
Bir yerə çağrılmamış kişi,
Getməkdən getməmək yeydü.

Bolu bəy donub qalmışdı. O, Eyvaza: – “İt oğlu, tez ol gəl barış”, – dedi.

Eyvaz qabağa getməyə cəsarət etmədi. Bolu bəy Eyvaza möhkəm bir yumruq vurub yenə də: “keç barış”, – dedi. Koroğlu görəndə ki, Bolu bəy Eyvazı dürtmələyir qəzəblənib dedi:

– Ay vələdüznə, uşağı niyə vurursan?

Bolu bəy dedi:

– Ey Koroğlu, sənənlə barışmaq istəmədiyinə görə vururam.

Koroğlu: – Mən barışan deyiləm, – dedi.

Bolu bəy ələcsiz qalıb dedi.

– Elə isə hökm elə, dəlilərdə davanı dayandırınlar.

Koroğlu öz-özünə dedi: “Dəli Mehtər qoşunun işini bitirənə qədər bunların başlarını qatacağam”.

Koroğlu dedi:

– Hə, Bolu bəy, yaxşı deyirsən, bir türkü də deyim, sonra işləri qaydasına qoyaq.

Koroğlu dedi:

Mən sənə neylədim, fələk,
Kəsildi aralar məndə.
Nazlı yar getdi əlimdən,
Göy geyim, qaralar məndə.

Mərd igid bəklər bərəsin,
Eldən döndərməz yörəsin,
Lotu Reyhanın yarasın,
Açdığım görələr məndə.

~ 170 ~

Koroğlu dedi:

Ucaları ala qarlı,
Alçaqları qənim ərli,
Koroğlu der, dürlü-dürlü,
Bu şum sitarələr məndə.

Koroğlu sözünü qurtaran kimi Bolu bəy Eyvazın qolundan tutub yaxına gətirib dedi:

– Ey Koroğlu, Allah xatirinə, Eyvazın günahından keç, barış.

Eyvaz Koroğlunun əlindən öpdü. Koroğlu ona məhəl qoymadı.

Koroğlu, Bolu bəy, Eyvaz üçü də dağın başında dayanmışdılar. Koroğlu baxıb gördü ki, Dəli Mehtər, dəlilər elə vuruşurlar ki, heç Rüstəm belə vuruşmayıb. Koroğlu dəliləri belə mərd görüb fərəhləndi, ürəyində Dəli Mehtərə “duz-çörəyim sənə halal olsun”, – dedi.

Bolu bəy dedi:

– Ey Cəlalə Koroğlu, qoşunum tamam qırıldı. Dəlilər elə bilirlər, biz bir-birimizə düşmənlik. Buyur gedək, görsünlər ki, dostuq.

Koroğlu ürəyində dedi: “Bir türkü ilə Dəli Mehtəri başa salmalıyam ki, bir nəfər də qoşundan sağ qalmamalıdır”. Koroğlu Bolu bəyə dedi ki, qulaq as, bir türkü deyim. Sonra belə bir türkü söylədi:

İki sərdar bir araya gələndə,
Çağrışurlar çərçiyə gəl olur,
Duman kəsər sür ləkənin gözünü,
Misriqılınc o vaxt əldə dal olur.

Elə bu zaman Dəli Mehtər Koroğlunun səsinə eşitdi. Dəli Mehtər elə bilirdi Koroğlu ölüb. Səsinə eşitdikdə bildi ki, sağdı. Dəli Mehtər sevinib “Allah, kərəminə şükür olsun, Koroğlu sağdı” – dedi. Dəli Mehtər dönüb dəlilərin sərkərdələrinə dedi:

– Cavanlar, başınız uca olsun, Koroğlu sağdı. O haramzada Eyvaz ağanı yaman darda qoyubdu. Görünür, o ağanın yanındakı da qoşunun sərkərdəsidi.

Koroğlu “Misriqılınc o vaxt əldə dal olur” deyəndə Dəli Mehtər başa düşdü ki, qılınclarla biçin deyir. Dəli Mehtər dəlilərə hökm edib dedi:

– Qılıncları şimşək kimi çalın!

Qılıncların cingiltisi, atların kişnəməsi ərşə çatırdı. Bolu bəyin ürəyi qana dönmüşdü. O, öz-özünə dedi: “İt oğlu it Eyvaz, sən mənə bu günə salıb evimi yıxdın”.

~ 171 ~

Koroğlu dedi:

Top çökülür, qunbarələr atulur,
Qurğuşuna çox hiylələr qatulur,
Baş kəsülür dülək kimi atulur,
Qanlar axar, su yerində sel olur.

Dəli Mehtər bunu eşidib dedi:

– Canım cavanlar, başları qovun-qarpız kimi kəsib qatar-qatar düzün, Koroğlu görüb ruhlansın, qoşun sərkərdəsinin ürəyi dağlansın.

Koroğlu dedi:

Müxənnət olanlar irəli varmaz,
Deyər bəs, daldada qalanlar ölməz,
Qoçağı haqq saxlar, heç bəla görməz,
Qəza oxu müxənnətə bəl olur.

Dəli Mehtər: “canım igidlər, qılınc vurun”, – dedi.

Koroğlu ilhama golib dedi:

Qulaq asın xan Eyvazın felinə,
Özgə bülbül qondurmaram gülünə,
Koroğlu der, inanmayun dilinə,
Qarı düşmən haçan bizo yar olur.

Dəli Mehtər dəlillərə dedi:

– Canım cavanlar, qoşunun sərkərdəsi dağın başında Koroğlu ilə dostluq binası qoymaq istəyir. Qarı düşməndən dost olmaz, vurub onları darmadağın eləyin!

Bolu bəy dedi:

– Koroğlu, qoşunum tamam qırıldı, Allaha bax, dəlilləri sakitləşdir.

Koroğlu dedi:

– Mən bacarmaram, qoy Eyvaz gedib sakitləşdirsin.

Bolu bəy Eyvaza dedi:

– Allah xatirinə, get dəlilləri sakitləşdir.

Eyvaz dağdan aşib özünü tez Dəli Mehtərə çatdırdı, “sən mənim canım, əl saxla”, – dedi.

Dəli Mehtər dedi:

– Ay haramzada, məclisdə badəni başımda qırdığın yadından çıxıb?

Sonra şeşpəri qaldırıb Eyvazın belindən elə vurdu ki, ilan kimi qıvrıldı.

Koroğlunun Eyvaza yazığı gəldi. Qıratı minib özünü Dəli Mehtərə çatdırdı, “Eyvazı niyə vurursan?” – dedi.

Dəli Mehtər dedi:

– Bu evi yıxılmış vələdüznanın meymun kimi səni tora saldığı bəs deyil, hələ ona ürəyin də yanır.

Koroğlu Dəli Mehtərin xətrini çox istəyirdi. Buna görə də sözündən incimədi. Dəli Mehtər dedi:

– Bunları sən nəfərinə qədər qırmayınca əl çəkən deyiləm. Hörmətini saxla, yoxsa Eyvaza vurduğum şeşpərdən birin də sənə vuraram.

Koroğlu gülüb geriyə qayıtdı.

Bolu bəy nə qədər iltimas elədi, Dəli Mehtər qəbul etmədi. Bolu bəyin əli hər yandan üzülüb Nəzər Cəlaliyə üz tutub dedi:

– Əl mənim, ətək sənin, Allah xatirinə sən de, yoxsa ordudan bir nəfər də sağ qalmayacaq.

Nəzər Cəlali qonaq idi. Qonağa ehtiram vacib olduğundan Dəli Mehtər onun sözü ilə davanı dayandırdı.

Bolu bəyin atlılarının qırılanı qırılmış, sağ qalanı isə qaçmışdı. Sağ qalan tək-tük atlılar isə Bolu bəylə birlikdə tutuldular. Koroğlu qabaqda, dəlilər arxada Çəmli-belə sarı yol aldılar.

Bolu bəy əsir düşmüş atlıları ilə birlikdə bir müddət Çəmli-belə qaldı. O, bir gün Nəzər Cəlaliyə daxil düşüb dedi:

– Səni Allaha and verirəm, Koroğluya de, mən buraxsın.

Koroğlu Nəzər Cəlaliyə dedi:

– Bolu bəyin gözəl, ismətli bir qızı var. Qoy Ayrumlu elinin başçılarına bir namə yazıb bildirsin ki, qızı bir kəcavəyə qoyub tontona ilə Çəmli-belə yollasınlar.

Nəzər Cəlali Koroğlunun fikrini Bolu bəyə çatdırdı. Bolu bəy ələcsiz qalıb mətləbi elin başçılarına belə yazdı: “Qızı kəcavəyə qoyub təmtəraqlı bir toy-düyünlə Çəmli-belə yollayın”.

Ayrumlu elinin başçıları Bolu bəyin buyruğuna əməl edib qızı kəcavəyə qoyub təmtəraqla Çəmli-belə yollandılar. Gəlin gəlib Çəmli-belə çatdı. Yeddi gün, yeddi gecə toy məclisi quruldu. Yeddinci gecə gəlinin əlini Dəli Mehtərin əlinə verib gərdəyə yolladılar. Dəli Mehtər murada çatdı. Nağılı deyən də, eşidən də, onu qələmə alan da murada çatdılar.

ON BİRİNCİ MƏCLİS

Rəvayətçilər, keçmişdən xəbər verən şirin sözlü qocalar belə nəql edirlər. Şərab məclisində Eyvazla Dəmirçioğlu sözləşib bir həngamə qopardılar ki, gəl görəsən. Eyvaz şeşpərlə Dəmirçioğlunun başını yarar. Əhvalatı Koroğluya danışib deyirlər ki, Eyvaz şeşpərlə Dəmirçioğlunun başını əzib.

Koroğlu Eyvazı çox sevirdi. Eyvaz yüz Dəmirçioğlu kimi iyidi öldürsəydi də, Koroğlu ona bir ağır söz deməzdi. Dəmirçioğlu görəndə ki, Koroğlu Eyvaza heç nə demədi, pərt olub dedi:

– Ay alçaq Koroğlu, mən səni öldürüb qanını ovucuya içməsəm, atamın oğlu deyiləm.

Dəmirçioğlu acıq eləyib yaraqlandı, atlanıb yola düşdü. Koroğluya xəbər gətirib dedilər ki, Dəmirçioğlu küsüb getdi.

Koroğlu acıqlanıb qeyzlə dedi:

Bir qulum qaçubdu Ərəbistana,
Gedün dalısınca, tutun götürün.
Qolların bağlayun tənqi-təng bəstə,
Ərəbat köksünə qatun, götürün.

Atlayun Ərəbatun yeyinlərini,
Soyun başdan-başa əyinlərini,
Çırağan eyləyün çiyinlərini,
Gəzün kuhdan-kuha, tapun götürün.

Koroğlu yaman qəzəblənmişdi. Dəlilərə hökm edib dedi:

– Dəmirçioğlu yeddinci göydə də olsa, tapmalısınız.

Elə o saat Bəlli Əhməd beş dəli ilə birlikdə yaraqlanıb, atlanıb yola düşdü. Koroğlu sazı sinəsinə basıb dedi:

Mən sevirəm tərsaların xaçını,
Alan olmaz ağ üzündən maçını,
Tazısın, tulasın, bir də laçını,
Qılıncın, qalxanın atın, götürün.

Koroğlu dəlilərə: – “Necə olursa-olsun Dəmirçioğlunu tapmalısınız!” – deyib, sazı götürüb belə söylədi:

Koroğlunun sözü bu yerdə ötməz,
Yalqız igidlərin işləri bitməz,
Bir qul ki, ağanın sözünə getməz,
Kəsün, parça-parça ötin götürün.

Yazıq Bəlli Əhməd dəlilərlə yeri-göyü ələk-vələk elədi. Amma Dəmirçioğlunu tapa bilməyib əlləri ayaqlarından uzun qayıdıb gəldilər.

Dəli Mehtər Koroğluya dedi:

– Ağa, nigaran olma, beş-altı gün dolanıb hirsini soyuyandan sonra qayıdıb gələcək.

İndi eşit Dəmirçioğlun. Dəmirçioğlu Kürdüstan elinə yol alıb Mustafa bəy Qacarın yanına gəldi. Mustafa bəyə xəbər aparıb dedilər:

– Koroğlunun Dəmirçioğlu adlı bir dəlisi gəlib səni görmək istəyir.

Mustafa bəy Dəmirçioğlunu yaxşı tanıyırdı. Ona görə də əmr edib dedi:

– Dəmirçioğlunu hörmətlə qarşılayıb yanıma gətirin.

Dəmirçioğlunu təmtəraqa qarşılayıb Mustafa bəyin hüzuruna gətirdilər. Mustafa bəy Dəmirçioğlu ilə əl verib, görüşüb, öz yanında əyləşdirdi. Mustafa bəyin əmri ilə şərab məclisi quruldu. Dəmirçioğlu Mustafa bəyə dedi:

– Bir sözüüm var, deyim, qəbul etsən, lap yaxşı, yox, qəbul etməsən, nə çörəyini yeyəcəyəm, nə də şərabını içəcəyəm.

Mustafa bəy: “Hər nə xatirin istəyir, danış”, – dedi.

Dəmirçioğlu dedi:

– Təklidə deməliyəm.

Mustafa bəy hamını otaqdan çıxartdı. Dəmirçioğlu dedi:

– Qoşun götür, gedək Çəmliyə, Koroğlunu öldürək. Çəmliyə sənin olsun. Eyvaz isə mənə nökrçilik etsin.

Mustafa bəy fikirləşib öz-özünə dedi: “Dəmirçioğlu Koroğludan üz döndərən deyil. Əlbət yolda şərab içib, kefi havasına belə danışır”.

Mustafa bəy Dəmirçioğlundan fikirləşmək üçün bir gün möhlət istədi.

Söhbət qurtardıqdan sonra şərab içməyə başladılar. Gecə yatdılar. Ertesi gün Mustafa bəy Dəmirçioğlunun otağına gəlib dedi:

– Ay Dəmirçioğlu, dünən danışdığın söz doğrudu, yoxsa, yalan?

Dəmirçioğlu dedi:

– Allaha and olsun ki, doğrudu. Səni kişi bilib qapına gəlmişəm. Yoxsa, gedib başıma başqa çarə qıldım.

Mustafa bəy Quran gətirdi. Dəmirçioğlu Qurana əl basıb and içdi. Sonra hər ikisi and içib əhd-peyman bağladılar. Mustafa bəy Dəmirçioğluna söz verib arxayın etdi ki, Koroğlunu öldürüb Çəmlibeli alandan sonra səni Eyvaza ağa edəcəyəm.

Mustafa bəy qoşununu götürüb Dəmirçioğlu ilə birlikdə Çəmlibelə yola düşdü. Mənzilbəmənzil çapıb günlərin bir günü qaş qaralanda Çəmlibelin dörd ağacılığına çatdılar. Orada çadır qurdular. Dəmirçioğlu dedi:

– Mən and içmişəm Koroğlunu Nigar xanımın otağında öldürüb ovuclarımla qanıma içəm.

Gecə vaxtı idi. Zülmət qaranlıq, sakitlik idi. Dəmirçioğlu dedi:

– Mən Koroğlunun evinin bütün künc-bucağına bələdəm, daha bundan yaxşı fürsət ələ düşməz, dur atlan, gedək.

Mustafa bəy silah-yarağını bağlayıb atlandı. Dəmirçioğlu Mustafa bəyi də götürüb dolayı yolla gəlib Çəmlibelə çıxdılar. Atları bağladılar. Dəmirçioğlu Mustafa bəyi Koroğlu məclisinin yanına gətirdi. Mustafa bəy tamaşa edib gördü məclis nə məclis. Ənuşirəvan məclisi bu məclisin yanında heç nədi. Mustafa bəy ürəyində Koroğluya dedi: “Bu ad sənə halal olsun”.

Dəmirçioğlunun Mustafa bəy o qədər güddülər ki, məclis qurtardı. Koroğlu Nigar xanımın yanına gəldi. Dəmirçioğlunun Mustafa bəy ayaqlarının ucunda özlərini Nigar xanımın qəhvəxana otağına çatdırıb gizləndilər. Kənzilər Koroğlunun yatağını salmışdılar. Koroğlu soyunub gecə bərkünü başına qoydu, yerinə girib uzandı. Mustafa bəylə Dəmirçioğlu əlləri qılıncda otağa girib onu öldürmək istədilər. Koroğlu birdən yatağından qalxıb Nigar xanıma dedi:

– Pərizad xanıma Hələb şəhərindən gətirəndə Həsən paşa yolunu kəsib mənə şişdar¹ saldı. Bu əsnada Mustafa bəy cəmərdlik edib mənə dadıma çatdı. Həsən paşanın qoşunun tar-mar edib mənə xilas etdi. Mən Pərizad xanıma götürüb Çəmlibelə gəldim. Onda mən bir türkünə deyib Mustafa bəyin şücaətini tərifləmişdim. Çoxdan idi o türkünə unutmşudum. Nə işə birdən indi yadıma düşdü. Sazı ver, o türkünə deyim, sən də qulaq as.

Mustafa bəy Dəmirçioğluna dedi:

– Deyəsən, bu haramzadə qədir quşu kimi yuxu görür. Olmaya, sən bəribəşdən ona xəbər verib demisən ki, filan vaxt Mustafa bəyi hiylə

¹ Mühasirəyə salıb, yolları bağlamaq

ilə gətirəcəyəm. Yoxsa, Koroğlu ovcunun içini iyləyib ki, bilə biz haçan bura gələcəyik. Özüm indicə eşitdim ki, mənə adımlı çəkir.

Daha sonra Mustafa bəy dedi:

– Yox ki, yox. Koroğlu sənə əlinlə mənə tor qurub.

Dəmirçioğlu and-aman edib dedi:

– Ay Mustafa bəy, mən Qurana and içdim, yenə də məndən şübhəlisən? Koroğlu hal əhlidi, xətiri belə istəyir.

Mustafa bəy dedi:

– Qoy görək Nigar xanımın yanında mənə tərifləyəcək, yoxsa pisləyəcək.

Koroğlu sazı götürüb dedi:

Mərdliğinə gəldi keçdi,
Bir bəy oğlu Mustafa bəy.
Hökmü dağlar dəldi keçdi,
Bir bəy oğlu Mustafa bəy.

Mustafa bəy Dəmirçioğluya dedi:

– Köpəkoğlu, Koroğluya qılınc çəksən, şeşpərlə beynini dağıdıram. Mənə Sultan Murad xotkarın qızının yanında tərif deyən kişini öldürmək alçaqlıqdı. Hambal hambahıyın arvad yanında özünü öyüb tərifləyir, gör Koroğlu necə cəmərdi ki, öz halalca arvadı Nigar xanımın yanında mənə tərifləyir. Mən Koroğlunun qətlinə razılıq vermərəm.

Koroğlu sazı sinəsinə basıb sözünü belə davam etdirdi:

Qırx min igidləri sanlı,
Zirə geyim, dəmir donlu,
Aş-piləvlu, gözü qanlı,
Gizir oğlu Mustafa bəy.

Bir atadan beş olaydı,
Bahadur yoldaş olaydı,
O mənə qardaş olaydı,
Bir bəy oğlu Mustafa bəy.

Hay deyəndə haya yetər,
Qatı peykan yaya yetər,
Koroğlunu çayə təpər,
Bir bəy oğlu Mustafa bəy.

Koroğlu sözünü qurtaran kimi Mustafa bəy Dəmirçioğluya dedi:

– Qılıncını boynundan həmayıl elə.

Mustafa bəy özü də qılıncını boynundan həmayıl edib dedi:

– Mən belə kişiyyə qulağı sırğalı qulam!

Koroğlu yorğanı başına çəkib yatmaq istəyəndə Mustafa bəy otağa girdi. Koroğlu gecənin bu vaxtı Mustafa bəyi görüb dərhal Nigar xanımı səsleyib şəspərini istədi. Mustafa bəy dedi:

– Ey Cəlali, şəspəri bir yana qoy, bu gecə sənin son gecən idi. Amma Nigar xanımın yanında məni belə tərifləməyin səni ölümdən xilas etdi.

Koroğlu dostcasına Mustafa bəynən görüşüb onun üzündən öpdü. Mustafa bəy də Koroğlunun əlindən öpüb bir-birilə dostlaşdılar.

Koroğlu soruşdu:

– Kimnən gəlibsən?

Mustafa bəy dedi:

– Dəmirçioğlunu gətirmişəm, onun günahından keç, bağışla.

Koroğlu dedi:

– O, səni bu uzunluqda yoldan çəkib gətirib. Yüz onun kimi igid sənin bir tel tükünə qurban olsun. Sənin xatirinə onun günahından keçərəm.

Dəmirçioğlu otağa girib Koroğlunun ayaqlarına düşüb əlini öpməyə başladı. Dəli Mehtərə xəbər çatanda ki, Mustafa bəylə Dəmirçioğlu Koroğlunun otağına giriblər, gecənin bu vaxtı dəlilərin hamısını yığıb hərəmxananın həyətinə gətirdi. Mustafa bəy bir də gördü ki, hərəmxananın həyətinə qiyamət qopub. Koroğlunun Mustafa bəy çıxıb gördülər ki, Dəli Mehtər, dəlilə qəzəbdən qılınclarını siyirib daş-divara vururlar. Koroğlu Dəli Mehtərdən soruşdu ki, bu nə xəbərdi? Dəli Mehtər dedi:

– Burda heç bir xəbər yoxdu, sizdə nə xəbər var?

Koroğlu dedi: – Burda da heç bir xəbər yoxdu.

Dəli Mehtər dedi:

– Mustafa bəy gəlib deyirlər?

Koroğlu dedi:

– Mustafa bəy mənim oğlumdu, məni görməyə gəlib.

Koroğlu Mustafa bəyi götürüb divanxanaya gətirdi. Yeddi yüz yetmiş yeddi dəli Koroğlunun başına yığışdı. Koroğlu dedi:

– Mustafa bəy, sən tək deyilsən, neçə atlı gətiribsən?

Mustafa bəy dedi:

– Beş min atlı.

Koroğlu dedi:

– Özün də, atlıların da iki ay mənə qonaqsınız.

Koroğlu adam yollayıb Mustafa bəyin atlılarını Çəmlibələ gətirdi. Koroğlunun qərarı ilə Mustafa bəyin sərkərdələri Çəmlibelin sərkərdələrinə, tabınları¹ isə tabınlarına qonaq oldular. Koroğlu dəlilərə əmr edib dedi:

– Mustafa bəyin sərkərdələri gündüzlər sizə qonaq olsunlar, gecələr isə mənim məclisimə gəlib şərab içib, kabab yesinlər.

Çəmlibeldə böyük bir çadır quruldu. Gündüzlər hər kəs öz qonağı ilə yeyib-ıçır, gecə olduqda isə onu Koroğlunun məclisinə aparırdı. Yatmaq vaxtı isə qonaqlar öz mənzillərinə çəkilib dincəldilər.

Gecələr dəlilə yaraqlı halda Cam kəpənəyini çiyinlərinə salıb məclisə gəlirdilər. Koroğlu Mustafa bəylə dost olsa da, yenə də ondan ehtiyat edib ayıq tərponirdi. Elə buna görə də dəlilə məclisə silahsız gəlmirdilər.

Əlli gün idi ki, Mustafa bəy öz ordusu ilə Koroğluya qonaq idi. Aşxanada, şərabxanada yeyib-ıçməyə heç nə qalmamışdı.

İndi sənə kimdən deyim, İstanbulda Həsən paşadan. Həsən paşa bütün İstanbul tacirlərini başına yığıb gileylənirdi ki, nə üçün mənə əcəm malları gətirmirsiniz?

Tacirlər dedilər:

– Paşa sağ olsun, əcəm vilayətinə getmək daha mümkün deyil. Çəmlibeldə Koroğlu Əcəm vilayətinin yolunu kəsib gəlib-keçən karvanları soyub-talayır. Tacirlər Koroğlunun qorxusundan yola çıxıbilmirlər.

Həsən paşa qeyzlə dedi:

– O vələdüznə Koroğlu işi o yerə çatdırıb ki, mənim də malımı talayır?!

Sonra Həsən paşa dedi:

– Beş yüz min tükən nağd pul verirəm, gedin Əcəm vilayətindən mal alın gətirin. İşdi, Koroğlu yolunuzu kəsib talasa, işiniz olmasın. Bacarsam, onun boğazından çıxardaram, yox bacarmasam, halal xoşu olsun, aparıb yesin.

¹ Tərəfdarları – burada, əsgərləri mənasında

Həsən paşa öz xəzinədarını çağırıb beş yüz min tımən pul alıb tacirlərə verdi. Tacirlər bir o qədər də özlərindən qoyub Əcəm vilayətinə yollandılar. Mənzilbəmənzil gəlib Çəmlibel qoruğunun yanında düşdülər. Gözətçilər Koroğluya xəbər verib dedilər:

– Ey Cəlali Koroğlu, İstanbul tərəfdən topdağıtmaz bir karvan gəlir.

Koroğlu bunu eşidən kimi sevinib dəlillərə tapşırırdı ki, tez silahlan-sınlar. Özü də yaraq-yasağını bağlayıb Qıratı mindi, yeddi yüz yetmiş yeddi dəlisini də götürüb yola düşdü.

Koroğlu dəlillərə tapşırıb dedi:

– Canım-gözüm dəlilər, karvanı süpürgəsinə kimi qarət edin.

Dəlilər karvanı iynəsinə qədər soyub, tacirlərin də burun-qulaqlarını kəsib bütün var-dövləti Çəmlibelə daşıdılar.

Neçə gündən sonra bu xəbər Həsən paşaya çatdı. Paşa tacirləri çağırırdı. Tacirlər hazır oldular. Həsən paşa tacirlərin hamısını lüt, burun-qulaqları kəsik gördü. Tacirlər paşaya şikayətlənib dedilər:

– Allah evini yıxmasın, biz sənə arxayın olub öz pulumuzu da götürüb getdik, başımıza bu oyun gəldi.

Paşanın qəzəbdən qan beyninə vurdu. Bir dolu piyalə şərabi əlinə alıb məclisdəkilərə dedi:

– Kim bu piyaləni içib, gedib Çəmlibeldən Koroğlunu tutub, diri-diri mənim yanına gətirsə, var-dövlətimin yarısını, ya paşalığının yarısını, ya da bakirə qızım Dona xanımı ona verib, dünyanın bütün naz-nemətini başından tökəcəyəm.

Məclisdə Bolu bəy adlı biri var idi. O, əlli min elatın başçısı idi. Bolu bəy Həsən paşanın qızı Dona xanıma aşıq olmuşdu. Ancaq bu sirri kimsəyə açmamışdı. Bolu bəy Həsən paşamn bu şərtini eşidən kimi ayağa qalxıb dedi:

– Paşa, and iç, de ki, qızım Dona xanımı Koroğlunu tutub gətirənə verməsəm, arvadım yeddi kəbindən azad olsun.

Bolu bəy Həsən paşaya dedi:

– Mən səndən qoşun da istəmirəm. Öz elimdən on iki min atlı götürüb gedərəm Koroğlunu ya diri, ya ölü sənin hüzuruna gətirərəm.

Həsən paşa əfəndilərinin şahidliyi ilə and içib qızı Dona xanımı ona verməyi vəd etdi. Bolu bəy arxayın olub piyaləni başına çəkdi. Sonra on iki min nəfərlik bir qoşun götürüb Çəmlibelə yollandı. Mənzilbəmənzil gəlib Çəmlibelin yeddi-səkkiz ağaqlığında, Dəlibaba qoruğuna düşdü. Gözətçilər dərhal Koroğluya xəbər verdilər. Koroğlu dəliləri yığıb dedi:

– Uşaqlar, mən özüm tək gedim görüm, ordu kimindi?

Cəlali Koroğlu yanşaq paltarını geyindi, sazını götürüb yola düşdü. Gəlib qoşuna çatdı. Çadırların qabağında saz çalıb oxuyurdu. Camaat da ona iki-üç qran verib oxudurdular. Bir osmanlı ona yaxınlaşıb dedi:

– İki-üç qrandan bir şey çıxmaz, get Bolu bəyin çadırının qabağında saz çalıb oxu, yaxşı pul al.

Koroğlu mətləbi başa düşüb, barmağını dişləyib dedi:

– Ay zalım, yəqin Bolu bəy Həsən paşanın tacirlərinin intiqamını almağa gəlib.

Bolu bəyin adamları ona xəbər verib dedilər:

– Bir əcəmli ustad aşıq gəlib, yaxşı saz çalıb-oxumağı var...

Bolu bəy əmr etdi ki, onu mənim yanına gətirin. Elə o saat Bolu bəyin adamlarından ikisi gəlib Koroğluya “Bolu bəy soni çağırır”, – dedilər.

Koroğlu sazını götürüb Bolu bəyin hüzuruna gəldi. Ədəblə təzim edib dayandı.

Bolu bəy soruşdu:

– Yanşaq, hardan gəlirsən?

Koroğlu dedi:

– Paşa sağ olsun, mən həmişə Koroğluya saz çalıb oxuyardım, o da hər məclisimə bir çuval ağ pul, bir baş da böygir verərdi. Bu dəfə o mənə bir çuval qara pul verib böyginin adını da çəkirdi. Mən də ondan küsüb üz döndördüm. Burdan keçirdim qoşunu görüb dayandım. Bəlkə, mənə bir böygir verəsiniz, minib öz yurd-yuvama gedəm.

Bolu paşa dedi:

– Yanşaq, deyirlər bu əclaf Koroğlunun yaxşı türküləri var, onlardan bilirənsə, oxu.

Koroğlu dedi:

– Paşa sağ olsun, bilirəm.

Bolu boy dedi:

– Oxu!

Koroğlu sazı götürüb dedi:

Qəfildən gəldün üstümə,
Bolu, mən səni, mən səni.
Nə girdün canım qəsdinə,
Bolu, mən səni, mən səni.

Bolu bəy qəzəblənib qeyzlə Koroğluya dedi:
– Ay haramzada, mən bir dəfə də olsun o əclaf Koroğlunu görməmişəm, sən isə öz evimdə məni söylürsən.

Koroğlu dedi:

– Paşa sağ olsun, bunlar Koroğlunun sözləridi, siz istədiniz, mən də oxudum. Xoşunuz gəlmir, oxumayım.

Bolu bəy dedi:

– Birini də de görüm, o necədi?

Koroğlu ürəyində dedi: “Yaman yerdə girə düşmüşəm. Yaxşısı budu paşanı qəzəbləndirəm ki, məni qovsun, yoxsa buradan sağ qurtarmam”.

Koroğlu sazı götürüb dedi:

Özümü sənə bildürəm,
Axan göz yaşın sildürəm,
Saqın ki, vallah öldürəm,
Bolu, mən səni, mən səni.

Bolu bəy qəzəblənib dedi:

– Yanşaq, o axmaq Koroğlunun belə yava-yava sözləri çoxdu. Yoxsa, mən ona neyləmişəm ki, o, məni öldürə?

Koroğlu dedi:

– Paşa sağ olsun, dedin Koroğlunun türkülərindən de, mən də dedim. İstəmirsən, deməyim. Paşa doğru deyirsən, sənə nə günahın var ki?

Koroğlu sazı bağına basıb dedi:

Verrəm gözlərin oyduuram,
Yerinə al qan qoyduuram,
Sallax tək dərin soyduuram,
Bolu, mən səni, mən səni.

Bolu bəy hirsindən sakit otura bilmədi, qeyzlə taxtından ayağa qalxdı.

Qabaqlar Koroğlunun iki mehtəri var idi. Bunların birinin adı Məmməd, o birinin adı isə Qənbər idi. Məmmədlə Qənbər qardaş idilər. Bir gün Koroğlu tövləyə gəlib gördü atların belini toz-torpaq basıb. Qəzəblənib Qənbərin başma bir pambaca vurdu. Qənbər elə o

saat öldü. Qənbərin qardaşı Məmməd isə qaçıb gəlib Bolu bəyin tövləsində mehtər oldu.

Elə bu zaman mehtər Məmməd Bolu bəyin çadırının qabağından keçirdi. O, Koroğlunun sosini eşidib onu tanıdı. Koroğlu saz çalıb deyirdi:

Sallax tək dərin soyduuram,
Bolu, mən səni, mən səni.

Maymaq osmanlılar da heç nə başa düşmədən Koroğluya qulaq asırdılar. Məmməd astaca gəlib paşanın ayaqqabılarını götürüb onun qarşısında dayandı. Osmanlıların belə bir adəti var idi: kim böyük adamın ayaqqabılarını götürüb ona göstərsə, böyük adam dərhal başa düşərdi ki, o adam ona gizli bir söz demək istəyir. Paşa mətləbi başa düşdü. Çölə çıxıb mehtər Məmməddən soruşdu: – Nə sözün var?

Məmməd dedi:

– Paşa sağ olsun, bu qoşunu götürüb hara getmək istəyirsən?

Bolu bəy cavab verdi ki, Çəmlibelə gedib Koroğlunu tutmaq istəyirəm.

Mehtər Məmməd dedi:

– Paşa sağ olsun, Çəmlibelə getmək lazım deyil, Koroğlu öz ayağı ilə gəlib bura çıxıb. Oxuyan yanşaq elə Koroğlu özüdü.

Paşa qəzəblənərək dedi:

– Ay köpək oğlu, nə zayıllayırsan? Koroğlu aslan ürəyi yeyib ki, təkbaşına gəlib monim çadırında oxusun?

Məmməd dedi:

– Paşa sağ olsun, mən neçə illər Koroğluya mehtərlik etmişəm, onu yaxşı tanıyıram. Yanşaq o özüdü.

Sonra Məmməd dedi:

– Paşa, siz o vələdüznanı yaxşı tanıyırsınız. Onun əlli min haramzadə dəlisi var.

Paşa dedi:

– Camaatı qorxuya salma, bu Koroğlu deyil!

Mehtər Məmməd dedi:

– Paşa, mən Koroğlunu yaxşı tanıyıram. Onun bir xasiyyəti var, desən ki, dustaqsan, tez əllərini bir-birinin üstünə qoyacaq. Gedin belə deyən, o, əllərini bir-birinin üstünə qoydu, bil ki, Koroğlu özüdü, yox elə etməsə, əmr ver, məni öldürtdür.

Bolu bəy çadıra gəlib dedi:

– Yanşaq, daha bədsi, sözünü qurtar!
Koroğlu sazı götürüb dedi:

Yolda duran yol oğluyam,
Mən mərd igidlər quluyam,
Yəqin bil ki, Koroğluyam,
Bolu, mən səni, mən səni.

Koroğlu sözünü qurtaran kimi paşa dedi:

– Yanşaq, dustaqsan.

Koroğlu özündən asılı olmayaraq əllərini bir-birinin üstünə qoydu. Bolu bəy əmr edib: “tutun bu yaramazı”, – dedi. Bir neçə adam Koroğlunun başına tökülüb onu tutmaq istədi. O, sağ əli ilə sağdakıları, sol əli ilə isə soldakıları gəbərdirib yerə sərdi. Paşa əlacsız qalıb qoşunu köməyə çağırırdı. Koroğlunu tutub qollarını bağladılar. Bolu bəy sevinçək dedi: “Daha ürəyimdəki arzuya çatıb düşməni ələ keçirdim”.

Koroğlunu ayaqyalın, qolu bağlı, boynu zəncirli atların qabağına salıb İstanbula doğru yollandılar. Koroğlu olmazın əzab-əziyyətdə qatlaşıb bu minvalla səkkiz mənzil yol gəldi. Bolu bəy hər mənzilə çatdıqda çadırın qabağında mıxtövlə vurub Koroğlunun boynunun zəncirini ona bağlayırdı. Bolu bəy əti yeyib sümüyünü Koroğlunun başına vururdu. Yazığın başına min bir oyun açırdı. Axır biçərə Koroğlu cana gəlib Bolu bəyə dedi:

– Ay vələdüznə, mən sənə yalvaran deyiləm, birdəfəlik məni öldür, sən də rahat ol, mən də.

Onlar Çəmlibəldən səkkiz mənzil uzaqlaşdılar. Bolu bəy yenə də mıxtövləni yero vurub Koroğlunu ona bağladı. Paşa yenə də əti yeyib sümüyünü Koroğlunun başına elə vurdu ki, yazığın başı yarılıb, üzgözü qana bulandı. Koroğlu Bolu bəyə dedi:

– Hökm elə əllərimi açsınlar, bir türkü deyim ondan sonra əmr ver məni öldürsünlər.

Paşa dedi:

– Ay haramzada, bəyəm görmədin nə müsibətə qollarını bağladığ? İndi də qollarımı aç deyirsən?

Koroğlu qolu bağlı belə bir türkü dedi:

Laf eyləmə Bolu paşa,
Sən bülürsən, mən bəbirəm.
Saqun, qanuva bularam,
Dinimdən dönmüş kəbirəm.

Bolu bəy dedi:

– Ay axmaq, qolu bağlı, boynu zəncirli indi də bəbirlik eşqinə düşsən?

Koroğlu ürəyində: “məni qolu bağlı, boynu zəncirli görüb kişiləşirsən?” – deyib, sözünə belə davam etdi:

Məni xakda görüb şad əlma düşmən,
[Bu gün] məni isə, danla sənündür.

Koroğlu dedi:

– Paşa, indi yox, inşallah vaxtı gəlib çatanda qanına bulayaram.

Koroğlu köksünü ötürüb belə bir türkü dedi:

Varub meydanda duranda,
Çəkib bıqlarım buranda,
Dişlərim qamaşduranda,
İstərəm polad gəmirəm.

Mərd igidi mən əyəyəm,
Qoşun qabağın kəsərəm,
Saqun ki, Bolu döyəyəm,
Çeynənmiş qara dəmirəm.

Bolu bəy dedi:

– Ey Koroğlu, qocalıbsan, bu sözlər daha sənə yaraşmaz.

Koroğlu Bolu bəyin sözünün qabağında dedi:

Koroğlu der acalmışam,
Xotkarlardan bac almışam,
Əgər ki, yüz qocalmışam,
Yenə Babayi-Əmirəm.

Koroğlu fikrə gedib öz-özünə dedi: “Bolu bəy düz deyir, mən bəbirəm, gəbirəm, dəmirəm sözlərindən iş çıxmaz. Qolu bağlı, boynu zəncirli bir adamın özünü öyməyi gülüncdü. Mənim Koroğlu olmağımı Məmməddən başqa kimsə bilmir. Bir mehtər sözü ilə də məni öldürməzlər. Yaxşısı budu ki, Koroğlu olmağımı danım”.

Koroğlu fikrini başına yığıb Bolu bəyə dedi:

– Ay qardaş, məni hara aparırsan, yanşağa bu qədər əzab-əziyyət verməzlər, bu yekəlikdə də zarafat olar, mən də yazığam axı, Allah sənəni ənamımı da kəssin, atını da, xələtini də.

Bolu bəy Koroğluya dedi:

– Boş-boş danışıb əngini yorma.

Koroğlu dedi:

– Ay başına dönüm, nahaq yero məni tutub aparırsan. Mən Koroğlu deyiləm. Koroğlunun da... hər kimin bığı, topa saqqalı olsa, Koroğludu bəyəm? Mənim də damşmağa dilim var. Sabah Həsən paşaya deyəcəyəm ki, mən getmişdim Bolu bəyin məclisinə aşılıq edib çörək qazanmağa. O, məni zorla tutub sizin yanınıza gətirib ki, bu Koroğludu.

Bolu bəy fikirləşib öz-özünə dedi:

– Bu yetim düz deyir də. Mən bu yazığa bu qədər ki, əzab verirəm, görəsən, o, doğrudan da, Koroğludu? Koroğlunu gözlərimlə görüb onunla vuruşub əsir tutsaydım, mən deyən olardı.

Bolu bəy fikirləşib öz-özünə dedi: “Yox, bu Koroğlu deyil. Koroğlu bəyəm o qədər ağılsız oldu ki, tək-tənha bir saz götürüb öz ayağı ilə gəlib girdi şirin ağzına? Ağıllı adam belə şey eləməz. Mən bir mehtərin sözünə inanıb bu yetimi hara aparıram? Həsən paşa əhvalatı bilib mənim nəslimi qırar”.

Bolu bəy tutduğu işdən peşman oldu. Yenə də öz-özünə fikirləşdi ki, bəlkə, mehtərin bu bədbəxt aşığnan düşmənciliyi var, ya da bu köpək oğlunun mənimlə gizli bir kin-küdurəti var? İstəyir ki, məni Həsən paşanın yanında abır-həyadan salsın? Üstəlik, Həsən paşa qızını mənə verməsin, məni öldürsün.

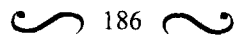
Bolu bəy adam yollayıb mehtər Məmmədi çağırırdı. Mehtər Məmməd hazır oldu. Bolu bəy mehtərin yazıq aşığı belə bir kökə salmasına qəzəblənib ona ölüm hökmü verdi. Cəlladlar elə o saat mehtər Məmmədin boynunu vurdular.

Bolu bəy Koroğludan üzr istəyib dedi:

– Yanşaq, mənim bir günahım yoxdu. Səni bu bəlalara salan o tünbətün olmuş mehtərdi.

Bolu bəy əmr verdi yanşağın qollarını, boynunun zəncirini açdılar. Koroğlu dərinə nəfəs alıb, öz-özünə: “rahatlandım, bu gorbagor mehtər Məmməddən başqa məni heç kəs tanımır”, – dedi. Sonra sazı sinəsinə basıb dedi:

Qadir Allah ömür qoysun başüvə,
Bolu paşa, mən Koroğlu deyiləm.
Şahi vilayət özü gəlsün qarşuva,
Bolu paşa, mən Koroğlu deyiləm.

Bolu bəy dedi:

– Yanşaq, Allah mehtər Məmmədin evini yıxsın, yoxsa mən dünyada belə iş görməzdim. Daha məni vilayətlərdə rüsvay edib abırdan salma.

Koroğlu dedi:

– Paşa sağ olsun, Koroğlu axmaq deyil ki, gəlib öz əlilə tələyə düşsün. O çox ağıllı adamdı. Koroğlunun qapısında yüz min mənim kimi nökrəri var.

Sonra sazı götürüb dedi:

Ərcistan bağları gətürən bardu,
Savalan dağına tökülən qardu,
Koroğlunun yeddi yüz dəlisi vardu,
Bolu paşa, mən Koroğlu deyiləm.

Bolu bəy dedi:

– Yanşaq, bəs sənin adın nədi?

Koroğlu sazı götürüb dedi:

Uca dağ başını alan dumandu,
Müxənnət gözündən tökülən qandu,
Adım xəbər alsan Aşıq Rövşandu.
Bolu paşa, mən Koroğlu deyiləm.

Koroğlu sözünü bitirən kimi Bolu bəy dedi:

– Yanşaq, mən sənə söz vermişəm, dur get atları yoxla, hansı at xoşuna gəldi götü.

Koroğlu durub Bolu bəyin atlarının içinə getdi. Bir dayça görüb, öz-özünə dedi: “Yaxşı dayçadı, bir az da muğayat olsam, yaxşı at olar”.

Koroğlu dedi:

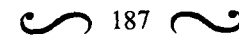
– Paşa sağ olsun, icazə versəydin, elə bu dayçanı götürərdim.

Paşa dedi:

– Mən sənə çox əzab-əziyyət vermişəm. Onu sənə bağışladım, min get.

Koroğlu üreyində dedi: “Bu dayça mənim ağırlığıma dözə bilməz, beli şikəst olar, bu qurumsaqlar məni təzədən tutarlar. Deyəcəyəm Koroğlu deyiləm, deyəcəklər Koroğlu olmasaydın bu dayçanın beli şikəst olmazdı”.

Koroğlu sonra dedi:

– Paşa sağ olsun, əl-ayağım keyiyibdi, bir az piyada getmək istəyirəm ki, əl-ayağım açılsın. Sonra ata minərəm.

Koroğlu Bolu bəylə xudahafızlaşdı. Dayçanı yedəkləyib oradan uzaqlaşdı. Bir qədər yol gedəndən sonra dayçanı çölə buraxıb piyada Çəmlibələ yollandı. Bolu bəy də Koroğlunu tutmaq eşqilə mənzilbə-mənzil yol keçib Çəmlibələ gəlirdi.

Koroğlu gəlib Çəmlibələ çatdı. Dəlilər Koroğlunun gəldiyini bilib onun ayaqlarına düşüb dedilər:

– Ağa, sənə qurban olaq, neçə gündü tək-tənha hara gedibsən?

Koroğlu dedi:

– Qasidliyə getmişdim. Ordu Çəmlibelin dörd ağaclığında düşmüşdü. Onların kim olduqlarını öyrənməyə getmişdim. Ancaq tələyə düşdüm, tez də tülkü hiyləsilə aradan çıxdım.

Koroğlu tələsik əhvalatı dəlilərə danışdı dedi:

– Tez yaraqlanm ki, Bolu bəy öz ordusu ilə gəlir.

Bolu bəy gəlib haman qoruğa düşdü. Koroğlu yeddi yüz yetmiş yeddi dəlisini götürüb gecənin zil qaranlığında Bolu bəyin qoşununa hücumu keçdi. Dəlilər qoşunu darmadağın etdilər. Hər kəs canının qorxusundan bir tərəfə qaçdı. Dəlilər qılınclarını çəkib atlıların başını sərçə başı kimi kəsdilər. Sağ qalanları əsir tutub Bolu bəyin özü ilə bərabər Çəmlibələ gətirdilər.

Bolu bəylə atlıları üç gün idi ki, zindəndə idilər. Üçüncü gün Koroğlunun əmri ilə Bolu bəyi divanxanaya gətirdilər. Bolu bəy: – “Koroğlu hansıdır?” – deyə soruşdu. Dedilər ki, məclisin yuxarı başında oturandı. Bolu bəy gördü ki, Koroğlu Rövşən aşığı ki, var. Koroğlu Bolu bəyin kefini soruşdu. Bolu bəy cavab verdi ki, Cəlali Koroğlunun canına dua edirəm. Koroğlu ilə bu söhbət Bolu bəyi sarsıdıb ağlatdı. Koroğlu görəndə ki, Bolu bəy ağlayır dedi:

– Ay axmaq, mənim başıma o qədər oyun açdın, sümüklə başımı yardım, mən heç uf demədim, sən də iltimas etmədin. İndi mən sənə nə etmişəm ki, belə ağlayırsan?

Sonra Koroğlu telli sazı götürüb dedi:

Bolu paşa ola düşər yadüvə,
Mən dəlini tutan günlər necoldu?
De ki, görüm kimlər yetər dadüvə,
Mən bəbiri tutan günlər necoldu?

Göydə ulduz xidmət eylər aylara,
Yoxsul olan qulluq eylər baylara,
Yalınayaq uğradardun çaylara,
Mən fəqiri tutan günlər necoldu?

Koroğlu öz-özünə dedi: “Bu qurumsağın indi qorxudan ürəyi partlayır. Qoy deyim səni buraxacağam, bəlkə, sakitləşər”.

Koroğlu sazı götürüb dedi:

Dərin-dərin dəryaları boylaram,
Xəncər olub bağrun başın teylərəm,
Qorxma, Bolu, səni azad eylərəm,
Mən fəqiri tutan günlər necoldu?

Bolu bəy dedi:

– Ey Cəlali Koroğlu, daha mən getmək istəmirəm, qoy mənə öldürsünlər.

Koroğlu soruşdu:

– Niyə getmək istəmirsən?

Bolu bəy dedi:

– Mən Həsən paşanın qızı Dona xanıma aşiqəm. Həsən paşa mənimlə şərt kəşib and içib ki, Koroğlunu tutub diri-diri aparıb ona versəm, qızı Dona xanıma mənə verəcək. İndi bu əhvalatdan sonra mən nə üzle İstanbula Həsən paşanın hüzuruna gedim?

Bolu bəy dedi:

– Həyatdan bezmişəm, daha yaşamaq istəmirəm.

Koroğlu çox ürəyi nazik, rəhmdil adam idi. Bolu bəyin sözü ona yaman təsir elədi. O kövrəldi, paşaya ürəyi yandı. Sazı götürüb dedi:

Koroğlu der mən ki, burda qaluram,
Necə paşaları taxtdan saluram,
Qorxma Dona paşanı sənə aluram,
Mən dəlini tutan günlər necoldu?

Koroğlu Bolu bəyə dedi:

– Ürəyini sıxma, qoşun götürüb İstanbula Həsən paşanın qızı Dona xanıma elçi gedib sənə alaram. Xoşluqla verməsə, zorla alaram.

Koroğlu Bolu bəyi arxayın edib, dedi:

– Dona xanıma sənə almasam, kişilik papağını başıma qoymaram.

ON İKİNCİ MƏCLİS

Koroğlu Bolu bəyə ənam, xələt verdi. Ona xüsusi otaq ayırdı. Gündəlik yemək-içməyini verib onu az da olsun korluq çəkməyə qoymadı. Bu minvalla beş-altı gün keçdi. Bir gün Koroğlu Bolu bəylə şərab məclisində oturmuşdu. Bir də gördü, Bolu bəy ağlayır. Koroğlu Bolu bəyə dedi:

– Niyə ağlayırsan, yoxsa, məndən inciypsən?

Bolu bəy dedi:

– Ey Koroğlu, ürəyimdə bir nisgilim var, ona görə ağlayıram.

Koroğlu dedi:

– Dərdin nədi?

Bolu bəy dedi:

– Ey Cəlali Koroğlu, bilirsen ki, Həsən paşanın qızı Dona xanıma aşiqəm. Həsən paşa and içib şert kəsib ki, əgər Koroğlunu tutub bura gətirsen, qızım Dona xanıma sənə verəcəm. Çəmlibeldə də başıma belə bir iş gəldi. Qoşunum qırıldı, arzum ürəyimdə qaldı.

Koroğlunun Bolu bəyə yazığı gəlib dedi:

– Məni İstanbula Həsən paşanın yanına aparsan, qızını sənə verəcəm?

Bolu bəy dedi:

– Bəli, verəcəm.

Koroğlu dedi:

– Bolu bəy, mənə düzünü de, sən mərdənsən, yoxsa namərd?

Bolu bəy dedi:

– Ey Cəlali Koroğlu, bəri başdan mərdlikdən dəm vurmaq nəyə gərəkdə. Mərd, ya namərd olduğum axırda bəlli olar.

Koroğlu Dəli Mehtəri çağırıb dedi:

– Mənim sər tövləmdən güclü, iri bir yabı gətir.

Dəli Mehtər yabını gətirdi.

Koroğlu Bolu bəyə dedi:

– Məni nə təhər aparacaqsan? Dustaq kimi aparmaq istəyirsənsə deyim ki, haçalı bir kündə düzəltsinlər, boynuma vur apar.

Bolu bəy dedi:

– Ey Cəlali Koroğlu, kündə nəyə gərəkdə?

Koroğlu Dəli Mehtərə dedi:

Bolu bəy deməyə utanır, tapşır bir iki haçalı kündə düzəltsinlər.

Dəlilər Koroğlunun sözünü eşidib onun ayaqlarına düşüb dedilər:
– Ay ağa, bu nə işdi tutursan? Niyə özünü sağ ikən düşmənlə əlinə verirsən?

Koroğlu elə bil cin atına minmişdi. Dəlilər nə qədər yalvardılarsa, qəbul etmədi. Dəlilər gördülər ki, yalvarmağın faydası yoxdu. Onlar Koroğludan soruşdular:

– Nə vaxt qayıdacaqsan?

Koroğlu dedi:

– Altı aydan sonra qayıdacağam.

Dəlilər Bolu bəyin atlılarını da zindandan buraxdılar. Onları yabıya mindirib İstanbula yola saldılar. Bolu bəy yol boyu Koroğluya elə qulluq göstərirdi ki, satın alınmış qul öz ağasına elə xidmət etməzdi. Qul nədi, heç oğul da atasına belə qulluq göstərməzdi.

Bolu bəy öz hərəkətilə Koroğlunu arxayın etdi. Çəmlibeldən bir neçə mənzil uzaqlaşdılar. Bolu bəy gördü ki, Çəmlibeldən xeyli aralanıblar. Artıq hər tərəfdən get-gəl kəsilib, heç bir insan oğlunun bu yerlərə əli çatmaz. Hər yandan arxayın olandan sonra şəşpərlə Koroğlunun belindən elə vurdu ki, yazıq Koroğlu yerə sərilirdi. Koroğlu gördü ki, onu vuran Bolu bəydi. Bolu bəyə dedi:

– Ay vələdüznə, mənim yaxşılığımın əvəzi budu?

Bolu bəy dedi:

– Ay axmaq aşiq Rövşən, axı sən mənə nə yaxşılıq edibsən? Həsən paşanın üç kürür pulunu kəsib, mənim də on iki min atlımı qırıbsan. Budu sənə mənə etdiyən yaxşılıq?

Koroğlu gördü ki, əl-qolu bağlı atın qabağına salıb aparırlar, əlacsız qalıb kor-peşman ürəyində dedi: “Bu nə axmaq qeyrət idi ki, mən göstərdim?” Sonra Bolu bəyə dedi:

– De qollarımı açsınlar, bir türkü deyim, sonra yenə bağlayarlar.

Bolu bəy dedi:

– Ay anası ləçər, gözümü elə qorxutmamısan ki, bir də qolunu açam.

Koroğlu qolu bağlı dedi:

Gör necə günlərə qoydu,
Bu qəhbə ruzgar məni.
Axır incəldər öldürər,
Bu namus məni, ar məni.

Nəsidür, bəylər nəsidür,
Bu gələn yarın səsidür,
Fələyin tapançasudur,
Salıbdı dərbədər məni.

Bolu bəy Koroğluya qulaq asırdı. Koroğlu Çəmlibeli xatırlayıb dedi:

Saxladur, bəylər saxladur,
Bağrumun başın oxladur,
Yaduma düşər ağladur,
Çəmlibel tək diyar məni.

Ac etdi, Koroğlu, ac etdi,
Misir şəhrin xərac etdi,
Gör kimlərə möhtac etdi,
Bu qəhbə ruzgar məni.

Koroğlu sözünü qurtaran kimi atlılar İstanbula yollandılar. Koroğlu geri baxıb gördü ki, Çəmlibel artıq gözdən itib. Ancaq hələ dağların zirvəsi görünürdü. Koroğlu Bolu bəyə dedi:

– Ayaq saxla, bir türkü deyim, sonra gedək.
Bolu bəy soruşdu ki, de görüm, nə deyirsən?
Koroğlu dedi:

Qarşı yatan qarlı dağlar,
Mənim səndə yarım qaldı.
Əlim yetməz gülün dərəm,
Dal budaqda narum qaldı.

Məni tutdı Bolu bəylər,
Dəmir zəncir boynum əylər,
Tamam bir-birindən yeylər,
Təzə məhbularım qaldı.

Bolu bəy dedi:

– Ay vələdüznə, bütün aləmi viran qoyan sənsən ki!
Koroğlu ürəyində dedi: “Ay haramzada, Allah qisası yerdə qoymaz”. Sonra sözünə davam etdi:
– Bolu bəy, ürəyim dağılandı, bir türkü də demək istəyirəm.

Koroğlu dedi:

Məni tutdı dost əcəli,
Öldürü, verməz məcəli.
Heyf qırmadım qacarı,
Bu sinəmdə dağım qaldı.

Koroğlu Bolu bəylə yola çıxmaq istəyəndə Eyvaz çox yalvarıb ağlamışdı. Eyvazın axıtdığı göz yaşları da Koroğlunu şeytan atından yendirə bilməmişdi. Koroğlu Eyvazın tökdüyü göz yaşlarını yada salıb dedi:

Gülün dərdim dəstə-dəstə,
Ərmağan göndərdim dostu,
Mən gedəndə yollar üstə,
Durub Eyvaz ağlar qaldı.

Koroğlu, sığın xudaya,
Qalxan ol, gizlən qadayə,
Rəqib, girmə gəl araya,
Çəmlibel tək yerim qaldı.

Koroğlu əli-qolu bağlı atların qabağında, Bolu bəylə atlıları da arxada, gecə-gündüz yol gedib İstanbulun iki mənzilliyinə çatdılar. Bolu bəy Həsən paşaya muştuluq yollayıb dedi:

– Bəxtin gətirdi. Koroğlunu diri tutub hüzuruna gətirmişəm.

Həsən paşa yeddi yaşında uşaqdan tutmuş yetmiş yaşında qocaya kimi bütün İstanbul əhalisinə hökm edib onları Bolu bəyin pişvazına çıxartdı. Yeddi-səkkiz adam Koroğlunun boynundakı zəncirdən tutub çəkə-çəkə aparırdı. Bolu bəy, adamları, Koroğlu ilə birlikdə gəlib İstanbula çıxdılar. Həsən paşa Bolu bəyə əmr edib dedi:

– Koroğlunu mənim hüzuruma gətir görüm necə adamdı?

Nəçə nəfər dağ kimi igid Koroğlunun boynunun zəncirindən tutub çəkə-çəkə Həsən paşanın divanxanasına gətirildilər. Həsən paşa Koroğlunun boy-buxununu, dağ kimi gövdəsini görüb canına lərzə düşdü, qorxudan gözlərini yumdu. Həsən paşa Bolu bəyə dedi:

– Bunu tez aparın, yoxsa bağrım çatlayar.

Koroğlu ürəyində dedi: “Gorbəgər oğluna bir bax, mən də deyirdim bu bir ağıllı adamdı”. Koroğlu Həsən paşaya dedi:

– Nədən qorxursan, div ki, deyiləm, adamam. Mən də sənin kimi çörək yeyirəm, su içirəm.

Koroğlu fürsət axtarırdı ki, bir hiylə işlədib aradan çıxsın. O, Həsən paşanın maymaqlığı görüb ürəyində dedi: “Bu, köpəkoğlundan iş çıxmayacaq, yaxşısı budu ki, Bolu bəyi öyüb başını şir başına bənzədim, bəlkə bir şey çıxdı”.

Koroğlu paşaya üz tutub dedi:

– Paşa sağ olsun, məndən heç soruşmursan ki, Bolu bəy səni necə tutub gətirdi? Hökm elə qollarımı açsınlar, deyim.

Bolu bəy Həsən paşaya dedi:

– Amandı, qollarımı açmayın. O şirdi, pələngdi.

Həsən paşa dedi:

– Sənin əl-qolunu açmaq olmaz. Bolu bəyin gözünü elə qorxutma-mısan ki, bir də sənin qollarını açsın.

Həsən paşa Koroğluya dedi:

– Nə sözün varsa, qolu bağlı de, qulaq asa.

Koroğlu dedi:

Nağara döyülür, kərənay bozlar,
Ərəb atlar macal tapmaz qəşənə.
Bundan baş götürən hesabə keçməz,
Qoç igitə yərə gərək nişanə.

Paşa dedi:

– Adam var gedib dəyirman başından dəyirmançını tutub gətirir. Bolu bəy isə Koroğlunu tutub gətirib.

Sonra Həsən paşa dedi:

– Mənim xətrimi istəyən Bolu bəyə xələt, ənam versin.

Həsən paşanın divanında olan bütün paşalar, bəylər Bolu bəyin başmdan ayağına kimi xələt, ənam tökdülər. Bolu bəy daha yerə-göyə sığmırdı. Özünü çəkib göyün yeddinci qatına qoymuşdu. Koroğlu görəndə ki, sözləri yağ kimi Bolu bəyin ürəyinə yayılır, öz-özünə dedi: “Ay zalım, bir türkü de, bəlkə, burdan qurtardın”.

Koroğlu dedi:

İgid odu dava günü ovxanı,
Ağasınnan öncə sala qovğanı,
Siyirə qılımc, üzə çəkə qalxanı,
Səksən oxu sədəqinnən boşana.

Həsən paşa vəzirə dedi:

– Vəzir, görürsən, Koroğlu öz dili ilə Bolu bəyi öyür.

Həsən paşa yenə də məni istəyən Bolu bəyə xələt, ənam versin, – dedi. Bütün məclisdəkilər Bolu bəyin başına saysız-hesabsız hədiyyələr töküüb onu ləl-cəvahirə qərç etdilər. Həsən paşa dedi:

– Mənim də Bolu bəyə mükafatım gözümün ağı-qarası olan qızım Dona xanımdı.

Həsən paşa hökm etdi, şirni məclisi quruldu. Məclis əhli Dona xanımın şirnisini içdilər. Bolu bəy sevincindən yerə-göyə sığmırdı.

Koroğlu dedi:

Duman gəlsün bu dağları bürsün,
Ərəb atlar adam leşi sürsün,
Kəllələr kəsülsün, qanlar yerisün,
Mələkələr göy üzündə huşanə.

Bir osmanlı arxadan Koroğluya bir dürtmə vurub dedi:

– Bolu bəyə tərif deməyin yetər, indi də Həsən paşaya tərif de.

Koroğlunun ürəyi ağrayıb hirsindən dəli-divanə kimi ürəyində: “Həsən paşanın da, Bolu bəyin də, sənin də”... – dedi. Sonra bir az geri çəkilib dirsəyi ilə osmanlının ağzının üstündən elə vurdu ki, dörd diş qarnına getdi. Həsən paşa Bolu bəyə tez olun, bu dəlini öldürün! – dedi.

Koroğlu dedi:

– Həsən paşa sağ olsun, bir türkü deyim, sonra nə istəyirsiniz, eləyin.

Həsən paşa izin verdi.

Koroğlu dedi:

Koroğlu der indi divan qurulsun,
Görüm müxənnətün boynu vurulsun,
Mərd igitə xanluq, bəylik verülsün,
Bu meydanda Bolu nədü, paşa nə?

Koroğlu sözünü qurtaran kimi Həsən paşa hökm elədi ki, onu öldürün. Bolu bəy özlüyündə fikirləşib dedi: “Mən Koroğlu ilə vuruşub onu əsir tutmamışam. O öz ayağı ilə buraya gəlib. Koroğlunun yüzlərlə özü kimi aslanı var. İndi onu öldürsəm, sabah dəlilərinə nə cavab

verəcəyəm. Canımı zənbilə qoyub göydən assam da, kəmənd atıb yendirlər. Cin olub yerin yeddinci qatında gizlənsəm də, tapıb maşa ilə çıxararlar. Yaxşısı budu, Həsən paşaya deyim ki, Koroğlunu öldürməsin, hələlik altı ay dustaq saxlasın. Altı aydan sonra dəliləri onun dalısınca gəlsələr, verərik apararlar, yox, onlardan bir səs-soraq çıxmasa, öldürtdürərik. Hə, indi onu öldürmək məsləhət deyil. Mən isə Dona xanımı alıb toyumu edərəm. Koroğlunu da aparıb Üsküdar məhəlləsindəki Narınqalada dustaq edərik”.

Dona xanım qırx kənizi ilə Narınqalada qalırdı. Bolu bəy Koroğlunu ona görə Narınqalada dustaq etmək istəyirdi ki, Dona xanıma öz şücaətini göstərib desin ki, bax gör, Koroğlu kimi aslanı öz əllərimlə necə tutub zindana saldırmışam.

Bolu bəy bunları fikirləşib Həsən paşaya dedi:

– Paşa sağ olsun, nə üçün əlimizi bu əclafın qanına batırıraq? Doğrudu, bu əclaf on iki min adamımızı qırıb, biz elə etməliyik ki, onun babalına şerik olub odda yanmayaq. Əmr ver bunu Üsküdar məhəlləsindəki Narınqalada olan quyuya salsınlar. Acıdan-suzundan ölüb getsin.

Həsən paşa Bolu bəyin təklifini bəyənib dedi:

– Bərəkallah Bolu, yaxşı deyirsən. Elə özün apar bu murdarı bir quyuya sal, quyunun da ağzını yaxşı bağla ki, bir də oradan çıxa bilməsin.

Bolu bəy Koroğlunu Narınqalaya gətirib onu eni dörd arşın olan dərin, qaranlıq bir quyuya salıb ağzını bağladı.

İndi sənə kimdən deyim, Dona xanımdan. Kənizlər Koroğlunun quyuya salındığını Dona xanıma xəbər verib dedilər:

– Bolu bəy Koroğlunu Çəmlibeldən tutub gətirib böyük quyuya saldı.

Dona xanım öz-özünə fikirləşib dedi: “Qızlar doğru demirlər. Əgər Bolu bəy mənim ərimdirsə, mən onu yaxşı tanıyıram, onun qadın kimi əlindən heç nə gəlmir. Dillər əzbəri olan Koroğlu kimi pəhləvan o qədər yazıq oldu ki, Bolu bəy onu, özü də Çəmlibeldən tutub bura gətirdi?”

Dona xanım yenə öz-özünə gülümsəyib dedi: “Bu yalandı, Bolu bəy başından böyük danışır. Bu gün-sabah işin üstü açılacaq”.

Kənizlər and-aman edib dedilər:

– Ay xanım, vallah-billah öz gözlərimizlə gördük. Bolu bəy Koroğlunu gətirib quyuya saldı.

Dona xanım yenə inanmadı. Kənizlərlə durub quyunun başına gəldi.

Dona xanım Koroğlunu səslədi. Koroğlu diqqətlə qulaq asıb gördü ki, səs qadın səsi. O, Dona xanımın səsinə elə gur səslə cavab verdi ki, elə bil top atıldı. Kənizlər Koroğlunun səmindən qorxuya düşüb qaçdılar. Dona xanım kənizləri səsləyib dedi:

– Ay ləkətələr, heç belə bir aslanı zorla gətirmək olarmı?

Kənizlər dedilər:

– Ay xanım, sən düz deyirsən, Bolu bəy belə aslanı zorla gətirməz.

Dona xanım yenə də Koroğlunu səsləyib dedi:

– Koroğluluq adı sənə qənim olsun. Adm-sanın bütün dünyanı tutub, ancaq Bolu bəy kimi arvaddan əskik birinin əlində əsir olubsan. Tfu sənin adına da, sanına da!

Dona xanımın sözləri Koroğlunun bağırın neştör kimi dəldi. Hirsindən az qaldı ürəyi partlasın. Qəzəbli-qəzəbli Dona xanıma dedi:

– Quyunun ağzından dur çıx get!

Dona xanım dedi:

– Ey Cəlali Koroğlu, niyə qəzəblənirsən?

Koroğlu əhvalatı əvvəldən-axıra kimi Dona xanıma danışdı:

– O, alçaq məni bura hiylə ilə gətirdi.

Dona xanım əhvalatı Koroğlunun dilindən eşidən kimi kövrölib dedi:

– Ey Cəlali Koroğlu, indi ki, o əclaf sənə başına belə oyun açıb, mən bundan sonra sənə qulluğunda bir kənizəm. Nə əmrin varsa, buyur.

Koroğlu dedi:

– Ay xanım, əl-ayağımda olan bu ikihaçah gündə məni çox incidir. Də kənizlər bir şey atsınlar, mən o kündəni sındırım.

Kənizlər dərhal ağır bir toxmaq tapıb quyunun dibinə salladılar. Koroğlu əl-ayağının kündəsini sındırdı. Sonra Dona xanım dedi:

– Ey Cəlali, ürəyin hansı yeməyi istəyirsə də kənizlər hazırlasınlar.

Koroğlu dedi:

– Ay xanım, boş yerə nə deyim, axı sən mənim yeməyimi çatdırma bilməzsən.

Dona xanım dedi:

– Ey Cəlali, bir sultan qızı da sənə yeməyini çatdırma bilməyəcək sə, onda dünya nəyə gərəkdi:

Koroğlu dedi:

– Ay xanım, elə belə desəm unudarsan, Bir qələm, bir varaq da kağız at yazım verim.

Dona xanım bir qələmlə, bir kağız quyunun dibinə salladı. Koroğlu kağız-qələmi götürüb belə yazdı: “Səhər yeməyinə: bir batman yaxşı bişmiş toğlu eti, bir batman çörək, yarım batman araq, bir batman şorab, min misqal bəng; günorta yeməyinə: erkək toğlu etindən bir batman yarım kabab, bir batman bürüştə çörək, bir batman araq, bir batman şorab; şam olanda: bir batman yarım əla plov üstündə ətlicanlı bir əmlik quzu, iki batman şorab, bir batman araq”. Koroğlu yazdığını ipə bağlayıb yuxarı yolladı. Dona xanım siyahını Lələyə verib hökm edib dedi:

– Hər gün bunları hazırlayıb Koroğluya gətirərsən.

Lələ hər gün bütün yeməkləri hazırlayıb arağı, şorabı da yanında Koroğluya gətirirdi.

Koroğlu burda qalsın, indi eşit Misir padşahının oğlu İsabaldan, Koroğlu hələ çox qabaqlardan İsabalı Misirdən oğurlayıb gətirmişdi. O, İsabalı çox istəyirdi.

İsabalı Çəmlibeldə bir gecə yuxuda gördü ki, Koroğlu qan dəryasında üzür. Yuxudan dik atılıb öz-özünə dedi: “Yəqin Koroğlunun başında bir iş var. O bədbəxt öz ayağı ilə Bolu bəynən İstanbula getdi. İndi isə xeyli vaxtdı ondan bir xəbər yoxdu. Bilmirik başına nə iş gəlib. Allah qoysa sabah səhər tezdən Qıratı minib İstanbula gedəcəm”.

Səhər dan yeri söküləndə İsabalı yuxudan oyanıb Koroğlunun tövləsinə gedib Dəli Mehtərə dedi:

– Qıratı yəhərlə, Koroğlunun da yaraq-yasağını gətir. Koroğlunun dalısınca İstanbula gedirəm.

İsabalı əsil-nəcabətli adam idi. Koroğlu bir yerə gedəndə, ya da bir uzaq səfərə çıxmaq istəyəndə bütün işləri ona tapşırırdı. Koroğlu Çəmlibeldə olmayanda bütün dəlilər İsabalıya tabe olub onun sözündən çıxmazdılar.

Dəli Mehtər o saat Koroğlunun yaraq-yasağını hazırladı. İsabalı yaraqlanıb yola çıxmaq istədi. O fikirləşib öz-özünə dedi: “Qoy dəlilərə deyim, mənəmlə gedən varsa, lap yaxşı, yox, getmirlərsə, sonra deməsinlər ki, bizə niyə demədin”. İsabalı dəlilərin yanına gedib bir türkü ilə İstanbula Koroğlunun dalısınca getməyini onlara bildirdi.

İsabalı dedi:

Bu gün bir igid istərəm,
Getsəm, gedə mənəmlə.
Mən ölərsəm, o da ölə,
Gəlsəm, gələ mənəmlə.

Dəlilər İsabalının sözünə baxmadılar. İsabalı dedi:

İgidün gərəkdü gücü,
Qalalarda ala bürcü,
Düşməne öyri qılıcı,
Çalsam, çala mənəmlə.

Ördək çox olur göllərdə,
Ceyran çox olur çöllərdə,
Mən ölsəm qərrib ellərdə,
Ölsəm, ölə mənəmlə.

İsabalı deyir ham,
Var meydanda qənim tanı,
Ala gözlü tər sonanı,
Alsam, ala mənəmlə.

İsabalı sözünü qurtarıb Qıratı minib tək-tənha İstanbula yol aldı. Qıratı çapa-çapa günlərin bir günü gəlib İstanbula çatdı. Orada bir karvansaraya düşdü. Odabaşını çağırıb dedi:

– Bir təmiz, pakizə hücrə hazırla!

Odabaşı dedi:

– Ay ağa, mal almayan taciri karvansaraya buraxmırıq.

İsabalı dedi:

– Ay əmi, qabağa gəl, görüm nə deyirsən?

Odabaşı qabağa gəldi. İsabalı kişinin ovcuna bir əşrəfi qoyub dedi:

– Hər günümə bir əşrəfi verəcəyəm.

Odabaşı sevinib ona təmiz bir hücrə hazırladı. İsabalı on-on iki gün İstanbulda qaldı. O, bu müddət ərzində Koroğludan bir xəbər tuta bilmədi. İsabalı fikirləşib dedi: “Mən ancaq aşıqlıq edib Koroğlunu tapa bilərəm”.

O hamama gedib çimdi. Sonra bir dəst əcəm paltarı geyindi, bir saz götürüb şəhərin meydanına getdi. İsabalı meydanda saz çalib oxuyurdu. Bütün İstanbul əhli cavanlı-qocalı, arvadlı-kişili onun sazını-sözünü eşidib başına toplaşdılar. Səhərdən axşama kimi bir at torbası pul qazandı odabaşının dalına verib hücrəyə gətirirdi. Beləcə neçə gün sovuşdu.

İsabalı burada qalsın, indi sənə xəbər verim Dona xanımın Lələsindən. Dona xanımın Lələsi Koroğlunun səhər yeməyinə yağ-düyü

almaq üçün İstanbul meydanına gəlmişdi. İsabalinın sazını-sözünü eşidib tamaşaya dayandı. Səhər yeməyinin də, günorta yeməyinin də vaxtı keçmişdi. Lələ bir də özünə gəlib gördü ki, qaş qaralmaqdadı. Kor-peşman yağ, ət, düyü alıb Narınqalaya yollandı.

İsabalı da, Lələ də burada qalsın, indi eşit Dona xanımdan. Dona xanım gündə bir dəfə Koroğlunu salamlamağa gəlirdi. Bu gün də o həmişəki kimi Koroğlunu salamlamağa gəlib uca səslə dedi:

– Ey Cəlali Koroğlu, salamun-öleyküm.

Koroğlu o gün səhər yeməyi yeməmişdi, şərab da içməmişdi. Buna görə də kefi yox idi. Koroğlu Dona xanımın salamına cavab vermədi. Dona xanım uca səslə bir də dedi:

– Ey Cəlali, salam Allahın adı, bəs cavabını niyə vermirsən?

Koroğlu qeyzlə cavab verdi:

– İtil gözümlün qabağından, ifritə.

Dona xanım dedi:

– Ey Cəlali Koroğlu, bəlkə, sənə yaxşı qulluq etməmişəm deyə belə qəzəblənibsən?

Koroğlu dedi:

– Bu vaxta kimi də adam ac qalar? Məni saxlaya bilmirdinsə, əvvəldən söz verməyəydin.

Dona xanım təəccüblənərək dedi:

– Ey Cəlali, indiyə kimi qəlyanaltı eləməmişən?

Elə bu zaman Lələ gəlib Narınqalaya çatdı. Dona xanım yaman qəzəbli idi. Lələyə: – Ay kaftar, hardaydın? – dedi. Dona xanım Lələyə ağzını açmağa imkan verməyib könizlərə falaqqanı gətizdirdi. Könizlər falaqqa, çubuğu gətirib yazıq Lələnin ayaqlarının altını çubuqlamağa başladılar. Lələni bir qədər vurandan sonra yazıq ah-nalə edib dedi:

– Ay xanım, de vurmasınlar, düzünü deyim.

Könizlər ona qulaq asmayıb hey döyəcəydilər. Biçərə Lələnin əli hər yerdən üzülüb dedi:

– Ay xanım, mən meydanda gördüyümü sən görsəydin ordan heç qayıtmazdın.

Dona xanımın hökmü ilə könizlər əl saxladılar. Dona xanım Lələdən meydanda nə gördüyünü soruşdu. Lələ dedi:

– Ay xanım, meydanda gözəl, xoşsöhbət, qızıl barmaqlı bir cavan aşiq gördüm. Bütün camaat onun başına toplaşmışdı. O, saz çalıb mahnı oxuyurdu, camaat da ona qulaq asırdı.

Lələ İsabalını o qədər tərif etdi ki, Dona xanım İsabalını görməmiş ona aşiq oldu. Dona xanım könizlərə əmr etdi ki, Koroğluya yemək gətirsinlər. O, Koroğludan üzr istəyib öz otağına getdi, Lələni çağıraraq ona çoxlu ənəm, xələt verib dedi:

– Lələ, harda olur-olsun, bu gecə o cavanı mənim otağıma gətirməlisən.

Lələ tez özünü meydana çatdırıb gördü ki, mərəkə dağılıb, bir neçə osmanlı İsabalının qolundan tutub hərəsi bir yana çəkə-çəkə onu evlərinə qonaq aparmaq istəyirlər. Lələ qəfildən özünü İsabalıya çatdırıb dedi:

– Əcəm oğlu, paşa səni çağırır.

İsabalı soruşdu:

– Paşa kimdi?

Lələ dedi:

– Həsən paşanın qızı Dona xanım.

İsabalı özündən çıxıb dedi:

– Ay gorbagorun oğlu, erkəklərdən qurtarıb indi də arvadlarla həmsöhbət olacağam?

Lələ dedi:

– Zayıllayıb boş-boş danışma. Bu, sən dediyin arvadlardan deyil. Sənə kurur-kurur pul verəcək.

İsabalı ürəyində dedi: “Koroğlu kimi ağılsız olma get, belə qız arif olar, hər yerdən xəbər verər, Koroğlunun harda olduğunu bilməmiş olmaz”. İsabalı Lələyə dedi:

– Gedək, ancaq mən atımı da özümlə aparmalıyam.

Lələ dedi:

– Nə olar gətir də. Qalada nə çox samanlıq, atına da yer tapılar.

İsabalı karvansarayaya qayıdaraq yaraq-yasağını götürdü, odabaşının haqqını verdi. Sonra Qıratı yəhərləyib mindi. Lələ ilə birlikdə Narınqalaya sarı yola düşdü. Qalaya çatan kimi İsabalı övvəl Qıratı aparıb tövləyə bağladı, qabağına saman tökdü. Qıratdan arxayın olandan sonra Lələ ilə Dona xanımın yanına getdilər. Dona xanım İsabalının hələ üzünü görməzdən bir könüldən min könlə ona elə vurulmuşdu ki, səbr-qərarını əldən vermişdi. Dona xanım səbirsizliklə oturub İsabalının yolunu gözləyirdi. O öz-özünə deyirdi: Görəsən, əcəm oğlu haçan gəlib çıxacaq. Dona xanım uzaqdan İsabalını görəndə kimi ixtiyarını əldən verdi. Dona xanım hələ ömründə belə gözəl cavan görməmişdi. Şair burada belə deyib:

Gördüm bu yerdə bir güli-rəna əcəb, əcəb,
Cəlladi cansitani dilara, əcəb, əcəb.
Saldı cahənə şurişi qovğa, əcəb, əcəb,
Oldi nişani hüsn hüveyda, əcəb, əcəb.
Bəh-bəh nə şuxdur büti zibə əcəb, əcəb.

Ol bivəfa qılar nə qiyamət, qiyaməti,
Bir baxışı ilə məhv edər əhli səlaməti,
Billah bu ziynətin genə var bir əlaməti,
Hər dil şikəstə kim görüb ol sərv qaməti,
Fəryad çəkdi söylədi vay-vay, əcəb, əcəb.

Gər qıldı bana düçar fələk bivəfaləri,
Gətürdi başımə genə yüz min bəlaləri,
Ey bivəfa yolunda çox çəkdim cəfaləri,
Tərk eylədim rəfiqləri, aşinaləri,
Oldum qərribi-bikəsi-tənha, əcəb, əcəb.

İsabalı Dona xanımın otağına girib salam verdi. Dona xanım salamu alıb dedi:

– Xoş gəlibsən, gəlişin məni şad etdi, min əziz can sənin hər qə-dəminə qurban olsun. Göz bəbəyim sənin məskəndir, kərəm eylə, əyləş, öz evindi.

Dona xanım bir qədər sakitləşib dedi:

– Əcəm oğlu, xoş gəlib, səfa gətiribsən.

İsabalı diqqətlə Dona xanıma baxıb gördü ki, analar belə gözəl-göyçək qız doğmayıb. İsabalı bir könüldən min könüldə Dona xanıma bənd oldu. İsabalı dedi:

Mürği-ruhum güli-gülzarinə üftah oldi,
Çox səmənber şuxi fəttan sənə heyran oldi,
Mürği ruhum demişəm eyd günü qurbanun
Hər ki, dönsə bu sözündən, sənə qurban olsun.

Çək niqabun məh üzündən xəcil olsun,
Xur tülü etməgə ol dəmdə peşiman olsun,
Qəmzeyi-naz ilə qıldun məni ağuşta bəxun,
Qoy bu güstax ginə öz qanına qəltan olsun.

Dona xanım bu sözləri eşidib qollarını həmayil edib İsabalının boynuna saldı. İsabalı da qollarını onun boynuna saldı. İkisi də alma, saftalı dərməyə məşğul oldular. Dona xanım kənzilərə əmr edib dedi:

– Qızlar, şərab gətirin!

Kənzilər tez məclis qurdular. İsabalı ilə Dona xanım gecə yarısına qədər yeyib-içməklə məşğul oldular. Dona xanım dayəsinə yerləri saldırdı. Elə bu zaman Koroğlu İsabalının yadına düşdü. Öz-özünə dedi: “İndi Dona xanım sərxoşdu, sərxoş adam da düz danışar. Gəl Koroğlunu bundan xəbər al”.

İsabalı dedi:

Bülmürəm bundami qaldı,
Ağam bir dəli, bir dəli.
Yar mehrini canə saldı,
Ağam bir dəli, bir dəli.

Dona xanım görəndə ki, İsabalı ağam, ağam deyir, ürəyində dedi: “İlahi, kaş bu oğlan Koroğlunun dəlilərindən olaydı”.

İsabalı dedi:

Dərin dəryalərə daldı,
Yar dərini canə saldı,
Bir namərdə dustaq oldı,
Ağam bir dəli, bir dəli.

Koroğlu özünün necə tutulub İstanbula gətirilməsini olduğu kimi Dona xanıma danışmışdı. Dona xanım ürəyində deyirdi: “Bəlkə Koroğlu özünü sındırmamaq üçün belə deyir ki, guya Bolu bəy məni zorla tutmayıb, mən öz ayağımla bura gəlmişəm?” Nə isə, Dona xanımın ürəyində belə şübhə var idi. Dona xanım tez-tez ağam kimdi ki? – dedi. İsabalı cavab verdi:

– Mənim ağama Cəlali Koroğlu deyərlər.

Dona xanım soruşdu:

– Ağamın başına nə iş gəlib?

İsabalı əhvalatı əvvəldən axıra kimi Dona xanıma danışdı. Dona xanım ürəyində: “İlahi, cəlalına min şükür olsun, deyəsən, işlər düzəlidir” – dedi. Dona xanım öz-özünə fikirləşdi ki, Koroğlunun burada olduğunu İsabalıya deməsəm, durub gedər, qan-qaralığı olar. Buna görə də Dona xanım Koroğlunun qalanı quyusunda olduğunu İsabalıya danışdı.

İsabalı dedi:

Özün düşməyə bağladan,
Bağrumun başın dağladan,
Düşməninə qan ağladan,
Ağam bir dəli, bir dəli.

Odu igidlərin xası,
Odu gülümün butası,
İsabalının ağası,
Ağam bir dəli, bir dəli.

İsabalı sözünü qurtarandan sonra Dona xanım dayəsinə – yerləri sal – dedi. Dayə üç dəst yorğan-döşək gətirdi. Bir dəsti yuxarı başda, Dona xanımın taxtının üstünə saldı. Bir dəsti otağın aşağısında, üçüncünü isə qəhvəxanada saldı. Dona xanım dayədən soruşdu:

– Yerləri necə salıbsan?

Dayə dedi:

– Taxtın üstəki sənin yerindi, aşağı başdakı mənim yerimdi.

Dona xanım soruşdu:

– Bəs əcəm oğlunun yerini harada salıbsan?

Dayə dedi:

– Onun da yerini qəhvəxanada salmışam.

Dona xanım dedi:

– Sərxoşdu, şərab içib, orada üstünü açar, soyuq dəyər, yazıqdı, qəribdi. Onun yerini gətir mənim yanında sal, gecə ayılıb üstünü örtərəm.

Dayə dedi:

– Əcəm oğlu keflidi, özü də onlar qızgın olur. Gecə dursa, canını hara qoyarsan?

Dona xanım qəzəbləndi. Kənizləri çağıraraq: “çubuq gətirin”, – dedi: Kənizlər o saat çubuq gətirib dayəni yerə uzatdılar, ayaqlarına döyüclədilər. Dayəni əməlli-başlı cəzalandırandan sonra Dona xanım əmr elədi ki, bu ifritəni eşiyə aparın.

Gecə yarısı dayə astaca durub su gilifindən birtəhər bayıra çıxdı, özünü Bolu bəyə çatdırıb dedi:

– Ay Allah evini yıxsın, Dona xanım tüksüz, gözəl bir əcəm oğlu ilə yeyib-içib kef çəkməklə məşğuldu. Deyəndə ki, ay xanım, bu nə işdi görürsən, ölənə kimi mənə döydürtdü.

Bolu bəyin dişi bağırsağını kəsdi. Gecəyarısı beş yüz piyada götürüb qalanı mansırıya aldı.

Dona xanım bir də baxıb gördü ki, qarı qaçıbdı. Kənizləri çağıraraq dedi:

– Qızlar, dayə Bolu bəyə xəbər verməyə gedib.

Dona xanım fikirləşdi ki, əcəm oğlu ya görək buradan getsin, ya da onu birtəhər gizlətməliyəm. İsabalı yuxudaydı. Dona xanım gedib onun başının üstündə dayanıb dedi:

İstanbuldan Üsküdarə köç oldi,
Dur get, əcəm oğlu, qalma bu yerdə.
Bir igidsən, beş yüz igid heç oldi,
Dur get, əcəm oğlu, qalma bu yerdə.

İsabalı Dona xanımın səsinə eşidib yuxudan oyandı. Dona xanım hali-qəziyyəni ona danışdı.

İsabalı dedi:

İstanbuldan Üsküdarə köç oldi,
Ölər əcəm oğlu, getməz bu yerdən.
Bir şahinə beş yüz qarğa neyləsün,
Ölər əcəm oğlu, getməz bu yerdən.

Dona xanım İsabalıya belə cavab verdi:

Səhər olcaq top-tüfənglər atarlar,
Qulaş qolun dal gərdəndə çatarlar,
Səni öldürərlər, mənə tutarlar,
Dur get, əcəm oğlu, qalma bu yerdə.

İsabalı dedi:

Dərin-dərin dəryalara dalaram,
Mən düşməndən şindi ginə alaram,
Ya ölərəm, ya qana qan alaram,
Ölər əcəm oğlu, getməz bu yerdən.

Dona xanım ürəyində dedi: “Bu, Koroğlunun dəlilərindəndi. Bəlkə, Koroğlunu da verim, deyim, apar get”. Dona xanım Koroğlunun qalada olduğunu İsabalıya bildirib dedi:

Dərin-dərin dəryalara dalanım,
Yar mehrini şirin canə salanım,
Qalx gedəlim, mən ağavı verəlim,
Dur get, əcəm oğlu, qalma bu yerdə.

İsabalı dedi:

Nə xoş gündə Üsküdarə gəlmişəm,
Keçən günün mən qədrini bilmüşəm,
Allah bilür ondan ötrü gəlmişəm,
Ölər əcəm oğlu, getməz bu yerdən.

Dona xanım İsabalıya belə cavab verdi:

Haşa, sevdiciyim, gəl etmə haşa,
Əgər qismətimdən, yetüşər başa,
Bu sözü söylədi ol Dona paşa,
Dur get, əcəm oğlu, qalma bu yerdə.

İsabalı dedi:

İsabalı der, yaman gördüm düşümü.
Allah özü avand etsün işimi,
Ya kəsərəm, ya kəsdürmə başımı,
Ölər əcəm oğlu, getməz bu yerdən.

İsabalı sözünü bitirən kimi Dona xanım dedi:

– Əcəm oğlu, Bolu bəyin beş yüz adamı qalanı mansırıya alıb. Dur Koroğlunu da verim, götür get.

İsabalı dedi:

– Sən Koroğlunu tap mənə ver, buradan elə gedək ki, heç tozumuzu da görən olmasın.

Onlar durub quyunun başma gəldilər. İsabalı dedi:

– Xanım, mən Koroğlunun xasiyyətinə yaxşı bələdəm, o çox məğrur adamdı. Bilse ki, mən onu xilas etməyə gəlmişəm, heç səsime səs verməz. Sən onu səsləyib de ki, ey Cəlali, gəl səni quyudan çıxarım.

Dona xanım Koroğlunu səslədi. Koroğlu yeddi yuxunun içində idi. Heç nə eşitmədi. Dona xanım yenə də səslədi. Koroğlu Dona xanımın səsinə yuxudan oyanıb, öz-özünə dedi: “Görəsən, bu gecəyarısı Dona xanım nə istəyir?”

Koroğlu:

– Nədi, ay xanım? – deyərə Dona xanıma cavab verdi.

Dona xanım dedi:

– Ey Cəlali Koroğlu, bu quyuda çox əzab çəkirsən, gəl səni çıxarım. Çəmlibələ yola salım.

Koroğlu Dona xanımın bu sözündən acıqlanıb qeyzlə dedi:

– Ay qız, kəs səsini, istəyirsən sabah hamı “Koroğlunu bir arvad xilas elədi” desin?

Dona xanım əlacsız qalıb İsabalıya dedi:

– Koroğlu mənəim sözündən acıqlandı, sən de, bəlkə, sənəim sözüne qulaq asa.

İsbah quyunun başına gəlib Koroğlunu səslədi. Koroğlu İsbahın səsini eşidəndə sevincindən az qaldı ki, ürəyi partlasın. Koroğlu:

– İsa, oğlum, sənəim? – dedi.

İsabalı:

– Bəli, ağa, – deyərə cavab verdi.

Koroğlu zarafatla:

– Oğlum, yerim yaxşıdı, buradan çıxmaq istəmirəm, – dedi.

İsabalı təəccüblə soruşdu:

– Ağa, nə üçün çıxmaq istəmirsən?

Koroğlu dedi:

– Dona xanımın dövlətindən yeyib-içməyim başımdan aşıb.

İsabalı dedi:

– Ağa, Bolu bəy min nəfərə yaxın qoşunu ilə qalanı mansırıya alıb. Sabah səhər mənəim də, Dona xanımaim da öldürəcəklər. Mən bir yana, Dona xanım heyifdi, sənə çox qulluq edibdi.

Koroğlu dedi:

– Mən yaman kökəlmişəm. Siz ikilikdə mənəim buradan çıxara bilməzsəniz.

Beş-altı qalın-qayım ip gətirdilər. İpləri bir-birinə düyünləyib quyuya salladılar. İsabalı, Dona xanım, kənzilər ipin ucundan tutub min əzab-əziyyətlə Koroğlunu quyudan çıxartdılar.

Koroğlu kəl camış kimi olmuşdu. İsabalı Koroğlunun əlindən, Koroğlu da onun üzündən öpdü. İsabalı Koroğlunun kədərli-kədərli fikrə dalıb: – “Mənəim quyuya salla”, – dedi.

İsabalı təəccüblənib səbəbini soruşdu.

Koroğlu dedi:

– Mən Qıratsız heç nəyəim.

İsabalı dedi:

– Ağa, ürəyini sıxma, Qırətə da, yaraq-yasağını da gətirmişəm.

Sonra İsabalı Koroğlunun hökmü ilə Qırətə da, onun yaraq-yasağını da gətirdi. Koroğlu yaraq-yasağını bağlayıb, Qırətə minib dedi:

– İndi mənəim imanım yerinə gəldi.

Koroğlu Dona xanıma dedi:

– Sən Həsən paşanın qızı yox, mənim qızımın. Səni o namərd Bolu bəyə verməyəcəyəm.

Sonra Koroğlu Dona xanıma dedi:

– Hazırlaş, səni də özümle Çəmlibələ aparacağam.

Dona xanım iki xurcun yüngül çəkili, baha qiymətli cəvahir, İsabalı ilə özünə iki baş at götürdü. Koroğlu hökm etdi ki, atları minsinlər. Dona xanımla İsabalı atlandılar. Koroğlu özü də Qıratı mindi. Onlar Narınqalanın qapısına gəldilər. Koroğlu qalanın qapısını bağlı görüb özündən çıxdı. Elə o saat şəşpəri çıxarıb bir şəşpər zərbəsilə qapını qırıq-qırıq etdi. İsabalı tez Dona xanımı qapıdan eşiyə çıxartdı. Koroğlu İsabalıya dedi:

– Oğlum, Bolu bəyin acığı ürəyimdən çıxmayıb. Sən Dona xanımdan muğayat ol, mən ondan intiqamımı alım.

İsabalı Dona xanımın yanında dayanıb ondan göz oldu. Koroğlu öz-özünə dedi: “Bir türkü ilə Bolu bəyi döyüşə çağırım. Dona xanım da mənim döyüşümə şahid olsun”.

Koroğlu dedi:

Ay ağalar, qovğa günü gələndə,
Başı ağrur, naçaq olur müxənnət.
At zərbindən qulaqları tutulur,
Gühdan-güha qaçaq olur müxənnət.

Bolu bəy qalxanına dayanıb durmuşdu ki, qəfildən Koroğlunun səsinə eşitdi. Bolu bəyin canına üşütmə düşdü. Yəqin etdi ki, qalanın içində olan Koroğlunun adamı imiş.

Koroğlu dedi:

Getməgilən müxənnətün yanına,
Lənət gəlsün sultaninə, xaninə,
Bir tasalaq qənim gəlsə yanına,
Siyir qılıc bıçaq olur müxənnət.

Koroğlu görəndə ki, Bolu bəydən səs çıxmır dedi:

– Ay vələdüzna, Dona xanımın dərдинə qal ki, onu özümle aparıram. Bolu bəy Dona xanımın adını eşidəndə yarımcən irəlilədi.

Koroğlu dedi:

Koroğlu der bu gün düşmən boğulur,
Canı solur, boğazundan asulur,
Müxənnət olanın səri kəsülür,
Bilsə döyüş gerçək olur, müxənnət.

Koroğlu sözünü qurtaran kimi Bolu bəy qılıncını siyirib ona hücum etdi. Bolu bəy üzünü adamlarına tutub dedi:

– Canım igidlər, Koroğlunu sağ buraxmayın. – Koroğlu da qılıncını çəkib Bolunun üstünə cumdu. İsabalıyan Dona xanım qıraqdan baxıb tamaşa edirdilər. Bolu bəy Koroğlunun başına qılınc endirəndə Koroğlu qalxanla onun zərbəsini rədd edib özü qılıncı onun başından elə bir zərbə vurdu ki, başı yarı bölündü. Koroğlu dedi:

– Ay haramzada, qılınc vurmağı məndən öyrən.

Sonra Qıratdan düşüb Bolu bəyin başını kəsib İsabalıya tərəf atdı. Koroğlu Qıratın cilovunu İsabalıya verib qalanın başına qalxdı, dəbilqəsini əyri qoydu. Koroğlu qılıncı Bolunun adamlarının leşini bir yana, başını bir yana salırdı. Axır Dona xanım Koroğlunu səsləyib dedi:

– Ey Cəlali Koroğlu, mənim xatirimə döyüşü dayandır. Bəsdə məni götür bir yana apar, indi xəbər tutub gələrlər, daha qaytara bilmərik.

Koroğlu döyüşü dayandırdı. İsabalıya, Dona xanımı götürüb kəsə yolla at sürüb Çəmlibelin dörd ağaclığına çatdılar.

Gözətçilər uzaqdan Koroğlunun qaraltısını görüb, Eyvaz Balıya muştuluq verib dedilər:

– Ağa, gözün aydın, Koroğluynan İsabalı gəlir.

Eyvazın əmri ilə dəlilər elə o saat atlanıb Koroğlunu qarşılamağa çıxdılar. Dəlilərdən kimisi oynayır, kimisi çalır, kimisi oyun çıxarırdı. Yeddi yüz yetmiş yeddi dəli təmtəraqla Dona xanımı Çəmlibələ gətirdilər. Koroğlu Eyvaza dedi:

– Hərəmxana əhlinə de, Dona xanımı qarşılansınlar, o mənə çox yaxşılıqlar eləyib.

Qadınlar Dona xanımı qarşılədılar. Nigar xanım Dona xanımın əlindən tutub öz evinə apardı. Onun ayağı altına payəndaz saldılar. Qadınlar on beş, iyirmi gün izzət-əhtiramla Dona xanımın qulluğunda dayanıb onu qonaq etdilər. Sonra Koroğlu Eyvaza dedi:

– İsabalı ilə Dona xanımın toy hazırlığını gör.

Qırx gün, qırx gecə toy tutuldu. Sonuncu gecə İsabalının əlini Dona xanımın əlinə verib gərdəyə yollədılar. İsabalıyan Dona xanım öz arzularına çatdılar. Nağlı deyən də, dinləyən də, onu qələmə alan da öz muradına çatdı.

ON ÜÇÜNCÜ MƏCLİS

Ravilər, müdrik tarixçilər belə nəql edirlər ki, ikinci Şah Abbas Koroğlunun adını, sanını eşidib onu ordusuna sərkərdə etmək istəyir, Koroğlu buna boyun qoymurdu. O deyirdi: “Şahlarda etibar olmaz, amma neyləyim ki, and içmişəm səfəvilər övladının üstünə qılinc çəkməyəm”.

Şah Abbas çox israr etdi, amma Koroğlu razılaşmadı. Axır Şah Abbas qəzəblənib dedi: “Hər kəs Koroğlunun başını mənə gətirsə, onu qoşuna sərkərdə edəcəm”.

Şah Abbas burada qalsın, indi eşit Koroğludan. Bir gün Koroğlunun dəlləyi onun saç-saqqalını qırxırdı. Dəllək işini qurtarandan sonra Koroğluya güzgü verdi. Koroğlu güzgüyə baxıb saç-saqqalını tamam ağarmış gördü. O dərinədən bir ah çəkdi. İsabalı ilə Eyvazbalı da orada idilər. Onlar:

– Ağ, niyə belə ah çəkirsən? – deyə Koroğludan soruşdular.

Koroğlu: – Niyə ah çəkməyim, saç-saqqalım ağarıb, belim də bükülüb – dedi. – Dünyanın hər şeyini görmüşəm. Ancaq ürəyimdə iki nisgilim qalıb. Birincisi, övlad sahibi olmadım, ikincisi də budu ki, Məkkə ziyarətinə getməmişəm.

Koroğlu elə o saat dəliləri yığıb Eyvazı özünə naib təyin etdi. Sonra dəlilərə dedi:

– Canım-gözüm dəlilərim, mən daha qocalmışam.

Koroğlu elə oradaca and içdi ki, bir daha qılinc qınından çıxarmasın. Sonra Misri qılinc verib iki tərəfdən mıxlatdı ki, bir də qılinc siyirilə bilməsin. Koroğlu dəlilərinə dedi:

– Mən heç şaha, sultana boyun əyib, xidmət etməmişəm. İran şahı mənə çağırıb qoşununa sərkərdə etmək istədi. Ona razılıq vermədim. İndisə daha saç-saqqalım ağarıb, belim də bükülüb. Gedirəm bir müddət Səfəvilər övladı Şah Abbasın yanında qalam. Sonra Məkkəyə gedib qayıdam, ömrümün son günlərini ibadətlə məşğul olam.

Eyvazbalı dedi:

– Ağ, dəlilərlə getmək istəyirsən, yoxsa tək-tənha?

Koroğlu dedi:

– Qıratı minib özüm getmək istəyirəm. İgid dəlilərim, Eyvazın canı, sizin canınız. İş-gücə fikir verin, Çəmlibeldən yaxşı-yaxşı muğayat olun.

Koroğlu sözünü qurtarıb dedi:

– Canım-gözüm dəlilərim, hamınız Qazlı gölə qədər gedib mənə oradan yola salıb qayıdarsınız.

Yeddi yüz yetmiş yeddi dəli atlandı. Koroğlu da qılincini bağlayıb Qırata mindi. Koroğlu qabaqda, dəlilər daldə Çəmlibeldən çıxdılar. Koroğlu Çəmlibelin dağlarına seyr edib dərinədən ah çəkdi. O, Qıratın cilovunu çəkib dayandı. Yeddi yüz yetmiş yeddi dəli hamısı dayandı. Koroğlu həsrət dolu bir səslə dedi:

Yaz olcaq ərüsün dağların qarı,
Görünsün gözümə qardaşım dağlar.
Misri qılıc oynar al qan içində,
Səndə bir gün düşər savaşım, dağlar.

Hər yana gedəndə izin izlədim,
Çıxıb gədəklərdə yolun gözlədim.
Ağır qəfilələr vurub gizlədim,
Heç kəsə demədim, sirdaşım, dağlar.

Qəhər Koroğlunun boğazını tutmuşdu. Koroğlu ömründə bir dəfə də olsun ağlamamışdı. İndi isə özünü saxlaya bilməyib hönkür-hönkür ağlamağa başladı. Yeddi yüz yetmiş yeddi dəli də Koroğlunun halına ağladı:

Koroğlu dedi:

Eyvazın Çəmlibelə düşdüyüm,
Seylab kimi al şərabın içdiyim,
Qalxanının firuzəsin ölçdüyüm,
Altunun, qızıltın, gümüşün, dağlar.

Koroğlu göz yaşını axıda-axıda dedi:

Üsküdə qalaların yapduğum,
Buğur qullarınan kuhin çapduğum,
Sürüsünən əmlik quzu qapduğum,
Yetim qurtlarınan ulaşım, dağlar.

Dəlilər Koroğluya dedilər:

– Ağ, niyə belə ah çəkirsən? Sənin ki, dünyada görmədiyin kef, ləzzət qalmayıb.

Koroğlu dedi:

Koroğlu der: bu dünyaya gəlmüşəm,
Keçən günün mən qədrini bilmüşəm,
Mən anadan olan günü ölmüşəm,
Bir atdu, bir qılıc, qardaşım, dağlar.

Koroğlu sözünü bitirən kimi yola düşdülər. Gəlhagəl Qazlı gölə çatdılar. Daha ayrılmaq vaxtı çatmışdı. Koroğlu dəliləri başına yığıb dedi:

– İgidlərim, dünya ölüm-itim dünyasıdır, bəlkə, əcəl aman vermədi, qayıdası olmadım. Özünü qoruyun, bir-birinizə arxa olun.

Sonra belə bir türkü söylədi:

Mənəm deyən qoç igidlər,
Qaynayıb, coşmaq gərək.
Sözün hesabı damşa,
Həddini aşmaq gərək.

Dəlilər diqqətlə Koroğlunu dinləyirdilər. Koroğlu dedi:

Qurbanam mərdin boyinə,
Lənət namərdün soyinə,
İgid igidün payinə,
Köndələn düşməmək gərək.

Sərim qurban olsun mərdə,
Hax bəla versin namərdə,
Mətahın keçməyən yerdə
İgid, yük açmamaq gərək.

Koroğlu deyərlər bizə,
Yaşım yetişübdü yüzə,
Mən dəlidən xəbər süzə,
Qənimdən qaçmamaq gərək.

Koroğlu sözünü sona çatdırdı. Dəlilərin gözlərindən öpüb onlarla vidalaşdı. Tək-tənha bir il müddətinə İsfahana yola düşdü.

Koroğlu burada qalsın, gəl sənə Şah Abbasdan xəbər verim. Şah Abbas Koroğlunun əlindən yaman qəzəbli idi. Şah Abbas bütün öl-

kəyə car çəkdirib demişdi ki, hər kəs Koroğlunun başını gətirsə, onu qoşuna sərkərdə edəcəm. Şah Abbasın kəsdiyi bu şərtədən uzun müddət keçsə də, kimsə özündə belə cürət görmürdü. Şah Abbas vaxtaşırı öz şərtini təkrar edirdi. Amma heç kəs qabağa qədəm qoymurdu.

Şah Abbasın iki nökrəri var idi. Birinin adı Almas xan, o birinin adı isə Bəhram xan idi. Şah onları qovmuşdu. Almas xanla Bəhram xan İsfahan-Kaşan yolunda ova çıxmışdılar. Onlar gəzə-gəzə gəlib bir ovlağa çıxdılar. Almas xanla Bəhram xan uzaqdan saç-saqqalı ağarmış, dağ gövdəli bir atlı gördülər. Atlı yaxınlaşdıqda Almas xan gördü ki, ömrü boyu nə belə pəhləvan, nə də belə at görüb. Almas xan Koroğlunun zəhmli baxışlarından üşütməyə düşdü. Almas xan öz-özünə dedi: “Gedim bu kişidən soruşum görüm kimdi, nəçidi, hardan gəlib, hara gedir?”

Almas xan qabağa keçib Koroğluya salam verdi. Koroğlu onun salamını aldı.

Almas xan dedi:

– Atacan, hardan gəlib, hara getmək istəyirsən?

Koroğlu dedi:

– Çəmlibeldən gəlib İsfahana gedirəm.

Almas xan soruşdu:

– Atacan, kimlərdənsən?

Koroğlu dedi:

– Mənə Cəlali Koroğlu deyərlər.

Almas xan Koroğlunun adını eşidən kimi qorxuya düşüb dedi:

– Ay ata, Şah Abbas səni ordusuna sərkərdə edəndə razılaşmadın, indisə qocalıb, saç-saqqalın ağarandan sonra tək-tənha şahın yanına getmək istəyirsən?

Koroğlu dedi:

– Daha Misri qılıncımı mıxladıb and içmişəm ki, bundan sonra heç kəsin üstünə qılınc çəkməyim. Artıq qocalmışam, allahuma əhd etmişəm ki, gedəm şahın yanına, bir müddət orada qalam. Sonra Məkkəni ziyarət edib öz yurduma qayıdam, qalan ömrümü namaz-niyazla keçirəm. Bəlkə, Allah-taala günahlarımdan keçər.

Almas xan dedi:

– Ey Cəlali Koroğlu, bu gecə bizə qonaqsan.

Almas xanla Bəhram xan fikirləşib dedilər ki, yaxşı oldu, necə olur-olsun bu gecə birtəhər Koroğlunun başını kəsib Şah Abbasa aparırıq. Şah da bizlə barışıb, ənam verər, qoşuna sərkərdə qoyar.

Onlar bu niyyətlə Koroğlunu götürüb evə apardılar. Almas xanla Bəhram xan qul kimi Koroğlunun xidmətində dayanıb, dəridən-qabıqdan çıxırdılar. Gecə yatmaq vaxtı çatanda hörmətlə Koroğluya təmiz yorğan-döşək saldılar. Koroğlu yorğun idi. Başını yerə qoyan kimi yuxuya getdi. Allahdan xəbərsiz bu iki zalım yatmamışdı. Koroğlunu yuxuya verib astaca durub əvvəl Qıratın boynunu vurdular. Sonra iyirmi dörd nəfərlə birgə Koroğlunun üstünə cumdular. Koroğlu hövlündən yorğanı qırağa atıb yatağından sıçrayıb qalxdı. Qıratı başı kəsik görüb başına döyüb hönkür-hönkür ağlamağa başladı. Koroğlu dedi:

– Ay namərdlər, indi ki, Qıratı öldürdünüz, mənə də öldürün. Qıratsız həyat mənə ölümdü.

Koroğlu dedi:

İstərsən eybünü üzüvə deyim,
Kimsə ilə baş vürmadun dünya?
Neçə kəndxudalar xarü zar etdün,
Yusif qul edüb satmadun dünya?

Neylədün sultanı, neylədün xanı,
Divlərə hökm edən Süleyman hamı?
Keykavus padşahı, Rüstəmi sanı,
Onları oynadıb udmadun, dünya?

Koroğlu Almas xana dedi:

– Ay namərd, nə günahın vardısı, Şah Abbasdan xahiş edərdim səni bağışlayıb vəzifənə qaytarardı.

Koroğlu hönkür-hönkür dedi:

– Qıratsız Koroğlu nəyə gərəkdi. Öldür, mənə də öldür.

Koroğlu dedi:

İgid gərək bu meydanda tutula,
Tutuluban top-tüfənglər atıla,
Babayi-Əmir qaçdı səndən qurtula,
Onu qova-qova tutmadun, dünya?

Qoç Koroğlu sizdən qorxmaz ürəyi,
Hax yanında qəbul olsun diləyi,
Həsən, Hüseyin ərş kürsüsü, dirəyi,
Kərbəladada şəhid etmədün, dünya?

Koroğlu sözünü qurtarıb kəlmeyi-şəhadətini oxudu. Almas xanla Bəhram xan Koroğlunun başını kəsdilər. Onlar Koroğlunun başını on

beş-iyirmi gün saxlayıb sonra Şah Abbasın yanına apardılar. Şah Abbasa xəbər verib dedilər:

– Almas xanla Bəhram xan Koroğlunun başını götürüblər.

Şah Abbasın əmri ilə Koroğlunun başını məcməyiyə qoyub onun hüzuruna gətirdilər. Koroğlunun başından bir damla qan Şah Abbasın ətəyinə düşdü. Şah Abbas bildi ki, bu nahaq qandı. Şah Abbas Almas xandan soruşdu:

– Koroğlunu necə öldürdün?

Almas xan dedi:

– Şah sağ olsun, gedib Çəmli beldə Koroğlunu öldürüb başını sizə gətirdim.

Şah Abbas dedi:

– Yalan deyirsən, sizdə o cürət yoxdu ki, Çəmli beldə gedib Koroğlunun başını kəsəsiniz.

Şah Abbasın hökmü ilə Almas xanla Bəhram xanı tutub ayaqlarına, boyunlarına ikihaçalı kəndə vurub zindana saldılar. Şah Abbas düzgün xəbər öyrənmək üçün bir namə yazıb çaparla Çəmli beldə yolladı.

Çapar mənzilbəmənzil ötüb günlərin bir günü gəlib Çəmli beldə çıxdı. Eyvaza xəbər verib dedilər:

– Şah Abbasın yanından bir çapar gəlibdi.

Eyvaz buyurdu ki, çaparını onun yanına gətirsinlər. Çapar gəlib Şah Abbasın naməsini Eyvaza verdi. Eyvaz naməni oxuyub gördü ki, Şah Abbas yazıb: “Koroğlunun taleyini, indi harada olduğunu mənə bildir”. Eyvazın rəngi-rufu dəyişdi. Öz-özünə dedi: “Görəsən, Koroğlunun başında nə bəla var ki, Şah Abbas belə yazıb”.

Dəmirçioğlu, Güyümçüoğlu, Bəlli Əhməd, İsabalı, bir də Dəli Mehtər atlanıb çaparla birgə İsfahana yola düşdülər. Onlar gecəni gündüzə, gündüzü gecəyə qatıb yol gəldilər. Günlərin bir günü gəlib İsfahana çıxdılar. Şah Abbasa xəbər çatdı ki, Şah Abbas sağ olsun, çapar Koroğlunun beş dəlisilə birgə Çəmli beldən qayıdıb.

Şah Abbas əmr etdi onları hüzuruna gətirsinlər. Dəlilər Şah Abbasın hüzuruna gəlib baş əyib, təzim etdilər. Şah onları hörmətlə qarşıladı. Şah Abbas Koroğlunu onlardan soruşdu. Dəlilər dedilər:

– Şah sağ olsun, Koroğlu qocalmışdı. O deyirdi daha mənə pəhləvanlıq yaraşmır. Misri qılınıcı iki tərəfdən mıxladıb and içdi ki, bir də kimsənin üstünə qılınıc çəkməsin. O, Qıratı minib sizin yanınıza gəlib bir müddət burada qalmaq, sonra Məkkə ziyarətinə getmək, öz yurduna qayıdıb, ömrünün son günlərini namaz-niyazla keçirmək istəyirdi.

Şah Abbas  mr etdi m cm yid  Korođlunun bařını gətirib yerə qoydular. Şah Abbas dəlilərə  z tutub dedi:

– Bu bař Korođlunundu?

Dəlilər bařlarına döyüb řiv n qopardılar. Bütün  sfahan ř heri qan ađladı. Şah Abbas Almas xanla Bəhram xanı dəlilərə verdi. Dəlilər o iki xaini qiymə–qiymə dođradılar. Korođlunun bařını onun cəsədinin yanında basdırdılar. Korođlunun qəbri üstündə bir g nb z tikdilər. Şah Abbas dəlilərə çoxlu b xıř, xələt bađıřladı, Çəmlibel elini də Eyvazın adına yazıb ona çoxlu  nam yolladı.

Könül qulluq etdi kamil ustada,
Kamal  yetm di iři xam qaldı.
Dan nd l r köçdü getdi dünyadan,
B d lind  bir ađlıyox k m qaldı.

 han t kimsəyə dem z yaman dil,
Biv fadu bu dünyanı yəqin bil.
Nuh  m r eylədi min doqquz yüz il,
Sanasan bir səhər, bir axřam qaldı.

H kmil n  turub–durdum deyənlər,
As–kəs buyuruban vurdum deyənlər,
Malım, ev–eřiym, yurdum deyənlər,
Elə k çdi getdi, quru dam qaldı.

Nigaristanlı Sadıx ay nəsib elə,
ř c rd n boy   kmıř ay n sibel ,
 sg nd r yeridi aynası belə,
N  C mřid  qaldı, n  də cam qaldı.

* * *

Korođlu nađılı bařa çatdı. Bu kitabın t snifin  səbəb cənab hacı Mirzə  sg nd r olmuřdur. Kitabın m s nnifi Ařıq Sadıq adı ilə m řhur olan Sadıq bəy və onu qələmə alan Mirzə  bd lvahab olmuřdur. Cənab Mirzə  sg nd rin n k r v  qulluq ları – Mirzə Mehdi Gilani, H zr tqulu bəy v  Yaqub bəy də bu iřin řahidi olmuřlar.  erř nb  g n , r bi l vv l ayının on beři, hicri–qəməri min iki yüz  llinci il.

Ařıq h rz  s z  kəlam eyl m z,
X sis bir kimsəyə  nam eyl m z.
Heç kəs dünya iřin tamam eyl m z,
 oxlar cəhd eylədi, natamam qaldı.

Bu nüsxəni  nv ld n axıra qədər Mahmud xan D nb li Dircuy toplamıřdır. Mətn düzgündür, lakin t rki r sm l–xəttində bir neçə səhv gedibdir. Ulu Mirzə  sg nd r bunu qeyd etsə də, onları düzəltməyə fürsət olmadı.

QEYD VƏ ŞƏRHLƏR

Dastanın bəzi epizodlarında İran ölkə, Azərbaycan isə vilayət kimi verilmişdir. Bir çox yerlərdə isə bu ölkə, həmçinin ərəzi adları arasında fərq qoyulmamış, onlar paralel şəkildə işlənmişlər.

Eyvazın şəxsiyyətinə aid edilən “bir könüldən min könülə ona aşıq oldu” epiteti daha çox onun igidliyini, cəsurluğunu səciyyələndirir.

I Şah Abbas – XIII məclisdə xatırladılan II Şah Abbas (s.210) əslində tarixi şəxsiyyət olan I Şah Abbasdır. O, 1586–1629-cu illərdə hakimiyyətdə olmuşdur. “Səfəvilər övladı” ifadəsində isə bünövrəsi I Şah İsmayıl tərəfindən qoyulan səfəvilər sülaləsi nəzərdə tutulur.

Qırat – Tərənişi su cinsindən olan bu adın etimologiyası barədə əsasən iki fikir bəllidir. Birinci mülahizəyə görə Qırat sözünün kökü olan qır “qor, od” mənalarını daşıyır. İkinci açıqlamaya görə isə “qır” ifadəsi “boz” sözünün sinonimi olub rəng bildirir.

Köpüklü bulaq (yaxud Qoşabulaq) – daha çox mifik görüşlərlə bağlı olub istər klassik, istərsə də folklor örnəklərində geniş yayılmış dirilik suyunu (əbədi həyat) yada salır. Eposa görə, köpüklü bulağın suyu bir sıra əsətiri əlamətlərə malikdir: Gündoğan və Günbatandan doğan ulduzların toqquşması nəticəsində köpüklənən bu su kor gözləri sağaldır; onu içən düzüb-qoşan, çalib-çağırın şair-aşıq olur; suyunda çimən yenilməz, basılmaz, məğlubedilməz keyfiyyətlərə yiyələnir və s.

Misri qılınc – “Misir” sözünün etimologiyası əsasən iki istiqamətdə yozulmuşdur. Birinci mülahizəyə görə, göydən düşən ıldırım parçasından düzəldilən Misri qılınc günəşlə, işıqla, ildırımla, odla bağlı mifik səciyyə daşıyır və daha çox antropomorfik Mitr-Misir-Mehrlə əlaqədardır.

İkinci fikrə görə isə qılınc Misir ustaları tərəfindən hazırlandığı üçün bu adı daşıyır. Özgə sözlə, ıldırım parçasından ilk qılıncı Misir ustaları düzəltmiş, sonralar isə bu sənətə yiyələnənlər bu ustaların şagirdləri, davamçıları sayılmışlar.

Sultan Murad – Dastanda adı çəkilən bu obraz tarixi şəxsiyyətdir. O, IV Murad adı ilə 1623–1640-cı illərdə Türkiyə sultanı olmuşdur. IV Muradın hakimiyyəti dövründə Osmanlı imperiyası özünün zirvə pilləsinə yüksəlmişdir.

“Firəng ordusu”, “Firəng padşahının vəzirinin oğlu”, “Firəng oğlu” – mətndə olan bu ifadələr daha çox avropalı, əcnəbi, xarici anlamlarında işlənmişdir. Bu cəhətə əksər folklor örnəklərində təsadüf olunmaqdadır. XII yüzilliyin ərəb tarixçisi Usama ibn Münqizin “Nəsihət kitabı”nda belə bir qeyd verilmişdir: “Firəng müsəlmanlar arasında avropalılara verilmiş ümumi addır”.

Həzrat Əli – Məhəmməd peyğəmbərin kürəkəni, qızı Fatimənin əri. 656-cı ildə Osman öldürüldükdən sonra xəlifə elan edilmişdir. 661-ci ildə Kufə məscidində qətlə yetirilmişdir. Müsəlman aləmində Əli islamdan qabaqkı bir çox Allahlar simasında, epik əfsanə qəhrəmanları sifətində təsəvvür olunmuşdur. O, islam rəvayətlərinin ən məşhur qəhrəmanlarından sayılmışdır.

Hüseynəlixan Qacar – Dastanda İrəvan sərdarı kimi səciyyələndirilən bu şəxs iyirmi il hakimiyyətdə olmuşdur. İngilis səyyahı Ceym Morierinin yazdığına görə o, “...öz tabeliyindəki yerlərdə xüsusi səlahiyyətə malik olmuş, hakimiyyətə qarşı çıxanları ciddi cəzalandırmışdır”. A.S.Qriboyedovun sözləri ilə deyilsə “...Hüseynəlixan Allahdan sonra birinci adam sayılmış. Bütün dövlətdə isə (İran şahlığı nəzərdə tutulur – *İ.A.*) üçüncü şəxs imiş” (A.C.Грибоедов. Полное собрание сочинений, том I, Санкт-Петербург, 1889, с.42).

Çəmliş – mifoloji səciyyəsinə görə dağ kultu (dağ ruhu) ilə bağlıdır. Adın mənə çalarlarına görə isə Çəmliş şam ağacları ilə örtülmüş, əhatə olunmuş yer, dağ bel, dağ yamacı, həmçinin çənli, çiskinli bel anlamlarını daşıyır.

Dastanda işlədilən “İki padşahın arasını tutub” cümləsində məhz İran (Güney Azərbaycan) ilə Türkiyə hədudlarındakı ərəzi, özgə sözlə, Çəmliş nəzərdə tutulur. Çəmlişin coğrafi məkanı, mövqeyi barədə xüsusi qeyd verilmiş “Koroğlu” eposunun təbdiillərinin birində yazılır: “Çəmliş Sebastiyanın qərb tərəfindədir. Dağılmış qalası, köhnə tikintisi indi də durur və həmin adla tanınır. Sebastiyadan sonra gözəl bağları, müxtəlif meyvə ağacları, zəngin təbiəti olan Ardova çölündən keçib bir gün yol gedib ora çatırsan. Çəmliş şam ağacları ilə örtülmüş meşəlik dağdır, sərin, təmli suyu var” (Koroğlunun nağılı, Giziroğlu və Həmzə bəylə baş vermiş əhvalatlar, Tiflis, 1897, s.20). Özgə bir qaynaqda qeyd edilir ki, Çəmliş İranın Azərbaycan vilayətindəki Salmast yaxınlığında, yaxud da Türkiyədə – Sebastiya tərəflərdə yerləşir. Bu baxımdan “Nəğmələr kitabı”ndakı məlumatlar da dəyərlidir. Orada xatırladılır ki, Koroğlunun məskunlaşdığı Çəmliş Gəmi və Qars arasındakı Soğanlı adlı meşəlikdə yerləşir (M.İlyas. “Nəğmələr kitabı”, Təbriz, 25 yanvar, 1721-ci il. Əlyazmasının fotosurəti Azərbaycan MEA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun elmi arxivi, inventar №608).

Cəlali Koroğlu – Dastanın əksər epizodlarında Koroğlunun (həmçinin Nəzər Cəlalinin) belə adlandırılması təsadüfi deyildir. Bu dastandakı bir çox motivlərin real tarixi hadisələrlə səsleşdiyini aşkar edir.

Eposla bağlı nəğmələrin, həmçinin Koroğlu haqqında rəvayət və hekayətlərin yaranması və formalaşması XVI-XVII yüzilliklərə təsadüf edir. Özgə sözlə, “Koroğlu”nun bünövrəsi məhz həmin yüzilliklərdə baş vermiş əzəmətli kəndli hərəkatı illərində qoyulmuşdur. Bu üsyan Azərbaycanda da geniş yayılmışdır. 1519-cu ildə Toqat ətrafında baş qaldıran qiyamın rəhbəri Cəlalin adı ilə bağlanan bu hərəkatda Koroğlunun da iştirakı güman edilir.

A. Təbrizli yazılmışdır: “Koroğlu (bu həmin Koroğludur ki, indi aşıqların oxuduğu saysız-hesabsız nəğmələr qoşmuşdur), Giziroğlu Mustafa bəy min nəfər ilə (o, Koroğlunun silahdaşdır, hansı ki, nəğmələrində çox yerdə onun admı xatırlamışdır).

Sonra özgə Mustafa bəy, Qaraqaş, dəli Nəsim Yola sığmaz, Tanrı Tanımaz, Köyəbaxan Çıplaq, Kosa-kosa, Qırlı, Qara Saad, Ağacan Piri. Onlar hamısı cəlali idilər” (A.Даврижечи. Книга историй, М., “Наука”, 1973, с. 94-95).

Koroğlunun şəxsiyyəti barədə özgə bir qaynaqda yazılır: “...aşıqlar qeyd edirlər ki, Koroğlu 280-290 il bizdən öncə yaşamışdır. Bu isə İran şahı Şah Abbas və Türk hökmdarı Sultan Muradın dövrünə təsadüf edir” (Koroğlunun nağılı. Giziroğlu və Bolu bəylə baş vermiş əhvalatlar, I hissə, Tiflis, 1897. Müqəddimə s.2). Yaxud, özgə bir nəşrdə də həmin mülahizələr təkrar olunmuşdur. Orada yazılır: “Koroğlu əfsanəvi obraz, yaxud ehtimal edilən bir adam olmayıb real tarixi şəxsiyyətdir. Həm Koroğlu, həm də Mustafa bəy 1605-ci ildə türk və fars zülmkarlarına qarşı üsyan edən, öz igid dəstələri ilə hər iki dövləti sarsıdan cəlalilərdən idilər ki, xalq onların şücaətini yaradıcılıq süzgəcindən keçirib “Koroğlunun nağılı”m düzəltmişdir” (Bolu bəy, Koroğlunun nağıllarından biri, Aleksandropol, 1900, s.2).

LÜĞƏT

<i>Axtarma</i> – qənimət	<i>Daşgülək</i> – təcrübəli at
<i>Arəstə</i> – bəzənmiş, süslənmiş, hazır	<i>Dəhnə</i> – cilovun atın ağına keçirilən hissəsi
<i>Arzuman</i> – arzu, istək, həsrət	<i>Dəlil-dələyil</i> – nəsihət
<i>Bacaqlı</i> – pul vahidi	<i>Dənluq</i> – əmək haqqı, pul
<i>Baz</i> – şahin, tərhan. Quş ovlamaq üçün öyrədilən ovçu quşu.	<i>Didar</i> – üz, camal, görmə, ziyarət etmə
<i>Bazu</i> – qol, qüdrət, əzəmət	<i>Didə</i> – göz
<i>Bazubənd</i> (bazzənd) – qolbağ	<i>Dilara</i> – ürəkəçən, könülaçan, sevgili
<i>Bədhesab</i> – namərd, haqsız	<i>Dinar</i> – ərəb xəlifəliyində qızıl pul, sonralar qəpiyə bərabər pul vahidinin ən kiçik hissəsi
<i>Bədkuy</i> – pis təbiətli, bədxasiyyət	<i>Əbrisi</i> – ipək
<i>Bələn</i> – dağ aşırımı	<i>Ələm</i> – bayraq, kədər, qəm, savadlı, bilikli
<i>Bəng</i> – toxumundan bihuşedicici maddələr hazırlanan bitki	<i>Ələngə</i> – arıq, əldən düşmüş
<i>Bəzmənd</i> – sinəbəndin qolları	<i>Əlif</i> – Şərq ədəbiyyatı və folklorunda şux qamətlik simvolu.
<i>Broy</i> – yeri, get	<i>Əsrəmək</i> – qızmaq, coşmaq
<i>Bulqa</i> – yaşmaq	<i>Əşrafı</i> – qızıl pul vahidi, həm də qadın ziynəti kimi istifadə olunub
<i>Bülənd</i> – uca, yüksək	<i>Fərraş</i> – xidmətçi, qulluqçu
<i>Bürüştə</i> – kövrək, quru, yaxşı bişmiş	<i>Fərs</i> – döşənəcək, ayaq altına salınacaq şey, palaz
<i>Büryan</i> – yanan, yanmış	<i>Fəttan</i> – fitnəkar, araqarışdıran; cazibəli
<i>Cansatan</i> – can alan	<i>Gərdis</i> – dolanmaq, gəzinti, zəmanə
<i>Cərdək</i> – qara, arıq, quru	<i>Həma</i> – qızdırma
<i>Cəsir</i> – körpü	<i>Hərçayi</i> – hər yerdə olan; sərsəri, dərbədə
<i>Comərd</i> – igid	<i>Hoy</i> (hov) – kömək, dada çatmaq
<i>Coşən</i> – polad geyim, zireh	<i>Hüveyza</i> – bəlli, aşkar, zahir
<i>Cüda</i> – uzaq düşmüş, ayrılmış	<i>Kar</i> – iş
<i>Cürə</i> – balaca, zərif	<i>Kəbir</i> – böyük, ulu, yaşlı, ciddi
<i>Çamxama</i> – çəm-xəm, naz-qəmzə	<i>Kəbr</i> – atəspərəst
<i>Çarvadar</i> – mal-qara alverçisi, minik heyvanını kirayə verən adam	<i>Kəhərkan</i> – daş-qaş mədəni
<i>Çaydağ</i> – hündür boylu, arıq	<i>Köftan</i> – danışıq, söz-söhbət
<i>Çəştə</i> – nahar	<i>Költəkəl</i> – kiçik boylu, qüvvətli kəl
<i>Çər</i> (çərən) – at xəstəliyi	<i>Kuh</i> – dağ
<i>Çini-Maçin</i> – şifahi ədəbiyyat örnəklərində Çin və Mancuriyanın işlənmə forması	<i>Kür</i> – özbaşına, dəlisov
<i>Çodar</i> – qoyun alveri ilə məşğul olan şəxs	<i>Kürbə</i> – pişik
<i>Çovkan</i> – atla oynanılan top oyununda topu vurmaq üçün başı əyri uzun ağac	
<i>Daman</i> (damən) – ətək	
<i>Daştanmaq</i> – hücum etmək	

Kürür – yarım milyon
Küştü – gülüş
Qançırğa (qançarha) – yəhərin qaşla-
rında şey bağlamaq üçün olan nazik
qayıqlar
Qanı – qane
Qanmaq – doymaq
Qəflə – dəvə karvanı
Qələndəranə – özbaşına, qayda-
qanuna tabe olmayan
Qəni – dövlətli, varlı, zəngin
Qəsəm – and, and içmə
Qolçaq – qalın parçadan, dəridən ha-
zırlanmış xüsusi qol geyimi, sarğı. Qə-
dim zamanlarda döyüşdə qola taxılan
dəmir örtük.
Qran – İranda pul vahidi
Qubar – toz; qəm-qüسسə
Laf – boş, mənasız söz
Ley – alıcı quş
Ləhd – qəbr
Ləkətə – əxlaqsız qadın
Ləkə – alçaq, düşkün
Ləpə-ləpə – tala-tala
Ləşkər – ordu, qoşun
Meydangərd – meydana qızısqıran,
meydanda cövlan edən.
Məs – məsmə, qaşa yaxılan boyaq
Məsaf – döyüş, vuruş, dava meydanı
Məşriq – Şərqi; günəşin doğduğu tərəf
Moj – ləpə, dalğa
Mürğ – quş
Naib – canişin
Nam – ad
Namdar – adlı, şöhrətli, igid, qəh-
rəman
Neştər – cərrah bıçağı
Nəfir – şeypur; xəbər yayan
Nəməkbəhram – çörək itirən, haqq-
say bilməyən
Nuzla (muzla) – xəstəlik növü
Öhd eləmək – öhdəsindən gəlmək

Pas – bir qədər, bir müddət
Payəndaz – ayaq altına salınan şey
Peymanə – əhd, söz vermə
Rəncidə – incikli
Rikab – üzəngi
Rizə-rizə – tikə-tikə
Sabıgın – sorəğın
Saqi – su verən; içki məclisində şərəb
paylayan
Seylab – sel suyu, sel halında şiddətlə
axan su
Seyrağib – it düşməni
Seyvan – çadır, günlük
Səd – yüz
Səğir – kiçik, həddi-buluğa çatmamış
Səmənber – sinəsi yasəmən kimi ağ,
yasəmən sinəli
Sər – baş
Sərkar – başçı, böyük
Son – övlad
Sovlamaq – itilətmək
Süksün – peysər
Sürbə – dəstə, qatar, cərgə
Şahad – dəyirman haqqı olaraq
verilən dən, un
Şalqam eləmək – dağıtmaq, tarmar
eləmək
Şeşpər – altı dilli toppuz
Şuriş – qarışıqlıq, çaxnaşma.
Tanab – ip
Tərsa – xristian, xaçpərəst
Tir – ox
Tuncu – qoşulmamış və doğmamış
iribuynuzlu heyvan
Tunmaq – süzmək
Tün – dəstə, yığın, bölük
Üftan – yıxılmış, düşmüş
Vec – şey, mal
Vəsvəsə – şübhə, tərəddüd
Yazı – düz, çöl
Zərd – sarı, əti yeyilən quş
Ziba – bəzəkli, yaraşlıqlı, gözəl

MÜNDƏRİCAT

<i>Ön söz</i>	4
KOROĞLU (Paris nüsxəsi)	
Birinci məclis	13
İkinci məclis	19
Üçüncü məclis	24
Dördüncü məclis	51
Beşinci məclis	73
Altıncı məclis	90
Yeddinci məclis	108
Səkkizinci məclis	115
Doqquzuncu məclis	129
Onuncu məclis	155
On birinci məclis	174
On ikinci məclis	190
On üçüncü məclis	210
<i>Qeydlər və şərhlər</i>	218
<i>Lüğət</i>	221

Buraxılışa məsul: *Əziz Güləliyev*
Texniki redaktor: *Rövşən Ağayev*
Tərtibatçı-rəssam: *Nərgiz Əliyeva*
Kompüter səhifələyicisi: *Aslan Almasov*
Korrektor: *Hüseyn Şahbəndəyev*

Yığılmağa verilmişdir 09.11.2004. Çapa imzalanmışdır 13.05.2005.
Formatı 60x90 $\frac{1}{16}$. Fiziki çap vərəqi 14. Ofset çap üsulu.
Tirajı 25000. Sifariş 118.

Kitab “Şərq-Qərb” mətbəəsində çap olunmuşdur.
Bakı, Aşıq Ələsgər küç., 17.